

„Cartea lui Alexandru Nicolae nu este numai o lucrare despre ordinea cuvintelor în limba română veche. Este o excelentă lucrare de *sintaxă* a limbii române, în care analiza sintaxei limbii actuale deschide calea pentru analiza fazelor anterioare de limbă. Este o excelentă lucrare de *sintaxă diacronică*, în care se face o descriere minuțioasă și nuanțată, uneori prin comparație cu latina, a datelor limbii vechi, însoțită de analize cantitative, în cazul unor fenomene controversate. Este o excelentă lucrare de *sintaxă diacronică generativă*, în care datele din româna veche sunt supuse unei analize sintactice bazate pe cele mai noi concepte din bibliografia internațională. Este o excelentă carte de *sintaxă diacronică a limbilor romanice*, în care datele din româna veche sunt discutate în comparație cu fenomene similare ori divergente din limbile romanice vechi.”

Gabriela Pană Dindelegan

Ordinea constituenților
în limba română

ALEXANDRU
NICOLAE

ALEXANDRU NICOLAE

Ordinea constituenților
în limba română:
o perspectivă diacronică

Structura propoziției
și deplasarea verbului

editura universității din bucurești®

Ordinea constituenților în limba română:
o perspectivă diacronică

Structura propoziției și deplasarea verbului

Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Ordinea constituenților în limba română: o perspectivă diacronică

Structura propoziției și deplasarea verbului

ALEXANDRU NICOLAE

*Academia Română (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”)
Universitatea din București (Departamentul de Lingvistică)*

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Gabriela Pană Dindelegan, Universitatea din București,
membru corespondent al Academiei Române

Prof. univ. dr. Mihaela Gheorghe, Universitatea *Transilvania* din Brașov

Cs I. dr. Dana Manea, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”

© *editura universității din bucurești*[®]

Șos. Panduri, 90-92, București – 050663, România

Telefon/Fax: (0040) 021.410.23.84

E-mail: editura.unibuc@gmail.com; editura@g.mail.ro

Librărie online: <http://librarie-unibuc.ro>

Centru de vânzare: Bd. Regina Elisabeta, nr. 4-12, București,

Tel. (004) 021.305.37.03

Web: www.editura.unibuc.ro

Ilustrația copertii: Laurent de La Hyre, *Alegoria Gramaticii* (1650)
(The National Gallery, London)

Coperta: Alexandru Nicolae, Meri Pogonariu

Tehnoredactor: Meri Pogonariu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

NICOLAE, ALEXANDRU

Ordinea constituenților în limba română: o perspectivă diacronică:

structura propoziției și deplasarea verbului / Alexandru Nicolae. -

București : Editura Universității din București, 2015

Conține bibliografie

ISBN 978-606-16-0628-3

811.135.1

Adinei, cu toată dragostea

Cuprins

Convenții, simboluri și abrevieri.....	xii
I Introducere	1
1 Prezentare generală.....	1
2 Mulțumiri	3
II Variație și schimbare de topică în limba română. Cadru teoretic. Metodologie	7
1 Variație și schimbare de topică în limba română.....	7
1.1 Structura propoziției și deplasarea verbului.....	7
1.1.1 Inversiunea verbului ca manifestare a unei gramatici V2 reziduale.....	7
1.1.2 Dislocarea nucleului verbal și deplasarea joasă a verbului.....	13
1.2 Schimbări în topica internă a grupului nominal	16
1.2.1 Marcarea definitudinii	16
1.2.2 Demonstrative nespecializate	18
1.2.3 Gramatica dublă a determinantului <i>cel</i>	19
1.2.4 Domeniul prenominal	20
1.3. Structuri discontinue	22
2 Cadru teoretic	23
2.1 ACORD și INSERARE. Trăsături sintactice: interpretabile, valorizate. Trăsături EPP	25
2.2 Faze și periferii sintactice	28
2.3 Parametrul centrului.....	30
2.4 „Parametrul” configuraționalității. Configuraționalitate vs nonconfiguraționalitate. Configuraționalitate discursivă	33
3 Metodologie	34
3.1 Periodizare	34
3.2 Corpus.....	34
3.3 Metode de analiză.....	34

3.4 Relația dintre modelele străine și textele românești vechi.	
Un punct de vedere	35
III Deplasarea verbului și structura nucleului propozițional în româna modernă.	37
1 Introducere, obiective și structură	37
2 Deplasare XP în derivarea sintactică a verbului românesc	44
2.1 Condiții asupra deplasării XP	44
2.2 Principiul de „evacuare” a VP	47
2.3 Poziții de legitimare.....	47
2.4 „Object shift” și derivarea propozițiilor VOS și VSO în română și în limbile romanice	48
2.5 Evacuarea VP prin deplasarea obligatorie a complementului centrului V	53
2.5.1 Cazul structural în teoria elaborată de Pesetsky și Torrego	53
2.5.2 Structura domeniului vP și evacuarea VP	56
2.6 Concluzii. Rezumat	62
3 Nivelul deplasării verbului și structura nucleului propozițional.....	63
3.1 Nivelul deplasării verbului în româna contemporană	64
3.1.1 Deplasare V-la-I.....	64
3.1.2 Structura internă a domeniului flexionar și rafinarea tipologiei deplasării verbului	68
3.1.2.1 Proiecții discrete de <i>mod</i> , <i> timp</i> și <i>aspect</i>	69
3.1.2.2 Nivelul deplasării verbului în română din perspectivă romanică.....	71
3.1.2.3 Instanțiere paradigmatică vs deplasare.....	73
3.1.2.4 Derivarea formelor sintetice românești	75
3.1.3 Derivarea structurilor analitice	81
3.1.3.1 Nivelul deplasării verbului în structurile analitice	81
3.1.3.2 Natura auxiliarelor românești	82
3.1.3.3 Derivarea formelor analitice românești	84
3.2 Cliticele pronominale.....	90
3.3 Negația propozițională.....	95
3.4 Statutul lui <i>să</i>	104
3.5 Analiza formală a inversiunii.....	109
4 Concluzii. Rezumat	113

IV O analiză diacronică și comparată a deplasării verbului în limba română	117
1 Introducere, obiective și structură	117
2 Trăsături comune cu româna modernă și caracteristici tipologice constante.....	119
2.1 Auxiliarele, cliticele pronominale și negația propozițională	119
2.1.1 Auxiliarele	119
2.1.2 Cliticele pronominale	124
2.1.3 Negația propozițională	129
2.2 Complementizatorul <i>să</i>	133
2.3 „Object shift” în româna veche.....	137
2.4 Rezumat	139
3 Gramatica V2: limbile romanice vechi și româna veche	140
3.1 Caracteristici ale gramaticii V2 în limbile romanice vechi.....	142
3.1.1 Gramatică V2 strictă / gramatică V2 relaxată	142
3.1.2 Asimetria propoziție principală / propoziție subordonată.....	145
3.1.3 Domeniul preverbal în gramatica V2 romanică. Propoziții V1	147
3.1.4 Deplasare la C în structurile analitice	150
3.1.4.1. Deplasarea V-la-C prin inversiune V-Aux.....	151
3.1.4.2. Ridicarea auxiliarului la C	152
3.1.5 Rezumat.....	154
3.2 Gramatica V2 a românei vechi	155
3.2.1 Inversiunea: prezentare generală.....	156
3.2.1.1 O perspectivă descriptivă asupra inversiunii	156
3.2.1.2 O perspectivă statistică asupra inversiunii după tipul de auxiliar.....	160
3.2.2 Inversiunea ca manifestare a unei gramatici V2 reziduale în româna veche	166
3.2.2.1 Deplasare la FINP	166
3.2.2.1.1 V-la-FORCEP?	166
3.2.2.1.2 V-la-FOCP?	167
3.2.2.1.3 V-la-FINP	172
3.2.2.1.4 Analiza formală a inversiunii și relația cu focalizarea	175
3.2.2.1.5 Concluzii	178

3.2.2.2 Asimetria propoziție principală / propoziție subordonată	179
3.2.2.2.1 Analiză calitativă	179
3.2.2.2.2 Analiză cantitativă	181
3.2.2.2.3 Concluzii	184
3.2.2.3 Domeniul preverbal (periferia stângă) în propozițiile V2	184
3.2.2.4 Natura reziduală a gramaticii V2. O perspectivă statistică	188
3.2.2.5 Alte valori ale inversiunii. Construcțiile V1	193
3.2.3 Concluzii. Rezumat	196
3.3 Dinspre latină înspre limbile romanice. De la latina dunăreană la româna veche	198
4 Dislocarea nucleului verbal și deplasarea joasă a verbului	205
4.1 Dislocarea nucleului verbal: fenomen romanic	207
4.2 Dislocarea nucleului verbal în limba română veche	209
4.2.1 Delimitarea fenomenului	209
4.2.2 Analiză sintactică: deplasare joasă a verbului și ACORD la distanță	212
4.3 Corelații cu alte fenomene	215
4.3.1 Alte situații de ACORD la distanță	215
4.3.2 Dislocarea predicatului complex	217
4.4 Relevanța fenomenului examinat	218
5 Negocierea unei gramatici	219
5.1 Encliză pronominală în contexte nespecifice	219
5.2 Anularea efectelor pragmatice	222
6 Concluzii. Rezumat	224
V Concluzii generale	227
Corpus	233
Bibliografie	237

Convenții, simboluri și abrevieri

Convenții

Trimiteri

- capitolele se notează cu cifre romane; secțiunile se notează cu cifre arabe
- trimiterea în cadrul aceluiași capitol se face prin simbolul §, fără indicarea capitolului și este însoțită de specificarea *supra* sau *infra* (e.g. v. §1.2.1 supra)
- trimiterea între capitole se face prin simbolul §, indicându-se și capitolul (e.g. v. §1.2.2)
- trimiterea simultană la mai multe secțiuni / capitole se indică prin §§

Exemple

- exemplele sunt date întotdeauna cu font cursiv; tot cu caractere cursive sunt redată și intervențiile editorilor în textele de română veche; intervențiile cu caractere drepte din cadrul exemplelor reprezintă elemente de reprezentare sintactică (delimitarea grupurilor sintactice, indici, urma sintactică a elementelor deplasate etc.) și ne aparțin
- exemplele din text sunt indicate prin cifre arabe, iar numerotarea este continuă; exemplele din notele de subsol sunt notate cu cifre romane mici, iar numerotarea se reia la fiecare notă
- cu privire la exemplele din alte limbi, glosarea a vizat mai ales exemplele mai greu de înțeles la prima vedere; de asemenea, în măsura informațiilor de care am dispus, am uniformizat glosarea exemplelor preluate din bibliografie

Terminologie

- am păstrat abrevierile englezești pentru denumirile grupurilor sintactice (e.g. IP: Grup al Flexiunii, engl. *Inflectional Phrase*); abrevierile în care se decupează mai mult decât prima literă a fiecărui cuvânt sunt redată cu capităluțe (e.g. ASPP: Grup al Aspectului, engl. *Aspect Phrase*)
- cu capităluțe sunt redați unii termeni care au un înțeles strict definit în cadrul teoretic adoptat, care diferă de sensul cu care sunt folosiți în general în literatura românească (e.g. ACORD pentru engl. *Agree*; INSERARE pentru engl. *MERGE*)

Simboluri și abrevieri

e.g.	de exemplu (lat. <i>exempli gratia</i>)
i.a.	între alții (lat. <i>inter alios</i>)
i.e.	adică (lat. <i>id est</i>)
infra	mai jos (lat. <i>infra</i>)
subl. ns.	sublinierea noastră
supra	mai sus (lat. <i>supra</i>)
v.	vezi

* *

*

[]	grup sintactic
-	legătura dintre afix și bază
=	cliticizare pronominală
√	elipsă
∅	desinență zero
X ⁰	centru sintactic
XP	grup sintactic
EPP	trăsătură EPP
φ	trăsături phi (trăsături de acord)
<i>i</i>	(cu referire la trăsături sintactice) interpretabil
<i>u</i>	(cu referire la trăsături sintactice) neinterpretabil (engl. <i>uninterpretable</i>)
<i>t</i>	urmă a deplasării sintactice (engl. <i>trace</i>)

* *

*

ASPP / ASP ⁰	Grup al Aspectului (engl. <i>Aspect Phrase</i>) / centrul sintactic Aspect
CP / C ⁰	Grup al Complementizatorului (engl. <i>Complementizer Phrase</i>) / centrul sintactic Complementizator
DP / D ⁰	Grup al Determinantului (engl. <i>Determiner Phrase</i>) / centrul sintactic Determinant
DEMP / DEM ⁰	Grup al Demonstrativului (engl. <i>Demonstrative Phrase</i>) / centrul sintactic Demonstrativ
FINP / FIN ⁰	Grup al centrului Finit (engl. <i>Finiteness Phrase</i>) / centrul sintactic Finit
FOCP / FOC ⁰	Grup al Focusului (engl. <i>Focus Phrase</i>) / centrul sintactic Focus
IP / I ⁰	Grup al Flexiunii (engl. <i>Inflectional Phrase</i>) / centrul sintactic Flexiune
MOODP / MOOD ⁰	Grup al Modulului (engl. <i>Mood Phrase</i>) / centrul sintactic Mod
NP / N	Grup nominal (minimal) (engl. <i>Noun Phrase</i>) / centrul sintactic substantival
NUMP / NUM ⁰	Grup al Numărului (engl. <i>Number Phrase</i>) / centrul sintactic Număr
QP / Q ⁰	Grup al Cuantificatorului (engl. <i>Quantifier Phrase</i>) / centrul sintactic Cuantificator

T ₀ P / T ⁰	Grup Timp-obiect (engl. <i>Tense-object Phase</i>) / centrul sintactic Timp-obiect
TOPP / TOP ⁰	Grup al Topicului (engl. <i>Topic Phrase</i>) / centrul sintactic Topic
TP / T ⁰	Grup al Timpului (engl. <i>Tense Phrase</i>) / centrul sintactic Timp
T _s P / T _s ⁰	Grup Timp-subiect (engl. <i>Tense-subject Phrase</i>) / centrul sintactic Timp-subiect
VOICEP / VOICE ⁰	Grup al Diatezei (engl. <i>VoiceP</i>) / centrul sintactic Diateză
VP / V ⁰	Grup verbal (minimal) (engl. <i>Verb Phrase</i>) / centrul sintactic Verb
vP / v ⁰	Grup verbalizant (engl. <i>little v Phrase</i>) / centrul sintactic v
φP / φ ⁰	Grup Phi (engl. <i>Phi Phrase</i>) / centrul sintactic φ
&P / & ⁰	Grup al coordonării (engl. <i>Conjunction Phrase</i>) / centrul sintactic conjuncțional

* *

*

AC	acuzativ
AUX	auxiliar
CL	clitic
Comp	complement (sens din Teoria X-bar)
DAT	dativ
DEF	(articol) definit
GEN	genitiv
IMPERF	imperfect(iv)
INF	infinitiv
NEG	negație
NOM	nominativ
O	obiect
OD	obiect direct
OI	obiect indirect
PERF	perfect(iv)
PL	plural
PREZ	prezent
PS	perfect (simplu)
S	subiect
SG	singurar
Spec	specificator
SUBJ	subjonctiv
V	verb

I

Introducere

1. Prezentare generală

Pornind de la observațiile din lucrările tradiționale românești (v. Densusianu 1961; Rosetti 1968; Dragoș 1995; Todi 2001; Sala 2006 i.a.), conform cărora ordinea cuvintelor (fie într-o privire de ansamblu, fie prin raportare la anumite construcții) în limba română veche prezintă deosebiri importante prin comparație cu româna modernă și contemporană, ***ne propunem să explorăm principalele schimbări*** din acest compartiment în trecerea de la faza veche a limbii române la faza sa modernă și contemporană.

După o prezentare generală a fenomenelor variație și de schimbare diacronică angajând poziția constituenților (§II), ne ocupăm de structura propoziției și deplasarea verbului (§§III; IV). Alte fenomene de variație și de schimbare de topică (vizând mai multe fenomene din grupul nominal și discontinuitățile sintactice înregistrate în textele originale și în traduceri) vor fi analizate în detaliu într-o carte viitoare (Nicolae în pregătire).

În afară de această scurtă introducere, monografia conține ***patru capitole***. Capitolul al doilea (*Variație și schimbare de topică în limba română. Cadru teoretic. Metodologie*) prezintă principalele fenomene de variație și de schimbare diacronică din domeniul ordinii constituenților în limba română și schițează analize sintactice pentru majoritatea dintre acestea. În ce privește prezentarea cadrului teoretic și a metodologiei, am considerat că este mai înțelept ca aceste subiecte să fie introduse într-o manieră mai detaliată în acest capitol, pentru a pune în valoare datele de limbă prezentate în componenta descriptivă a capitolului. Capitolele al treilea (*Deplasarea verbului și structura nucleului propozițional în româna modernă*) și al patrulea (*O analiză diacronică și comparată a deplasării verbului în limba română*) se concentrează asupra morfosintaxei sincronice și diacronice a verbului românesc și a structurii propoziției în limba română, iar capitolul al cincilea (*Concluzii generale*) strânge laolaltă atât rezultatele strict referitoare la tema propusă (ordinea constituenților), cât și alte rezultate derivate din carte, unele strict privitoare la datele din română, altele cu implicații mai largi pentru analiza sintactică și schimbările sintactice diacronice în general.

La prima vedere, poate părea ciudată prezența unui capitol destul de extins rezervat analizei românei moderne (capitolul al III-lea), în condițiile în care lucrarea își propune o perspectivă explicit diacronică asupra temei examinate. Această strategie este motivată

metodologic: considerăm că o bună înțelegere a faptelor diacronice este precedată în mod obligatoriu de o analiză sincronică solidă; doar perspectiva sincronică ne permite să reflectăm asupra tuturor analizelor sintactice posibile și să o formulăm pe cea mai corectă dintre acestea, ajutându-ne de criteriul judecăților de gramaticalitate. Acest demers nu este posibil pentru un stadiu de limbă încheiat, care oferă spre examinare doar material scris. Abordarea dinspre sincronie înspre diacronie permite însă formularea unui set coerent de teste sintactice în sincronie care să fie extinse înspre, și adaptate la, diacronie.

Cadrul teoretic al lucrării este Programul Minimalist al Gramaticii Generative, în varianta dezvoltată după anii 2000 (Chomsky 2000 și urm.); adoptăm de la Chomsky (2000) ideea că relațiile sintactice se stabilesc printr-un proces de ACORD (scrierea cu capităluțe trimite către o folosire tehnică a acestui termen), iar de la Pesetsky și Torrego (2007), ideea că trăsăturile sintactice sunt caracterizate prin două dimensiuni, interpretabilitate și valorizare. Cadrul teoretic se detaliază în §II.2; tot aici vom discuta pe scurt și sursele sintactice ale variației de topică (deplasarea la periferia stângă; Parametrul centrului; distincția configurațional / nonconfigurațional / configurațional discursiv).

Paradigma teoretică pe care am îmbrățișat-o justifică în bună măsură și **perspectiva de analiză** pe care o avem asupra faptelor de limbă: restrângând discuția la verb (obiectul volumului de față), poziția verbului în propoziție este analizată în primul rând prin raportare la elementele funcționale din proiecția verbală extinsă (auxiliare, negație, complementizatori, pronume clitice, semiadverbe), raportarea la alți constituenți fiind un criteriu (important, dar) secundar. După cum se arată în capitolul al III-lea, întrucât constituenții argumentali au o topică relativ liberă¹, elementele funcționale sunt cele care oferă indicația reală a nivelului deplasării verbului în proiecția verbală extinsă. Una dintre schimbările fundamentale din trecerea de la latină la limbile romanice moderne este apariția și consolidarea fenomenului de deplasare a verbului în domeniul flexionar (deplasare V-la-I) în majoritatea varietăților moderne, trecându-se însă printr-o fază romanică veche și medievală cu gramatică V2 relaxată (v. distincția *gramatică V2 relaxată* / *gramatică V2 rigidă* formulată de Ledgeway 2007), i.e. deplasare a verbului în domeniul Complementizator (deplasare V-la-C) (v. Ledgeway 2012 și bibliografia). Româna veche surprinde reziduuri ale gramaticii de tranziție V-la-C, precum și alte fenomene conservatoare, întâlnite și în alte varietăți romanice vechi (e.g. dislocarea nucleului verbal / interpolarea).

Spre deosebire de alte lucrări (mai vechi sau mai recente), care atribuie o importanță sporită în domeniul sintaxei fie influenței slavonei și a altor limbi de contact (cele mai importante fiind latina savantă, maghiara, greaca și italiana) (v. Stan 2013: 21-22 și bibliografia), fie uniunii lingvistice balcanice (e.g. Hill și Alboiu 2016), lucrarea noastră are o **perspectivă vădit romanică**: încercăm să găsim corespondente romanice pentru fenomenele din româna veche pe care le examinăm și să derivăm existența acestora din structuri latinești. Contactul lingvistic influențează în mod semnificativ frecvența unor fenomene (e.g.

¹ Topica relativ liberă a constituenților argumentali rezultă dintr-o „conspirație” a mai mulți factori, dintre care cei mai importanți sunt următorii: atribuirea liberă a nominativului în poziție postverbală, dublarea clitică a obiectului direct și indirect, marcarea diferențială a obiectului direct.

encliza pronumelui reflexiv) și poate duce la atestarea de structuri aberante din perspectiva regulilor sintactice ale românei vechi (e.g. encliză pronominală la dreapta negației propoziționale), însă este obligatoriu ca fenomenul de contact să se grefeze (fie și parțial) pe o structură disponibilă în limba-țintă (e.g. disponibilitatea enclizei pronominale în sintaxa românei vechi).

În fine, unul dintre obiectivele asumate conștient pe parcursul lucrării este de a propune spre analiză **fenomene relevante cantitativ** pentru sintaxa limbii vechi. Cu alte cuvinte, lucrarea noastră nu este o colecție de exemple cu caracter de excepție, ci se apleacă asupra unor fenomene bine reprezentate cantitativ, cu relevanță pentru funcționarea limbii vechi în ansamblu.

1.2 Mulțumiri

O cercetare științifică amplă este arareori un demers pe deplin individual, astfel că doresc să îmi exprim recunoștința față de mentorii și colegii mei.

* *

*

Doamna profesoară Gabriela Pană Dindelegan m-a influențat profund chiar înainte de a o fi cunoscut în persoană: ca elev de liceu, am citit (întâmplător!) *Elemente de gramatică și Teorie și analiză gramaticală*, cărți care m-au îndrumat către lingvistică. Încă din primul an al ciclului de licență, doamna Dindelegan m-a invitat să particip la întâlnirile de lucru ale colectivului de gramatică de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, adevărată școală de cercetare care m-a integrat în timp. Îi sunt recunoscător doamnei Dindelegan nu doar pentru faptul că mi-a coordonat cu multă generozitate și răbdare toate disertațiile academice (licență, masterat, doctorat), a citit cu mult spirit critic toate articolele, capitolele, comunicările și notele pe care le-am scris, ci și pentru că îmi este mentor și model uman și profesional. Ceea ce îi datorez doamnei Dindelegan este deci incalculabil.

Tot incalculabil este ceea ce îi datorez doamnei profesoare Alexandra Cornilescu. Doamna Cornilescu a avut generozitatea excepțională de a mă invita să îi fiu colaborator din perioada în care eram student la masterat. Cuvântul „colaborator” are un înțeles asimetric, întrucât doamna Cornilescu îmi este înainte de toate mentor și profesor: mi-a îndrumat lecturile de gramatică generativă și de filosofie a limbajului, a citit cu răbdare multe dintre textele pe care le-am scris, a petrecut multe ore din zi și din noapte învățându-mă, toate acestea cu multă căldură și bunăvoință. Îi mulțumesc doamnei Cornilescu pentru că mi-a fost și continuă să-mi fie mentor și model.

Stagiile academice de la Facultatea de Limbi Moderne și Medievale a Universității din Cambridge (2012, 2015) mi-au dat ocazia să fiu îndrumat de doi profesori de excepție.

Profesorul Adam Ledgeway îmi este model și sursă constantă de inspirație și sprijin: prin lucrările Domniei-Sale (uneori în manuscris) pe care mi le-a pus cu multă generozitate la dispoziție, prin faptul că – în ciuda programului său extrem de încărcat, uneori imposibil – a găsit întotdeauna timp să îmi ofere îndrumare științifică și să-mi orienteze lecturile și prin

prietenia pe care mi-a arătat-o din primele momente în care ne-am cunoscut. Curiozitatea și rigoarea Domniei-Sale sunt contagioase și stimulatoare. De asemenea, profesorul Ledgeway a acceptat să facă parte din comisia de examinare a tezei mele de doctorat și să patroneze stagiul de cercetare din 2015, perioadă în care o bună parte din monografia de față a fost gândită și redactată.

Profesorului Ian Roberts îi datorez prezența mea la Cambridge în 2012; îi sunt recunoscător pentru încrederea pe care mi-a acordat-o atunci când a acceptat să fie coîndrumătorul tezei mele de doctorat și pentru îndrumarea academică pe care mi-a acordat-o cu multă generozitate ori de câte ori a fost nevoie. Discuțiile cu profesorul Roberts sunt caracterizate de un soi de „scepticism benefic”, care m-a făcut de multe ori să ierarhizez mai bine componentele unei argumentații și să caut argumente mai solide pentru analizele lingvistice pe care le propun.

Dintre profesoarele mele de la Facultatea de Litere din București, țin să le mulțumesc în special și doamnelor Camelia Stan și Rodica Zafiu. Doamnei Stan îi sunt recunoscător pentru încrederea pe care mi-a acordat-o ca profesor de seminar al cursurilor dumneaei de sintaxă, pentru generozitatea cu care mi-a îndrumat lecturile și pentru nenumăratele discuții pe teme de lingvistică. Doamna Zafiu mi-a acordat încredere fără rezerve și mi-a dat cu generozitate îndrumare științifică.

Adina Dragomirescu, căreia îi dedic această carte, este sursa mea constantă de echilibru și energie, pe toate planurile.

* *

*

Pentru discuții productive și sugestii bibliografice, le mulțumesc profesorilor și colegilor mei din colectivul (extins) de gramatică al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” și din Departamentul de Lingvistică al Facultății de Litere (Raluca Brăescu, Gh. Chivu, Blanca Croitor, Andreea Dinică, Ionuț Geană, Mihaela Gheorghe, Dana Manea, Margareta Manu Magda, Carmen Mîrzea Vasile, Cristian Moroianu, Oana Murăruș, Isabela Nedelcu, Irina Nicula, acad. Marius Sala, Marina Rădulescu Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, Camelia Ușurelu, Andra Vasilescu), colegilor de la Universitatea din Cambridge (Gigi Andriani, Theresa Biberauer, Valentina Colasanti, Norma Schifano, Michelle Sheehan, Cameron Taylor, Jenneke van der Wal, Sam Wolfe) și domnului Mircea Frânculescu (Societatea de Științe Filologice). Am avut șansa să întâlnesc profesori ai generațiilor trecute (profesorii profesorilor mei) ale căror cercetări și-au pus amprenta asupra activității mele; îmi îndrept gândurile de recunoștință către doamnele profesoare Florica Dimitrescu și Valeria Guțu Romalo și domnul profesor Dumitru Chițoran.

Doamnele profesoare Virginia Hill (Universitatea din New Brunswick) și Gabriela Alboiu (Universitatea din York, Canada) mi-au pus la dispoziție manuscrisul lucrării *Verb Movement and Clause Structure in Old Romanian* (Hill și Alboiu 2016), excelentă sursă de inspirație, fapt pentru care le sunt recunoscător.

Părți din lucrare au fost prezentate la diverse conferințe și seminare; le sunt recunoscător pentru observații, comentarii și sugestii următorilor colegi: Gigi Andriani, Norma Schifano (Cambridge), Roberta D'Alessandro (Leiden), Martin Maiden, John Charles Smith, Sandra Paoli (Oxford), David Pesetsky (MIT), Giuliana Giusti (Veneția), Adrian Chircu (Cluj), precum și publicului de la conferința *Going Romance 2015* (Lisabona).

Forma finală a manuscrisului a beneficiat de lectura atentă a Gabrielei Pană Dindelegan, a Ralucăi Brăescu și a Adinei Dragomirescu. Le mulțumesc atât dumnealor, cât și celorlalți doi referenți științifici ai lucrării, Mihaela Gheorghe și Dana Manea.

Le mulțumesc, de asemenea, următorilor colegi: Danei Niculescu pentru colaborarea la studiul pronomelor clitice în limba română veche, Emanuelei Timotin pentru întocmirea corpusului pentru monografia colectivă *The Syntax of Old Romanian* (SOR 2016), corpus preluat parțial în lucrarea de față, lui Ștefan Colceriu pentru consultațiile privitoare la faptele de limbă înregistrate în inscripțiile din Dacia și Scythia Minor și lui Gigi Andriani și Jenneke van der Wal pentru judecățile de gramaticalitate asupra exemplelor din italiană și, respectiv, neerlandeză.

Gânduri de recunoștință adresez colegilor de la Editura Universității din București: Alexandru Calmăcu, Irina Hrițcu și Meri Pogonariu.

Un gând aparte îndrept către familia mea (Adina, Georgeta, Ion, Elena, Adrian, Nicoleta, Victoria, Dana, Răzvan) și către prietenii mei nelingviști (Gabriel, Remus, Alexandru, Sabin).

* *

*

O parte dintre datele prezentate și analizele propuse în această lucrare reprezintă rodul proiectului postdoctoral cu tema individuală *O perspectivă comparată și tipologică asupra sintaxei limbii române vechi: problema configuraționalității*, desfășurat în cadrul proiectului „Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077. Capitolele III (*Deplasarea verbului și structura nucleului propozițional în româna modernă*) și IV (*O analiză diacronică și comparată a deplasării verbului în limba română*) reprezintă versiuni revizuite și îmbogățite ale capitolelor omonime din *Raportul științific de cercetare postdoctorală*.

Pe această cale, îmi exprim profunda recunoștință față de acad. Eugen Simion (președintele Consiliului științific al proiectului), prof. dr. Valeriu-Ioan Franc (managerul proiectului) și față de tutorii îndrumători lingviști, acad. Marius Sala și prof. dr. Gabriela Pană Dindelegan.

II

Variație și schimbare de topică în limba română. Cadru teoretic. Metodologie

În capitolul de față se discută principalele fenomene de variație de topică din limba veche și cele mai importante schimbări diacronice din acest domeniu. În §1, ne vom raporta la (i) fenomenele care privesc sintaxa propoziției și poziția verbului, (ii) fenomene de variație și schimbare de topică din grupul nominal (inclusiv la gramaticalizarea determinantului *cel*, efectul combinat al specializării demonstrativelor și al schimbărilor de topică din grupul nominal) și (iii) structurile discontinue înregistrate în textele originale și în traduceri. Fenomenele din categoria (i) sunt descrise și analizate pe larg în capitolul IV (pornindu-se de la analiza sincronică din capitolul III); fenomenele din categoriile (ii) și (iii), numai schițate aici, fac obiectul unei cercetări viitoare (Nicolae în pregătire). În secțiunile §2 și §3, vom prezenta *cadrul teoretic* și, respectiv, *metodologic* al lucrării.

1. Variație și schimbare de topică în limba română

1.1 Structura propoziției și deplasarea verbului

Cele mai importante deosebiri diacronice privesc poziția verbului în structura propoziției românești. În lucrarea de față, ne vom ocupa în mod explicit de aceste fenomene, încercând să determinăm raportul dintre factorii gramaticali și factorii discursiv-pragmatici în opțiunile de poziționare a verbului în structura propoziției.

1.1.1 Inversiunea verbului ca manifestare a unei gramatici V2 reziduale

În ce privește structura propoziției și sintaxa grupului verbal, unul dintre fenomenele care fac româna veche și româna modernă să arate atât de diferit este **inversiunea** verbală

(structurile de tipul V-CL (1a)¹ / V-AUX (1b) / V-CL-AUX (1c)) (Densusianu 1961, II: 262-263; Todi 2001: 48-50; Dragomirescu 2013b; Stan 2013: 108-109; Alboiu, Hill și Sitaridou 2014; Hill și Alboiu 2016):

- (1) a. ***Izbăveaște-mă** de gonitorii miei, că **învărtoșară-să** mai vârtos de mine* (CM.1567: 237^r)
- b. *Iară acumu încă vă scriemu și vă dămu în știre că, acumu, în ceastă lună a lu avgust 27 de zile, **venit-au** lu Mihaiu vodă steagu de la împăratul turcescu* (DÎ.1599: XVIII)
- c. *În veaci nu voiu uita dereptatea ta, că întru <în>sele **învinsu-me-ai*** (PH.1500-10: 106^r)

Ipoteza pe care o susținem (în aceeași direcție cu Dragomirescu 2013b, dar în dezacord cu Alboiu, Hill și Sitaridou 2014; Hill și Alboiu 2016) este că inversiunile din româna veche, care s-au păstrat în româna modernă în cazul imperativului (*Du-te!*), al imprecățiilor condiționale și subjonctivale (*Lua-l-ar naiba!*; *Ducă-se pe pustii!*), precum și în câteva alte contexte puternic marcate stilistic (*Fi-mi-ar / Fi-ți-ar scârbă / silă*) sau intenționat arhaizante (*Făcutu-s-a! Cândva am trăit într-o românie democrată!*, internet, <http://comunitate.ziare.com> (2011)), sunt efectul persistenței în faza veche a românei literare a unei *gramatici V2 relaxate* (în sensul definit de Ledgeway 2007), specifică varietăților romanice vechi. Acest tip de sistem gramatical este caracterizat de deplasarea (ridicarea) verbului în domeniul complementizatorului (proiecția FIN(IT)), v. §2.2 infra), asociată cu topicalizarea / focalizarea opțională a unui constituent / a mai mulți constituenți la stânga verbului. Principalele (dar nu singurele) fapte care ne conduc spre această concluzie sunt: (i) asimetria propoziție principală / propoziție subordonată (completivă sau relativă) (v. Salvi 2001 asupra coexistenței a două tipare de construcție în propozițiile subordonate din limbile romanice vechi), verificată statistic, și (ii) nespecializarea câmpului preverbal, caracteristici înregistrate în toate celelalte faze V2 ale limbilor romanice². Argumentul (i) se susține prin cercetarea statistică, din care rezultă clar diferențele dintre gramatica propozițiilor principale și gramatica propozițiilor subordonate.

Ipoteza că stadiile vechi ale limbilor romanice sunt sisteme de tip V2 a fost prezentată inițial în anii 1980-1990 (v. Benincă 1983; Vanelli 1986, 1998 pentru italiana veche; Adams 1987; Roberts 1993; Vance 1997 pentru franceza veche; Ribeiro 1995 pentru portugheza veche; Fontana 1997 pentru spaniola veche i.a.) și consolidată ulterior prin analiza unor varietăți romanice ajunse în atenția cercetătorilor mai târziu (v. Ledgeway

¹ Asupra analizei gerunziului, în cazul căruia encliza era aproape generalizată (v. Niculescu 2014; Nicolae și Niculescu 2015, 2016), ne vom opri în §III (româna modernă) și §IV (româna veche).

² Alboiu, Hill și Sitaridou (2014) și Hill și Alboiu (2016) argumentează explicit pentru deplasare V-la-Focus; vom arăta în capitolul 4 că deplasarea la Focus ridică o serie de probleme distribuționale pe care deplasarea V-la-FIN (în general acceptată pentru derivarea sistemelor V2 din limbile romanice vechi, v. Ledgeway 2007, 2008; Wolfe 2015b i.a.) nu le întâmpină.

2007, 2008, 2009 pentru napolitana veche; Wolfe 2015b pentru siciliana veche, venețiana veche și sarda veche). Conceptul de gramatică / sistem V2 a fost propus inițial de den Besten (1983) în analiza limbilor germanice (în special neerlandeza și germana); în sistemele V2, în propozițiile principale, verbul se deplasează în domeniul complementizatorului, deplasare obligatoriu asociată cu topicalizarea / focalizarea unui constituent la stânga verbului, verbul ajungând astfel să ocupe poziția a doua în propoziții principale (neinterogative). Ledgeway (2007: 122–123) arată că, din punct de vedere tipologic, există două tipuri de sisteme V2: *sisteme V2 stricte* (neerlandeza, germana, franceza veche) și *sisteme V2 relaxate* (limbile romanice vechi, cu excepția francezei); în a doua categorie de sisteme V2, doar deplasarea verbului în domeniul complementizator este obligatorie, deplasarea la stânga verbului a altor constituenți fiind fie facultativă (linearizare V1, v. și Wolfe 2015a), fie multiplă (linearizări posibile V2, V3, V4). Vom discuta pe larg aceste probleme în capitolul IV.

Alboiu, Hill și Sitaridou (2014) și Hill și Alboiu (2016), care argumentează explicit împotriva unui sistem V2 pentru româna veche, arată că inversiunile din româna veche se asociază cu efecte discursive de focalizare, iar Zafiu (2014) insistă asupra faptului că inversiunea nu este doar un mecanism de focalizare, ci se asociază cu o serie de alte valori discursive (marcarea solidarității / corelației dintre blocurile sintactice, mijloc adițional de surbordonare). Cu alte cuvinte, inversiunea pare să fie determinată mai degrabă de factori discursivi, pragmatici decât de factori gramaticali, ceea ce contravine caracterizării general acceptate a sistemelor V2. Și cu această ocazie statistica joacă un rol important în rezolvarea acestei probleme: gramatica cu deplasare a verbului în domeniul C, interpretată ca gramatică V2 în lucrarea noastră, este prezentă într-o măsură semnificativă în textele de limbă veche, însă nu este opțiunea dominantă, gramatica dominantă a acestei faze a românei fiind V-la-I (i.e. verbul se deplasează în domeniul flexionar). Statistica arată deci că gramatica V2 reprezintă opțiunea *marcată* în limba veche; așadar, este de așteptat ca opțiunea marcată să se asocieze cu valori speciale. Un fapt bine-cunoscut de gramatică diacronică este că, atunci când două opțiuni sunt în competiție, raportul marcat / nemarcat este în strânsă legătură cu frecvența: opțiunea inovativă (mai rară) este inițial marcată prin raportare la opțiunea veche (mai frecventă); atunci când frecvența se inversează și opțiunea inovativă substituie treptat opțiunea veche, opțiunea inovativă devine structura nemarcată, iar opțiunea veche devine opțiunea marcată³.

O altă întrebare la care trebuie să răspundă analiza noastră este de ce gramatica V2 a românei vechi se manifestă prin inversiune / encliza auxiliarului și/sau a cliticelor

³ În această direcție, este relevant comentariul lui Ledgeway (2012: 138) privitor la concurența structurilor HABERE + infinitiv / infinitiv + HABERE, care stau la baza viitorului romanic (subl. ns. Alexandru Nicolae): „Adams (1991) highlights some neglected evidence from Pompeius’ fifth–sixth-century commentary of Donato’s *Ars grammatica* to demonstrate that the constituent parts of the periphrasis could occur in both orders. In particular, he identifies how in colloquial registers from the early Empire onwards the original unmarked order infinitive + HABERE gives way to a new preferred order HABERE + infinitive, with the former order initially persisting as a marked order. Significantly, during this period the marked and unmarked orders were not however necessarily synonymous, but could encode a meaningful contrast”.

pronominale. Dacă punem în oglindă datele din româna veche cu date din alte varietăți romanice vechi, observăm că nu inversiunea este principala trăsătură considerată de cercetători ca fiind definitorie pentru caracterizarea sistemului V2, ci mai degrabă, (i) nespecializarea câmpului preverbal, care găzduiește nu doar subiectul (2a), ci și obiecte și adjuncți (2b-e) și (ii) structurile de tipul AUX – SUBIECT – VERB LEXICAL din italiana veche⁴ (3), alături de preferința statistică a verbului de a ocupa poziția a doua în propoziții principale:

- (2) a. *Li cuents Guillelmes fu molt gentix et ber*
 DEF conte Guillelmens fi.PS.3SG foarte amabil și bun
 ‘Contele Guillelmens era foarte amabil și bun’
 (franceza veche; Roberts 1993)
- b. *sì fuorti cuolpi li donava*
 astfel puternice lovituri lui da.PS
 ‘el i-a dat astfel de puternice lovituri (cu sabia sa)’
 (napolitana veche; Ledgeway 2008)
- c. *di grande scienza ti credo*
 de mare cunoștere te crede.PREZ.1SG
 ‘cred ești un om de mare înțelepciune’
 (italiana veche; Salvi 2001)
- d. *Adoncs dis le lectors mot consolatz que...*
 apoi spune.PS.3SG DEF lector foarte liniștitor că
 ‘Lectorul a spus apoi foarte liniștitor că...’
 (occitana veche; Wolfe 2015a)
- e. *esta logar mostro dios a abraam*
 acest loc arăta.PS.3SG Dumnezeu DAT Avraam
 ‘Dumnezeu i-a arătat acest loc lui Avraam’
 (spaniola veche; Fontana 1997)
- (3) *quali denari avea Baldovino lasciati loro*
 care monede avea.AUX.IMPERF.3SG Baldovino lăsat lor
 ‘pe care monede li le lăsase lor Baldovino’
 (italiana veche; Poletto 2014)

⁴ Poletto (2014: §1.2.1) distinge structurile AUX – SUBIECT – VERB LEXICAL din italiana veche de structurile cu *dislocare* / *interpolare* din italiana veche, din portugheza veche (Martins 2002) (și, putem adăuga, din româna veche, v. Dragomirescu 2013b): în aceste structuri, spre deosebire de alte construcții cu dislocare analizate în Poletto (2014: cap. 2), subiectul ocupă poziția [Spec, TP], iar auxiliarul se deplasează în domeniul C, la stânga subiectului, satisfăcând astfel regula V2.

Vom argumenta că deosebirea dintre română (veche și modernă) și alte limbi romanice rezultă din *strategia diferită de deplasare a verbului* din română: în română, verbul se deplasează ca grup (deplasare XP), spre deosebire de alte limbi caracterizate de deplasarea centrului (deplasare X⁰). Așadar, spre deosebire de italiana veche, care într-o construcție perifrastică de tipul celei din (3) alege să deplaseze verbul auxiliar (centru, element X⁰) în domeniul complementizatorului pentru satisfacerea regulii V2, în structuri perifrastice de același tip (1b,c) strategia aleasă de română va provoca deplasarea în domeniul complementizatorului a verbului lexical (element de tip XP). Analiza noastră verifică, așadar, observația lui Fontana (1997: 210), conform căruia „as more knowledge of a wider range of data becomes available to researchers, it is becoming more clear that a homogeneous formal treatment for all the languages usually associated with the V2 label is not well supported”, adăugând o nouă subdiviziune la tipologia V2 a fazelor mai vechi ale limbilor romanice, și anume satisfacerea regulii V2 prin deplasare XP⁵, categorie ilustrată prin româna veche.

În fine, întrucât corpusul examinat (v. §3.2 infra) conține atât texte originale, cât și traduceri, se naște problema firească a influenței modelelor străine asupra sintaxei limbii române vechi (v. discuția la Stan 2013: cap. 1), mai ales din perspectiva faptului că structurile cu encliză pronominală au fost considerate *calcuri din slavona bisericească* (Stan 2013: 21-22 și bibliografia). Vom considera că modelul slavon consolidează, de fapt, gramatica V2 a românei vechi, structurile cu encliză pronominală fiind una dintre opțiunile sintactice proprii limbii române; cu alte cuvinte, modelul străin se grefează pe modelul autohton, consolidându-l. Structurile „neromânești” (v. Avram [1975] 2007) – de exemplu, encliza pronominală la dreapta negației⁶ (4), la dreapta auxiliarului (5), sau la dreapta mărcii de conjunctiv sau infinitiv (6a-c), eventual precedată de negație (6d), sau inversiunea auxiliarului la dreapta pronomelui clitic (7)⁷ (Nicolae și Niculescu 2015, 2016; v. și Hill și Alboiu 2016 pentru structurile de tipul celei din (4)) – sunt rare, înregistrate mai ales în traduceri (timpurii) puternic influențate de originalul slavon, pe când structurile care respectă constrângerile sintactice proprii românei sunt înregistrate de-a lungul întregii

⁵ Ledgeway (2008) demonstrează că, în napolitana veche, regula V2 se poate satisface nu numai prin deplasarea verbului, ci și prin inserarea elementului adverbial *sì* (Lat. sic) în centrul Fin⁰ (i), verificând așadar observația lui Fontana (1997) că sistemele V2 nu sunt omogene.

(i) [CP [Spec [spissi cuolpi mortali]_i [C' si [IP le dava ti]]]]
dese loviturile mortale si lui da.ps.3sg

‘i-a dat multe lovituri mortale’ (napolitana veche; Ledgeway 2008)

⁶ În studiul cliticelor pronominale în limba română veche pentru *The Syntax of Old Romanian* (v. Nicolae și Niculescu 2016), pe baza unui corpus mare de texte, am constatat că encliza pronominală la dreapta negației apare doar ocazional în traduceri de secolul al 16-lea, fiind eliminată în secolul al 17-lea (de exemplu, am identificat patru exemple cu imperativ și encliză pronominală la dreapta negației, toate din același text: CB.1559–60).

⁷ În chip grăitor, există diferențe mari de frecvență între structurile din (4)–(6) și structurile din (7) (cele din urmă fiind limitate la câteva atestări), care se explică prin aceea că prima clasă reprezintă un calc de structură parțial (se importă doar encliza pronominală, pe când negația, auxiliarele și complementizatorii apar în poziția lor canonică conform regulilor sintactice ale românei, v. §§III; IV.2); în schimb, structurile din a doua clasă nu reproduc întocmai un model străin, ci sunt doar încercări nereușite de imitare a sintaxei slavone; v. și §IV.5.1.

perioade vechi; encliza pronominală se păstrează la imperativul afirmativ și la inversiunea condițională și în româna modernă.

- (4) a. *cu foc înfierbântatu-m-ai și **nu află-să** întru mine nedereptate*
(CM.1567: 238^r)
- b. ***Nu făgădui-se*** (CB.1559–60: 197)
- c. *ceia ce **nu înșalî-se** de mine* (CT.1560–1: 21^v)
- (5) *deaca vei căuta asupra de rugăciunea noastră, **vei curăți-ne** sufletele și trupurile de la toată imăciunea de carne și de duh și **vei da-ne** fără vină* (DDL.1679: 59–60)
- (6) a. ***Se sfiască-se** și **se întoarcă-se** înderret toți ce gilăluiescu Sionulu*
(PH.1500–10: 112^v)
- b. *și hiclesug înaintea ta feciu, ca **să dereptezi-te** întru cuvintele tale*
(CL.1570: 9^v)
- c. *Și deca fu **a descăra-se** noao zmulse-mu-ne de la dinșii* (CB.1559–60: 222)
- d. *să **nu bucure-mi-se*** (CP¹.1577: 62^r)
- (7) a. *și **me arreta-voiu** feațeei Dzeului* (PH.1500–10: 35^v)
- b. *ascultați de tot de câte **se zice-va** cătră voi* (CB.1559–60: 34)

Interesante din această perspectivă sunt structurile cu dubla realizare (proclitică și enclitică) a pronumelui clitic (și, mult mai rar, a auxiliarului)⁸ (v. și Ușurelu 2015; Nicolae și Niculescu 2016):

- (8) a. *cungiurără me și **se adunra-se** cu menre* (PH.1500–10: 95^v)
- b. *ca mirelui **mi-au pusu-mi** mitră* (DDL.1679: 19)
- c. ***le-ai adusu-le** cu toatele* (DDL.1679: 45)
- d. *și **i-ai mântuitu-i-ai*** (PH.1500–10: 16^v)

În strânsă legătură cu perspectiva pe care o vom adopta în legătură cu influența sursei asupra textului tradus (v. §3.4 infra) și bazându-ne pe circulația acestor structuri mai ales în traduceri, vom interpreta dubla realizare (proclitică și enclitică) a pronumelor clitice ca reprezentând un mecanism de rezolvare a tensiunii dintre impulsul de a urma cât mai fidel textul original și alinierea la constrângerile sintactice ale românei (în parte fixată, așa cum se vede din textele originale⁹, v. Stan 2013: cap. 1 și bibliografia) (v. §IV.2.1.2).

⁸ Structurile cu dublă realizare clitică și auxiliar postpus (i) sunt foarte rare, din motive care vor fi explicate în §IV.5.1.

(i) *Griji **me luatu-me-au** de greșiții ce lasă leagea ta.* (PH.1500–10: 104^r)

⁹ „Trăsăturile sintactice ale limbii vechi relevante pentru specificitatea tipologică a românei trebuie căutate mai ales în textele originale” (Stan 2013: 22); v. și observația lui B. P. Hasdeu ([1878] 1937: 13): „Nu în traduceri trebuie căutat graiul viu al unui popor”.

În concluzie, unul dintre **obiectivele** principale ale acestei lucrări este analiza inversiunilor din româna veche; spre deosebire de lucrarea recentă a Virginiei Hill și a Gabrielei Alboiu (Hill și Alboiu 2016), lucrarea noastră are o perspectivă mai apăsător romanică decât balcanică. Vom insista asupra ideii că româna veche prezintă o gramatică V2 romanică (cu deplasarea verbului la proiecția FIN(IT) mai degrabă decât la FOCUS ca în Alboiu, Hill și Sitaridou (2014) și Hill și Alboiu (2016)), deja marcată în secolul al 16-lea (prin comparație statistică cu gramatica V-la-I generalizată în trecerea la româna modernă). Astfel, din perspectivă diacronică, româna se îndreaptă către o gramatică V-la-I generalizată, în convergență cu schimbările din celelalte limbi romanice (v., cel mai recent, Schifano 2015b și bibliografia). Din perspectivă diacronică romanică, este de așteptat ca gramatica V2 a românei vechi să fie deja reziduală în secolul al 16-lea; fazele V2 ale limbilor romanice vechi sunt identificate în secolele 12-15 (v. și discuția asupra periodizării românei prin raportare la celelalte limbi romanice în §3.1 infra); de exemplu, în analiza francezei vechi, Roberts (1993: 199) arată că gramatica V2 a fost înlocuită de gramatica SVO (V-la-I) între începutul secolului al 15-lea și începutul secolului al 16-lea¹⁰. Adams (1987: 202, citată și în Roberts 1993: 199), cu referire la franceza veche, arată că „[a]lthough the V2 construction remained an occasional option to writers of the sixteenth century, it is clear that one can no longer speak of a V2 constraint”.

1.1.2 Dislocarea nucleului verbal și deplasarea joasă a verbului

Un alt fenomen prin care sintaxa românei vechi diferă în mod semnificativ de sintaxa românei moderne este dislocarea¹¹ nucleului verbal (v. Dragomirescu 2013b pentru dislocarea formelor cu auxiliar). Cel mai răspândit tip de dislocare a nucleului verbal este dislocarea auxiliarului sau a structurii clitic – auxiliar de verbul lexical (9), (10) prin interpolarea de constituenți cu statut de grup (elemente XP)¹²; dislocarea este disponibilă și în structuri cu auxiliar multiplu (11):

- (9) a. *au scris lăsat că...* (FT.1571–5: 1^r)
 b. *că vei acmușu muri* (FT.1571–5: 1^r)
 c. *au ei lăsat cu al lor cuvânt* (DÎ.1599: XXX)
 d. *eu încă am pre el botezat* (CM.1567: 258^r)
 e. *până vor mai bine înțeleage creștinii* (CM.1567: 263^r)

¹⁰ „[A] major change occurred between the early 15th century and the early 16th century. It would certainly be reasonable to say that by the mid-16th century, or perhaps, given the figures from Calvin [...], the 1530s, French was no longer a V2 language” (Roberts 1993: 199).

¹¹ Fenomenul a fost denumit *interpolare* (engl. *interpolation*) de filologul Winthrop Holt Chénery (Poole 2007), cu referire la structuri cu dislocare care implică pronumele clitice și verbul; un alt termen care circula, extins de la analiza limbilor germanice și la analiza altor limbi este engl. *scrambling*. Vom folosi în continuare termenul *dislocare*, consacrat în bibliografia românească (v. Dragomirescu 2013b).

¹² Româna modernă permite doar interpolarea adverbilor clitice (Dobrovie-Sorin 1994; Avram 1999; Alboiu 2002; Ledgeway 2015a; Mîrzea Vasile 2015), care au statut de centru (elemente X⁰):

- (i) a. *A cam greșit.*
 b. *Omul ar (mai) fi (mai) cerut o țuică.*

- (10) a. *s-au în el usbăitu* (FT.1571-5: 1^r)
 b. *ne-au în har slobozitu* (FT.1571-5: 3^r)
 c. *se-au măria lui sculat den moarte* (CM.1567: 255^r)
 d. *tare ne-am noi greșit* (CM.1567: 241^v)
- (11) a. *de va fi omul zăcând spre moarte* (CPrav.1560-2: 6^v)
 b. *de-ai hi domiata sârguit să fii până acmu venit* (DÎ.1593: XCIII)
 c. *aceaea care-ară fi înnapoi rămas* (DÎ.1600: XXXVI)

Deși calificat în general ca „dislocare a formelor verbale compuse cu auxiliar”, fenomenul la care ne referim și pentru care am ales denumirea de „dislocare a nucleului verbal” este mai extins; astfel, pe lângă separarea auxiliarelor de verbul lexical ((9)-(11)), mai rar se înregistrează și alte tipuri de dislocare: cliticile pot fi separate de forma sintetică a verbului (12) și complementizatorii conjunctivului¹³ și ai infinitivului pot fi nonadiacenți verbului lexical (13)¹⁴:

- (12) a. *Și ne pre noi slobozi* (FT.1571-5: 3^r)
 b. *așa ne tare pedepseș<ti>* (FT.1571-5: 3^v)
 c. *afară să ne prentu eale ispășim* (CCat.1560: 5^r)
 d. *Tată milostiv, ce te noi uluimu* (CM.1567: 233^v)
- (13) a. *Carele ș-a doi ș-a trei, ce să în voroavă tocmăsc în numele Tău* (DDL.1679: 43)
 b. *luminreadză ochii miei se nu cânduva adorm în moarte* (PH.1500-10: 8^v)
 c. *și așa fu a se toți mântui spre pământu* (CV.1563-83: 48^r; Stan 2013: 282)

¹³ Structura cu recomplementarea complementizatorului *să* (v. Fontana 1993:163-165 pentru definirea termenului *recomplementare*, care circulă și sub denumirea *dublarea complementizatorului*) este atestată din româna veche (i) și păstrată în româna modernă. Aceste structuri nu reprezintă dislocări de tipul celor discutate în această secțiune; cele două ocurențe ale complementizatorului *să* marchează lexicalizarea ambelor poziții de complementizator (FORCE⁰ și FIN⁰), la fel ca în structura (*ca... să*); astfel, constituenții plasați între cele două lexicalizări ale complementizatorului *să* ocupă o poziție în periferia stângă propozițională (periferia CP). V. §III.3.4 pentru româna modernă și §IV.2.2 pentru româna veche.

(i) a. *să nu cumva să aibă smenteală* (DÎ.1600: XXXIII; XXXIV)
 b. *să nu cumva truda noastră și usteneala să piiardem* (CC².1581: 19)
 c. *să nu cumva să să tâmple să fie neștine svătuît și amăgit de vicleșugul șearpelui* (VRC.1645: II^r)

¹⁴ Dislocarea structurii modale *putea* + infinitiv scurt verbal, înregistrată în româna veche (i), s-a păstrat în oarecare măsură în trecerea la româna modernă (ii); aceste construcții, în care verbul *putea* a fost etichetat ca „semiauxiliar” (Guțu Romalo [1956] 2005), au o structură diferită de construcțiile perifrastice cu auxiliar (Nicolae 2013d: §4, 2015d), ceea ce explică în bună măsură posibilitatea de dislocare păstrată în româna modernă:

(i) *Accea popa, să va vrea poate cununile pune pre capetele lor* (CM.1567: 263^r)
 (ii) a. *Poate el veni.* (română modernă)
 b. *Poți acum vorbi.*

Analiza pe care o propunem pentru aceste structuri exploatează periferia propozițională internă (periferia vP) identificată de Belletti (2004), în conjuncție cu ideea că verbul ocupă o poziție joasă în nucleul propozițional în aceste structuri (i.e. nu părăsește domeniul lexical). Printre argumentele care conduc la formularea concluziei că, uneori, verbul poate ocupa o poziție joasă în ierarhia propozițională menționăm: (i) apariția verbului la dreapta adverbilor din domeniul verbal lexical (vP) (Cinque 1999) (e.g. (9e), (12b))¹⁵ și a cuantificatorilor flotanți-subiect (13c) și (ii) rara atestare a elipsei legitimate de auxiliarul nonpasiv, opțiune cu totul eliminată în româna modernă (14)¹⁶.

(14) *de-l va fi mutat sau de nu-l va fi (√mutat)* (Prav.1646: 78; Stan 2013)

O chestiune controversată este statutul acestor structuri în limba română veche. Lucrările tradiționale (v., mai recent, Dragoș 1995: 37; Sala 2006: 141-142) consideră, în general, că aceste structuri sunt calcuri după un model străin (în general, slavon; în cazul dislocării formelor de perfect compus, s-au invocat modele maghiare, latine, turcești și grecești, v. discuția la Stan 2013: 108). Un alt punct de vedere este acela că structurile de acest tip sunt nereprezentative pentru stadiul vechi al românei (Hill și Alboiu 2016, care lucrează cu un corpus semnificativ mai redus decât corpusul nostru, le exclud pe acest criteriu).

În schimb, autori ca Dragomirescu (2013b) arată că, de fapt, structurile de mai sus se bucură de o relativă răspândire, atât în texte originale, cât și în traduceri¹⁷. În plus, într-o lucrare ulterioară în care propune un algoritm pentru a determina dacă o anume structură este un calc după un model străin sau o dezvoltare firească în trecerea de la latină la română, comună cu celelalte limbi romanice, Dragomirescu (2015a: 6) arată că dislocarea este atestată și în spaniola veche, italiana veche și franceza veche; la această listă de limbi romanice vechi în care dislocarea este atestată putem adăuga și portugheza veche (Martins 2002 discută dislocarea pronumelui clitic de verb):

(15) *sse pela uëtujra uos alguẽ a dita vĩa enbargar*
 dacă prin întâmplare îți cineva DEF zisa vie bloca.PREZ.3SG
 ‘și dacă din întâmplare cineva îți blochează (pune sechestru pe) numita vie’
 (portugheza veche; Martins 2002)

¹⁵ A se observa că adverbele sunt precedate de auxiliare (9e) și clitice pronominale (12b), ceea ce exclude deplasarea lor în periferia stângă propozițională (periferia CP).

¹⁶ Inexistența elipsei legitimate de auxiliar în româna modernă derivă din natura clitică a auxiliarelor românești nonpasive în conjuncție cu ridicarea înaltă a verbului (v. Nicolae 2013d: §4). Auxiliarele clitice nu permit elidarea verbului lexical nici în limbile în care elipsa legitimată de auxiliare este disponibilă, de exemplu engleza (*John's leaving in an hour, and {Mary is / *Mary's} too*); auxiliarele clitice pot apărea doar în cazuri de colegitimare (*John should've arrived by now, and Bill should've too*) (Thoms 2011). Structura cu dublu auxiliar din exemplul (14) surmontează problema naturii clitice a auxiliarelor românești.

¹⁷ „Deși considerată adesea un fenomen excentric, livresc, nefiresc, dislocarea formelor verbale compuse cu auxiliar nu este un fapt lingvistic întâmplător și se corelează cu alte fenomene sintactice” (Dragomirescu 2013b: 229).

Putem astfel conchide că structurile cu dislocare sunt reprezentative pentru sintaxa românei vechi. La fel ca în cazul structurilor cu inversiune discutate în secțiunea anterioară, formele de dislocare atestate în română trebuie analizate din perspectiva regulilor sintactice ale românei vechi, nu prin adoptarea unei analize sintactice propuse pentru o altă limbă romanică veche. Grăitoare din această perspectivă sunt câteva aspecte. În analiza structurilor din portugheza veche, Martins (2002) aduce argumente pentru faptul că verbul se deplasează în afara domeniului lexical (V-la-I), deci nu periferia vP găzduiește constituenții interpolați. În schimb, Poletto (2014: §2) arată că, în italiana veche, elementele interpolare se află în periferia vP. Concentrând-se asupra dislocărilor cu pronume clitic din spaniola veche (asemănătoare¹⁸ cu exemplele noastre din (12)) și comparând datele din spaniola veche cu cele din portugheza veche, Poole (2007: 188) atrage atenția că asupra faptului că „«Interpolation» phenomena exist in other medieval Romance varieties, but seem to have different properties from interpolation in Old Spanish, suggesting that different processes are at work”.

Cel de-al doilea **obiectiv** al lucrării noastre este analiza formală a dislocării nucleului verbal. Așadar, pe lângă opțiunile V-la-I (opțiune dominantă) și V-la-C (gramatica V2, opțiune marcată), există și o a treia opțiune: verbul ocupă o poziție joasă în ierarhia propozițională (se plasează în domeniul lexical) și satisface trăsăturile de mod / timp / aspect prin operațiunea de ACORD¹⁹ la distanță, disponibilă și în grupul nominal în româna veche (v. §1.2.1 infra; v. Cornilescu și Nicolae 2011a). Așa cum structurile nominale bazate pe ACORD la distanță dispar din româna modernă, și structurile cu dislocare a nucleului verbal, bazate pe aceeași opțiune, sunt eliminate în trecerea de la româna veche la româna modernă.

1.2 Schimbări în topica internă a grupului nominal

Și în structura grupului nominal există diferențe de topică semnificative între româna veche și româna modernă²⁰; analiza acestor fenomene ne va permite să identificăm principalele schimbări din sintaxa grupului nominal în trecerea de la româna veche la româna modernă.

1.2.1 Marcarea definitudinii

Un prim fenomen privește tiparele de *marcare a definitudinii* în limba română veche. Exemplele de mai jos arată că există două tipare de marcarea a trăsăturii [+ definit] în grupuri nominale complexe.

¹⁸ Asemănătoare, dar nu identice. De exemplu, în spaniola veche, cliticul pronominal poate apărea la stânga negației, situație neînregistrată în româna veche:

(i) *se* *me* *non* *quisieres* *creer*
 dacă mă nu vrea.SUBJ.2SG crede.INF
 ‘dacă nu vrei să mă crezi’ (spaniola veche, Poole 2007: 188)

¹⁹ Termenul ACORD, marcat astfel (cu CAPITĂLUȚE), reflectă termenul englezesc *agree* (nu *agreement*) și are o sens mai strict; vom defini acest concept în §2.1 infra.

²⁰ Un interesant fenomen de topică din grupul nominal privește inserția mărcii posesiv-genitivale *al*, posibilă și în strictă adiacență la articolul hotărât (*rranele nedereptaților ale lor*, PH.1500–10: 75v; *sfântulu alu său duhu*, CC².1581: 180). Nu ne vom ocupa de acest fenomen în această lucrare, dar v. Giurgea (2013).

În primul tipar, cel mai răspândit, determinantul definit – articolul hotărât, atașat ca sufix substantivului-centru (16a-b) / adjectivului prenominal (16c-e), adjectivul demonstrativ (17), genitivul / posesivul determinant (18) – ocupă prima poziție a grupului nominal extins.

- (16) a. și împreună cu **țara ungurească** (DÎ.1600: XXXIII)
- b. Și cu aceasta se schimbă **pohta omenească** (FD.1592–604: 458^r)
- c. dăm după moartea lor cărțile acestor ocine ce-s mai sus zise la **svânta mănăstire** (DÎ.1599: XXX)
- d. Cu cuvinte are a întreba **dereptulu județu** de lucrure (CC².1581: 37)
- e. glăsi **evreiască limbă** (CV.1563–83: 18^v)
- (17) a. împrejurul **acestor oameni buni** (DÎ.1597–600: XVI)
- b. Cine iaste **acela om** ce zise ție (CC¹.1567: 18^r)
- (18) a. cum am vândut eu **a mea parte de ocină** (DÎ.1581: LXI)
- b. **ale aceștii țări lucruri și fapte** (CIst.1700–50: 6^r)

Cel de-al doilea tipar este reprezentat de „articolul hotărât inferior” (identificat și descris în Cornilescu și Nicolae 2011a) (19)–(20). Astfel, articolul nu se realizează ca afix atașat constituentului care ocupă prima poziție a grupului nominal, ci se realizează ca sufix al substantivului-centru, fiind precedat de adjective prenominale (19) (deși adjectivele prenominale prezintă opțiunea de a purta articolul sufixal), de cuantificatori (20) (Nicolae 2013a, 2015a) sau de genitive prenominale (21). Acest tipar este mai rar, însă este atestat în toate cele trei secole ale românei vechi (Stan 2013: 31) în texte originale și în traduceri; apare rar și în secolul al 19-lea (Nicolae 2012) și este păstrat în româna modernă în formule liturgice fixe (e.g. după **mare mila ta**).

- (19) a. cu **cinstită cartea mării tale** (DÎ.1596: CVI)
- b. tu tinde cu milă cătră noi **svântă mână ta** (FT.1570–5: 3^v)
- c. că văzu[*iu lumina*]**tă fața ta** (A.1620: 58^r)
- d. să rămâie neamului omenesc pomenire **de mari și de puternice faptele lui** (CIst.1700–50: 13^r)
- (20) a. deade Dumnezeu **zeace cuvintele sale** (CCat.1560: 4^r)
- b. arătarea **a dooa venirei lui** (CC².1581: 536)
- (21) a. însușu **acela judecătoreulu dreptu** (CC².1581: 40)
- b. toată **a moșilor limbă** (PH.1500–10: 18^r)

Construcțiile cu articol hotărât inferior arată că trăsătura [+ definit] se poate valoriza prin operațiunea de ACORD la distanță, opțiune eliminată în trecerea la româna

modernă. Analiza generală, sincronică și diacronică, a sintaxei articolului hotărât sufixal pune în evidență o importantă trăsătură a românei prin care contrastează cu limbile romanice: articolul hotărât este un sufix generat odată cu numele și nu lexicalizează în mod direct poziția D(eterminant), ci stabilește o relație de ACORD cu poziția D. Pe lângă construcția cu articol hotărât inferior, analiza structurilor discontinue (v. §1.3 infra) din limba română veche confirmă această ipoteză (v. Brăescu, Dragomirescu și Nicolae 2015).

1.2.2 Demonstrative nespecializate

Distincția morfologică *tare / slab* a demonstrativelor, asigurată fie prin particula *-a* (*acest / acesta*), prin procese morfofonologice interne (*acea* [aʃɛa] / *aceea* [aʃɛja]), precum și specializarea sintactică a demonstrativelor în funcție de această distincție morfologică, caracteristice românei moderne (v. Nicolae 2013b, 2015b), nu sunt încă fixate în româna veche.

În structuri nonpronominale (i.e. cu centrul substantival lexicalizat), atât demonstrativele slabe (22), cât și demonstrativele tari (23) pot apărea atât la dreapta, cât și la stânga centrului substantival (Dimitrescu 1978: 278; Stan 2013: 35–36):

- (22) a. *ci de la Dumnezeu să să îndrepteze acel păcat* (PI.~1650: 5^v)
 b. *nu socotiiu de neamul acel și ziș* (CP¹.1577: 185^r)
- (23) a. *va veni aceastea cărți creștinești* (CCat.1560: 2^r)
 b. *iară muiarea ceaea ce-ș va lăsa bărbatul* (CPrav.1560–2: 3^v)

Demonstrativul postnominal *tare* apare fie în strictă adiacență la substantivul-centru articulat hotărât, fie nonadiacent la substantivul definit (mai rar):

- (24) a. *in anulu acesta 1593* (DÎ.1593: CXIII)
 b. *fiiulu mieu acesta mortu era* (CC².1581: 21)

Atât formele slabe (25a), cât și formele tari (25b) pot funcționa pronominal:

- (25) a. ***Aceste** zise marele împărat Alexandru* (A.1620: 74^v)
 b. ***Aceștea** ainte mearrseră* (CV.1563–83: 8^r)

În trecerea de la româna veche la româna modernă, distincția *tare / slab* s-a consolidat sintactic (Nicolae 2015b): în structuri cu centrul exprimat (i.e. noneliptice), forma slabă ocupă poziția de determinant prenominal, iar forma *tare* ocupă poziția de determinant (emfatic) postnominal, cu condiția suplimentară ca forma *tare* să fie strict adiacentă la un nume definit (v. Cornilescu 2005 pentru analiza sintactică). Mai mult, formele slabe nu mai pot funcționa pronominal, această valoare fiind strict rezervată formelor tari.

1.2.3 Gramatica dublă a determinantului *cel*

Construcția cu articolul adjectival din româna modernă (v. Nicolae 2013c și bibliografia), în care determinatul *cel* extinde domeniul nominal, introducând modificatori postnominali cu o funcție pragmatică specifică (v. Vasilescu 2009; Cornilescu și Nicolae 2012), nu este pe deplin gramaticalizată în româna veche (Stan 2013: 37; Nicolae 2015b). *Cel* prezintă o gramatică dublă, de demonstrativ și de articol, după cum arată distribuția și interpretarea sa.

Distribuțional, modificatorul care apare după *cel* poate fi un adjectiv calificativ (26a), participial (26b) sau relațional (26c), precum și o propoziție relativă (26d); opțiunea (26c) (specifică demonstrativului) a fost eliminată în trecerea la româna modernă:

- (26) a. *să arăt strâmbătura și tâlcul **cel** rău a lor* (VRC.1645: III^r)
- b. *fiiu-său **cel** iubit* (CC¹.1567: 73^v)
- c. *birăul **cel** rumânescu* (DÎ.1593–97: XCVII)
- d. *aproape de **cei** ce vindeca* (CC².1581: 171)

Cel poate preceda în mod direct substantive sau grupuri nominale complexe alcătuite din adjectiv + substantiv, context specific tot adjectivelor demonstrative:

- (27) a. *cu **cel** brâu* (CM.1567: 263^r)
- b. *în **cel** munte nalt* (A.1620: 57^r)

De interes sunt și construcții precum cele din (28a), în care *cel*, urmat de un modificator adjectival nondefinit, precedă o secvență nominală definită; în trecerea la româna modernă, deplasarea substantivului / grupului nominal definit la stânga lui *cel* devine obligatorie (28b):

- (28) a. *pentru **cel** drag fiiul tău Isus* (PO.1582: 9)
- b. *pentru [fiiul tău], cel drag Ți Isus* (structură echivalentă din româna modernă)

Din punct de vedere interpretativ, forma *cel* poate intra în opoziție de proximitate cu formele aferezate și scurte ale demonstrativului proximal *acest*, în special în texte din secolul al 16-lea – prima jumătate a secolului al 17-lea, după cum arată următoarele exemple din același text:

- (29) a. *Și Ține mente **cea** iarnă ce-au trecut* (FD.1592–604: 522^r)
- b. ***ceastă** leage, ce-am făcut* (FD.1592–604: 582^r)

Procesul de gramaticalizare a construcției cu articolul adjectival *cel* este rezultatul combinat a trei factori: (i) eliminarea formelor aferezate ale demonstrativului de proximitate

(*cest*) care a condus la înlăturarea opoziției interpretative de proximitate dintre formele *cel – cest*; (ii) specializarea demonstrativelor slabe ca elemente de tip X^0 (centru) (în opoziție cu demonstrativele tari, care se specializează ca elemente de tip XP, grup), fapt care conduce la includerea formelor lui *cel* în categoria de centre (în acord și cu *Principiul preferinței centrului* (van Gelderen 2004, 2011; Poletto 2014: 32), care se manifestă în procesele de schimbare diacronică) și reanaliza sa ca determinant (prin procesele tipice gramaticalizării determinantilor, v. Giusti 1998; Roberts și Roussou 2003); (iii) specializarea și restrângerea periferiei stângi a grupului nominal (v. §1.2.4 infra), în acord cu reducerea generală a deplasărilor la periferia stângă în trecerea de la latină la limbile romanice (Ledgeway 2012: 281-282).

1.2.4 Domeniul prenominal

În româna veche, domeniul prenominal dă dovadă de o mai largă accesibilitate decât în româna modernă. Lăsând deoparte elementele funcționale (determinanții și cuantificatorii), o mare varietate de elemente lexicale pot preceda centrul substantival (v. și Cornilescu și Nicolae 2011c; Brăescu și Dragomirescu 2014; Brăescu, Dragomirescu și Nicolae 2015): adjective calificative (30), adjective relaționale (tematice și clasificatoare) (31), genitive și adjective posesive (32) și argumente nominale (33).

- (30) a. *la luminatul craiul leșescu* (DÎ.1599: XVIII)
- b. *la sfintele besearici* (AAM.1713: 7^r)
- (31) a. *evreiasca limbă* (CV.1563–83: 18^v)
- b. *dumnezeesculu ajutoriu* (CC².1581: 475)
- c. *proroceasca grăire* (CC².1581: 493)
- (32) a. *ale lui reale fapte* (FD.1592–604: 570^r)
- b. *al meu răvaș* (DÎ.1600: XXXV)
- (33) a. *cu a lui Dumnedzău ajutoriu* (CD.1698: III^v)
- b. *a lui dumnezeiască vreau* (CC².1581: 63)
- c. *a lui iaste de oameni iubire* (CC².1581: 63)
- d. *Tuturor sfârșitul apropie-se* (CV.1563–83: 79^v)

Deși nu se poate distinge în toate cazurile dacă poziția prenominală este accesată prin deplasare pragmatică la periferia stângă nominală (deplasare A-bar) sau este efectul setării *centru-final* a *Parametrului centrului* (v. §2.3 infra) în toate cazurile de mai sus²¹

²¹ Situațiile în care o structură lingvistică este compatibilă cu mai multe analize sintactice (ca efect al existenței mai multor opțiuni în gramatica perioadei respective) ilustrează fenomenul de ambiguitate parametrică (P-ambiguous strings, Clark și Roberts 1993): “If a given piece of PLD [= primary linguistic data] is P-ambiguous, there will be at least two representations for it, each corresponding to a different grammar, i.e. representing systems with distinct parameter values” (Roberts 2007: 233). Ambiguitatea parametrică se rezolvă diacronic.

(v. discuția la Ledgeway 2012: 281–2, 2015b, 2015d), există indicații în favoarea existenței reziduale a structurilor cu centru final în gramatica românei vechi: (i) grupuri adjectivale complexe în poziție prenominală (v. și Todi 2001: 81 pentru cronicile muntenești) (34), (ii) structuri discontinue (v. §1.3 infra). Structurile de acest tip ((i) și (ii)) sunt permise doar în gramatici în care există și opțiunea centru final (Ledgeway 2015b, 2015d).

- (34) a. *cătră* [_{DP} [_{AP} *făcătoriulu de viață*] *Domnu*] (CC².1581: 349)
 b. *Preacista dela mănăstirea Golii și dela Sfânta Vineri*, [_{DP} [_{AP} *făcătoare de minuni*] *icoane*] (GCond.1762: 21^r)
 c. [_{DP} *a* [_{AP} *iubitorilor de D(u)mnezeu*] *episcopi*] (Prav.1780: 44)
 d. [_{DP} [_{AP} *iubitorii de Hristos*] *creștini*] (AAM.1713: 12^r)

În structura internă a grupului adjectival există, de asemenea, structuri cu centru final, fie cu centre adjectivale participiale (35), fie cu centre adjectivale deverbale (36); tot prin derivări de tip centru final se explică și structurile cu mărci de gradare postadjectivale (37) (Brăescu, Dragomirescu și Nicolae 2015; pentru distribuția lui *foarte* în româna veche, v. Brăescu 2015a, 2015b: cap. 3).

- (35) *la* [_{DP} *acest* [_{&P} [_{AP} *cinstit*] și [_{AP} [_{PP} *de Dumnezeu*] *dăruit*]] *scaun*] (Doc.Athos.1667: 175)
 (36) a. *noi credem că-i* [_{AP} [_{DP} *noauă*] *roditoru*] (FT.1570–5: 2^v)
 b. [_{AP} [_{PP} *de-oameni*] *-iubitoriu*] *Domnulu* (CC².1581: 20)
 c. *fata* [_{AP} [_{DP} *a lu Dumnezeu*] *născătoare*] (CC².1581: 495)
 d. *un om* [_{AP} [_{PP} *de oști*] *pururea poftitoriu*] (CLM.1700–50: 164^v)
 (37) *numele acesta* [_{AP} *cinstitu foarte*] *părea-i-se a fi* (CC².1581: 441)

Cu excepția adjectivelor calificative (30), toate celelalte structuri au fost treptat eliminate din poziția prenominală. În §2.3 infra, vom prezenta pe scurt analiza propusă de Ledgeway (2012) pentru schimbarea graduală centru-final → centru-inițial în trecerea de la latină la limbile romanice. Ledgeway (2012) arată că această schimbare progresivă este caracterizată de o anume direcționalitate, în concordanță cu predicțiile FOFC²²: ordinea centru-inițial se propagă dinspre centrele ierarhice superioare (complementizator, prepoziție) înspre centrele plasate mai jos în ierarhia propozițională / nominală (flexiune, verb și nume, adjectiv, respectiv). Predicția acestei direcții de schimbare este că centrele nominale și adjectivale sunt cele mai conservatoare, ceea ce explică existența structurilor cu centru final doar în grupul nominal și în cel adjectival și a discontinuităților caracterizând grupul nominal și grupul adjectival.

²² FOFC = Final-over-Final Constraint (v., pentru o discuție mai recentă, Biberauer și Sheehan 2013; Sheehan 2013; Biberauer, Holmberg și Roberts 2014), vezi discuția în §2.3.

1.3. Structuri discontinue

Structuri discontinue (denumite în literatura tradițională *hiperbat*) (v. Devine și Stephens 2006 cu referire la latină; Ledgeway 2012: 43–45, 61–64, 68, 258–281 cu referire la latină și la limbile romanice timpurii; Moldovanu 1969 cu referire la limba lui D. Cantemir) se găsesc, cu o frecvență redusă, în texte originale și în traduceri. Acest fenomen lingvistic presupune întreruperea contiguității grupurilor sintactice: constituenți interni grupurilor nominale (și adjective) sunt extrași²³ și deplasați la periferia stângă propozițională (38a-b); exemple complexe ca (38c) arată că și periferia stângă internă a propoziției (periferia vP) este accesată de constituenți dislocați simultan cu accesarea periferiei stângi propoziționale²⁴; rareori, (38d), deplasarea se produce în afara limitelor propoziției de care ține grupul nominal din care se face extracția.

- (38) a. [A duhului svântu]_i dă-ne [_{DP} t_i darurile] (FT.1570–5: 2^r)
 b. Iacă, creștine, [ce mare]_i avem [_{DP} veselie t_i] noi în[t]r[u] Domnezeu (FT.1570–5: 4^r)
 c. să ne dea măriia lui a știrea [_{PP} pre [_{DP} cestu om t_i]] ce l-am trimes [al nostru] (DÎ.1600: XLIV)
 d. iată [trei]_i, spre a sufletului dulce gustare, ți să întind [_{DP} t_i meșcioare] (CD.1698: V^v)

Un alt tip de discontinuitate este reprezentat de dislocarea sintagmei partitive (Pană Dindelegan 2016):

- (39) a. [cinci]_i era [t_i d-insele] înțeleapte și cinci nebune (CC¹.1567: 240^r)
 b. [nimica]_i ție să nu arătăm [t_i den lucrurile ceale] (SVI.~1670: 26^v)

În româna veche era posibilă adjuncția directă la constituenți nominali a adverbilor (40) și a conjuncțiilor (41) dislocate:

- (40) a. [_{DP} Trei **amu** părți] sântu de nu se sfârșescu (CC².1581: 355)
 b. [_{DP} războiul **atuncea** a tătarâlor cu leșii] au fostu așea (CLM.1700–50: 208^r)
 (41) [_{DP} Aceaste **dară** doaă stele] (CD.1698: II^r)

²³ Simbolul „t” și coindexarea din exemple marchează urma constituenților extrași (engl. *t* = trace).

²⁴ Derivarea acestui exemplu este mai complexă: se extrage întâi adjectivul posesiv [al nostru] în periferia propozițională internă (periferia vP), iar apoi obiectul direct conținând copia/urma elementului dislocat [cestu om t_i] se dislocă în periferia stângă propozițională (periferia CP).

Foarte rar, *Constrângerea asupra structurii coordonate* (engl. *The Coordinate Structure Constraint*) formulată de Ross (1967: 158–96) este încălcată²⁵:

- (42) a. *nu puteți [lu Dumnezeu]_i sluji [t_i și lu Mamon]* (CC¹.1567: 56^v)
 b. *[Pre fiul tău]_i l-au mâncat pre drum un leu, [t_i și pre mulți oameni]* (Sind.1703: 90^v)

Frecvența structurilor discontinue era mică, dar constantă, în româna veche, acest fenomen fiind eliminat către sfârșitul epocii vechi. După cum se știe, în special de la Hale (1983) încoace, structurile discontinue și topica liberă sunt proprietăți ale limbilor nonconfiguraționale. În lumina cercetărilor mai recente însă, configuraționalitatea apare ca fiind mai degrabă o proprietate scalară, care caracterizează fiecare structură în parte, nu care se aplică unei limbi în ansamblu (Donohue 2000; Ledgeway 2011, 2012). Mai mult, Ledgeway (2012, 2015d) descompune presupusa nonconfiguraționalitate a latinei clasice, arătând că topica liberă și structurile discontinue rezultă din setarea parametrică mixtă centru inițial / centru final, subiect al variației diacronice și diafazeice (și, desigur, diastratice și diamezice): centru final pentru latina arhaică și pentru registrele formale, litere; centru inițial pentru latina timpurie și târzie și registrele colocviale subliterate (Ledgeway, 2012: 237; v. și Adams 2013). Setarea parametrică centru final (caracterizată prin disponibilitatea deplasărilor antilocale, *roll-up* movement, v. §2.3 infra) (Ledgeway 2015b, 2015d) în combinație cu nelexicalizarea directă prin determinanți a centrului D pentru grupul nominal (Bošković 2005) sunt condițiile necesare pentru ca extracția și dislocarea din interiorul unui grup sintactic, care generează discontinuitatea respectivului grup, să aibă loc. După cum am insistat în secțiunea anterioară, grupul nominal și cel adjectival prezintă structuri cu centru final; nu întâmplător, tot aceste grupuri dau naștere și la structuri discontinue.

2. Cadru teoretic

După cum probabil a devenit evident din terminologia și perspectiva de analiză folosite în secțiunile anterioare, cadrul teoretic al lucrării este *Gramatica generativă* (Chomsky 1957 și urm.), *Programul minimalist* (Chomsky 1995, 2000, 2001 și urm.). Adoptăm ipoteza

²⁵ Exemplele din (42) reprezintă singura atestare a acestui fenomen; inițial, am vrut să le eliminăm din discuție, crezând că este vorba de un fenomen accidental. Însă atestarea sa în latină (i) și în italiana veche (ii) sugerează că avem a face cu un fenomen real, însă foarte rar înregistrat în limba veche.

(i) *quae frigus defendant et solem*
 ‘care țin departe frigul și soarele’

(latină, Cato, *De Agri Cultura*, 48.2; Devine și Stephens 2006)

(ii) *avegna* *che neuno possa*
 întâmpla.PREZ.3SG că nimeni poate.SUBJ.3SG
buono avvocato *essere né perfetto*
 bun avocat fi.INF nici perfect
 ‘chiar dacă nimeni nu se întâmplă să poată fi un bun sau perfect avocat’

(italiana veche, Poletto 2014)

antisimetrică, propusă în forma *Ipotezei bazei universale* de Kayne (1994) și încorporată în minimalism. După Kayne, grupurile sintactice au un format fix: Specificator – Centru – Complement²⁶, iar deviațiile de la acest format sunt rezultatul deplasării sintactice²⁷; tot de la Kayne preluăm și ideea conform căreia constituenții se pot deplasa doar la stânga, adoptată implicit sau explicit de majoritatea cercetătorilor. În concordanță cu Chomsky (2000, 2001), relațiile sintactice dintre constituenți se stabilesc prin operația sintactică ACORD; vom defini această operațiune după Pesetsky și Torrego (2007), preluând și ideea că trebuie avute în vedere două dimensiuni în verificarea trăsăturilor (morfo)sintactice: interpretabilitatea și valorizarea, idee exploatată recent atât în literatura generativă²⁸, cât și în literatura de tipologie lingvistică²⁹. În fine, teoria fazelor propusă de Chomsky (2001, 2008) permite extinderea firească a noțiunii de periferie sintactică, propusă inițial de Rizzi (1997) pentru periferia stângă propozițională și extinsă de autori ca Belletti (2004) la periferia propozițională internă sau Giusti (1996) și Aboh (2004) la periferia grupului nominal. Vom prezenta, pe scurt, în secțiunile următoare toate aceste concepte teoretice pe care le folosim în analiza datelor românei vechi și moderne.

Până la explicitarea conceptelor de mai sus, este necesar să menționăm că adoptăm analizele curente ale structurii propoziției și grupului nominal și folosim abrevierile sintactice (v. §*Convenții, simboluri și abrevieri*) consacrate în literatura de limbă engleză (pentru a evita ambiguitățile pe care le poate genera traducerea termenilor)³⁰; astfel:

(i) propozițiile complete (finite sau nonfinite) sunt grupuri ale complementizatorului (CP; engl. *Complementizer Phrase*); structura propoziției se împarte astfel în trei domenii care găzduiesc o serie de proiecții sintactice, organizate ierarhic (43): un domeniu lexical (vP), în care se generează verbul și argumentele sale; un domeniu flexionar (IP; engl. *Inflectional Phrase*), în care se verifică trăsăturile verbale; și domeniul complementizatorului (CP), care include și periferia stângă propozițională (§2.2 infra):

(43) CP > IP > vP

(ii) grupurile nominale referențiale sunt grupuri ale determinantului (DP; engl. *Determiner Phrase*) (Abney 1987; Longobardi 1994); structura funcțională a grupului

²⁶ În gramatica tradițională românească, termenii *complement* și *obiect* sunt folosesc relativ nediferențiat (*complement direct* = *obiect direct*). Pentru claritate terminologică, vom asocia termenului *complement* înțelesul restrâns din gramatica generativă (= soră la dreapta a unui centru); în mod uniform, vom asocia termenul *obiect* cu *obiect direct*, *obiect indirect* etc.

²⁷ De exemplu, conform *Parametrului centrului*, structurile cu centru final, în care complementul își precedă centrul, rezultă din deplasarea complementului la stânga centrului, nu prin generarea directă a complementului la stânga centrului (v. §2.3 infra).

²⁸ Adger și Svenonius (2011: 38) definesc trăsăturile (morfo)sintactice ca având formatul <Atribut, Valoare>.

²⁹ La Kibort (2010), trăsăturile morfosintactice sunt perechi ordonate de tipul <Trăsătură, Valoare>.

³⁰ Adoptăm așadar modelul propus în cursul de morfosintaxă realizat de Pană Dindelegan, Dragomirescu și Nedelcu (2010).

nominal românesc este următoarea (Cornilescu 2005, 2007; Stan 2009; Tănase-Dogaru 2009; Cornilescu și Nicolae 2011a, 2011b; Nicolae 2011), ordinea proiecțiilor funcționale fiind bazată pe Cinque (2005) (DEMP = engl. *Demonstrative Phrase*; QP = engl. *Quantifier Phrase*; NUMP = engl. *Number Phrase*; NP = engl. *Noun Phrase*):

(44) DP > Demp > QP > (> NUMP >) NP

Asupra detaliilor vom reveni la locul cuvenit.

2.1 ACORD și INSERARE. Trăsături sintactice: interpretabile, valorizate. Trăsături EPP

Operațiunile care conduc valorizarea trăsăturilor sintactice sunt ACORDUL³¹ și INSERAREA (scrise astfel, cu căpituțe, pentru a reflecta termenii englezești *agree* și, respectiv, *merge*), iar trăsăturile sintactice (notate cu F; engl. *feature*) au două dimensiuni, *interpretabilitate* și *valoare*.

Îi urmărim pe Pesetsky și Torrego (2007), care disting între trăsături *interpretabile* și *neinterpretabile*, pe de o parte, și trăsături *valorizate* și *nonvalorizate*, pe de altă parte. Derivarea sintactică este condusă de necesitatea de a elimina trăsăturile neinterpretabile (Chomsky 2001, 2001). Pesetsky și Torrego (2007) definesc operațiunea ACORD astfel (v. și Frampton și Gutmann 2006 pentru o formulare asemănătoare):

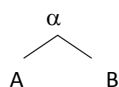
- (45) Agree (Feature sharing version) (Pesetsky și Torrego 2007)
- (i) An unvalued feature F (a Probe) on a head H at syntactic location α ($F\alpha$) scans its c command domain for another instance of F (a Goal) at location β ($F\beta$) with which to agree.
 - (ii) Replace $F\alpha$ with $F\beta$, so that the same feature is present in both locations.

Așa cum rezultă din definiția prezentată în (45), condiția fundamentală pentru ca două proiecții sintactice să participe la operațiunea de ACORD este ca ele să fie în configurație de c-comandă (comandă categorială)³². Operațiunea de ACORD poate să fie multiplă; un lanț se creează între constituenții care au participat la ACORD.

³¹ În engleză, cele două concepte reflectă termeni diferiți: *acord* (termen tradițional, înțeles larg) = engl. *agreement*; ACORD (înțeles restrâns) = engl. *agree*.

³² Roberts (2011: 200): „the most natural definition of c-command: [...] the transitive closure of sisterhood and containment”. Astfel, nodul A **c-comandă** nodul B dacă și numai dacă:

- (a) niciunul dintre noduri nu îl domină pe celălalt;
- (b) fiecare nod care îl domină pe A îl domină de asemenea pe B.

A c-comandă pe B

Prin combinarea valorizării cu interpretabilitatea, se ajunge la o tipologie cvarduplă a trăsăturilor; trăsăturile care au participat la ACORD vor purta același indice numeric, pentru a se semnala legătura dintre ele; în cazul în care o trăsătură nu s-a ACORDAT, va fi notată cu un set de paranteze drepte goale. Simbolurile *u* și *i* marchează caracterul *neinterpretabil* (engl. *uninterpretable*), respectiv *interpretabil* al unei trăsături.

- (46) [*u*F] [1]: uninterpretable, valued [*i*F] [1]: interpretable, valued
 [*u*F] []: uninterpretable, unvalued [*i*F] []: interpretable, unvalued

Adger și Svenonius (2011) propun o perspectivă ușor diferită asupra trăsăturilor valorizate în gramatica minimalistă; astfel, valorizarea este o trăsătură de ordinul al doilea („a feature is not merely valued or unvalued, but rather is valued as *something*, valuation is strictly speaking a function rather than a property”, Adger și Svenonius 2011: 38); o trăsătură valorizată este o trăsătură al cărei atribut se satisface prin asocierea cu o valoare din setul de valori posibile:

- (47) Valued feature:
 a. A valued feature is an ordered pair <Att, Val> where
 b. Att is drawn from the set of attributes, {A, B, C, D, E, ...}
 c. and Val is drawn from the set of values, {a, b, c, d...}

Dacă punem în corelație tipologiile din (46) și (47), există două posibilități logice de a asocia o valoare unui atribut: ACORD sau INSERARE³³.

Pentru exemplificare, să observăm cum se realizează valorizarea trăsăturii *definit* în grupul nominal. În gramatica universală, centrul D⁰ este în mod minimal înzestrat cu o trăsătură [definit], interpretabilă, însă nevalorizată, notată [*i*def _], și cu trăsături neinterpretabile și nevalorizate de acord gramatical (gen, număr), notate prin simbolul ϕ (trăsături phi):

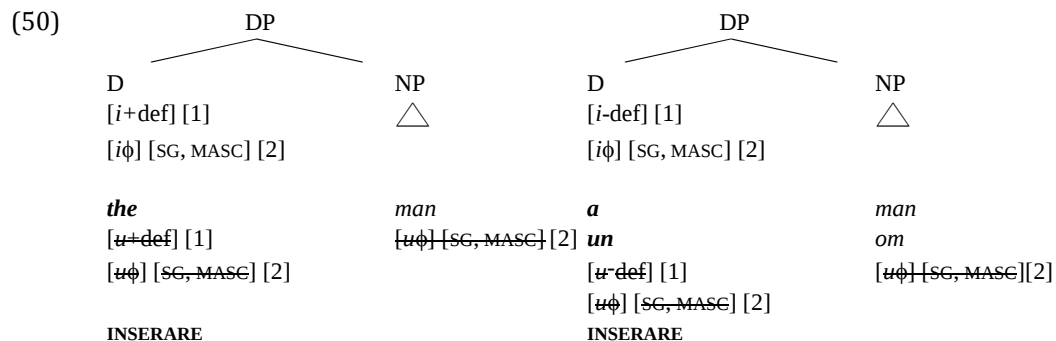
- (48)
- $$\begin{array}{c}
 \text{DP} \\
 \swarrow \quad \searrow \\
 \text{D} \qquad \text{NP} \\
 [\textit{i}def _] [] \\
 [\textit{i}\phi _] []
 \end{array}$$

În structuri cu articol liber, trăsătura [*i*def _] a centrului D se satisface prin INSERAREA directă în centrul D⁰ a articolului; e.g. articolul hotărât și nehotărât din engleză (49a-b) sau articolul nehotărât din română (49c):

³³ Cea de-a doua opțiune nu este discutată în sistemul propus de Pesetsky și Torrego (2007), dar este permisă în gramatica minimalistă (Ian Roberts, David Pesetsky, comunicare personală).

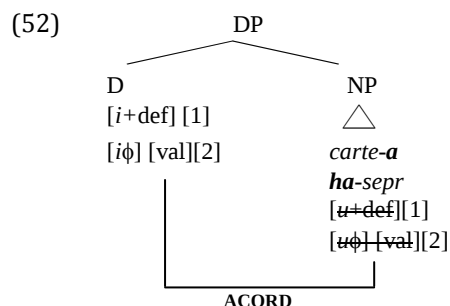
- (49) a. **the** man (engleză)
DEF om
b. **a** man
un om
c. **un om** (română)

Articolele sunt specificate lexical pentru valoarea [+ / - definit], valorizând, astfel, trăsătura centrului D⁰; trăsăturile gramaticale (φ), nespecificate lexical, se valorizează prin ACORD cu centrul substantival al grupului nominal:

Și afixele³⁴ pot marca trăsătura definit, indiferent că sunt sufixe (ca în română, norvegiană, suedeză, feroeză, v. Julien 2005: cap. 2) sau prefixe (ca în ebraică și arabă, v. Danon 2010; Hoyt 2008) (v. Nicolae 2015a pentru detalii). În structurile cu afixe definite, trăsătura centrului D⁰ se valorizează prin ACORD cu substantivul definit.

- (51) a. **cartea** (română)
b. **ha-sepr** (ebraică)
DEF-carte

³⁴ Și valoarea nedefinit poate fi marcată afixal, însă mai rar decât valoarea definit; conform datelor din WALS (*The World Atlas of Language Structures*), articolul hotărât se realizează ca afix în 84 de limbi (inclusiv limbi europene: româna, albaneza, unele limbi scandinave) (Dryer 2005a), pe când articolul nehotărât se realizează ca afix doar în 31 de limbi (toate din afara Europei) (Dryer 2005b).

După cum se poate observa, în modelul teoretic adoptat, relațiile sintactice se stabilesc prin procesul ACORD, nu prin deplasare sintactică; ACORDUL este poate fi urmat de deplasare, însă nu în mod obligatoriu. Deplasarea sintactică la specificatori (Comp-la-Spec în gramaticile cu centru final, v. §2.3 infra; Spec-la-Spec pentru alte forme de deplasare a grupurilor sintactice) este determinată de trăsăturile EPP³⁵. Trăsăturile EPP cu care sunt înzestrate unele centre funcționale garantează că specificatorul grupului proiectat de respectivul centru este ocupat. Nu toate centrele funcționale prezintă trăsături EPP; proprietatea unui centru de a fi înzestrat cu o trăsătură EPP este parametrizabilă (v. §III.2.5.2). Trăsăturile EPP sunt, în esență, o modalitate de a face vizibile unele forme de dependență sintactică stabilite prin ACORD (Landau 2007; Biberauer și Sheehan 2013: 37). Spre deosebire de trăsăturile sintactice discutate mai sus, trăsăturile EPP nu au structură internă de tipul <atribut, valoare>, ci sunt trăsături privative. Unii autori le exclud din inventarul de trăsături sintactice, considerându-le „diacritice care declanșează deplasarea sintactică” (e.g. Biberauer, Holmber și Roberts 2014), iar alți autori le elimină cu totul din sintaxă, căutând metode alternative de a surprinde procesul de deplasare sintactică (e.g. *foot-driven movement* la Bošković 2007). În ciuda tuturor încercărilor de a le minimaliza sau de a le exclude pe deplin din gramatică, trăsăturile EPP rămân o proprietate fundamentală a sistemelor sintactice, a căror prezență / absență (i.e. parametrizare) dă seamă de multe fenomene gramaticale, după cum va reieși în cuprinsul acestei cărți.

Deși lucrarea noastră se concentrează asupra descrierii faptelor limbii române (mai ales a perioadei vechi), considerăm că o formalizare cât mai precisă, de tipul celei pe care o adoptăm aici, va reflecta mai bine analizele sintactice pe care le propunem.

2.2 Faze și periferii sintactice

Într-un articol fundamental publicat în 1997, Rizzi arată că proiecția sintactică C(omplementizator) se poate scinda în două proiecții separate ierarhizate, FORCEP > FIN(ITENESS)P; în spațiul sintactic dintre cele două proiecții C se găsește periferia stângă propozițională, ce include proiecții de tip TOPIC și FOCUS care găzduiesc constituenți cu relevanță pragmatică. Ipoteza lui Rizzi (1997) este verificată în mod direct de limba română: Stan (2007) arată că structura românească *ca... să* este o structură în care ambele poziții de complementizator sunt lexicalizate, iar constituenții care ocupă spațiul dintre *ca* și *să* sunt focalizați sau topicalizați (53).

- (53) a. *Cine vrei să vină?*
Vreau ca NUMAI ION să vină, nu și ceilalți (focus contrastiv³⁶)

³⁵ Denumirea EPP derivă din *Principiul Proiecției Extinse* (engl. *The Extended Projection Principle*) propus de Chomsky (1982) pentru a surprinde lexicalizarea obligatorie a subiectului în engleză.

³⁶ Prin convenție, focusul contrastiv se notează cu majuscule.

- b. *Ce ai vrea să facă Ion?*
*Aș vrea ca **Ion** să traducă introducerea.* (topic)

Rizzi (1997: 295–300) arată că poziția de focus este unică, pe când poziția de topic este recursivă și se poate lexicaliza și la stânga și la dreapta focusului³⁷:

- (54) a. *Cred că TREABA ASTA mâine ar trebui să i-o spunem lui Ion.* (focus > topic)
 b. *Cred că mâine TREABA ASTA ar trebui să i-o spunem lui Ion.* (topic > focus)
 (55) a. *Sper ca TREABA ASTA mâine să i-o spunem lui Ion.* (focus > topic)
 b. *Sper ca mâine TREABA ASTA să i-o spunem lui Ion.* (topic > focus)

Spre deosebire de alte limbi romanice moderne, în română, domeniul preverbal găzduiește atât focus contrastiv (56a), cât și focus informațional (56b) (v. discuția la Ledgeway 2012: 162–166; v. Zafiu 2013b pentru română):

- (56) a. *DOAR PE VASILE l-am văzut ieri.*
 b. *Ce bei?*
***O țuică** beau.*

Astfel, structura domeniului C propusă de Rizzi (1997: 297) este următoarea, simbolul * marcând caracterul recursiv al proiecției de topic³⁸:

- (57) FORCEP > TOPP* > FOC > TOPP* > FINP > IP

Proiectarea ambelor centre C nu este întotdeauna obligatorie; de exemplu, complementizatorul *că* lexicalizează uniform proiecția Force; complementizatorii nonfiniți de infinitiv și supin (*a* și, respectiv, *de*) reprezintă centre care amalgamează proiecțiile FORCE și FIN (v. discuția în §III.3.1.1).

³⁷ Cf. Rizzi (1997: 295–296):

(i) a. *Credo che a Gianni QUESTO, domani, gli dovremmo dire.*
 C Top Foc Top IP

b. *Credo che domani QUESTO, a Gianni, gli dovremmo dire.*
 C Top Foc Top IP

‘Cred că lui Ion ASTA mâine / mâine ASTA lui Ion ar trebui să-i spunem’

³⁸ Cercetările ulterioare la iveală faptul că proiecțiile de topic și focus se organizează în „câmpuri” (v. Benincà și Poletto 2004) și că, de obicei, câmpul de topic (ierarhizat ca Frame + Theme) precedă câmpul de focus (ierarhizat ca focus contrastiv + focus informațional) (v. discuția la Ledgeway 2012: 162–169). Dacă analizăm distribuția de mai sus însă ((49)-(50)), observăm că româna verifică ipoteza formulată inițial de Rizzi (1997), și anume că topicul se poate realiza și la stânga, și la dreapta focusului.

Odată cu apariția *Teoriei fazelor* (Chomsky 2001, 2008)³⁹, periferiile au fost considerate proprietăți ale domeniilor fazale. Modulul sintactic interacționează cu modulele interpretative (Formă Logică / Formă Fonologică) într-o manieră ciclică, prin intermediul *fazelor*; într-o definiție simplificată, fazele sunt fragmente fonosintactice autonome ale derivării sintactice. Majoritatea cercetătorilor acceptă că există două *faze* în structura propoziției (C și v) și că grupul nominal, analizat ca grup al determinantului (DP), este tot un domeniu fazal⁴⁰. Fazele au abilitatea de a proiecta periferii, domenii care găzduiesc constituenți cu relevanță pragmatică. Periferia domeniului C a fost identificată de Rizzi (1997); Belletti (2004) delimitează o zonă flexionară joasă („low IP-area”) pe care o identifică cu periferia domeniului v. Periferia grupului nominal a fost descrisă pentru română de Giusti (2005); Cornilescu (2007) și Cornilescu și Nicolae (2011b).

O proprietate importantă a *fazelor*, formalizată sub forma *Condiției de impenetrabilitate a fazelor*, este că doar centrul și marginea (echivalentă cu periferia, când aceasta se proiectează) fazelor sunt vizibile pentru operațiuni (ACORD și/sau deplasare) declanșate din afara respectivei faze:

(58) *Phase impenetrability condition*

“[Give the structure [_{NP} Z... [_{HP} α [_H YP]]], with H and Z the heads of phases]: The domain of H is not accessible to operations at ZP; only H and its edge are accessible to such operations.”

(Chomsky 2001: 14)

Reiterând obiectivul nostru principal – analiza datelor din română –, vom reține din această scurtă prezentare ideea că domeniul complementizatorului (C), domeniul lexical verbal (v) și grupul nominal (D) au periferii stângi care primesc constituenți cu interpretare pragmatică; constituenții din periferie sunt vizibili, precum și centrul fazei, pentru operațiuni din afara domeniului lor.

2.3 Parametrul centrului

În modelul antisimetric adoptat (Kayne 1994), Parametrul centrului nu se formulează pornind de la coniectura realizării complementului fie la dreapta centrului său (centru inițial), fie la stânga centrului său (centru final) (v. și Kayne 2013), ci se pleacă de la o *bază universală* cu centru inițial – formatul fiind deci *specificator – centru – complement* –, structurile cu centru final derivându-se prin deplasarea complementului în specificatorul propriului centru (Comp-la-Spec); acest tip de deplasare antilocală (cf. Grohmann 2003 pentru conceptul *antilocalitate sintactică*) este cunoscut prin termenul englezesc *roll-up movement*, tradus în română prin „rostogolire” (Ledgeway 2014: 13). Din punct de vedere tehnic, *roll-up movement* presupune că centrul sintactic cu setarea centru final este înzestrat cu o trăsătură EPP (Roberts 2012), satisfăcută prin *roll-up movement*.

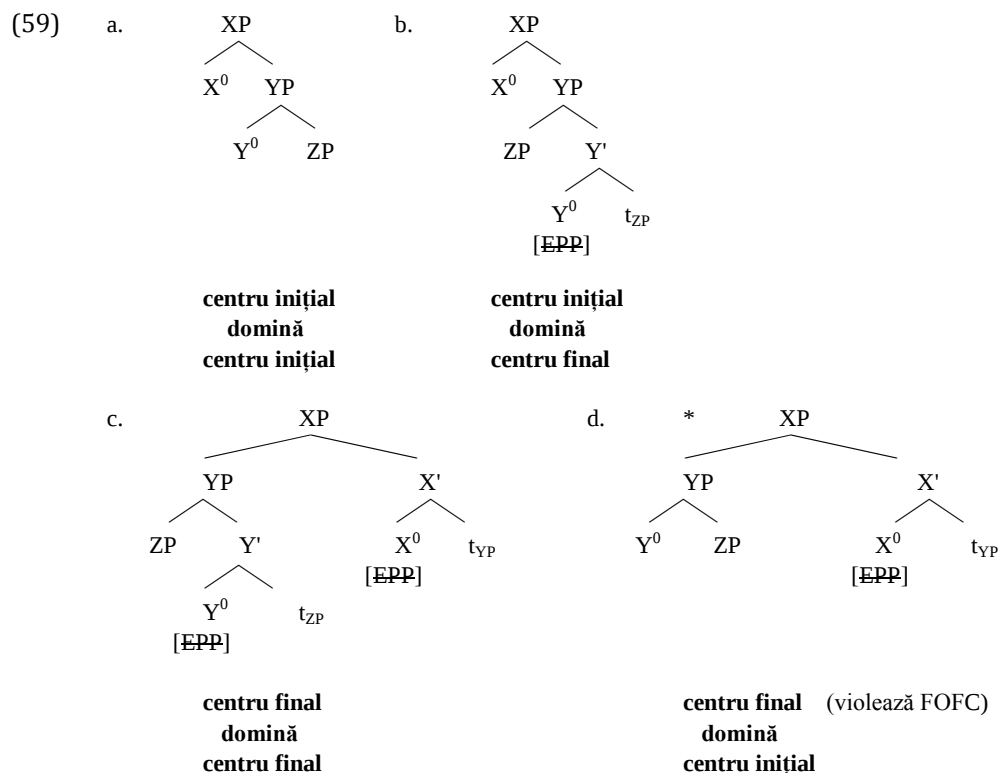
³⁹ Vezi, pentru detalii, Citko (2014), o excelentă introducere în teoria fazelor, care discută toate punctele de vedere exprimate pe marginea acestui subiect.

⁴⁰ Și grupul prepozițional a fost considerat tot un domeniu fazal (v. Citko 2014: §5.2 pentru argumente pro și contra).

Trecerea de la latină la limbile romanice a constat în schimbarea progresivă a Parametrului centrului, de la setarea centru final, caracterizând latina arhaică (și indo-europeana în general) la setarea centru inițial, specifică limbilor romanice moderne (Ledgeway 2011, 2012, 2014, 2015b și bibliografia). Ledgeway (2012) arată că schimbarea are o direcționalitate anume, explicabilă prin acțiunea *Principiului de armonizare intercategorială* (engl. *Cross-categorical harmony*) și a constrângerilor de gramatică universală de tipul *FOFC* (engl. *Final-over-Final Constraint*). Schițăm pe scurt acest proces.

Principiul de armonizare intercategorială (Hawkins 1983) surprinde tendința limbilor de a seta Parametrul centrului în aceeași direcție; mai exact, este vorba despre tendința limbilor de a elimina (diacronic) setările mixte.

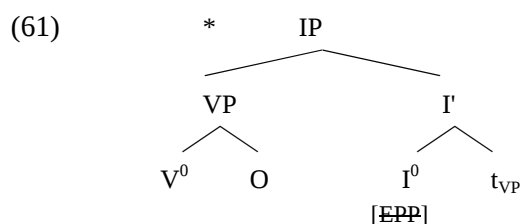
FOFC este o constrângere de Gramatică Universală identificată de grupul de cercetare de la Cambridge (pentru o discuție mai recentă, Biberauer și Sheehan 2013; Sheehan 2013; Biberauer, Holmberg și Roberts 2014). După cum arată și denumirea sa în mod transparent, *FOFC* exclude posibilitatea ca grupurile cu centru inițial să fie dominate de un centru final în limitele aceleiași proiecții extinse; termenul „dominate” are un înțeles strict în această situație: prezența unui grup cu centru inițial în specificatorul grupului cu centru final ca urmare a *roll-up movement*. Așadar, din patru posibilități de combinare a unor grupuri sintactice în relație de dominare (59), structura în care un grup cu centru final domină un grup cu centru inițial (59d) este exclusă de *FOFC*; reținem că structurile cu centru final se derivă prin *roll-up movement* (ridicarea complementului în specificatorul propriului centru).

Lucrările reunite în Biberauer și Sheehan (eds) (2013), unele dintre ele fundamentate pe baza de date impresionantă reunită în WALS (2005), au scos la iveală faptul că predicțiile FOFC sunt extrem de puternice, FOFC primind ulterior calificarea de *universalie lingvistică* (Biberauer, Holmberg și Roberts 2014).

Pentru direcționalitatea procesului diacronic de schimbare a Parametrului centrului de la latină la limbile romanice, Ledgeway (2012: 235-281) propune o explicație elegantă și cât se poate de simplă: în proiecția verbală extinsă (i.e. în propoziție) (60) (adoptând împărțirea propoziției în trei domenii: domeniul complementizatorului CP, domeniul flexiunii IP, domeniul lexical vP), schimbarea centru final → centru inițial se propagă dinspre centrele superioare ierarhic înspre centrele inferioare ierarhic, adică dinspre complementizator – pentru care în latina clasică există o setare parametrică mixtă, observabilă empiric prin coexistența structurilor inovative (centru inițial; complementizator lexicalizat) cu structurile arhaice (centru final; complementizator nul, e.g. acuzativ cu infinitiv) – înspre centrul lexical al proiecției extinse verbale, verbul lexical. Schimbarea se produce în concordanță cu FOFC. Centrul C⁰ poate domina atât o structură cu centru inițial (59a), cât și o structură cu centru final (59b), FOFC fiind indiferentă în această configurație (un grup cu centru inițial poate avea orice tip de complement). În schimb, dacă centrul inferior V⁰ își schimbă setarea din centru final (OV) în centru inițial (VO), iar centrul imediat superior, flexiunea (I⁰), păstrează setarea arhaică centru final, structura rezultantă violează FOFC (61), instanțind o relație de dominare de tipul (59d).

(60) CP > IP > VP

Odată cu schimbarea setării Parametrului centrului, structurile reziduale cu centru final (OV) au fost reanalizate ca structuri cu deplasare a obiectului în periferia vP / periferia CP, o formă de deplasare A-bar, care nu se bazează pe *roll-up movement*.

Vom reține ideea, splendid argumentată de Ledgeway (2012), conform căreia trecerea de la latină la limbile romanice a constat într-o schimbare progresivă a Parametrului centrului dinspre centrele superioare ierarhic înspre centrele inferioare ierarhic din aceeași proiecție extinsă.

2.4 „Parametrul” configuraționalității. Configuraționalitate vs nonconfiguraționalitate. Configuraționalitate discursivă

Termenul *configuraționalitate* circulă cu două înțelesuri: (i) în dihotomia *configurațional* vs *nonconfigurațional*; (ii) ca termen special, desemnând articularea propoziției după categorii discursive de tip topic / focus.

Dihotomia *configurațional* / *nonconfigurațional* este introdusă de Hale (1978, 1982, 1983) în urma studiilor asupra limbii warlpiri (limbă indigenă din Australia), caracterizată de o libertate de topică excepțională. Inițial, s-a crezut că warlpiri (și alte limbi asupra cărora a fost extinsă eticheta de *limbă nonconfigurațională*, între care și latina) nu prezintă structură ierarhică, ci că structura sa sintactică este „plată”. Jelinek (1984) schimbă ușor perspectiva, propunând *Ipoteza argumentului pronominal* (engl. *The Pronominal Argument Hypothesis*), conform căreia în limbi ca warlpiri, argumentele reale ale verbului sunt cliticele (pronominale), pe când grupurile nominale marcate cazual sunt elemente coreferențiale cu acestea, slab atașate propoziției (v. Baker 2001 pentru o discuție recentă). Principalele caracteristici ale limbilor nonconfiguraționale sunt: topică liberă, determinată pragmatic, nu sintactic; construcții discontinue; anaforă nulă; sistem cazual bogat care codează relațiile tematic; sistem de acord bogat; absența elementelor expletive; absența unui constituent VP organizat sintactic și a asimetriilor subiect-obiect (v. Hale 1983; Donohue 2002; Legate 2001; Ledgeway 2012: 71). Cercetările ulterioare (ale lui Hale, ale elevilor săi, dar și ale altor cercetători) au respins ipoteza structurii sintactice plate, fapt predictibil încă din cercetările inițiale ale lui Hale, care a arătat că nodul C este totuși organizat configurațional în warlpiri⁴¹. Legate (2001) aduce ca argumente pentru existența structurii ierarhice în warlpiri următoarele fenomene: construcțiile aplicative simetrice și asimetrice; restricțiile de ordonare a adverbilor; ordonarea grupurilor topicalizate, focalizate și a cuvintelor relativ-interogative în periferia stângă propozițională. Cu referire la latină, încadrată tot în categoria limbilor nonconfiguraționale, ca urmare a cercetărilor lui Hale, Ledgeway (2012) arată că libertatea excepțională de topică derivă din setarea mixtă centru inițial / centru final, secondată de conturarea periferiilor stângi ale domeniilor fazale, nu dintr-o presupusă organizare sintactică plată a latinei.

Termenul *configuraționalitate discursivă* a fost introdus de Kiss (1995) și nu face referire la concepte de tipul structură sintactică ierarhizată / structură ierarhizată plată, ci la topica determinată de factori discursiv-pragmatici mai degrabă decât de factori gramaticali (rol tematic, caz). Kiss (2001: 1442) definește tipul limbilor configuraționale discursiv astfel: “[w]e call a language *discourse-configurational* if it links either or both of the discourse-semantic functions topic and focus to particular structural positions”.

Ambii termeni, *(non)configurațional* și *configurațional discursiv*, au ajuns să se folosească într-o manieră mai informală în literatura de specialitate, care le lărgeste sfera de aplicare față de formulările inițiale.

⁴¹ Donohue (2000) arată că în limba one (limbă indigenă din Papua Noua Guinee) nodurile propoziționale (C, V) sunt organizate configurațional, însă grupul nominal este nonconfigurațional.

3 Metodologie

3.1 Periodizare

În măsura în care am dispus de material, ne-am propus ca, în spiritul lucrărilor pe care le-am avut ca model pentru cercetarea de față, să abordăm faptele românei vechi dintr-o perspectivă comparată, punând datele din română în oglindă cu datele fazelor vechi și medievale ale celorlalte limbi romanice. În acord cu bibliografia românească, vom considera că limitele perioadei denumite „limba română veche” sunt următoarele: limita de jos o reprezintă primul text original (*Scrisoarea lui Neașcu din Câmpulung*, 1521), respectiv prima traducere (*Psaltirea Hurmuzaki*, 1500-1510), iar limita superioară este reprezentată de gramatica lui S. Micu și Gh. Șincai (*Elementa lingua daco-romana sive valachicæ*, 1780) (v. Gheție 1975; ILRL 1997; Timotin 2016). Astfel, se cuvine să atragem atenția, de la început, asupra faptului că faza *veche* a limbii române nu corespunde cu ceea ce bibliografia de romanistică consideră faza veche a limbilor romanice (care au atestări timpurii)⁴², ci este mai degrabă o fază medievală a românei prin raportare romanică.

3.2 Corpus

Corpusul analizat constă în texte originale și traduceri din secolele 16-18 incluse în corpusul întocmit de Emanuela Timotin pentru lucrarea *The Syntax of Old Romanian* (SOR 2016), coordonată de Gabriela Pană Dindelegan.

3.3 Metode de analiză

Exemplele din texte au fost excerptate manual. Metoda preponderentă de analiză este metoda calitativă. Metoda cantitativă (statistica) a fost folosită în măsura în care rezultatele cantitative sunt edificatoare pentru a susține o anumită analiză / perspectivă de analiză. De exemplu, în dezbaterile asupra gramaticii V2 a limbilor romanice vechi, un important criteriu pentru delimitarea acestui fenomen este asimetria propoziție principală / propoziție subordonată; cea mai bună cale de aplicare a acestui diagnostic sintactic este, evident, analiza frecvenței inversiunilor în propozițiile principale și în propozițiile subordonate.

În ce privește analiza faptelor de limbă, am avut în vedere analiza exemplelor cât mai lungi, cu o structură funcțională complexă (complementizatori, negație, auxiliare, clitice etc.), care reprezintă un diagnostic clar în favoarea unei analize sintactice anume, pentru a evita fenomenul de ambiguitate parametrică (i.e. compatibilitatea unui exemplu cu mai multe analize sintactice, simultan coexistente în gramatica perioadei respective) (v. nota 21 supra). Astfel, într-un exemplu ca (62):

⁴² De exemplu, Poletto (2014) lucrează cu un corpus de texte florentine din perioada 1200-1315, pentru care folosește denumirea *italiană veche*; în analiza *napolitanei vechi*, Ledgeway (2007, 2008) se folosește textul *Libro de la destructione de Troya*, datând de la începutul secolului al 14-lea; în analiza structurilor V1, Wolfe (2015a) folosește un corpus de texte romanice (siciliana veche, venețiana veche, spaniola veche, occitana veche, franceza veche, sarda veche) din secolele 12-14; în analiza portughezei vechi, Ribeiro (1995) are în vedere texte din secolul al 14-lea.

- (62) Atunci **trimise** pre el în casa lui (NT.1648: 51^v)

poziția verbului este ambiguă între o gramatică cu ridicare la C (V-la-C), diagnosticată prin inversiune V-CL (63), și o gramatică în care verbul se plasează în domeniul flexionar (V-la-I), diagnosticată prin procliză pronominală (64), dat fiind faptul că ambele opțiuni sunt prezente în gramatica aceluiași text:

- (63) **Trimise-i** către Iisus zicând (NT.1648: 76^r)

- (64) și-l **trimise** la Pilat (NT.1648: 101^r)

Necesitatea de a reda contexte complexe se poate ilustra și cu un exemplu privitor la grupul nominal. Astfel, nu toate exemplele în care un adjectiv nondefinit precedă un substantiv definit ilustrează fenomenul articolului definit inferior discutat în §1.2.1 supra. Unele exemple cu această ordonare a constituenților sunt inversiuni predicative în structuri exclamative, precum:

- (65) O! **nesățioasă hirea domnilor** spre lățire și avuție oarbă! (CLM.1700-50: 228^r)

Fenomenul articolului definit inferior este vizibil în grupuri nominale argumentale (66) sau în grupuri nominale incluse în grupuri prepoziționale (67), în care nu apare fenomenul de inversiune predicativă:

- (66) că văzu[*iu* [_{DP} lumina]tă fața ta] (A.1620: 58^r)

- (67) s-au opoșit [_{PP} în [_{DP} vicleană făgăduința lui]] (CLM.1700-50: 186^v)

3.4 Relația dintre modelele străine și textele românești vechi. Un punct de vedere

S-a insistat, pe bună dreptate, asupra faptului că scrierile românei literare vechi sunt tributare modelelor străine (v. Stan 2013: §1 și bibliografia; Gafton 2012 cu referire specială la traduceri religioase), lucru vizibil mai ales prin analiza fondului lexical al textelor vechi. O problemă spinoasă este însă gradul în care un text original străin / un model străin influențează traducerea / un text autohton din punct de vedere sintactic. Vom adopta perspectiva pe care o propune Poletto (2014) în analiza topicii italienei vechi (în relație cu influența latinei asupra vechilor texte florentine), și anume că traducătorii / scribii / autorii de texte originale influențați de texte străine nu produc enunțuri negramaticale, ci exploatează opțiunile sintactice ale limbii-țintă: „[t]he authors writing in this period [= italiana veche] «mimic» the structure of Latin in the only possible way they have in their own grammar” (Poletto 2014: 77). La o ipoteză convergentă se ajunge și în *The Syntax of Old Romanian*: „[f]oreign influences (especially of translations) occur rather in relation to marginal phenomena” (Pană Dindelegan și Dragomirescu 2016).

Influența sintactică a textului străin trebuie mai degrabă interpretată drept *consolidând o opțiune gramaticală disponibilă în limba țintă*. Acest punct de vedere este exprimat și în concluziile lucrării mai sus amintite: „taking into consideration the extensive presence of these learned and «foreign» phenomena in Romanian original texts, we are led to conclude that they actually consolidate structures and constructions present in the grammar of Romanian, affecting their frequency, rather than resulting from a process of wholesale importation of foreign structures into the grammar” (Pană Dindelegan și Dragomirescu 2016).

Exemplele care în mod vădit nu respectă constrângerile sintactice ale românei – numite „structuri neromânești” (Avram [1975] 2007) (exemplele (4)-(7) în §1.1.1 supra) și structurile de compromis, cu dublă realizare a cliticelor pronominale și, foarte rar, a auxiliarelor (exemplele din (8) în §1.1.1 supra) – sunt rare și apar mai ales în traduceri, ilustrând ceea ce se poate eticheta ca „negocierea unei gramatici”, i.e., rezolvarea tensiunii de a urma fidel sursa / un model străin și alinierea la constrângerile sintactice ale limbii-țintă. Din analiza caracteristicilor elementelor funcționale ale românei (vechi și moderne) (§§III; IV), va rezulta că structurile pe care le etichetăm ca „neromânești” nu respectă specificul tipologic și sintactic al limbii române.

O excelentă confirmare a acestei perspective de a vedea influența unui model / text străin vine din studiul lui Moldovanu (1969) asupra dislocărilor din scrierile lui D. Cantemir. Comparând textele românești ale lui Cantemir cu texte străine (ale lui Cantemir în redacție grecească sau ale altor autori, e.g. Andreas Wissowatius, *Stimuli virtutum, fraena peccatorum*, Amsterdam, 1682), Moldovanu arată că se pot identifica 5 situații: (i) dislocarea există în ambele texte; (ii) dislocarea există numai în textul străin; (iii) dislocarea se regăsește parțial în textul străin; (iv) dislocarea se aplică unor termeni sintactici diferiți; (v) dislocarea există numai în textul românesc și conchide că: „[p]rezența acestor 5 situații demonstrează că textul românesc al operelor lui Cantemir nu este, sub aspect formal, condiționat direct de textul grec sau latin. Relația dintre dislocările românești și cele străine nu se explică printr-un act de traducere mecanică, fapt confirmat și prin statistică: dintre cele 271 de cazuri examinate, 51 reprezintă concordanțe, 218 neconcordanțe, iar 2 concordanțe parțiale” (Moldovanu 1969: 35, subl. ns. Alexandru Nicolae).

În această direcție, este de reținut și observația lui Alexandru V. Gâdei, amintită și de Moldovanu (1969): „[În secolul XVII nu mai avem de-a face cu traduceri literale din slavonește” (Gâdei 1898: 54).

Pe lângă dezideratul conceptual prezentat mai sus, vom ține cont de criteriile care exclud posibilitatea ca o anumită structură să fie rezultatul exclusiv al unui model străin, stabilite de Dragomirescu (2015a): (i) prezența în latina (târzie); (ii) prezența în alte limbi și dialecte romanice vechi; (iii) prezența în texte românești originale vechi; (iv) prezența în dialectele sud-dunărene (mai dificil de luat în discuție, dată fiind atestarea scrisă târzie a acestor varietăți), aplicându-le cu justă măsură (e.g. discuția despre „auxiliare” în latină nu este relevantă întrucât sistemul de auxiliare se consolidează mai târziu, în vernacularele romanice).

III

Deplasarea verbului și structura nucleului propozițional în româna modernă

În capitolul de față, ne propunem să răspundem la două întrebări: (i) care este nivelul din structura propozițională la care se deplasează verbul în româna contemporană; (ii) care este modalitatea de deplasare sintactică a verbului în limba română: deplasarea centrului (X^0 -movement) sau deplasarea grupului (XP-movement). Din punct de vedere formal, vom propune o abordare a deplasării verbului în modelul Chomsky (2000, 2001) și Pesetsky și Torrego (2007): realizarea procedurii de deplasare prin intermediul operațiunii ACORD (în sens restrâns).

1. Introducere, obiective și structură

Lucrările fundamentale ale lui J. Emonds (1978) și J.-Y. Pollock (1989) asupra diferențelor din morfosintaxa verbului în limbile romanice și germanice au deschis o nouă paradigmă de cercetare prin sublinierea faptului că verbul se poate deplasa în poziții diferite în nucleul propozițional în limbi / familii de limbi diferite. Diferența dintre poziția verbului în raport cu adverbul *adesea* (fr. *souvent*, engl. *often*), cf. fr. *Jean arrive souvent en retard*, engl. *John often arrives late*, care nu este determinată stilistic, ci este obligatorie (deplasare înaltă în franceză; deplasare joasă în engleză), se corelează cu o serie de alte fenomene dintre cele mai diverse (de la ordinea cuvintelor la disponibilitatea elipsei legitimate de auxiliare), după cum se va arăta în cursul acestui capitol. Cercetările ulterioare asupra limbilor romanice (Belletti 1990; Cinque 1999; Ledgeway și Lombardi 2005, între alții) au lărgit setul de teste care indică poziția verbului în nucleul propozițional (poziția verbului prin raportare la negație; tipologia mai detaliată a adverbilor; disponibilitatea elipsei etc.) și au scos la lumină o altă fațetă a variației lingvistice: nu doar familiile de limbi (e.g. limbi germanice vs limbi romanice) variază în ansamblu, ci variația poate apărea în aceeași familie.

Referindu-se la limbile romanice și extinzând criteriile propuse inițial de Cinque (1999), Schifano (2013, 2015a, 2015b) stabilește o tipologie cu patru termeni a deplasării verbului, arătând că franceza și româna sunt limbi cu deplasare *înaltă* a verbului; sarda și italiana septentrională (engl. *Northern Regional Italian*, în formularea autoarei) sunt limbi cu deplasare *medie* a verbului; în schimb, în portugheză poziția verbului este *joasă*; în spaniolă,

deplasarea verbului este *foarte joasă*. Este important să menționăm că termenii *înalt / mediu / jos / foarte jos* se referă la deplasarea verbului în interiorul domeniului flexionar (IP, în ierarhia CP > IP > vP, v. §II.2); cu excepția englezei, în limbile germanice deplasarea verbului în domeniul C este obișnuită¹, mai ales în propozițiile principale, caracterizate de regula V2. Odată cu propunerea lui Pollock (1989) privitoare la scindarea nodului flexiune (IP) în cel puțin două proiecții (Agr și T), s-a constatat că domeniul flexionar trebuie conceput mai degrabă în termenii unui *câmp sintactic* care găzduiește o serie de proiecții flexionare verbale, dintre care cele mai importante sunt proiecțiile de mod, tip și aspect (v. Cinque 1999).

O altă fațetă a variației privitoare la deplasarea verbului este variația intralingvistică sincronică (Ledgeway și Lombardi 2005; Ledgeway 2015c) (1)-(2) și diacronică (v. §§IV.3; IV.4) (3)-(4):

- (1) a. *Un vi parranu mancu*
nu ție vorbi.PREZ.3PL nici-măcar
'Ei nici măcar nu-ți vor vorbi'
- b. *Un vi mancu parranu*
nu ție nici-măcar vorbi.PREZ.3PL
'În niciun caz nu-ți vor vorbi'
- (cosentino, dialect italianesc de sud; Ledgeway și Lombardi 2005)
- (2) *Rosina (*fatica) purtroppu ci (fatica) sempre fatica*
Rosina lucra.PREZ.3SG din-păcate la-asta lucra.PREZ.3SG mereu lucra.PREZ.3SG
'Din păcate, Rosina lucrează mereu la asta'
- (cosentino, dialect italianesc de sud; Ledgeway și Lombardi 2005)
- (3) a. *că veți cu adevăr a afla mare visticariu sufletesc* (PO.1582: 10)
- b. *că (cu adevăr) veți (*cu adevăr) afla (cu adevăr) mare visticariu sufletesc*
(română modernă)
- (4) a. *așa ne tare pedepseș<ti>* (FT.1571-5: 3v)
- b. *așa ne *tare pedepsești tare* (română modernă)

Cercetările asupra deplasării verbului în română, inițiate de Dobrovie-Sorin (1994) și continuate în cercetările ulterioare (Ștefănescu 1997; Avram 1999; Cornilescu 2000; Alboiu și Motapanyane 2000; Alboiu 2002; Avram și Hill 2007; Giurgea 2011; Nicolae 2013d: cap. IV; Cornilescu și Nicolae 2013; Schifano 2014; Ledgeway 2015a), au condus la rezultate convergente, însă nu pe deplin similare. Deși există acord asupra ideii că verbul românesc se deplasează într-o poziție înaltă în nucleul propozițional, nu este clar care este această

¹ Opțiunea V-la-C este încă prezentă în româna modernă (ca opțiune generală, la imperativul afirmativ și la gerunziu; ca opțiune reziduală, la imprecățiile condiționale și subjonctivale și în unele contexte puternic marcate stilistic; v. §3.5 infra) și era mai frecventă în limba veche, caracterizată de o gramatică V2 reziduală (v. §IV.3.2.2.4).

proiecție înaltă la care verbul se deplasează. Ledgeway (2015a: 14) subliniază faptul că atât formele sintetice, cât și formele analitice pot fi precedate de adverbul de negație propozițională *nu* și de clitice pronominale, componente ale domeniului flexionar. Faptul că verbul precedă adverbe de tipul *des*, *mereu* (v. Alboiu 2002) arată că verbul este plasat în domeniul flexionar (se aplică deplasarea V-la-I) (5a-b). De asemenea, cuantificatorii flotanți (e.g. *toți*) (5c) arată că verbul se deplasează la stânga poziției în care este generat subiectul (Spec, vP); Sportiche (1988) arată că acest tip de cuantificatori diagnostichează pozițiile argumentale.

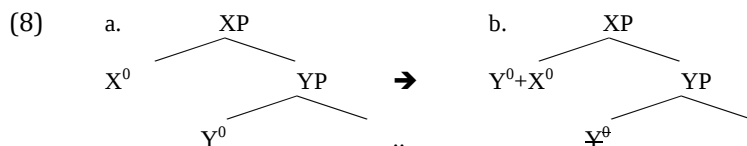
- (5) a. *nu îl văd des*
 b. *nu l-am văzut mereu*
 c. *copiii n-au răspuns la întrebare toți*

Din această perspectivă, unul dintre **obiectivele** noastre în capitolul de față este să determinăm poziția din domeniul flexionar la care se deplasează verbul în româna contemporană; acest rezultat va fi exploatat în analiza diacronică prezentată în capitolul al IV-lea. Un obiectiv implicit este determinarea limitelor domeniului flexionar verbal prin raportare la domeniile adiacente (CP și, respectiv, vP).

O altă observație de importanță majoră pentru a înțelege morfosintaxa verbului în româna contemporană, cunoscută din lucrările tradiționale (Guțu Romalo 1962) și discutată din perspectivă generativă pentru prima dată de Dobrovie-Sorin (1994) (v. și Barbu 1999), privește stricta adiacență dintre elementele nucleului verbal (NEG – CL – V pentru structurile sintetice, respectiv NEG – CL – AUX (– AUX) – V pentru structurile analitice): nucleul verbal poate fi dislocat doar de adverbele clitice *mai*, *cam*, *și*, *prea*, *tot*, elemente cu statut de centru (X⁰), nu de grup (XP) (v. (6)), spre deosebire de alte limbi romanice, în care inserarea de constituenți în nucleul verbal este mai liberă ((7a-b) vs. (7c-d)).

- (6) a. *Maria ar (*Maria) fi (*Maria) venit Maria.*
 b. *El a mai venit / cam greșit / și răspuns.*
 (7) a. *Il est probablement venu.* (franceză)
 ‘El a venit probabil’
 b. *Il a bien mangé.* (franceză)
 ‘El a mâncat bine’
 c. *Probabil el a (*probabil) venit probabil.*
 d. *El a (*bine) mâncat bine.*

Această caracteristică a nucleului verbal românesc a fost interpretată drept un proces de formare a unui „centru complex” (Dobrovie-Sorin 1994, 2001; Giurgea 2011), rezultând din deplasarea de tip centru-la-centru (engl. *head-to-head movement*) în derivarea formelor verbale românești, deplasare locală (Roberts 1994; v. Roberts 2011 pentru discuții) și încorporantă (Baker 1988; Roberts 1991) prin însăși natura sa (8).

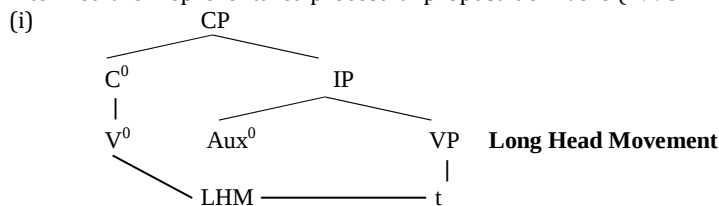
Deși oferă o explicație elegantă pentru efectele de adiacență din nucleul verbal, soluția centrului complex se lovește de o serie de probleme empirice, sincronice și diacronice.

În primul rând, nu este clar cum poate fi analizată inversiunea V-CL / V-CL-AUX, normă gramaticală contemporană a formării imperativului pozitiv, a gerunziului și a imprecățiilor condiționale și subjonctivale; în limba veche, inversiunea este mult mai răspândită (v. §IV.3.2.1):

- (9)
- Citește-mi scrisoarea!
 - citindu-mi scrisoarea
 - Găsi-l-ar ăl din baltă! (internet)
 - Ducă-se pe pustii!

Pentru a putea deplasa verbul lexical la stânga cliticului (9a,b,d) sau la stânga complexului clitic plus auxiliar (9c) păstrând analiza conform căreia verbul se deplasează drept centru (X^0 -movement), există două soluții tehnice, ambele contrazise de datele lingvistice: (a) neaplicarea regulii de formare a centrului complex și derivarea prin *deplasare lungă a centrului* (engl. *Long Head Movement*)², operație propusă de Rivero (1993); (b) descompunerea centrului complex printr-o operațiune de *excorporare* (engl. *Excorporation*), propusă de Roberts (1991). Faptul că niciuna dintre aceste operațiuni nu se aplică este dovedit neechivoc de comportamentul adverbilor clitice în raport cu fenomenele de inversiune de mai sus. Adverbul clitic *mai* este un modifier aditiv aspectual al predicăției

² Pe scurt, operațiunea de *deplasare lungă a centrului* (Rivero 1993), prin care verbul lexical se deplasează la stânga auxiliarului / grupării clitic + auxiliar, presupune ca verbul să se deplaseze direct din domeniul lexical (vP) în domeniul complementizator (CP); este obligatoriu ca deplasarea să procedeze astfel (i.e. fără tranzitarea domeniului flexionar) („[i]n essence, LHM constructions involve Head-movement to C⁰ of the non-finite V⁰/Aux⁰ complementing the finite Aux⁰, skipping it”, Rivero 1993: 223, subl. ns. Alexandru Nicolae), întrucât tranzitarea domeniului flexionar ar conduce la încălcarea *Constrângerii asupra deplasării centrului* (engl. *The Head Movement Constraint*, Travis 1984), conform căreia deplasarea de tip centru-la-centru este strict locală și nu permite omiterea centrelor intermediare. Reprezentarea procesului propusă de Rivero (1993: 223) este următoarea:

(Donazzan și Mardale 2010), generat în câmpul ASPECT din domeniul flexionar; sub inversiune, *mai* se deplasează odată cu verbul, distribuție care indică faptul că verbul tranzitează domeniul flexionar (argument împotriva analizei (a)); comportamentul adverbului clitic *mai* arată că nici analiza (b) nu este posibilă pentru că ar presupune excorporarea a mai mult de un centru, iar excorporarea este permisă pentru un singur centru³.

- (10) a. **Mai citește-mi** scrisoarea!
 b. „**mai citind**, **mai studiind**, am găsit în Munții dintre Olt...” (internet)
nemaivăzându-l
 c. **Mai lua-l-ar** naiba! (internet)
 d. **Mai ducă-se** pe pustii!

Ambele probleme semnalate se susțin și diacronic și vor fi reluate și ilustrate în §IV.

O problemă și mai delicată, fie trecută sub tăcere, fie minimalizată prin transferarea ei în componentul fonologic (Giurgea 2011), este linearizarea presupuselor centre complexe: predicția sistematică în deplasarea centrului (8b) este că verbul lexical va preceda auxiliarul în construcțiile perifrastice, fapt puternic contrazis empiric⁴. Predicțiile de linearizare incorecte sunt încă un argument împotriva formării de centre complexe.

O altă soluție (implicită la unii autori, explicită la alții) de a explica efectele de adiacență este presupunerea că specificatorii proiecțiilor din domeniul flexionar nu se proiectează (Avram 1999; Alboiu 2002; cf. și Dobrovie-Sorin 1994). În formatul pe care îl oferă teoria X-bar, conform căreia proiecțiile sintactice au formatul universal Specificator – Centru – Complement, este greu de înțeles și de explicat de ce unele proiecții nu au specificatori.

Problemele de acest fel impun o regândire a modului în care privim deplasarea verbului în proiecția verbală extinsă. Acesta este și cel de al doilea **obiectiv** major al capitolului de față. Vom aduce argumente pentru o analiză în care verbul se deplasează ca grup, deplasare XP (engl. *XP-movement*), superioară analizei tradiționale care stipulează deplasarea centrului. Acest tip de analiză a fost propus de Koopman și Szabolcsi (2000) în analiza complexelor verbale din maghiară și neerlandeză (și, marginal, germană), extins de Müller (2004) la derivarea deplasării verbului în germană și de Tescari Neto (2012) la portugheza braziliană și sugerat de Laenzlinger și Soare (2004) pentru română. Avantajul sincron direct este că, în conjuncție cu ridicarea înaltă a verbului în română, strategia de deplasare XP explică în mod direct efectele de adiacență a componentelor nucleului verbal: specificatorii proiecțiilor din domeniul flexionar se proiectează, însă sunt ocupați de verbul

³ Mulțumesc lui Ian Roberts, care mi-a atras atenția că analiza prin *excorporare* (operațiune identificată de el însuși) este exclusă tot de comportamentul adverbilor clitice.

⁴ Deplasarea centrului cu proprietățile de linearizare explicate în (8) a dat naștere la formele *sintetice* de viitor (și condițional) din limbile romanice (altele decât româna); în structura V-AUX, auxiliarul a fost reanalizat ca afix și apoi ca marcă flexionară a verbului (Roberts și Roussou 2003: 48-58).

însuși deplasat ca grup. Mai mult, cel puțin prin raportare la româna contemporană, deplasarea de tip XP a verbului poate fi văzută ca o strategie de satisfacere a trăsăturii EPP a unei proiecții din domeniul flexionar (IP), complementară cu strategia deplasării subiectului în limbi ca engleza (v. Alexiadou și Anagnostopoulou 2001); această complementaritate rezultă invariabil din faptul că, în română, nominativul se atribuie în mod liber în poziție postverbală (Cornilescu 2000; Alboiu 2002), ceea ce face ca deplasarea subiectului în poziție preverbală să fie o formă de deplasare A-bar (determinată de factori pragmatici și interpretativi), nu de deplasare A (deplasare argumentală, determinată de *Criteriul tematic* sau de necesități de atribuire a cazului).

Poziția periferică a subiectului preverbal în conjuncție cu deplasarea XP a verbului explică în mod direct de ce fenomenul de inversiune subiect-auxiliar (engl. *Subject-Auxiliary Inversion* (SAI)) nu este disponibil în română (Alboiu 1999: 3-4; Avram 1999: 34) (11)⁵. În această structură, a cărei funcție principală este de a legitima interogația directă (totală sau parțială) în limbi ca engleza și franceza (12)⁶, verbul auxiliar se ridică la C și subiectul rămâne într-un specificator din domeniul flexionar ([Spec, IP] prin convenție). În primul rând, dacă strategia de deplasare a verbului este XP, nu X⁰, în construcții perifrastice cu ridicare la C, constituentul verbal deplasat va fi verbul lexical, nu auxiliarul, după cum se poate observa și din comportamentul imprecățiilor condiționale (9c). În al doilea rând, după cum va rezulta din analiză, în deplasarea V-la-C, verbul se ridică la proiecția FINP din periferia stângă, situată la dreapta proiecțiilor FOCp și TOPp (proiecții care găzduiesc subiectul preverbal).

(11) **Au copiii înțeles problema?*

(12) a. *Has John read the paper?* (engleză)

‘A citit Ion lucrarea?’

b. *Est-il venu?* (franceză)

‘A venit?’

⁵ Din perspectivă diacronică, vom arată în §IV.4 că, în structurile cu dislocare a formelor verbale compuse în care subiectul se plasează între auxiliar și verbul lexical (i), nu avem a face cu ridicarea auxiliarului la C, ci mai degrabă cu poziționarea joasă a subiectului (*in situ* sau în periferia vP) în combinație cu deplasarea joasă a verbului.

(i) *au ei lăsat cu al lor cuvânt* (D1.1599: XXX)

⁶ Alte funcții ale SAI în engleză sunt inversiunea negativă (i), inversiunea condițională (ii), legitimarea unor forme de elipsă (iii) etc.:

(i) *At no time will Jessica say that.*

‘Jessica nu va spune asta niciodată’

(ii) *Had the people not been informed, the situation would have been much worse.*

‘Situția ar fi fost mult mai rea dacă oamenii n-ar fi fost informați.’

(iii) *Fred fell asleep, and so did Jim / as did Jim.*

‘Fred a adormit, așa și Jim / ca și Jim’

Un alt paradox pe care îl rezolvă această propunere este efectul de blocare indus de negație (observat de Pollock 1989, Rivero 1993, Roberts 1994 i.a.). Pe scurt, negația blochează deplasarea verbului în domeniul C pentru imperative, provocând folosirea așa-numitului „imperativ surogat” (i.e. folosirea infinitivului în loc de imperativ) cu procliză pronominală în propoziții imperative negative (13); fenomenul de blocare este observabil și în rarele cazuri în care se folosește forma propriu-zisă de imperativ a verbului (de obicei, la imperativele scurte moștenite din latină, *zi, du, fă*) (14):

- (13) a. *Citește-mi scrisoarea!*
 b. *Nu-mi ciți scrisoarea!*
- (14) a. *Du-te acasă!*
 b. *Nu te du / duce acasă!*

Deși s-a considerat că negația induce efecte de insulă slabe (engl. *weak island effects*, cf. Ross 1967), se va arăta că efectul de blocare este cauzat de statutul elementului de negație *nu* (element plin, grup adverbial). Gerunziul propozițional arată că proiecția negației propoziționale nu blochează ridicarea la C, după cum arată encliza pronominală a gerunziului negativ⁷:

- (15) *nevăzându-l*

Mai degrabă, ceea ce permite deplasarea la C și encliza pronominală pentru gerunziul negativ, spre deosebire de imperativul negativ, pare să fie statutul elementului de negație: *nu* este un adverb plin (element XP), iar *ne-* este un afix (element X⁰).

Obiectivele stabilite mai sus impun următoarea **structură** a capitolului. Vom începe abordarea celui de al doilea obiectiv, și anume vom aduce argumente pentru faptul că avem a face cu o deplasare de tip XP, nu de tip X⁰. Odată argumentată ideea că verbul se deplasează ca grup, vom examina primul obiectiv enunțat, și anume problema nivelului la care se deplasează verbul în româna contemporană. Examinarea acestor două chestiuni impune și abordarea unor probleme precum următoarele (nu neapărat în această ordine): (i) care sunt trăsăturile care cauzează deplasarea verbului, (ii) ce valori marchează auxiliarele românești, (iii) care sunt limitele domeniului flexionar, (iv) ce statut au așa-numitele „particule” de infinitiv și conjunctiv, (v) adjuncția la stânga uniformă a elementelor de tip X⁰ (adverbele clitice, negația afixală), (vi) cum se explică efectul de blocare indus de *nu*, dar nu și de *ne-*.

Înainte de formula analiza, este necesar să menționăm că adoptăm ipoteza centrului verbalizant *v* (Hale și Keyser 1993; Chomsky 1995) și, implicit, perspectiva conform căreia

⁷ Efectele de concordanță a negației arată că prefixul *ne-* al gerunziului negativ este o formă de negație propozițională (nu o formă de negație de constituent): *nevenind nimeni* / **venind nimeni*.

domeniul lexical verbal se alcătuiește dintr-o serie de proiecții funcționale ai căror specificatori introduc argumentele verbului (Pylkkänen 2008). Spre deosebire de alte argumente, generate ca specificatori ai unor proiecții funcționale (e.g. obiectul indirect se generează ca specificator al unui grup aplicativ, APPLP, Marantz 1993), argumentul extern (subiectul) se generează în [Spec, vP], iar obiectul direct se generează în poziția de complement al (soră la dreapta a) verbului. Tot în domeniul lexical este găzduită și proiecția care asigură atribuirea acuzativului ($T_0P = \text{Tense}_{\text{ObjectPhase}}$), proces diferențiat de Pesetsky și Torrego (2004, 2011) de atribuirea nominativului. O reprezentare minimală (care va fi îmbogățită după necesități) a domeniului lexical vP este următoarea:

$$(16) \quad (IP > \text{periferia } vP) \quad vP \quad > \quad T_0P \quad > VP$$

2. Deplasare XP în derivarea sintactică a verbului românesc

Tipul de deplasare pe care îl propunem în derivarea verbului românesc a fost identificat de den Besten și Webelhuth (1987, 1990) și a primit, din motive care vor deveni imediat evidente, denumirea de „remnant movement”.

2.1 Condiții asupra deplasării XP

Prima condiție în analiza deplasării verbului în termeni de deplasare XP este să ne asigurăm că grupul verbal este „evacuat” (i.e. argumentul intern al verbului părăsește VP înainte ca deplasarea VP să se inițieze), de aici și denumirea „remnant movement”: grupul care se deplasează conține doar propriul centru și urma (*t*) constituentului deplasat din interiorul său. Astfel, în mod superficial, procesul de „remnant movement” dă impresia că avem a face cu deplasarea centrului, deși acest tip de mișcare nu este strict local și încorporant (cf. (8)).

Observația că argumentele trebuie evacuate din VP nu este nouă; în analiza XP a deplasării verbului în germană, Müller (1998: 6) insistă asupra faptului că „VP-topicalization [...] is necessarily preceded by a scrambling operation that moves NP₂ (*das Buch* ‘the book’)⁸ out of the VP”. De altfel, Müller (1998) face predicția că limbile care prezintă strategia de topicalizare a VP-ului prin *remnant movement* prezintă și regula de *scrambling*⁹ care garantează că argumentul intern este deplasat din VP înainte ca deplasarea VP să se

⁸ NP₂ (*das Buch* ‘the book’) este obiectul direct al verbului *a citi* din exemple ca următoarele (Müller 1998: 6; ex. (14)):

(i) a. [VP t₂ *Gelesen*]₁ *hat* [IP [NP *das Buch*]₂ *keiner* t₁] (germană)
citit AUX.PERF DEF cartea.ACC nimeni.NOM
b. [VP t₂ *Gelesen*]₁ *hat* [IP *keiner* [NP *das Buch*]₂ t₁]
citit AUX.PERF nimeni.NOM DEF cartea.ACC
‘Nimeni n-a citit cartea’

⁹ Termenul *scrambling* circula în paralel cu termenul *object shift*; ambii termeni au fost „importați” din literatura de sintaxă a structurii propoziționale din limbile germanice; unii autori îi deosebesc, rezervând termenul *object shift* deplasării obiectelor și generalizând termenul *scrambling* pentru toate tipurile de deplasare determinate pragmatic (v. Thráinsson 2001 pentru discuții).

inițieze¹⁰, o corelație care merită reținută și care va fi verificată în §2.4 prin analiza operației *object shift*.

Și Koopman și Szabolcsi (2000) fac aceeași observație în analiza complexelor verbale din neerlandeză și maghiară, insistând asupra impresiei înșelătoare că avem a face cu un proces de deplasare X^0 , când, de fapt, verbul se deplasează ca grup: „[t]he illusion that heads are moving is due to the fact that nonhead material, if there is any, is removed from the XP” (Koopman și Szabolcsi 2000: 31). Cinque (2013) face o constatare asemănătoare în analiza deplasării ca grup a verbului în italiană: „certain ‘head-initial’ languages (Italian) do not reverse the order of AdvPs, thus yielding $C^0 T^0 Asp^0 V AdvP_1 AdvP_2 AdvP_3$ instead of (7a) [(7a) = $C^0 T^0 Asp^0 V(P) AdvP_3 AdvP_2 AdvP_1$] (cf. Cinque 1999: chs 1 and 2). In other words, the VP (containing just the V) appears to raise by itself (up to a certain point), without pied-piping any other material (thus giving the impression of head movement)” (Cinque 2013: 62-63, *subl. ns.* Alexandru Nicolae).

Din punct de vedere empiric, prin raportare la română, observațiile de mai sus se verifică imediat dacă analizăm structurile cu imperativ pozitiv și imprecățiile condiționale din româna contemporană:

- (17) a. ***Bate-l pe Ion!***
 b. ****Bate pe Ion-l!***
- (18) a. ***Dă-mi banii!***
 b. ****Dă banii-mi!***
- (19) a. ***Bate-l-ar soarta pe Vasile!***
 b. ****Bate pe Vasile l-ar soarta!***

După cum se poate observa din exemplele (b), în toate situațiile în care verbul se deplasează la stânga cliticului pronominal / complexului clitic + auxiliar, obiectul direct (indiferent de forma de construcție, prepozițional (17), (19), sau non-prepozițional (18)) nu se poate deplasa odată cu verbul¹¹.

Din această scurtă prezentare, rezultă că o condiție importantă asupra deplasării ca grup a verbului românesc este ca *argumentul intern să părăsească proiecția VP*. Există și o anumită succesiune a operațiunilor (sugerată mai sus), dictată de condițiile generale asupra deplasării sintactice: procesul de deplasare (extracție) a argumentelor din proiecția VP trebuie să preceadă deplasarea VP. De la Ross (1967) încolo, se știe că deplasarea de

¹⁰ În schimb, în limbile în care operațiunea de *scrambling* nu se aplică, obiectul direct însoțește verbul în topicalizarea VP:

(i) [vp Kicked the dog]_i John never has t_i. (engleză)
 lovit DEF câine John niciodatăAUX.PERF
 ‘De lovit câinele, John nu l-a lovit niciodată’

¹¹ În capitolul următor, vom arăta că această generalizare caracterizează și inversiunile din gramatica românei vechi prin lipsa atestărilor exemplarelor de tip (b) din ((17)–(19)).

constituenți induce efecte de insulă, fenomen care a fost denumit *Freezing Principle / Freezing Effect* sau *Interdicția asupra subextracției din constituenți deplasați* (v. Corver 2005 și bibliografia): pe scurt, odată ce un constituent s-a deplasat, devine opac din punct de vedere sintactic, extracția de constituenți din interiorul său devenind imposibilă.

Următoarea întrebare este *care argument intern trebuie extras din VP* înainte de inițierea deplasării VP. La prima vedere, problematice sunt verbele tranzitive¹², inacuzative și cele construite cu obiect indirect, însă, dacă ținem cont de toată literatura inițiată de lucrarea lui Larson (1988), doar structurile tranzitive rămân problematice. Analizând structurile cu dublu obiect din engleză, Larson arată că obiectul direct și obiectul indirect nu se generează în aceeași proiecție minimală VP¹³; Larson argumentează că centrul verbal se scindează într-o serie de centre verbalizante (engl. *VP-shells* la Larson) organizate ierarhic, fiecare argument intern fiind generat într-o proiecție diferită. Ipoteza lui Larson a fost preluată și rafinată în cercetările ulterioare; dintre cele mai relevante rezultate pentru analiza noastră, menționăm ipoteza vP (Hale și Keyser 1993; Chomsky 1995) și ipoteza aplicativă (Marantz 1993) (v. Pylkkänen 2008 pentru o prezentare detaliată). Astfel, obiectul indirect se generează ca specificator al unei proiecții applicative (ApplP), superioară proiecției VP (ApplP > VP); subiectul (argumentul extern) se generează ca specificator al grupului verbalizant v, de asemenea superior VP (vP > VP). Din această perspectivă, doar obiectul direct se generează în poziție de *complement* al lui V (i.e. soră la dreapta a lui V)¹⁴. Astfel condiția ca verbul să se deplaseze ca VP în modul propus mai sus presupune ca obiectul direct să părăsească proiecția VP¹⁵. În cazul structurilor inacuzative, în care subiectul se generează în poziția de complement al lui V (poziția obiectului direct), deplasarea este obligatorie din motive de atribuire causală (v. Dragomirescu 2010 pentru detalii).

Scopul secțiunilor următoare este identificarea poziției în care se extrage obiectul direct din VP; extracția OD este obligatorie pentru ca verbul să se deplaseze ca grup, însă dând impresia că se deplasează drept centru. Vom examina o serie de propuneri formulate în bibliografie și vom arăta care sunt dezavantajele acestora, după care vom propune o analiză nouă bazată pe rezultatele din Pesetsky și Torrego (2004, 2011).

¹² Argumentația se extinde la verbele inergative (v. discuția la Dragomirescu 2010 asupra analizei inergativelor ca având o structură de bază tranzitivă, cf. Hale și Keyser 1993).

¹³ Inserarea mai multor complemente în aceeași proiecție minimală (complemente ale unuia și aceluiași centru) venea, în orice caz, în contradicție cu formatul general al teoriei X-bar (Kayne 1984), astfel că propunerea lui Larson (1988) de descompunere a verbului în mai multe proiecții a rezolvat această problemă.

¹⁴ Structurile cu obiect prepozițional subcategorizat (argumente reale) nu sunt nici ele problematice; la fel ca în cazul obiectului indirect, se poate considera că sunt proiectate ca specificator al unei proiecții funcționale (un centru verbalizant, e.g. *VP-shell / vP*) superioare lui V, însă această discuție depășește limitele lucrării de față.

¹⁵ O soluție facilă ar fi fost să adoptăm ipoteza propusă de Cinque într-o serie de lucrări („the left-right asymmetry”, Cinque 1999) conform căreia toate argumentele verbului se proiectează ca specificatori, inclusiv obiectul direct. Există însă o serie de argumente (de exemplu, asimetriile subiect-obiect direct) pentru ideea că, în limbile cu aliniere nominativ-acuzativ, obiectul direct are un statut privilegiat prin raportare la subiect și la celelalte argumente interne (Chomsky 2010), ceea ce justifică generarea sa în poziția de soră la dreapta a verbului (ca în Pesetsky și Torrego 2004, de exemplu).

Se cuvine să subliniem că, în afara verbelor tranzitive și inaccuzative, celelalte clase nu întâmpină această problemă a „evacuării” VP. De asemenea, tipul de deplasare XP pe care îl avem în vedere este deplasarea *specificator – la – specificator* a VP (pe modelul operațiunilor de topicalizare VP / vP de la Müller 1998, 2004 i.a.), nu deplasări generalizate *complement – la – specificator* de tipul celor care funcționează în derivarea complexelor verbale (pe modelul Koopman și Szabolcsi 2000); acest al doilea tip de derivări necesită, într-adevăr, un proces de evacuare sistematică a tuturor subordonaților din domeniile care alcătuiesc complexele verbale.

2.2 Principiul de „evacuare” a VP

Laenzlinger și Soare (2004) fac o primă propunere de formulare a unei analize a deplasării ca grup a verbului în română. Spre deosebire de analiza propusă de noi aici (deplasare a VP), autorii citați deplasează proiecția vP (deci întregul domeniu lexical), fiind astfel obligați să extragă în mod sistematic toți constituenții din domeniul vP, cu excepția verbului. Pentru a asigura evacuarea sistematică a vP-ului, autorii propun următorul principiu:

(20) *Full VP Evacuation Principle*

“All arguments must leave the vP domain in order to have their A-features (i.e. Case and phi-features) and I-features (i.e. informational features such as top, foc) checked/matched/assigned a value in the overt syntax.”

(Laenzlinger și Soare 2004: 107)

După cum vom arăta în §§2.4; 2.5 infra, atribuirea acuzativului are loc în domeniul lexical al verbului, astfel că este greu să motivăm o deplasare **obligatorie** a obiectului direct în afara domeniului vP. De asemenea, după cum s-a arătat în bibliografia anterioară (Cornilescu 2000; Alboiu 2002), atribuirea nominativului în poziție postverbală este liberă în română; din nou, motivația pentru deplasarea obligatorie a subiectului este greu de găsit.

2.3 Poziții de legitimare

În derivarea complexelor verbale din maghiară și neerlandeză, Koopman și Szabolcsi (2000) formulează o ipoteză asemănătoare cu principiul propus mai sus de Laenzlinger și Soare (2004): „[w]e are led to assume that both arguments and adjuncts have their own licensing positions (to be notated as LP(xp)) and move into them as soon as possible. Part of this assumption is familiar from the literature: DPs receive Case in designated specifier positions, and CPs are often recognized as having a particular distribution” (Koopman și Szabolcsi 2000: 39).

Ipoteza prezentată de cele două autoare nu poate fi transferată pe deplin asupra datelor din română. Pe de o parte, ideea unor extracții generalizate la poziții de legitimare se lovește de aceleași contraargumente ca principiul propus de Laenzlinger și Soare (2004). Un

deziderat al gramaticii minimaliste, propus de Chomsky (1995: cap. IV) este eliminarea proiecțiilor fără corelații la interfețe: „keeping to functional categories with intrinsic properties that are manifested at interface levels” (Chomsky 1995: 355), stipulate doar pentru a motiva un aspect sau altul al teoriei („only for theory-internal reasons”). Proiecțiile funcționale eliminate astfel de Chomsky (1995: 349–355) din structura propoziției sunt cele de Acord (AGR₀ și AGR_S). Proiecțiile „de legitimare” invocate de Koopman și Szabolcsi (2000) reprezintă chiar acest tip de grupuri sintactice fără corelație la interfață, proiectate doar pentru a identifica o poziție de extracție a dependențelor interni care să asigure deplasarea verbului în maniera propusă de cele două autoare.

Pe de altă parte, datele din română nu corespund cu datele din maghiară și neerlandeză analizate de Koopman și Szabolcsi (2000). În aceste limbi, nucleul verbal se organizează în „complexe verbale” care amalgamează centrele verbale (v. (21)) într-o manieră diferită de ceea ce se întâmplă în morfosintaxa verbului românesc (și romanic, de fapt):

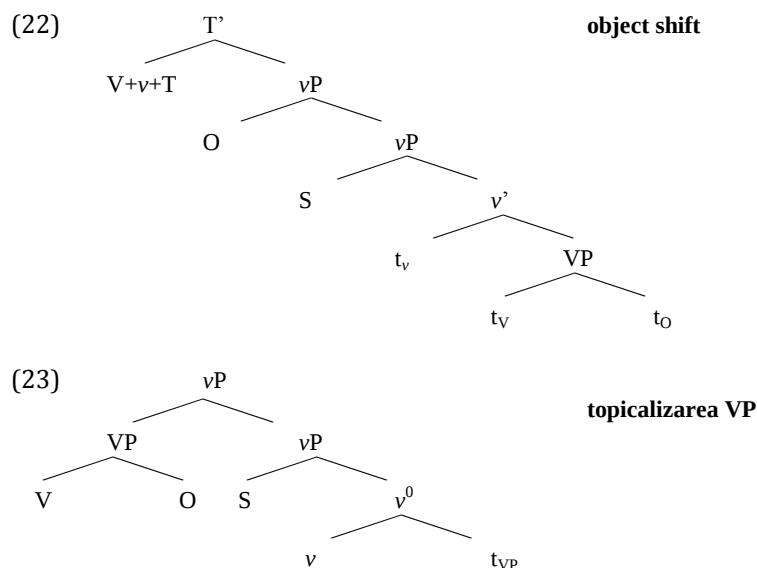
- (21) *Mutogatni fogja akarni a játékot a gyerekeknek*
 arăta.INF AUX.VIIOR.3SG vrea.INF DEF jucăria.ACC DEF copii-la
 ‘El/ea va vrea să arate jucăria copiilor’
 (maghiară, propoziție neutră; Koopman și Szabolcsi 2000)

Astfel, ipoteza de analiză prezentată de autoare (extracția subordonaților verbului și deplasarea sistematică a VP în specificatori verbali superiori, i.e. o **deplasare complement – la – specificator** generalizată) rezolvă problemele de adiacență în derivarea complexelor verbale din limbile analizate. Româna nu prezintă efecte de adiacență de acest tip, astfel că deplasarea ca grup a verbului are loc într-o manieră diferită: deplasarea VP este de tip **specificator – la – specificator**, de același tip cu deplasarea obișnuită a grupurilor nominale.

2.4 „Object shift” și derivarea propozițiilor VOS și VSO în română și în limbile romanice

Pe baza unei bibliografii impresionante, care include și studiul asupra românei al Gabrielei Alboiu (1999), Gallego (2012) analizează derivarea propozițiilor VOS și VSO în limbile romanice. În ce privește derivarea sintactică a propozițiilor VOS, Gallego examinează propunerile anterioare – derivare printr-un proces de *object shift* (Ordóñez) (22), respectiv derivare prin topicalizarea VP (Belletti, Zubizarreta) (23) – și arată că ambele procese sunt, de fapt, disponibile în limbile romanice, însă nu simultan în aceeași limbă. Derivarea prin *object shift* (22) presupune ca obiectul să fie extras din grupul verbal și deplasat într-o poziție din periferia propozițională internă (periferia vP), la stânga subiectului *in situ* (Spec, vP), respectiv la dreapta verbului deplasat în domeniul flexionar (IP); derivarea prin topicalizarea VP (23) presupune ca obiectul să se deplaseze odată cu verbul la stânga subiectului *in situ* (Spec, vP). Cele două strategii derivaționale se corelează cu o serie de alte fenomene sintactice (anaforă sintactică, deplasare la periferia CP, disponibilitatea structurilor VSO), după cum vom arăta imediat. Astfel, în galiciană, portugheza europeană,

spaniolă și română, topica VOS este derivată prin *object shift* (22), pe când în catalană și italiană, topica VOS rezultă din *topicalizarea VP* (22). Reprezentările de mai jos ilustrează cele două propuneri, păstrând structurile din Gallego (deplasare centru-la-centru (v. (8) supra) în derivarea deplasării verbului și specificatori multipli¹⁶).

Mai mult, Gallego formulează *Generalizarea VOS – VSO*, care leagă disponibilitatea de derivare a propozițiilor VSO de disponibilitatea operațiunii (22) (*object shift*)¹⁷:

¹⁶ O soluție mai bună (sugerată în text) pentru extragerea obiectului prin *object shift* și, respectiv, a VP (conținând obiectul) prin *topicalizarea VP* este deplasarea acestora în periferia propozițională internă, spațiu care găzduiește constituenți cu relevanță pragmatică. Cel puțin din perspectiva românei, topica VOS are corelații pragmatice (Alboiu 1999) (v. și infra în text). De asemenea, Belletti (2004) insistă asupra faptului că structurile VOS din italiană derivate prin topicalizarea VP nu au un grad de acceptabilitate totală și sunt legitime doar în contexte precum cel de mai jos ((ib) ca răspuns la (ia)), ceea ce justifică exploatarea periferiei interne propoziționale (mulțumesc lui Gigi Andriani pentru confirmarea judecăților de gramaticalitate):

(i) a. *Qui capirà il problema?*
 cine înțelege.VII TOR.3SG DEF problemă
 'Cine va înțelege problema?'
 b. *??Capirà il problema Gianni*
 înțelege.VII TOR.3SG DEF problemă Gianni
 'Gianni va înțelege problema'

¹⁷ În afară de rezultatul punctual privitor la derivarea propozițiilor VOS și la relația dintre *object shift* și derivarea propozițiilor VSO, articolul lui Gallego (2012) confirmă o observație adesea făcută în lucrările de sintaxă romanică, și anume că, din punct de vedere sintactic, limbile romanice se împart în două subgrupuri cuprinzând, pe de o parte, galiciană, portugheza europeană, spaniola (și, putem adăuga la această listă și româna) și, pe de altă parte, catalana și italiana. Următoarele proprietăți sintactice disting cele două grupuri de limbi romanice (OK: prezent; *: absent): topica VSO (OK în primul grup, * în al doilea grup), marcarea diferențiată a obiectului direct (OK în primul grup; * în al doilea grup); clitice partitive și locative (* în primul grup, OK în al doilea grup); acord al participiului (* în primul grup, OK în al doilea grup), între altele.

(24) VOS–VSO Generalization

„If a Romance language generates VOS through object shift, then it licenses VSO.”

(Gallego 2012: 442)

Întrucât româna nu este discutată în detaliu în lucrarea lui Gallego (2012), în această secțiune ne propunem să aplicăm pe scurt testele sintactice care arată că româna se încadrează în categoria de limbi în care topica VOS se derivă prin *object shift*. Deși poziția de periferie internă propozițională în care se extrage obiectul nu este poziția pe care urmărim să o identificăm în vederea evacuării obligatorii a VP în propozițiile tranzitive, pentru a asigura deplasarea verbului ca deplasare VP în condițiile descrise în §2.1 supra (din motive care vor fi explicate în încheierea acestei secțiuni), *disponibilitatea procesului de object shift în română arată libertatea cu care obiectul se poate extrage din grupul verbal minimal (VP)*.

În primul rând, româna verifică în mod direct generalizarea din (24), admitând în mod liber atât propoziții VSO (25), cât și propoziții VOS¹⁸ (26):

(25) a. Așteaptă Ion trenul. (VSO)

b. Le-a văzut Ion pe fete.

(26) a. Primesc daruri copiii cuminți. (VOS)

b. Va rezolva problema Ion.

În al doilea rând, structurile sintactice din (22) și (23) fac predicții cu totul diferite privitoare la relațiile sintactice în care se poate angaja obiectul deplasat la stânga subiectului: în structura din (22) obiectul c-comandă subiectul, pe când în structura din (23) obiectul nu c-comandă subiectul (întrucât este adânc încastrat în VP-ul deplasat). Astfel, obiectele deplasate prin *object shift* se pot angaja în relații de anaforă sintactică de tipul legării variabilelor (27)¹⁹ sau al încălcărilor Condiției C²⁰ din *Teoria dependențelor anaforice* (engl. *Binding Theory*, Chomsky 1981) (28):

¹⁸ Cf. negramaticalitatea propozițiilor VSO în catalană (i) și italiană (ii):

(i) *Fullejava en Joan el diari
frunzări.PS.3SG DEF Joan DEF ziar
'(lit.) Frunzărea Ion ziarul' (catalană; Gallego 2012)
(ii) *Ha comprato Maria il giornale
avea.AUX.3SG cumpărat Maria DEF ziar
'(lit.) A cumpărat Maria ziarul' (italiană; Belletti 2004)

¹⁹ Legarea variabilelor nu e disponibilă în catalană și italiană (exemplificare prin catalană), limbi în care configurația VOS rezultă din topicalizarea VP:

(i) a. ??No va renyar
nu AUX.PERF.3SG certa.INF
cap nen_i la seva_i mare
vreun copil DEF sa mamă
'(lit.) Nu l-a muștrat pe niciun copil maică-sa' (catalană; Gallego 2012)
b. ??Ahir va visitar
ieri AUX.PERF.3SG vizita.INF
cada estudiant_i el seu_i professor
fiecare student DEF său profesor
'(lit.) Ieri l-a vizitat pe fiecare student profesorul său' (catalană; Gallego 2012)

²⁰ „Binding Condition C: A full NP must not be bound” (după Buring 2005: 7).

- (27) a. *Nu l-a certat pe niciun copil_i maică-sa_i.*
 b. *Ieri l-a vizitat pe fiecare student_i profesorul său_i.*
- (28) a. **L-au văzut pe el_i prietenii lui Ion_i.*
 b. **Au chemat-o pe ea_i surorile Mariei_i.*

O altă diferență care derivă din structurile sintactice din (22) și (23) privește posibilitatea de a extrage ulterior obiectul din poziția derivată: structura (22) permite extracția ulterioară a obiectului, pe când structura (23) nu permite această opțiune, pentru că obiectul este parte a constituentului VP deja deplasat, astfel că extracția are loc dintr-un constituent deja deplasat (*Freezing Principle / Freezing Effect / Interdicție asupra subextracției din constituenți deplasați*). Pentru a ne asigura că extracția ulterioară a obiectului se face din poziția derivată (i.e. dintr-o structură VOS) trebuie să folosim diagnosticul sintactic al cuantificatorilor flotanti, care diagnostichează „urmele” pe care le lasă argumentele deplasate (Sportiche 1988). Exemplele din (29) arată că obiectul s-a deplasat la stânga subiectului (i.e. configurația VOS s-a format) până să se deplaseze în periferia CP²¹:

- (29) a. ***Pe copii** i-a văzut pe amândoi / toți Maria.*
 b. ***Pe care concert** spui că nu l-a ascultat pe tot Ion?*

Testele sintactice aplicate mai sus arată, în sens strict, că ordinea VOS în română este derivată prin procedeul *object shift*, nu prin topicalizarea VP; în sens larg, arată că, în română (și într-o serie de alte limbi romanice), obiectul se poate extrage în mod liber din interiorul grupului verbal minimal (VP).

Următoarea problemă care se cere lămurită este ce fel de tip sintactic de deplasare (A sau A-bar) este extracția obiectului prin *object shift*. Factorii care declanșează extracția (necesități gramaticale / interpretare semantică / factori pragmatici) indică tipul sintactic de deplasare a obiectului extras.

²¹ Din nou, în limbile în care structura VOS se bazează pe *object shift*, această structură este gramaticală, pe când în limbi în care se aplică topicalizarea VP nu este gramaticală (exemplificare prin spaniolă pentru primul tip (i) și prin catalană pentru al doilea tip (ii)):

- (i) *Qué película dices que*
 ce film spune.PREZ.2SG că
no vio toda Juan?
 nu vedea.PS.3SG tot Juan
 ‘Pe care film spui că nu l-a văzut pe tot Juan?’ (spaniolă; Gallego 2012)
- (ii) *??Quina pel·lícula dius que no*
 ce film spune.PREZ.2SG că nu
va veure tota en Juan
 AUX.PERF.3SG vedea.INF tot DEF Juan
 ‘(lit.) Pe care film spui că nu l-a văzut pe tot Juan’ (catalană; Gallego 2012)

De la bun început, trebuie remarcat că deplasarea la stânga subiectului nu este motivată din necesități de atribuire a cazului. De fapt, după cum remarcă și Gallego (2012), procedeul de *object shift* nu induce efecte de intervenție: procesul prin care subiectul primește cazul nominativ (atribuit de centrul T din domeniul flexionar²²) nu este blocat de obiectul care precedă și c-comandă subiectul (vezi dependențele anaforice prezentate mai sus în (27)-(28)): atribuirea acuzativului precedă operațiunea de *object shift*.

În ce privește factorii semantici, după cum subliniază și Gallego (2012) cu referire la spaniolă, este exclus ca *specificitatea* să cauzeze procesul de *object shift*, concluzie care se poate extinde și la română. În primul rând, în română (ca și în spaniolă), interpretarea *specifică* a obiectului direct se asigură în principal prin procesul de marcă diferențiată a obiectului (acuzativ prepozițional). În al doilea rând, faptul că obiectul acceptă ca modificatori propoziții relative cu verbul la subjonctiv în configurația VOS (30) este o dovadă distribuțională clară că obiectul în această poziție nu este constrâns să aibă o interpretare specifică. Farkas (1995) a arătat folosirea subjonctivului într-o propoziție relativă cu funcția de modificador indică faptul că regentul nominal este nonspecific.

- (30) a. *Va cumpăra o carte care să-i fie folositoare fiecare student.*
(indefinit, nonspecific)
- b. *Așteaptă soluția care să-i salveze toți fermierii din România.*
(definit, nonspecific)

Excluzând astfel factorii gramaticali și semantici (indicatori ai deplasării de tip A), se cuvine să ne îndreptăm atenția asupra factorilor pragmatici. Alboiu (1999) argumentează că deplasarea obiectului este o strategie de defocalizare („derematizare”) a obiectului și de transferare a focusului asupra subiectului postverbal („the in-situ subject acquires maximal rhematic prominence”, Alboiu 1999: 1). Obiectul deplasat este deci parte din presuposiție:

- (31) a. *Cine a cusut rochițe(le) noi?*
b. *[A cusut **rochițe(le) noi**]_{presupoziție} MARIA_{focus}.*

De altfel, toate exemplele de mai sus cu ordinea VOS sunt pe deplin acceptabile ca răspunsuri la întrebări în care obiectul și verbul formează componentul presuposițional al enunțului.

Fără pretenția de a fi identificat în detaliu factorii care determină procesul de *object shift* în configurațiile VOS, putem totuși conchide că deplasarea obiectului are cauze pragmatice; includerea obiectului deplasat astfel în componentul presuposițional îl califică drept topic; deplasarea este deci de tip A-bar, poziția de extracție a obiectului fiind o proiecție de topic (TOPP) din periferia internă propozițională vP delimitată de Belletti (2004).

²² Este general acceptat faptul că centrul T (din domeniul flexionar IP) atribuie nominativul (v. Stan 2005: cap. 11 pentru română).

Relevanța procedurii *object shift*

- disponibilitatea derivării structurilor VOS prin *object shift* indică libertatea cu care obiectul direct se poate extrage din VP
- lipsa efectelor de intervenție în atribuirea cazului nominativ subiectului postverbal în configurația VOS indică faptul că atribuirea acuzativului precedă procesul de *object shift*; considerând că subiectul este *in situ* în configurația VOS, adică în [Spec, vP] (Alboiu 1999; Gallego 2012), rezultă că centrul responsabil de atribuirea acuzativului structural este plasat într-o poziție inferioară în structura ierarhiei propoziționale (v. §2.5 infra)

În acest punct, întrebarea este dacă poziția în care obiectul se extrage din VP prin *object shift* este poziția în care obiectul se extrage în mod obligatoriu pentru a asigura deplasarea VP în condițiile descrise în §2.1 supra. Răspunsul la această întrebare este negativ, din două motive: (i) *object shift* este procedeu facultativ (deplasare A-bar), generat de necesități discursive; complementul lui V trebuie extras în mod sistematic pentru a asigura deplasarea VP în modul descris mai sus; (ii) accesul obiectelor *propoziționale* în poziția de *object shift* este constrâns de focalizarea contrastivă a subiectului (32) (nu imposibil, după cum se spune în Alboiu 1999).

- (32) a. – Cine a zis că m-am purtat ca un domn? Ioana?
 – A zis că te-ai purtat ca un domn MARIA, NU IOANA.
- b. – Cine spunea că îmi cumpără tot ce vreau?
 – Îți cumpără ce vrei MARIA.

Din această perspectivă, trebuie deci să identificăm o poziție de deplasare a complementului centrului V în care deplasarea să fie (i) obligatorie; (ii) disponibilă în mod liber pentru toate tipurile sintactice de obiecte. Soluția pe care o propunem în secțiunea următoare se bazează pe teoria de atribuire a cazului structural propusă de Pesetsky și Torrego (2001, 2004, 2007, 2011) în combinație cu ipoteza că verbul/domeniul verbal este scindat într-o serie de proiecții funcționale discrete (Marantz 1993; Chomsky 1995; Pesetsky și Torrego 2001, 2004, 2007, 2011).

2.5 Evacuarea VP prin deplasarea obligatorie a complementului centrului V**2.5.1 Cazul structural în teoria elaborată de Pesetsky și Torrego**

În limbile cu aliniere nominativ-acuzativ (categorie tipologică incluzând și româna), nominativul și acuzativul (cel puțin acuzativul obiect direct) nu sunt legate în mod direct de

configurația tematică a predicatului, ci sunt cazuri structurale²³ (v. Stan 2005: cap. 11 pentru română). Astfel, atribuirea nominativului sau a acuzativului (și morfologia implicită) reflectă faptul că un nominal a intrat într-o relație cu un centru din domeniul flexionar IP (centrul T) – nominativul – sau cu un centru din domeniul lexical vP – acuzativul.

Ideea că centrele funcționale responsabile de atribuirea nominativului și, respectiv, a acuzativului sunt *diferite* se verifică imediat atât prin date interlingvistice, cât și prin datele românei. Astfel, este foarte cunoscut comportamentul formelor în *-ing* din engleză, care au fie un comportament nominal, selectând argumente în genitiv (33a), fie un comportament verbal, selectând un subiect în nominativ și un obiect în acuzativ (33b), fie – cel mai relevant pentru discuția noastră – un comportament mixt, argumentul intern fiind în acuzativ, iar cel extern în genitiv (33c) (exemple din Pesetsky și Torrego 2004: 527).

- (33) a. [*Mary's*_{Gen} *reading of the book*_{Gen}] *surprised us*.
 b. [*Mary*_{Nom} *reading the book*_{Ac}] *surprised us*.
 c. [*Mary's*_{Gen} *reading the book*_{Ac}] *surprised us*.
 'Citirea cărții de către Maria ne-a surprins'

Este relevant că a patra posibilitate, și anume argument extern în nominativ (trăsătură verbală) și argument intern în genitiv (trăsătură nominală), nu este atestată (34) (*apud* Pesetsky și Torrego 2004: 527). Odată ce nominalizarea structurii are loc (semnalată prin folosirea genitivului pentru argumentul intern), opțiunea de a atribui cazul nominativ argumentului extern nu mai este disponibilă. În concordanță cu discuția din secțiunea anterioară, rezultă că atribuirea acuzativului precedă atribuirea nominativului (și, mai mult, că anumite tipuri de nominalizare trebuie derivate în sintaxă, prin substituția centrului verbalizant *v* cu un centru nominalizant *n*, à la Alexiadou 2001, de exemplu).

- (34) * [*Mary*_{Nom} *reading of the book*_{Gen}] *surprised us*.

Dovezi că atribuirea acuzativului este disociată de atribuirea nominativului se pot aduce și din istoria limbii române: în limba română veche, o serie de substantive deverbale (a căror natură pe deplin nominală este revelată de prezența articolului hotărât) se combină cu grupuri nominale în acuzativ, chiar cu acuzative prepoziționale (v. Stan 2003, 2014; Pană Dindelegan 2015, de unde au fost preluate exemplele de la (35))²⁴:

²³ „There have been attempts to attribute a semantic value to the structural cases NOM and ACC, most famously by Jakobson ([1936]1984). For the most part, these efforts have been unsuccessful, since there appear to be no semantic generalizations about the meanings of NOM and ACC that have predictive power” (Pesetsky și Torrego 2011: 67, n. 16).

²⁴ Evident, situația în care substantivele atribuite acuzativ este rară; toate formele tind către armonie categorială; dualitatea categorială se rezolvă diacronic (v. evoluția diacronică a supinului la Dragomirescu 2013a).

- (35) a. *prilej a **ține** oaste* (CLM.1700–50: 303^r)
 b. *di se va afla ceneva din rudili lui să aibă a darea **acei 12 boi*** (DÎ.1587: LXIX)
 c. *pierzi toți **grăitorii menciuri*** (PS.1573–8: 6^r)
 d. *Lepădară-se **de-a avearea pre Hristosu** Isusu împăratu și Dumnezeu* (CC².1581: 415)
 e. *va înceta **de a ocărârea pre oameni*** (Ev.1642: 170)
 f. *Ieșua iaste ispășitoriul (...) și **purtătoriul pre noi** în viața de veac* (CC¹.1567: 217^r)
 g. ***Mărturisirea pre Hristos*** (NT.1648: 12^v)

Pentru surprinde idea de mai sus (cazul structural reflectă relația unui grup nominal cu un centru verbal) într-o manieră formală, Pesetsky și Torrego (2004, 2011)²⁵ consideră că, pe lângă trăsături ϕ și alte trăsături nominale (trăsături de definitivitate, de exemplu), grupurile nominale sunt înzestrate cu o trăsătură neinterpretabilă de temporalitate (uT)²⁶. Verificarea acestei trăsături se face prin procedeul de ACORD introdus în §II.2.1. Astfel, definițiile structurale ale nominativului și acuzativului sunt cele din (36) și, respectiv, (37), iar *Filtrul de caz* din gramatica GB este rescris în forma condiției din (38).

- (36) The nature of nominative case
 Nominative case is an instance of an uninterpretable Tense feature (uT) on D.
 (Pesetsky și Torrego 2004: 495)
- (37) The nature of accusative case
 Accusative case (like nom.) is an instance of an uninterpretable Tense feature (uT) on D.
 (Pesetsky și Torrego 2004: 496)
- (38) Argument Tense Condition
 An argument must bear T (uT or iT).
 (Pesetsky și Torrego 2004: 501)

²⁵ Disocierea atribuirii acuzativului de atribuirea nominativului este o chestiune empirică indiscutabilă, indiferent de analiza teoretică adoptată. Am ales să preluăm ipoteza de analiză prezentată de Pesetsky și Torrego (2001, 2004, 2007, 2011), întrucât considerăm că surprinde cel mai bine vacuitatea semantică a cazurilor structural (v. Stan 2005), respectiv natura lor pur sintactică.

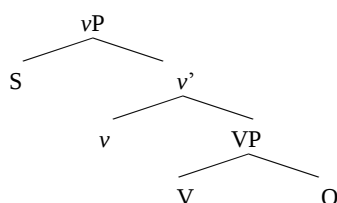
²⁶ Spre deosebire de grupurile nominale, argumentele realizate propozițional sunt înzestrate cu o trăsătură de temporalitate interpretabilă (iT). Astfel, spre deosebire de DP-uri, CP-urile nu au nevoie de a primi caz, fapt care explică distribuția diferită a complementelor propoziționale, observată încă de la Stowell (1981).

Punând în oglindă definițiile din (36) și (37), observăm că între cele două cazuri structurale nu există nicio diferență; diferența dintre nominativ și acuzativ rezultă din faptul că grupurile nominale se angajează în relații cu centre funcționale diferite, după cum se va arăta în secțiunea următoare.

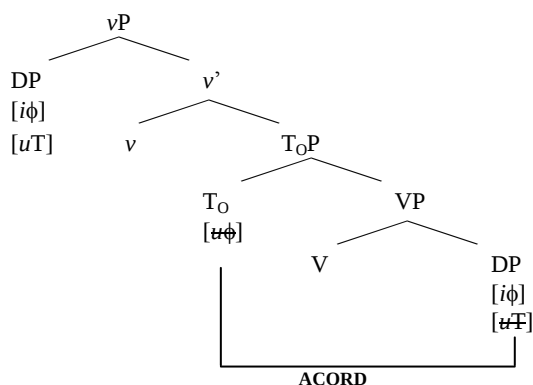
2.5.2 Structura domeniului *vP* și evacuarea *VP*

Lucrând în paradigma decompozițională propusă de Hale și Keyser (1993) și Chomsky (1995), conform căreia verbele tranzitive se descompun în centrul lexical *V* și centrul verbalizant *v* (39), Pesetsky și Torrego (2004) îmbogățesc structura lexicală a domeniului *v* prin introducerea proiecției *Tense_{Object}P* (*T₀P*) (40) care are un dublu rol, semantic și sintactic. Din punct de vedere semantic, proiecția *T₀P* plasează într-o relație de temporalitate subevenimentul exprimat de *vP* cu subevenimentul exprimat de *VP*. Din punct de vedere sintactic, *T₀* (la fel ca *T_s*, care exprimă temporalitatea principală a propoziției) este înzestrat cu trăsături ϕ nevalorizate, care se valorizează prin ACORD cu cel mai apropiat DP din domeniul de *c*-comandă (complementul lui *V*). Astfel, prin ACORD, trăsăturile $u\phi$ ale centrului *T₀* se satisfac și trăsătura *uT* a DP-ului obiect se șterge; relația dintre centrul *T₀* și DP-ul argument-intern reflectă cazul acuzativ.

(39)

(40)

Comentarii

1) În primul rând, se poate observa că subiectul DP situat în [Spec, *vP*] are aceeași compoziție de trăsături ca obiectul DP din poziția de complement al *V*, cu excepția faptului că trăsătura *uT* este încă activă (i.e. procesul de atribuire a cazului n-a avut loc). Această

trăsătură se va șterge și atribuirea nominativului va avea loc în aceeași manieră ca atribuirea acuzativului, odată cu inserarea în derivare a centrului T_s din domeniul flexiune, care machează temporalitatea principală a enunțului.

2) Atunci când complementul lui V este un obiect propozițional, procesul de satisfacere a trăsăturilor centrului T_0 se desfășoară într-un mod asemănător, dar nu identic. În joc intră, în principal, trăsăturile elementului de subordonare și trăsăturile de temporalitate ale propoziției subordonate. Toate detaliile procesului se găsesc la Pesetsky și Torrego (2004: 511-518).

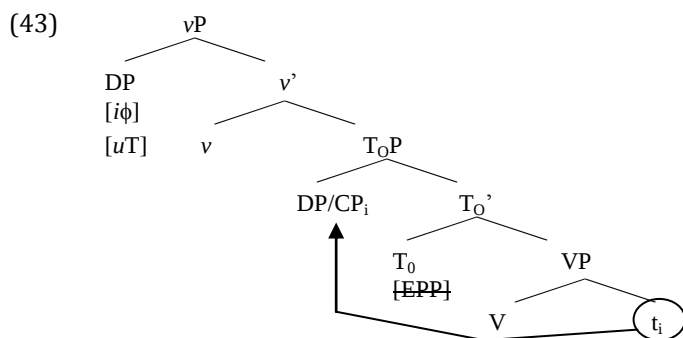
Referitor la procesul de evacuare a complementului centrului V în structurile tranzitive, apare întrebarea dacă analiza pe care am prezentat-o până în acest punct satisface această necesitate. Răspunsul este negativ: mai este necesar să punem o condiție asupra compoziției de trăsături a centrului T_0 pentru a asigura evacuarea sistematică a complementului centrului V. Se cuvine să ne amintim în acest punct observația lui Müller (1998), prezentată în §2.1 supra (text și notele 8 și 10); anume că, în topicalizarea VP, în unele limbi (e.g. germana) complementul lui V este în mod obligatoriu extras din VP (41), pe când în alte limbi (e.g. engleza) complementul lui V rămâne în mod obligatoriu în VP și se deplasează odată cu grupul verbal la periferia CP (42)²⁷, după cum arată exemplele de mai jos:

- (41) a. $[_{VP} t_2$ **Gelesen**]₁ *hat* [_{IP} [_{NP} *das Buch*]₂ *keiner* t_1] (ger.)
citit AUX.PERF DEF cartea.ACC nimeni.NOM
- b. $[_{VP} t_2$ **Gelesen**]₁ *hat* [_{IP} *keiner* [_{NP} *das Buch*]₂ t_1]
citit AUX.PERF nimeni.NOM DEF cartea.ACC
- ‘Nimeni n-a citit cartea’
- (42) [_{VP} **Kicked the dog**]₁ *John never has* t_1 . (engl.)
lovit DEF câine John niciodată AUX.PERF
- ‘De lovit câinele, John nu l-a lovit niciodată’

Rezultă de aici că abilitatea de a extrage obiectul din VP este **parametrizabilă**. Pesetsky și Torrego (2004) insistă asupra faptului că centrul T_0 din engleză nu este înzestrat cu o trăsătură EPP, deci nu există o condiție asupra ocupării specificatorului acestei proiecții. Această setare parametrică explică în mod direct de ce în exemple de tipul celor din (42) obiectul direct se deplasează odată cu verbul în topicalizarea VP: obiectul nu se extrage din VP. În schimb, datele din română – extracția liberă a obiectului prin *object shift* (v. §2.4 supra) și deplasarea XP a verbului fără subordonați la periferia CP (v. discuția din §1 supra în care am arătat de ce deplasarea centrului nu este o opțiune) – arată întocmai opusul: în română, centrul T_0 este înzestrat cu o trăsătură EPP, care reprezintă instrucțiunea sintactică

²⁷ La fel se întâmplă și în derivarea topicii VOS din italiană, cu toate că VP se deplasează în periferia internă (periferia vP) în această limbă (Belletti 2004) (v. §2.4 supra), spre deosebire de germană și engleză unde locusul acestei deplări este periferia CP (v. Müller 1998 și bibliografia).

a umplerii obligatorii a specificatorului T_0 . Astfel, reprezentarea (40) se poate rescrie pentru română ca în (43):

Opțiunea înzestrării centrului T_0 cu o trăsătură EPP garantează că specificatorul proiecției maximele T_0P este întotdeauna umplut; complementul centrului V se extrage în mod obligatoriu și sistematic din VP, iar VP se poate deplasa ca grup, dând senzația că se deplasează drept centru, repectându-se astfel dezideratele expuse în §2.1 supra.

Comentarii

1) Din perspectiva concepțiilor curente privitoare la variația lingvistică, este parametrizarea de tipul celei propuse aici (înzestrarea centrului T_0 cu o trăsătură EPP) corectă? Parametrizarea în această manieră este în perfect acord cu *Ipoteza Borer – Chomsky* (44), formulată de Mark C. Baker: trăsătura EPP este o trăsătură (formală) a unui centru funcțional.

(44) *The Borer – Chomsky Conjecture*

All parameters of variation are attributable to differences in the features of particular items (e.g. the functional heads) in the lexicon.

(Baker 2008: 353)

2) Deplasarea la [Spec, T_0P] privește doar complementele nominale ale lui V sau toate tipurile de complement ale acestui centru? După cum am arătat în §II.2.1, EPP este o trăsătură cu pură relevanță sintactică care indică pur și simplu că specificatorul centrului care poartă această trăsătură trebuie să fie ocupat. Este bine-cunoscut faptul că poziția subiectului [Spec, T_5P] este în mod obligatoriu lexicalizată în engleză (fapt care a și condus la formularea *Principiului Proiecției Extinse* în Chomsky 1982, de unde și conceptul de trăsătură EPP); lexicalizarea acestei poziții însă se poate realiza prin expletivul locativ *there* care nu reia informația exprimată de subiect (cu care centrul T_5 se acordă în număr) (45) sau prin expletivul *it*, în configurații în care se observă că folosirea expletivului nu are legătură cu satisfacerea criteriului tematic (e.g. în propoziții cu verbe monovalente (46a) sau în

configurații în care verbul de ridicare *seem* ('părea') selectează un complement CP finit (46b)) (Lasnik 2003).

- (45) a. *there appears_{SG} a man_{SG}*
'apare un om'
- b. *then there appear_{PL} also mixed crystals_{PL}* (internet)
'și apoi apar cristale mixte'
- (46) a. *It is raining.* / **Is raining.*
'Plouă'
- b. *It seems that John is here.* / **Seems that John is here.* (Lasnik 2003)
'Se pare că John este aici'

Se poate deci conchide că trăsătura EPP indică pur și simplu că specificatorul proiecției centrului care poartă trăsătura EPP trebuie ocupat. Specificarea parametrică a centrului T_0 ca [+EPP] în română face ca toate tipurile de complement al centrului V (nu doar grupurile nominale care primesc acuzativ sub ACORD cu T_0) să se extragă automat în poziția [Spec, T_0P].

3) Satisfacerea trăsăturii EPP a centrului T_0 se poate realiza și într-o altă manieră, prin deplasarea altui constituent decât complementul lui V? Răspunsul este negativ: sub condiția generală că deplasarea sintactică la dreapta nu este permisă (Kayne 1994 și toată bibliografia ulterioară), singurul constituent care ar putea satisface această cerință este VP însuși, însă deplasarea VP la [Spec, T_0P] este o deplasare de tip *complement – la – specificator* fără depășirea unui nod de grup sintactic (i.e. *roll-up movement*), fapt care o califică drept o formă de deplasare *antilocală* (Grohmann 2003). Deplasările antilocale (*roll-up movement*) nu sunt permise decât în sistemele/structurile cu centru final (v. Ledgeway 2015b, 2015d; v. și discuția în §II.2.3), iar proiecția verbală extinsă a românei (contemporane și vechi) nu prezintă indicii de structuri cu centru final.

4) Se pot găsi și alte argumente de ordin empiric pentru această analiză? Lexicalizarea dublă a poziției obiect direct, prin obiectul direct propriu-zis și prin cuantificatorul flotant *toți* / *toate*, la dreapta subiectului postverbal (i.e. într-o configurație VSO) poate fi luată în sprijinul acestei ipoteze. Structurile relevante sunt cele din (47a), în care atât OD, cât și cuantificatorul flotant sunt precedați de prepoziția *pe*, fapt care arată că procesul de dislocare a cuantificatorului s-a produs. În (47b), cuantificatorul flotant ocupă o poziție nedislocată în cadrul grupului nominal obiect direct.

- (47) a. *I-a ajutat Maria **pe copii pe toți**.*
- b. *I-a ajutat Maria **pe toți copiii**.*

În aceeași linie de argumentare, posibilitatea de lexicalizare joasă a copiei obiectului direct se observă și structuri de tipul (48), în care OD este deplasat în periferia stângă propozițională și cuantificatorul flotant care îl reia se lexicalizează *la dreapta* subiectului. Această distribuție indică o configurație inițială VSO, nu o configurație VOS în care obiectul s-a deplasat prin *object shift* la periferia internă propozițională, la stânga subiectului *in situ*.

- (48) a. **Pe copii** *i-a ajutat Maria pe toți*. (O_iVSO_i)
 b. **Banii** *mi i-a dat Maria toți*.

5) *Un posibil contraargument.* Alboiu (1999) discută situația obiectelor propoziționale, insistând că acestea rămân *in situ* (deci nu se deplasează la Spec,T₀P), luând ca argument faptul că extracția *wh-* este disponibilă, deci nu apar încălcări ale *Freezing Principle / Freezing Effect / Interdicția asupra subextracției din constituenți deplasați*:

- (49) a. *Petre a spus că Ion s-a purtat ca un domn.*
 b. ***Cum_i*** *a spus Petre [că s-a purtat Ion t_i]?*
 c. ***Cine_i*** *a spus Petre [că s-a purtat t_i ca un domn]?*

Dacă analizăm mai îndeaproape însă distribuția OD propoziționale în raport alte argumente, e.g. OI, observăm extracția *wh-* este disponibilă și atunci când OD propozițional este la dreapta OI, și atunci când OD este la stânga OI; topica OD > OI este derivată prin deplasarea OD la stânga OI (50b, 51b), și cu toate acestea extracția *wh-* este posibilă, indiferent de complementizatorul ales (*că* sau *să*):

- (50) a. ***Ce_i*** *i-a spus Ioanei [să facă t_i]?*
 b. ***Ce_i*** *i-a spus [să facă t_i] Ioanei?*
 (51) a. ***Cum_i*** *le-a spus vecinilor de scară [că s-a comportat t_i]?*
 b. ***Cum_i*** *le-a spus [că s-a comportat t_i] vecinilor de scară?*

Pentru a testa extracția *wh-* dintr-un OD propozițional din poziție derivată, se cuvine să ne amintim că topica VOS este disponibilă pentru OD propozițional doar în condiții discursive speciale, i.e. sub focalizarea contrastivă a subiectului (v. (32) în §2.4 supra). Dacă îndeplinim condițiile pentru legitimarea structurii VOS cu OD propozițional, observăm că extracția unui element *wh-* din această poziție este permisă:

- (52) ***Cum_i*** *au spus [că m-am purtat t_i] colegii mei de clasă?*

Rezultă deci că extracția *wh-* este posibilă în orice poziție s-ar afla OD propozițional. Există două posibilități de a interpreta această distribuție. O posibilitate este să considerăm

că deplasarea OD nu induce *Freezing Effects* (cel puțin în română), o soluție cu totul indezirabilă întrucât presupune modificarea unui principiu sintactic bine întemeiat care derivă din constrângerile generale asupra deplasării sintactice în limbile naturale (v. Corver 2005). O altă posibilitate, cea pe care o considerăm corectă, este să presupunem că extracția *wh-* are loc imediat ce obiectul propozițional se inserează în poziția de complement al lui V, deci deplasarea ulterioară a complementului lui V, deși în mod potențial inductoare de *Freezing Effects*, nu mai are nicio relevanță pentru extracția *wh-*.

Putem astfel conchide că testul extracției *wh-* nu este relevant pentru stabili dacă deplasarea sintactică a complementului lui V a avut loc sau nu, întrucât deplasarea *wh-* din propoziții complete are loc imediat ce propoziția completivă se inserează în poziția de complement. Așadar, extracția *wh-* nu reprezintă un contraargument pentru deplasarea complementului lui V în poziția [Spec, T₀P] pentru satisfacerea trăsăturii EPP a centrului T₀.

Extensiuni

Alte configurații în care centrul V are un complement sunt structurile inacuzative și structurile inergative²⁸. Și în aceste structuri poziția de complement al lui V trebuie eliberată pentru a asigura deplasarea VP în modul descris în §2.1 supra. Dacă adoptăm structurile pentru aceste configurații propuse în Pesetsky și Torrego (2004) și adăugăm condiția de satisfacere a trăsăturii EPP ca opțiune parametrică a românei, rezultă că extracția complementului centrului V este sistematică și în aceste structuri. Structurile adaptate astfel sunt redate în (53) (configurația inacuzativă) și (54) (configurația inergativă); în această paradigmă, inabilitatea verbelor inacuzative de a atribui cazul acuzativ argumentului lor intern se traduce prin natura defectivă a trăsăturilor ϕ ale centrului T₀; în structura inergativă, [e] notează complementul nul al centrului V (v. nota 28):

- (53) *Structura propozițiilor inacuzative* (adaptată la română: atribuire postverbală a nominativului; ridicare obligatorie a verbului la I, notat aici ca T_{S(ubject)} după Pesetsky și Torrego 2004)

[T_{SP} *ajunge*_j T_S [_u ϕ] [_{VP} Maria_i [_uT, i ϕ] [T_{OP} t_i T_O [_u ϕ : defectiv EPP] [_{VP} t_j t_i]

- (54) *Structura propozițiilor inergative* (adaptată la română: atribuire postverbală a nominativului; ridicare obligatorie a verbului la I, notat aici ca T_{S(ubject)} după Pesetsky și Torrego 2004)

[T_{SP} *latră*_j T_S [_u ϕ] [_{VP} *câinele* [_uT, i ϕ] [T_{OP} [DP e_i]_uT, i ϕ] T_O [_u ϕ : EPP] [_{VP} t_j t_i]

²⁸ Pe modelul Hale și Keyser (1993), Chomsky (1995), în structura inergativelor se asumă existența unui complement nul al lui V, care se poate lexicaliza în structurile cu complement intern (*Plânge un plâns amar*) sau hiponimic (*Ion doarme un somn*); v. Dragomirescu (2010: 137) cu referire la specială la română.

În concluzie, înzestrarea centrului T_0 cu o trăsătură EPP explică fenomenul de extracție sistematică a complementului centrului V în română, fenomen care asigură deplasarea VP în condițiile descrise mai sus (§2.1 supra)

2.6 Concluzii. Rezumat

Plecând de la observațiile din §1 referitoare la avantajele unei analize bazate pe deplasare XP în derivarea verbului românesc (fenomenele de inversiune, adjuncția adverbilor clitice la verbul lexical), ne-am propus să examinăm măsura în care datele limbii române se pot reanaliza din această perspectivă. Astfel, în §2.1, prin examinarea unor date din română și din perspectivă comparată, am ajuns la concluzia că o analiză bazată pe deplasarea grupului VP este permisă doar cu condiția ca VP să nu conțină decât propriul centru; în structurile în care complementul lui V (i.e. argumentul intern) se proiectează, acesta trebuie să se extragă din VP. După punerea în balanță a o serie de propuneri – care stipulează extragerea dependențelor din VP mai degrabă decât să argumenteze empiric această operație și să-i identifice sursele –, am propus o analiză nouă a acestui fenomen întemeiată pe teoria atribuirii cazului prezentată de Pesetsky și Torrego, bazându-ne și pe existența operației *object shift* în română, care indică libertatea de mișcare a obiectului în proiecția extinsă a verbului. Urmându-i pe Pesetsky și Torrego, relația dintre centrul verbalizant v și centrul lexical V este mediată de un centru T_0 proiectat în mod uniform ($vP > T_0P > VP$); în situația particulară a românei, acest centru este înzestrat cu o trăsătură EPP, care asigură în mod uniform ocuparea [Spec, T_0P]²⁹ și deci extracția sistematică a complementului lui V.

Rezultate de reținut

- nominativul și acuzativul, cazuri structurale, se atribuie de către centre diferite; atribuirea acuzativului are loc în domeniul lexical și precedă atribuirea nominativului
- nominativul se atribuie în mod liber în poziție postverbală în română

Relevanța faptelor examinate

Relevanță sincronică

- atribuirea postverbală a nominativului conduce la ideea că deplasarea subiectului în poziție preverbală este un tip de deplasare A-bar (dictată de factori pragmatici, nu de factori gramaticali), confirmându-se astfel ipoteza din Cornilescu (2000); subiectul preverbal în română este deci poziționat în periferia CP, concluzie care va fi întărită în secțiunea următoare de analiza statutului „particulei” să de la conjunctiv (§3.3) și de analiza negației (§3.4)

²⁹ Dacă se admite analiza lui Pesetsky și Torrego, această concluzie se extinde și la alte limbi care deplasează verbul în maniera XP (germana, de exemplu), deosebindu-le în mod convenabil de limbi în care obiectul direct se deplasează odată cu verbul (engleza, de exemplu).

- nu este clar dacă vreun centru din domeniul flexionar IP este înzestrat cu o trăsătură EPP sau dacă trăsătura EPP se satisface prin deplasarea verbului însuși într-un specificator din domeniul flexionar (Alexiadou și Anagnostopoulou 2001), ambele opțiuni fiind posibile din punct de vedere teoretic
- de altfel, predicția opțiunii de deplasare a grupului este că specificatorii din domeniul flexionar sunt blocați, derivându-se astfel efectele de adiacență folosite ca argument pentru analiza deplasării centrului (v. Dobrovie-Sorin 1994; Barbu 1999; Giurgea 2011 i.a.)
- opțiunea deplasării ca grup a verbului explică de ce în deplasarea la C se ridică întotdeauna verbul lexical în structurile perifrastice: auxiliarele sunt *centre* (v. și §3.1.3.2 infra)
- opțiunea deplasării ca grup în conjuncție cu poziția periferică a subiectului preverbal explică de ce fenomenul de inversiune subiect – auxiliar (SAI) este absent din română

Relevanță diacronică

- opțiunea deplasării ca grup explică de ce gramatica V2 (v. discuția din §II.1.1.1 și §IV.3) arată atât de diferit în româna veche prin raportare la alte stadii romanice vechi: într-un sistem în care deplasarea verbului la C este mai productivă (din cauze care vor fi examinate în capitolul IV), opțiunea deplasării verbului ca grup face ca verbul lexical să se deplaseze în mod sistematic la C, rezultatul fiind că expresia sistematică a gramaticii V2 este inversiunea

3. Nivelul deplasării verbului și structura nucleului propozițional

În secțiunile următoare, ne propunem să identificăm proiecția din domeniul flexionar IP la care se deplasează în mod sistematic verbul românesc; analiza va fi cuprinde formele sintetice și analitice³⁰. O chestiune spinoasă apărută odată cu formularea *Ipotezei Acordului Bogat* (engl. *Rich Agreement Hypothesis*) la sfârșitul anilor '80 (v. Koenenman și Zeijlstra 2014 și bibliografia) este determinarea trăsăturilor care determină deplasarea verbului la

³⁰ În continuare, vom desemna prin sintagma „forme analitice” toate formele verbale cu auxiliar, în afară de pasivul cu *a fi*; formele pasive se deosebesc de celelalte structuri cu auxiliar prin aceea că (i) auxiliarul pasiv *a fi* este flexionat **el însuși** pentru toate formele de persoană, mod, timp și aspect disponibile în română (*ești / este bățut – să fii / să fie bățut – erai / era bățut – fuseși / fusese bățut – ai fost / a fost bățut – vei fi / va fi bățut* etc.), deci din punct de vedere paradigmatic se comportă la fel ca verbele pline semantice; (ii) participiul pasiv este adjectival și se acordă cu subiectul propoziției, întocmai ca numele predicativ (*ești bățut / bățută de dușmani*); (iii) efectele de adiacență care caracterizează toate celelalte forme analitice cu auxiliar nu apar în structurile pasive (*Romanele sunt toate citite* vs **Ei au toți citit*); (iv) efectele de blocare induse de negație nu apar în structura pasivă (*Citite nu mi-au mai fost de mult romanele* vs *Citește-mi! / Nu-mi citi!*) etc.

flexiune: trăsăturile nominale ale subiectului marcate de verb (trăsături ϕ sau trăsăturile verbale de mod, timp, aspect (cf. Biberauer și Roberts 2010). De asemenea, vom examina elementele funcționale din nucleul propozițional pentru a determina pozițiile în care acestea se generează/deplasează; vom arăta că elemente funcționale precum auxiliarele verbale, cliticale pronominale, negația propozițională și complementizatorul *să* marchează limita dintre domeniul flexionar IP și domeniul complementizatorului CP/periferia stângă a propoziției, astfel că elementele lexicale care apar la stânga acestora sunt automat calificate drept elemente de periferie stângă propozițională.

3.1 Nivelul deplasării verbului în româna contemporană

3.1.1 Deplasare V-la-I

Odată cu rezultatele din Emonds (1978) și Pollock (1989) (v. §1 supra), româna a fost inclusă în clasa limbilor romanice moderne în care verbul se deplasează în mod sistematic în domeniul flexionar IP (cel puțin prin raportare la propozițiile indicative afirmative); transparadigmatic, verbul românesc se deplasează în mod sistematic la flexiune (Dobrovie-Sorin 1994; Avram 1999; Cornilescu 2000; Alboiu și Motapanyane 2000; Alboiu 2002; Avram și Hill 2007; Giurgea 2011; Cornilescu și Nicolae 2013; Ledgeway 2015a; Schifano 2013, 2014, 2015a, 2015b; Nicolae 2015c).

Atât formele sintetice, cât și formele analitice precedă în mod sistematic adverbele care marchează limita domeniului lexical *vP* (55), precum și cuantificatorii flotanți care reflectă poziția de generare a subiectului [*Spec, vP*] (56) (Dobrovie-Sorin 1994: 8-12):

- (55) a. *Părinții mei **merg** des la bunici.*
 b. *Părinții mei **au mers** des la bunici.*
 (56) a. *Colegii mei **vin** toți la ziua mea.*
 b. *Colegii mei **au venit** toți la ziua mea.*

În structurile analitice, inserția auxiliarului nu blochează ridicarea verbului (ci, din contră, după cum arată adverbele și cuantificatorii flotanți, deplasarea verbului din domeniul lexical este obligatorie) (57), spre deosebire de situația din alte limbi romanice (58) (Dobrovie-Sorin 1994: 8-9; Alboiu și Motapanyane 2000: 15):

- (57) a. *Colegii mei **au** (*toți) **venit** (toți) la ziua mea.*
 b. *Colegii mei **vor** (*toți) **veni** (toți) la ziua mea.*
 c. *Colegii mei **vor** (*toți) **fi** (*toți) **venit** (toți) la ziua mea.*
 (58) *Les enfants **ont** (tous) **vu** (*tous) de bons films. (fr.)*
 DEF copii avea.AUX.3PL toți văzut toți de+DEF bune filme
 'Copiii au văzut toți filme bune'

Această distribuție se extinde și la formele nonfinite³¹; forma nonfinită pe baza căreia putem aplica testele sintactice este infinitivul verbal precedat de *a*³² (59a), care prezintă extrem de multe asemănări cu formele finite (59b,c) (Nedelcu 2013: §§I; II): negație propozițională exprimată prin *nu* (nu prin *ne-*, ca la gerunziu); procliză pronominală (spre deosebire de encliza pronominală a gerunziului) (v. Niculescu 2013 și §§3.2; 3.3 infra)³³.

- (59) a. *a nu îl (mai) citi el*
 b. *nu îl (mai) citește el*
 c. *nu l-a (mai) citit el*

Testele sintactice care indică deplasarea verbului la flexiune aplicate mai sus (verbul precedă adverbe de tip *des* și cuantificatori flotanți) se extind și la infinitivul verbal precedat de *a*:

- (60) a. *(obiceiul de) [a (*des) merge des la bunici]*
 b. *(înainte de) [a (*toți) veni toți la ziua mea]*

Putem astfel conchide că în română atât formele verbale sintetice și analitice, cât și formele nonfinite ca infinitivul se deplasează în mod sistematic în domeniul flexionar IP; în §§3.2; 3.3 infra, vom arăta că gerunziul se deplasează în domeniul C, tranzitând însă domeniul flexionar; comportamentul gerunziului este important din două puncte de vedere: (i) verifică (alături de imperativul pozitiv și de alte forme cu encliză pronominală și/sau auxiliar postpus) ipoteza că deplasarea la C este una dintre opțiunile gramaticii românei moderne; (ii) formele negative ale gerunziului care, la fel ca formele pozitive, au ca opțiune encliza, nu procliza, pronominală (*ne~~ci~~indu-l*) arată că proiectarea unui grup al negației nu

³¹ Vom lăsa deoparte supinul verbal și participiul în construcția participială absolută; în ce privește supinul verbal, nu este clar dacă acesta generează o propoziție nonfinită în toate contextele în care este însoțit de complementizatorul prepozițional *de* (Pană Dindelegan 2003: cap. X, XI, XIV.1); de asemenea, valoarea pe deplin verbală a participiului absolut este echivocă, dat fiind acordul de tip adjectival cu subiectul (*odată venit Ion / odată venită Ioana*), care poate sugera și elidarea unei copule. Formele nonfinite care în mod sistematic organizează o propoziție nonfinită sunt deci gerunziul și infinitivul verbal precedat de *a*.

³² Infinitivul verbal fără *a* este (i) formant al formelor analitice sau (ii) bază lexicală a predicatelor complexe; în ambele situații, nu proiectează de sine stătător o propoziție nonfinită, ci o structură sintactică de o dimensiune mai mică (asupra situației (ii), v. Dragomirescu 2013c; Nedelcu 2013: cap. III; Nedelcu 2015; Nicolae 2015d).

³³ Se pare că unele dintre proprietățile morfosintactice ale formelor nonfinite (cele care organizează propoziții nonfinite, infinitivul verbal precedat de *a* și gerunziul) sunt determinate de modul de realizare a morfologiei nonfinite: morfologia gerunzială este „continuă” în sensul în care încadrarea în paradigmă se realizează prin sufixul gerunzial; în schimb, morfologia infinitivului verbal precedat de *a* este „discontinuu”, încadrarea în paradigmă făcând-se simultan prin intermediul sufixului de infinitiv și al complementizatorului prepozițional *a*. Astfel, trăsătura [nonfinit] a centrului funcțional *FIN*⁰ se satisface fie prin deplasarea gerunziului la *FIN*, fie prin inserarea unui complementizator prepozițional în cazul infinitivului.

blochează deplasarea la C în ansamblu, ci, mai degrabă, distincția centru (afix: *ne-*) / grup (adverb plin: *nu*) este responsabilă de efectele de blocare care apar în propozițiile negative.

Aplecându-ne asupra întrebării formulate mai devreme – și anume ce trăsături determină deplasarea verbului (trăsăturile ϕ ale subiectului sau trăsăturile verbale) –, din distribuția de mai sus a formelor verbale rezultă că trăsăturile implicate în procesul de deplasare a verbului în domeniul flexionar sunt trăsăturile verbale de mod, timp și aspect. Formele finite sintetice (55a, 56a) amalgamează în structura lor internă atât trăsături ϕ (*merge* – *mergi* // *mergeam* – *mergeai*), cât și trăsături verbale de mod (indicativ / subjonctiv: *merge* / *meargă*), timp (prezent/trecut: *merge* / *mergea* – *merse* – *mersese*; perfect/mai-mult-ca-perfect: *merse* / *mersese*) și aspect (imperfectiv / perfectiv: *merge* – *mergeam* / *merse* – *mersese*), astfel că pe baza formelor sintetice nu putem decide în această chestiune. În schimb, distribuția formelor analitice (55b, 56b, 57) arată că deplasarea verbului lexical are loc independent de trăsăturile ϕ ale subiectului, marcate în structura auxiliarului (a primului auxiliar în structuri cu auxiliar multiplu, cf. (57c)): verbul lexical (participiu verbal sau infinitiv) se ridică la stânga adverbului/cuantificatorului flotant, deși trăsăturile ϕ ale subiectului sunt marcate de auxiliarul verbal. Distribuția infinitivului verbal precedat de *a* validează ipoteza că – în română, cel puțin – ridicarea verbului la flexiune este independentă de trăsăturile ϕ ale subiectului: spre deosebire de alte limbi romanice ca portugheza și galiciană, care dispun de infinitive cu flexiune de persoană (realizând trăsăturile ϕ ale subiectului)³⁴, în română infinitivul nu prezintă mărci flexionare care să marcheze trăsăturile ϕ ale subiectului; deplasarea în domeniul flexionar este deci determinată de satisfacerea trăsăturilor verbale, nu a celor nominale.

Din perspectivă comparată, comportamentul formelor verbale românești verifică ipoteza propusă de Biberauer și Roberts (2010), conform căreia elementele flexionare atașate verbului sunt de două tipuri: *flexiune verbală* marcând categoriile de mod, timp, aspect și *flexiune nominală*, marcând trăsăturile ϕ ale subiectului. Cele două tipuri de flexiune se corelează cu proprietăți diferite. Astfel, flexiunea verbală bogată³⁵ se corelează cu deplasarea verbului la flexiune (V-la-I), pe când flexiunea nominală bogată se corelează cu disponibilitatea subiectelor nule. Din această diviziune a tipurilor de flexiune rezultă mai multe categorii de limbi (Biberauer și Roberts 2010: 267):

- limbile în care ambele tipuri de flexiune sunt bogate sunt limbi cu deplasare V-la-I și subiect nul (**româna**, italiana, greaca, spaniola);
- limbile în care flexiunea verbală este bogată, însă flexiunea nominală este săracă sunt limbi cu deplasare V-la-I, însă fără subiect nul (franceza, engleza medie [engl. *Middle English*]);
- limbile în care ambele tipuri de flexiune nu sunt bogate sunt limbi fără deplasare V-la-I și fără subiect nul (engleza, limbile scandinave continentale);

³⁴ E.g. (*para*) *eu falar*Ø, *tu falaria*, *ela falar*Ø, *nós falarmos*, *vocês falarem*, *elas falarem* '(pentru) a vorbi eu/tu/el/ea/noi/voi/ei' (portugheză, Madeira 1994: 180).

³⁵ Bogăția flexionară (verbală și nominală) se definește prin raportare la numărul de paradigme de mod/timp/aspect ale verbului (Biberauer și Roberts 2010; Schifano 2015a, 2015b) și, respectiv, la numărul de morfeme specializate pentru marcarea subiectului (Roberts 2010b, 2010c) (v. și infra în text).

– limbi în care flexiunea nominală este bogată, însă flexiunea verbală este săracă (nu există exemple clare, v. discuția la Biberauer și Roberts 2010: 267 și urm.).

O ultimă chestiune care trebuie lămurită este statutul adverbelor preverbale; din discuția prezentată mai sus a rezultat că poziția adverbilor precum *des* este extrem de relevantă pentru diagnosticarea deplasării verbului. Adverbele pot preceda formele verbale sintetice și analitice, fapt care la prima vedere poate fi interpretat în defavoarea ipotezei deplasării obligatorii V-la-I:

- (61) a. *Des merg părinții mei la bunici.*
 b. *Des au mers părinții mei la bunici când încă erau tineri.*

O examinare mai atentă a distribuției și interpretării adverbilor preverbale arată că acestea ocupă o poziție în periferia stângă a propoziției, nu în domeniul flexionar (Schifano 2014). Distribuțional, adverbele preverbale precedă complementizatorul *să*, generat în poziția de centru al FIN^0 (v. §3.4 infra pentru argumentele care arată că *să* este un complementizator generat în poziție joasă, nu o marcă flexionară) și negația propozițională, care în limbile romanice și în română selectează drept complement grupul flexiune IP (Neg > IP) (Zanuttini 1997), fiind astfel elementul care marchează limita dintre domeniile IP și CP (v. §3.3 infra).

- (62) a. *Pentru ca des să-i vizitezi pe bunici, ai nevoie de mulți bani pentru că drumul e lung și scump.*
 b. *Des nu au mers niciodată părinții mei la bunici.*

Din punct de vedere interpretativ, adverbele preverbale se asociază cu citiri marcate pragmatic (topic și focus). Căutând să identificăm contextele în care se preferă plasarea preverbală a adverbului *des* în exemple ca (62), observăm că unul dintre contextele firești este acela în care adverbul a fost menționat anterior în discurs: *Aș vrea să-i vizitez mai **des** pe bunicii mei* pentru (62a) sau *Părinții tăi obișnuiau să meargă **des** la bunici?* pentru (62b), marcând astfel o valoare topică (eventual contrastivă).

Infinitivul verbal precedat de *a* susține această ipoteză de a analiza a adverbilor preverbale: *a* este un complementizator prepozițional care amalgamează proiecțiile de complementizator $FORCE^0$ și FIN^0 în proiecția sincretică C^0 , astfel că generarea unei periferii stângi nu este posibilă în propoziția infinitivală. În aceste condiții, singura poziție disponibilă pentru adverbul *des* este poziția postverbală; plasarea adverbului între complementizatorul *a* și verb indică deplasare joasă / lipsa deplasării verbului la flexiune, opțiune exclusă; plasarea adverbului *des* la stânga complementizatorului *a* nu este posibilă, întrucât statutul sintactic al complementizatorului *a* nu permite generarea unei periferii stângi, astfel că nu există o poziție structurală în care adverbul să fie deplasat din poziția sa de bază.

- (62) (obiceiul de) [*(*des)* a (**des*) **merge** *des* la bunici]

În concluzie, faptul că adverbele pot fi plasate și în poziție preverbală nu constituie un contraargument pentru deplasarea obligatorie de tip V-la-I. Adverbele preverbale exploatează periferia stângă a propoziției, o concluzie pe care o vom reține și pentru discuția din secțiunea următoare, unde vom îmbogăți tipologia adverbilor care diagnostichează nivelul deplasării verbului în domeniul flexionar și vom arăta că domeniul flexionar nu constă într-o singură proiecție IP, ci în mai multe proiecții funcționale verbale.

3.1.2 Structura internă a domeniului flexionar și rafinarea tipologiei deplasării verbului

Mai multe cercetări datând din anii '90, culminând cu Giorgi și Pianesi (1997) și Cinque (1999), au arătat că asumarea unei singure proiecții IP nu poate acoperi întregul spectru de variație a deplasării verbului la flexiune în limbile romanice.

Proiecția IP a fost inițial scindată într-o serie discretă de proiecții de mod, timp, aspect (MOODP > TP³⁶ > ASPP) – ordonate astfel în concordanță cu *Principiul oglinzii* (engl. *The Mirror Principle*) formulat de Mark C. Baker, conform căruia „morphological derivations must reflect syntactic derivations (and vice versa)” (Baker 1985: 375; v. Harley 2010 pentru o discuție recentă asupra acestui principiu). Cinque (1999) a arătat că, de fapt, categoriile de mod, timp și aspect se organizează într-o serie de *câmpuri sintactice* mai degrabă decât în simple proiecții de mod, timp și aspect. O variantă actualizată a ipotezei lui Cinque (1999) este prezentată de Schifano (2015a):

- (63) [Mood_{Speech} act *Mood-field* ... [Mood_{epistemic} [T_{Past/Future} *Tense-Field* ... [T_{Anterior} [Asp_{terminative} *Asp-field* ... [Voice [v-VP

Autori ca Giorgi și Pianesi (1997) și Schifano (2015a) propun un compromis³⁷ (bine-venit) între abordarea cartografică propusă de Cinque (1999), care multiplică numărul de proiecții sintactice, și abordarea minimalistă (Chomsky 1995 și urm.) conform căreia este dezirabil să facem uz de un număr cât mai redus de proiecții sintactice, eventual doar de cele pentru care există argumente empirice clare. Vom adopta această idee, acceptând că proiectarea grupurilor sintactice este dependentă de prezența de material morfolexical; unele forme de sincretism conduc la generarea unor proiecții funcționale sincretice³⁸.

³⁶ Proiecția TP este proiecția responsabilă de temporalitatea principală a propoziției și corespunde proiecției TsP din Pesetsky și Torrego (2004) (v. §2.5.2 supra).

³⁷ Compromis derivat din *Principiul de economie a proiectării* (engl. *Principle of Economy of Projection*), propus de Speas (1994).

³⁸ De exemplu, româna amalgamează în mod sistematic în structura formelor sincretice și în structura formelor cu un singur auxiliar categoriile de mod și modalitate; doar în structurile cu dublu auxiliar (*as fi / voi fi / o fi* etc.), modalitatea *irrealis* se marchează prin auxiliarul *fi*, iar modul, prin primul auxiliar din structură (Avram și Hill 2007).

Odată cu această actualizare a paradigmei de cercetare, a apărut o nouă întrebare referitoare la analiza deplasării verbului în limbile romanice: este adevărat că în toate limbile romanice verbul se deplasează în domeniul flexionar, însă în toate limbile romanice verbul se deplasează în aceeași poziție/același câmp din domeniul flexionar? Autori ca Ledgeway și Lombardi (2005); Ledgeway (2012, 2015c); Schifano (2013, 2015a, 2015) i.a. au arătat că verbul romanic se deplasează în poziții/câmpuri diferite din domeniul flexionar, de aici și distincția între deplasare *înaltă* / *medie* / *joasă* / *foarte joasă* introdusă de Schifano (2013 și urm.), pe scurt prezentată în §1 supra.

În continuare, ne propunem (i) să arătăm că există dovezi de ordin morfologic care susțin proiectarea în grupuri discrete a categoriilor de mod, timp și aspect; (ii) să identificăm proiecția la care se ridică formele sintetice românești; și (iii) să derivăm deplasarea formelor sintetice românești, pentru ca în §3.1.3 infra să extindem analiza la formele analitice.

3.1.2.1 Proiecții discrete de *mod, timp și aspect*

În ce privește obiectivul (i), morfologia formelor sintetice românești oferă dovezi incontestabile atât pentru această ierarhizare, cât și pentru realizarea discretă a categoriilor de mod, timp și aspect.

Proiectarea unei grup discret MOODP se susține prin contrastul dintre indicativul prezent și subjonctivul prezent. A se observa, în primul rând, contrastul dintre indicativ și subjonctiv la persoana a III-a singular, care este sistematic (opозиția indicativ/subjonctiv se neutralizează doar în cazul unor verbe cu radical terminat în vocală, de tipul *a bea*, *a ști*: *bea* / *să bea*, *știe* / *să știe*):

(64) (el) *merge* / (el să) *meargă*

În al doilea rând, sincretismul 3SG $\equiv$ 3PL este generalizat la subjonctiv, spre deosebire de indicativ, unde relațiile sincretice sunt dependente de clasa flexionară:

(65)	conjugarea V: <i>hotărî</i>		conjugarea I: <i>mîncă</i>	
	INDICATIV	SUBJONCTIV	INDICATIV	SUBJONCTIV
1SG:	<i>hotărăsc</i>	(să) <i>hotărăsc</i>	<i>mănânc</i>	(să) <i>mănânc</i>
2SG:	<i>hotărăști</i>	(să) <i>hotărăști</i>	<i>mănânci</i>	(să) <i>mănânci</i>
3SG:	<i>hotărăște</i>	(să) <i>hotărască</i>	<i>mănâncă</i>	(să) <i>mănânce</i>
1PL:	<i>hotărâm</i>	(să) <i>hotărâm</i>	<i>măncăm</i>	(să) <i>măncăm</i>
2PL:	<i>hotărâți</i>	(să) <i>hotărâți</i>	<i>mâncați</i>	(să) <i>mâncați</i>
3PL:	<i>hotărăsc</i>	(să) <i>hotărască</i>	<i>mănâncă</i>	(să) <i>mănânce</i>
	<u>1SG $\equiv$ 3PL</u>	<u>3SG $\equiv$ 3PL</u>	<u>3SG $\equiv$ 3PL</u>	<u>3SG $\equiv$ 3PL</u>

Rezultate asemănătoare derivă și din comparația indicativ / subjonctiv / imperativ:

(66)	INDICATIV/SUBJONCTIV	IMPERATIV
2SG	(să) <i>hotărăști</i>	<i>hotărăște!</i>

Utilizarea de mărci flexionare diferite și relațiile de sincretism diferite indică prezența unei proiecții de mod discrete în domeniul flexionar. Este important de reținut că, în afară de diferența flexionară de mod, celelalte categorii gramaticale sunt identice în paradigmele comparate (aspect – temă / formă imperfectivă; timp – prezent).

Existența unor proiecții discrete de aspect și de timp se dovedește prin aceeași metodă (păstrând specificarea de mod și timp constantă pentru identificarea diferențelor aspectuale și, respectiv, specificarea de mod și aspect constantă pentru identificare diferențelor de timp).

La indicativ, distincțiile aspectuale nu sunt sistematic marcate prin flective; în schimb, distincția *perfectum* / *infectum* (temă perfectivă / imperfectivă) s-a păstrat din latină pentru unele clase de verbe, fiind vizibilă atunci când comparăm mai-mult-ca-perfectul sau perfectul simplu cu imperfectul sau prezentul: *mers-* vs *merg-*.

(67)	<i>merge</i>			
	M-M-C-PERFECT	PERFECT SIMPLU	IMPERFECT	PREZENT
1SG	<i>mersesem</i>	<i>mersei</i>	<i>mergeam</i>	<i>mergø</i>
2SG	<i>merseseși</i>	<i>merseși</i>	<i>mergeai</i>	<i>mergi</i>
3SG	<i>mersese</i>	<i>merse</i>	<i>mergea</i>	<i>merge</i>
1PL	<i>merseserăm</i>	<i>merserăm</i>	<i>mergeam</i>	<i>mergem</i>
2PL	<i>merseserăți</i>	<i>merserăți</i>	<i>mergeați</i>	<i>mergeți</i>
3PL	<i>merseserăø</i>	<i>merseră</i>	<i>mergeau</i>	<i>mergø</i>

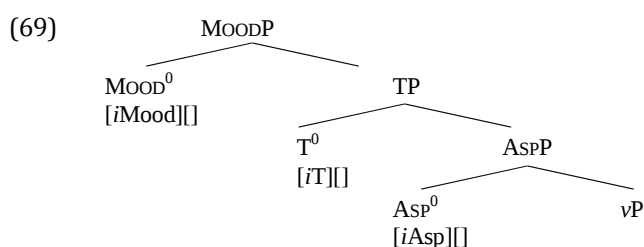
Zafiu (2013a: 25) arată că distincția *perfectum* / *infectum* din structura temei a fost treptat marginalizată prin gramaticalizarea a noi forme de perfect (i.e. perfectul compus), însă a fost refăcută prin utilizarea sufixului de perfect *-u-*, care apare imediat după rădăcină (semnalizat prin caractere **aldine** în tabelul de mai jos):

(68)	<i>face</i>			
	M-M-C-PERFECT	PERFECT SIMPLU	IMPERFECT	PREZENT
1SG	<i>făcu<u>ș</u>em</i>	<i>făcu<u>i</u></i>	<i>făceam</i>	<i>facø</i>
2SG	<i>făcu<u>ș</u>eși</i>	<i>făcu<u>ș</u>i</i>	<i>făceai</i>	<i>faci</i>
3SG	<i>făcu<u>ș</u>eø</i>	<i>făcuø</i>	<i>făceaø</i>	<i>face</i>
1PL	<i>făcu<u>ș</u>erăm</i>	<i>făcu<u>ș</u>erăm</i>	<i>făceam</i>	<i>facem</i>
2PL	<i>făcu<u>ș</u>erăți</i>	<i>făcu<u>ș</u>erăți</i>	<i>făceați</i>	<i>faceți</i>
3PL	<i>făcu<u>ș</u>erăø</i>	<i>făcu<u>ș</u>erăø</i>	<i>făceau</i>	<i>facø</i>

Categoria aspectului este astfel realizată prin mijloace discrete nonsincretice, ceea ce justifică proiectarea unui Grup al Aspectului (ASPP) independent.

Trecând la categoria categoria timpului, este de observat, în primul rând, că timpurile perfective se disting între ele prin prezența sufixului *-se-* (subliniat în tabelul (68)) la mai-mult-ca-perfect și prin folosirea unor desinențe de persoană distincte în unele poziții din paradigmă (e.g. 1SG: *-m* pentru mai-mult-ca-perfect vs *-i* perfect simplu). În plus, timpurile perfective prezintă o desinență specială de plural, *-ră* (dublu subliniată în tabelul (68)), absentă la timpurile bazate pe tema imperfectivă. Și formele bazate pe tema imperfectivă prezintă distincții marcate de timp: sufixul *-a-* distinge imperfectul de prezent; în ce privește marcarea trăsăturilor ϕ ale subiectului, observăm și în cazul formelor imperfective că se folosesc desinențe de persoană diferite (e.g. 1SG: *-m* pentru imperfect și $\emptyset$ pentru prezent. Categoria timpului se realizează deci prin mijloace discrete nonsincretice, proiectarea unui Grup al Timpului (TP) independent fiind întemeiată.

În concluzie, considerăm că proiectarea în grupuri distincte a categoriilor de mod, timp și aspect se justifică pe considerente empirice; trăsături precum [indicativ / subjonctiv] / [trecut / prezent] / [perfectiv / imperfectiv] se valorizează prin morfeme diferite în centre funcționale diferite. În acord cu *Principiul oglinzii* formulat de Baker (1985) și cu cartografierea domeniului funcțional verbal realizată de Cinque (1999), ierarhia proiecțiilor funcționale este dată în oglindă de ordonarea morfemelor funcționale verbale: categoria aspectului se marchează prin intermediul alternanței de rădăcină sau prin prezența ori absența sufixului *-u-* imediat la dreapta rădăcinii; morfemele care marchează categoria timpului se așază la dreapta formei deja marcate pentru aspect; în fine, morfemele de mod se realizează imediat la dreapta morfemelor de timp. În acord cu tipologia trăsăturilor gramaticale prezentată în §II.2.1 – care distinge două dimensiuni, interpretabilitate și valorizare –, centrele funcționale de mod, timp, aspect sunt înzestrate cu trăsături *interpretabile*, dar *nevalorizate*; există două modalități de a asocia o valoare trăsăturilor sintactice, ACORD și INSERARE, ambele disponibile, după cum vom arăta în secțiunile următoare. Structura domeniului flexionar IP după scindarea în mai multe categorii funcționale este următoarea:

3.1.2.2 Nivelul deplasării verbului în română din perspectivă romanică

Rafinând tipologia propusă de Cinque (1999), Schifano (2015a, 2015b) arată că, deși în mod sistematic verbul romanic părăsește domeniul lexical vP, proiecția din domeniul flexionar IP la care se deplasează verbul nu este aceeași în toate limbile romanice. Mai mult, Schifano

(2015a) arată că distribuția diferită a formelor verbale nu este accidentală, ci rezultă din interacțiunea dintre morfologie / flexiune (realizare prin morfeme discrete **nonsincritice**) și sintaxă (deplasarea verbului). În continuare, prezentăm pe scurt rezultatele din Schifano (2015a), preluând, de asemenea și o parte din materialul prezentat spre exemplificare pentru alte limbi decât româna; limbile romanice discutate în Schifano (2015a) sunt româna, franceza, italiana (varietatea septentrională), portugheza europeană și spaniola, ilustrând tipologia cu patru termeni a deplasării verbului (*întă / medie / joasă / foarte joasă*) în limbile romanice propusă de autoare. După cum am anunțat, ne vom ocupa de formele sintetice (ca și Schifano 2015a), urmând ca în §3.1.3 infra să extindem analiza la formele analitice.

Româna și franceza sunt limbi în care verbul se deplasează într-o *poziție înaltă* în ierarhia domeniului flexionar; întrucât precedă adverbe precum *probabil*³⁹, situate în partea superioară a ierarhiei adverbiale stabilite de Cinque (1999), proiecția la care se deplasează verbul este MOOD (70); în toate celelalte limbi analizate, verbul este precedat de adverbul *probabil* (i.e. echivalentul său în limba respectivă) (exemplificare prin italiană (71); distribuție identică în portugheza europeană și în spaniolă):

- (70) a. Antoine **confond** *probablement* (***confond**) le poème. (franceză)
 ‘Anton confundă probabil poemul’
- b. Andrei **greșește** *probabil*. (română)
 Andrei le **confundă** *probabil* pe cele două surori.
- (71) Antonio (***confonde**) *probabilmente* **confonde** la poesia. (italiană)
 ‘Anton confundă probabil poemul’

Coborând în ierarhia proiecțiilor funcționale, observăm că, spre deosebire de portugheza europeană și de spaniolă, în română, franceză și italiană verbul precedă adverbul de timp *deja* (exemplificare prin română (72a), italiană (72b) și portugheza europeană (73)); în italiană verbul se deplasează într-o poziție mai înaltă decât în portugheza europeană și în spaniolă, însă nu la fel de înaltă ca în română și franceză (cf. (71) vs (70)). Deci, în italiană, verbul ocupă o poziție *medie*, ridicându-se la T.

- (72) a. Maria **știe** *deja* povestea asta. (română)
- b. Maria **conosce** *già* (***conosce**) questa storia. (italiană)
 ‘Maria știe deja povestea asta’

³⁹ Toate adverbele avute în vedere pot apărea și în poziție preverbală în română, însă reamintim că aceasta este o poziție din periferia stângă a propoziției, întrucât adverbele precedă complementizatorul *să* și adverbul de negație *nu* (§3.1.1 supra) (cf. echivalentele pentru (70b): *probabil să greșească* / *probabil nu greșește*; *probabil să le confunde* / *probabil nu le confundă*).

- (73) *A Maria (*sabe) jă sabe este história.* (portugheză europeană)
 ‘Maria știe deja povestea asta’

În fine, în toate limbile analizate (exemplificare prin română, italiană, portugheza europeană (74)), cu excepția spaniolei, verbul precedă adverbul aspectual *mereu*; în spaniolă, verbul poate apărea și la dreapta, și la stânga adverbului *siempre* (‘mereu’) (75a), însă precedă adverbe de tipul *bine*, care sunt generate în domeniul lexical vP (75b). Prin raportare la distribuția de mai sus, în portugheza europeană verbul se deplasează la o proiecție de aspect înaltă, iar în spaniolă, verbul părăsește domeniul lexical vP și se deplasează la o proiecție joasă din câmpul aspectual. Deplasarea verbului este deci *joasă* în portugheza europeană și *foarte joasă* în spaniolă.

- (74) a. *Maria știe mereu răspunsul.* (română)
 b. *Gianni **confonde** sempre (*confonde) queste poesie.* (italiană)
 ‘Ion confundă mereu aceste poezii’
 c. *O João **vê** sempre (*vê) este tipo de filmes.* (portugheză europeană)
 ‘Ioan vede mereu filme de acest fel’
- (75) a. *Sergio (**confunde**) siempre **confunde** estos poemas.* (spaniolă)
 ‘Sergiu confundă mereu aceste poezii’
 b. *Sergio **contesta** bien (*contesta) las preguntas.* (spaniolă)
 ‘Sergiu răspunde bine la întrebări’

Reprezentarea din (76) rezumă discuția de mai sus:

- (76) franceză, română **probabil** (MOOD) > franceză, română, italiană (septentrională) **deja** (T) > franceză, română, italiană (septentrională), portugheza europeană (ASP înalt) > **mereu** spaniola (ASP inferior) > **bine** (vP)

În concluzie, distribuția verbului prin raportare la adverbele folosite pentru a determina deplasarea verbului în interiorul domeniului flexionar indică faptul că româna (alături de franceză) este o limbă cu deplasare *înaltă* a verbului; proiecția la care se deplasează verbul în română este proiecția de mod MOODP.

3.1.2.3 Instanțiere paradigmatică vs deplasare

Schifano (2015a) propune și o soluție pentru a rezolva tensiunea dintre intuiția (corectă) că formele verbale sintetice romanice marchează valori de mod, timp, aspect și realitatea incontestabilă că verbul ocupă poziții diferite în domeniul flexionar în limbile romanice,

după cum a arătat discuția precedentă. Altfel spus, de ce verbul nu se deplasează în mod sistematic în aceeași poziție în toate limbile romanice? Schifano (2015a) arată că deplasarea verbului este dictată de interacțiunea dintre morfologie / flexiune și sintaxă în următorul mod: *instanțierea paradigmatică bogată* asociată cu lipsa deplasării vs *deplasare a verbului* pentru a suplini absența instanțierii paradigmatică. O categorie verbală se instanțiază paradigmatic dacă valorile sale principale se exprimă prin *paradigme sintetice* și *nonsincretice*. Absența unei paradigme sintetice și nonsincretice determină alegerea strategiei sintactice de satisfacere a trăsăturilor verbale, deplasarea. Astfel, spre deosebire de analizele tradiționale (e.g. Biberauer și Roberts 2010 mai recent) care leagă bogăția flexionară de numărul de morfeme, abordarea în termenii instanțierii paradigmatică propusă de Schifano (2015a) reinterpretează conceptul de bogăție flexionară ca rezultând dintr-o combinație de factori care alătură numărului de morfeme și condiția nonsincretismului.

Concret, diferența dintre română și italiană – varietăți caracterizate prin diferențe în nivelul deplasării verbului (deplasare înaltă, la MOOD, în română vs deplasare medie, la T, în italiană) – rezidă în instanțierea diferită a categoriei de mod în aceste două varietăți: dacă analizăm paradigmele de indicativ, subjonctiv și condițional din aceste două varietăți, observăm că în italiană (77a) există paradigme sintetice pentru toate cele trei moduri, iar gradul de sincretism este foarte redus, pe când în română (77b), cu excepția persoanei a III-a singular și plural, subjonctivul este sincretic cu indicativul, iar condiționalul se realizează analitic.

(77) a. Ro. *lucra*

	INDICATIV	SUBJONCTIV	CONDIȚIONAL
1SG	(să) <i>lucrez</i>		<i>aș lucra</i>
2SG	(să) <i>lucrezi</i>		<i>ai lucra</i>
3SG	<i>lucrează</i>	(să) <i>lucreze</i>	<i>ar lucra</i>
1PL	(să) <i>lucrăm</i>		<i>am lucra</i>
2PL	(să) <i>lucrați</i>		<i>ați lucra</i>
3PL	<i>lucrează</i>	(să) <i>lucreze</i>	<i>ar lucra</i>

b. it. *lavorare* ('lucra') (apud Schifano 2015a)

	INDICATIV	SUBJONCTIV	CONDIȚIONAL
1SG	<i>lavoro</i>	<i>lavori</i>	<i>lavorerei</i>
2SG	<i>lavori</i>	<i>tu lavori</i>	<i>lavoreresti</i>
3SG	<i>lavora</i>	<i>lavori</i>	<i>lavorerebbe</i>
1PL	<i>lavoriamo</i>		<i>lavoreremmo</i>
2PL	<i>lavorate</i>	<i>lavoriate</i>	<i>lavorereste</i>
3PL	<i>lavorano</i>	<i>lavorino</i>	<i>lavorerebbero</i>

Cu alte cuvinte cuvinte, spre deosebire de română, în italiană, categoria de mod se instanțiază paradigmatic, ceea ce elimină necesitatea deplasării la MOOD în italiană, însă nu și în română, unde este obligatorie. Deplasarea verbului compensează, așadar, lipsa instanțierii paradigmatică a unei categorii.

Schifano (2015a) extinde raționamentul instanțierii paradigmatică în continuare⁴⁰ pentru a deriva diferențele dintre italiană (deplasare medie) și portugheza europeană (deplasare joasă) și, respectiv, portugheza europeană și spaniolă (deplasare foarte joasă).

Rezultate de reținut

- în română, verbul se deplasează în cea mai înaltă proiecție din domeniul flexionar, MOODP; acest rezultat este în linie cu concluzii similare din Cornilescu (2000) și Alboiu (2002)
- nivelurile diferite de deplasare a verbului în limbile romanice susțin ideea că valorizarea trăsăturilor verbale se realizează prin procesul de ACORD; reluând comparația dintre română și italiană, este clar că în ambele limbi forma verbală sintetică intră în relație cu centrul MOOD⁰, valorizând trăsătura interpretabilă [iMood] [] ca [iMood] [Indicativ] / [iMood] [Subjonctiv] etc., însă doar în română procesul de ACORD se asociază cu deplasarea verbului sintetic la proiecția MOOD, ca efect al instanțierii paradigmatică sărace a acestei categorii în română

3.1.2.4 Derivarea formelor sintetice românești

În derivarea formelor sintetice românești, trebuie să ținem cont de două aspecte.

(i) Verbul se deplasează ca grup (XP-movement), grupul deplasat fiind VP; procesul de deplasare a VP este precedat de extracția obligatorie a argumentului intern al centrului V⁰ în [Spec,T₀P] pentru a satisface trăsătura EPP a acestui centru, opțiune parametrică a românei; procesul de extracție obligatorie a argumentului intern este descris în detaliu în §2.5 supra.

(ii) Deplasarea ca grup presupune că grupul verbal VP se deplasează prin specificatori; este obligatoriu deci să identificăm cea mai înaltă proiecție non-periferică din domeniul lexical vP la care se deplasează grupul VP, pentru a ne asigura că grupul VP este vizibil pentru operațiunea de ACORD care precedă deplasarea. În §II.2.2, am prezentat teoria *fazelor* propusă de Chomsky (2001, 2008); domeniul flexionar IP este situat într-o fază diferită de domeniul lexical vP, astfel că doar centrul și marginea periferiei vP sunt vizibile pentru operațiunea de ACORD inițiată de un centru din domeniul flexionar. VP nu poate deci rămâne *in situ*, deplasarea sa la extremitatea fazei fiind obligatorie pentru a asigura condiția de vizibilitate pentru ACORD cu centrele din domeniul flexionar, conform *Condiției de impenetrabilitate a fazelor*:

⁴⁰ Abordarea în termenii instanțierii paradigmatică explică în mod direct diferența dintre absența deplasării verbului la flexiune latină (sistem morfologic verbal aproape integral sintetic, cu un grad mic de sincretism) (v. Ledgeway 2012: §§3; 4) și apariția acestui proces în limbile romanice (grade diferite de instanțiere paradigmatică a categoriilor verbale).

(78) *Phase impenetrability condition*

"[Give the structure [_{VP} Z... [_{HP} α [H YP]]], with H and Z the heads of phases]: The domain of H is not accessible to operations at ZP; only H and its edge are accessible to such operations."

(Chomsky 2001: 14)

Există mai multe soluții pentru a identifica proiecția în al cărei specificator se deplasează VP în domeniul lexical, pas al derivării care precedă deplasarea în domeniul flexionar. Un prim candidat este proiecția vP însăși, deplasarea VP făcându-se într-un specificator multiplu (extern) al acestei proiecții (în specificatorul intern generându-se subiectul). Principalul contraargument pentru această soluție este folosirea specificatorilor multipli; deși unii autori (e.g. Chomsky 1995 între alții) se folosesc de specificatorii multipli, în modelul sintactic antisimetric propus de Kayne (1994) și adoptat – uneori implicit, alteori explicit – în lucrarea noastră, proiectarea de specificatori multipli nu este permisă. O altă soluție este postularea unor poziții de legitimare (Koopman și Szabolcsi 2000) sau a unor proiecții „fantomă” (Barrie 2013) care să servească exclusiv ca poziții intermediare de deplasare a VP. După cum am arătat în §2.3 supra, soluțiile de acest tip vin în contradicție cu spiritul gramaticii minimaliste: postularea unei proiecții fără corelații (sintactico-)semantice sau pragmatice care să servească doar ca poziție intermediară pentru deplasare nu este permisă în gramatica minimalistă.

În fine, soluția pe care o vom adopta este modelată după analizele din Collins (2005); Baltin (2012); Harley (2013); Merchant (2013); Roberts (2013) între alții⁴¹: proiectarea unui Grup al Diatezei (notat cu VOICEP), care selectează vP (VOICEP > vP). Cercetările ulterioare au stabilit că acest grup, propus inițial de Collins (2005) în derivarea propozițiilor pasive, se proiectează în general în ierarhia propozițională, iar autori precum Baltin (2012) și Roberts (2013) insistă asupra faptului că VOICEP reprezintă limita domeniului flexionar, deci limita fazei propoziționale interne, ipoteză care aparent vine în dezacord cu teoria fazelor propusă de Chomsky, conform căreia vP reprezintă limita acestui domeniu fazal. Rouveret (2012) însă arată că Grupul Diatezei reprezintă o varietate de v⁴². O

⁴¹ Unii autori preiau în mod tacit această ipoteză; Schifano (2015a) prezintă explicit structura domeniilor flexionar și lexical ca fiind cea din (i) (subl. ns. Alexandru Nicolae) (i).

(i) [Mood_{speech act} Mood-field ... [Mod_{epistemic} [T_{Past/Future} Tense-field ... [T_{Anterior} [Asp_{terminative} Aspect-field ... [Voice [v-VP

Spre deosebire de ceilalți autori menționați în text (Baltin, Merchant, Roberts), care adoptă ipoteza proiectării distincte a grupului de diatezei de la Collins (2005) pentru analiza altor fenomene (elipsă, gramaticalizarea perfectului compus în limbile romanice etc.), Harley (2013) se preocupă în mod explicit de distincția vP / VoiceP, aducând argumente empirice și distribuționale în sprijinul acestei scindări.

⁴² Rouveret (2012: 954): „In a configuration such as (97a), each feature on intermediate v's counts as non-distinct from the feature on the higher v, namely [f1]”.

(97) a. ... v ... v ... v ... V
[f1] [f2] [f2]
b. ... v ... v ... v ... V
[tense] [aspect] [voice]

posibilă reetichetare a proiecției VOICEP este v_{Voice} , însă considerăm că nu eticheta atașată proiecției este relevantă, ci mai degrabă următoarele fapte: (i) proiecția unui Grup al Diatezei este bine întemeiată empiric, întrucât opozițiile de tipul *activ-pasiv* (valorizând o trăsătură interpretabilă, dar nevalorizată [$i\text{Voice}$]) a centrului VOICE⁰) se manifestă în mod evident în sistemul verbal (nu doar în cel românesc); (ii) această proiecție este o formă de vP – deci ipoteza că vP reprezintă faza lexicală inferioară⁴³ nu este cu nimic subminată.

Să analizăm exemplul (79), o propoziție tranzitivă în care se proiectează atât argumentul intern, cât și argumentul extern:

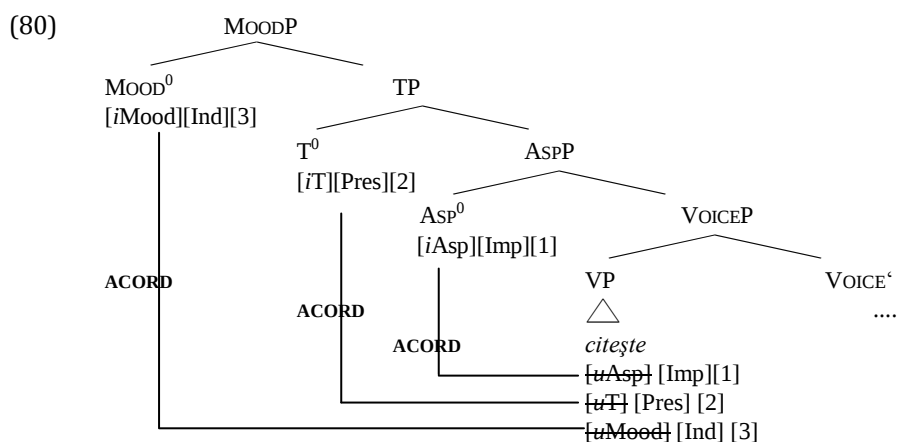
(79) *Ion citește romane polițiste.*

Primii pași ai derivării unei propoziții tranzitive sunt descriși în §2.5 supra: argumentul intern (grupul *romane polițiste*), generat în poziție de complement al centrului V^0 este extras din VP și deplasat în [Spec, T_0P] pentru a satisface trăsătura EPP a acestui centru; VP a fost eliberat de dependenți interni, grupul VP constând în această etapă doar din centrul V^0 și urma argumentului intern. Subiectul se generează ca specificator al vP și ulterior se deplasează în periferia stângă CP a propoziției (eventual tranzitând periferia propozițională joasă) (cf. discuția din §3.1.1 supra și §2 supra passim: constituenții preverbal, inclusiv subiectul, sunt deplasați în periferia stângă CP în română); în funcție de interpretare, este fie un element focalizat (focus informațional: *Cine citește romane polițiste?*), fie tematizat, focusul fiind atribuit obiectului direct (*Ce citește Ion?*). Grupul VP, constând din centrul V^0 și urma argumentului intern, se deplasează în [Spec, VOICEP], pe marginea fazei lexicale inferioare, configurație care îi asigură vizibilitatea pentru a stabili relații de ACORD cu centre din faza superioară. În exemplul (79), verbul *citește* este specificat pentru mod (indicativ), timp (prezent), aspect (imperfectiv – formele de prezent sunt imperfective din punct de vedere aspectual⁴⁴). Reprezentarea (80) surprinde etapa în care

⁴³ De altfel, în analiza unitară pe care am propus-o pentru configurațiile modale (pe deplin verbale) – aflată încă în manuscris (cea mai recentă versiune, Nicolae 2015d) – am valorificat intuiția semantică (bine explicată în GALR (Pană Dindelegan 2008: 256-258)) conform căreia verbele modale sunt operatori care se combină cu („take scope over”) domenii propoziționale complete. Domeniile propoziționale complete sunt fazele (v. definiția din Chomsky 2001). Astfel, atât *a putea*, cât și *a trebui* – când sunt pe deplin verbale (excludem deci construcțiile *poate / trebuie că*, care prezintă grade diferite de adverbializare) – se combină fie cu o propoziție finită la subjonctiv (o fază CP), fie cu un complement nonfinit, care reprezintă o fază vP (infinitiv pentru *a putea*; participiu sau supin pentru *a trebui*). Importante pentru discuția noastră sunt complementele nonfinite, adică fazele vP : în cazul verbului *a putea*, valoarea de diateză a construcției *putea* + infinitiv se exprimă prin intermediul **variației de diateză a infinitivului** (activ – infinitiv activ: *Ion poate citi romanul* / pasiv – infinitivul pasiv: *Romanul poate fi citit de Ion*); în cazul verbului *a trebui*, complementul nonfinit nu variază după diateză, însă **diateza este inerent specificată de complementul nonfinitiv** (pasiv – selecția participiului pasiv adjectival: *Trebuie citită cartea* / non-pasiv, impersonal – selecția supinului: *Trebuie mers la școală*). Cu alte cuvinte, variația de diateză se marchează în domeniul lexical, nu în domeniul funcțional, fapt care justifică prezența unui Grup al Diatezei VOICEP în domeniul lexical vP .

⁴⁴ E.g. vezi folosirea temei *infectum* la prezent pentru verbele care disting cele două tipuri de temă (*merg- / mers-*).

VP este deplasat în [Spec, VOICEP] și se angajează în relații de ACORD cu centrele flexionare, valorizând trăsăturile interpretabile ale acestora:

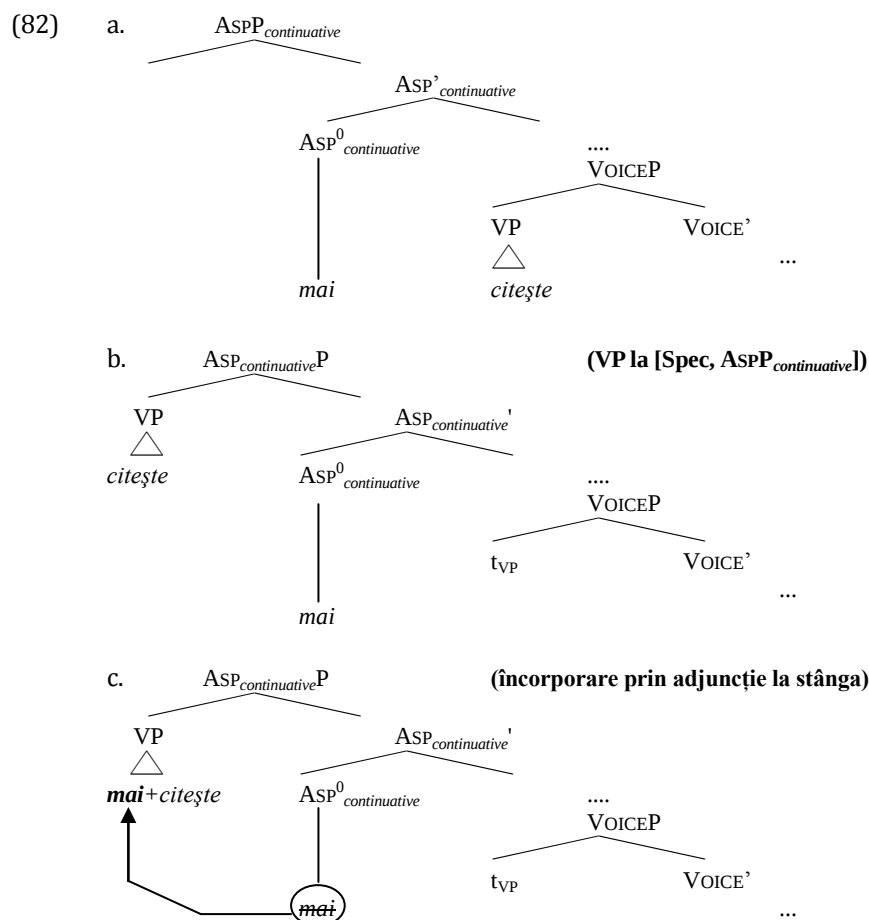

În §3.1.2.2, am arătat că în română (ca în franceză) verbul se deplasează la cea mai înaltă proiecție, MOODP. Așa cum este concepută „mecanica” derivărilor sintactice în modelul bazat pe ACORD, relația dintre deplasarea sintactică și ACORD este indirectă: ACORDUL precedă deplasarea, fiind deci o condiție pentru deplasare, însă nu forțează deplasarea. În cazul românei (și al francezei) (spre deosebire de italiană, portugheza europeană și spaniolă), verbul se deplasează la MOOD ca efect al instanțierii paradigmatică sărace a categoriei modului. Există două alternative pentru felul în care se petrece acest proces de deplasare, ambele posibile: (i) deplasarea directă a VP din [Spec, VOICEP] la [Spec, MOODP] sau (ii) tranzitarea tuturor specificatorilor din domeniul flexionar ([Spec, ASPP] → [Spec, TP] → [Spec, MOODP]).

Comportamentul adevverbului aspectual aditiv *mai* (v. Donazzan și Mardale 2010; Giurgea 2011; Mîrzea Vasile 2015) ne ajută să alegem între cele două alternative: *mai* este un modifier aditiv al predicăției, generat într-o proiecție din câmpul ASPECT; sub inversiune (deplasare la C, v. §§3.3; 3.5 infra), se deplasează odată cu verbul, ceea indică faptul că se *încorporează* în structura verbului. Din punct de vedere morfosintactic, *mai* prezintă o serie de trăsături care îl includ în *categoria centrelor*: nu permite să fie modificat de alți constituenți și nici nu ia complemente; nu rezistă sub elipsă (– *Mai citește?* / – **Mai*). Într-un exemplu ca (81), valoarea aspectuală indusă de *mai* este [continuativ]; aspectul continuativ se asociază cu o proiecție ASP_{continuative} (Cinque 1999: 76); *mai* se generează deci în centrul ASP_{continuative}.

(81) Ion mai citește vreo două pagini și apoi pleacă.

Atunci când verbul tranzitează proiecția $ASPP_{\text{continuative}}$ din câmpul ASPECT, are loc procesul de încorporare prin adjuncția la stânga verbului a centrului adverbial *mai*. Aceste etape ale derivării sunt surprinse în reprezentările din (82).

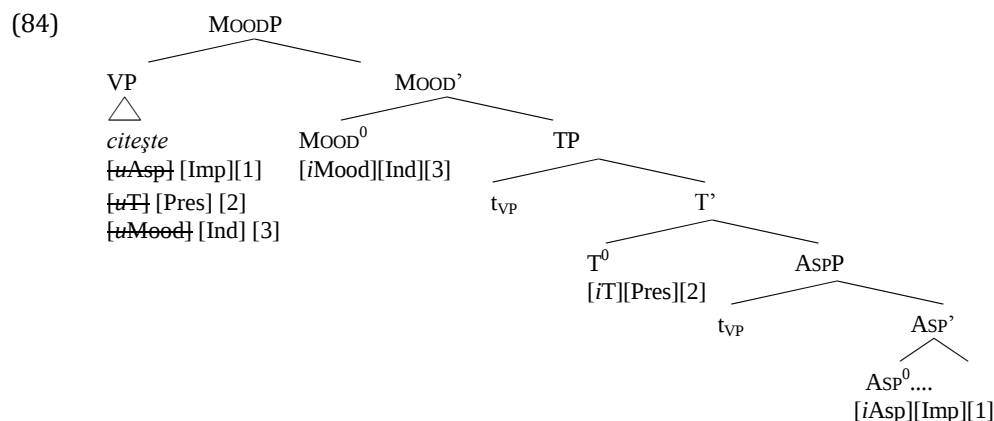

Ipoteza că adverbul *mai* se încorporează în structura verbului este validată prin aceea că, sub deplasare la C (diagnosticată prin encliză pronominală), adverbul *mai* se deplasează odată cu verbul:

(83) Ioane, [mai citește]_i-mi t_i vreo două pagini și apoi poți să ieși afară.

Deși la prima vedere, adjuncția adverbului *mai* pare un fapt minor, aceasta este extrem de relevantă pentru a decide între cele două alternative de deplasare a verbului prezentate mai sus; fenomenul analizat indică faptul că deplasarea verbală se face prin tranzitarea tuturor specificatorilor din domeniul flexionar; de altfel, dacă verbul nu ar

tranzita toate proiecțiile din domeniul flexionar, efectele induse de negație în deplasarea la C nu s-ar explica în mod satisfăcător⁴⁵ (v. și §3.3 infra). Reprezentarea (84) surprinde ultima etapă a derivării formelor sintetice românești:

Rezultate de reținut

- deplasarea verbului în domeniul flexionar este strict locală; verbul tranzitează toți specificatorii verbali din domeniul flexionar
- elementele adverbiale slabe / clitice, care au statut de centru X⁰, se încorporează prin adjuncție la stânga, singurul tip de adjuncție permis în gramatica antisimetrică (Kayne 1994)
- în concordanță cu dezideratul (exprimat mai sus) conform căruia fiecare limbă selectează din mulțimea de trăsături puse la dispoziție de gramatica universală o submulțime de trăsături pe care să le lexicalizeze prin material morfolexical, rămâne de stabilit în cercetări viitoare printr-o comparație transparadigmatică a verbului românesc (pusă în acord cu rezultatele din gramatica structurală, v. Guțu Romalo 1968) tipologia trăsăturilor lexicalizate de română, rezultat care ne va permite să identificăm mai exact proiecțiile discrete din câmpurile sintactice de mod, timp și aspect; pentru moment, trăsături aspectuale ca *perfectiv* / *imperfectiv*, temporale ca

⁴⁵ Adverbul de negație *nu*, el însuși specificator, induce efectul de blocare a deplasării la C blocând specificatorul Grupului Negației (NegP):

- (i) a. *Citește-mi scrisoarea!*
b. *Nu-mi citi scrisoarea!*
- (ii) a. *Du-te acasă!*
b. *Nu te du (nelit.) / duce (lit.) acasă!*

Nu proiecția unui Grup al Negației în sine blochează deplasarea, efectul de blocare este indus de natura mărcii de negație: negatorul selectat de gerunziu este un prefix (centru, element X⁰) care se încorporează el însuși prin adjuncție la stânga în structura verbului gerunziu (eventual precedând adverbe X⁰ ca *mai*, *prea*) și permite deplasarea la C, după cum arată encliza pronominală (*nevăzându-l* / *nemaicitindu-l* / *nepreavăzându-l*) (v. §§3.2; 3.3 infra).

prezent / non-prezent și de mod ca *indicativ / subjonctiv / imperativ*, bine delimitate ca opoziții în gramatica structurală, apar a fi extrem de relevante

3.1.3 Derivarea structurilor analitice

3.1.3.1 Nivelul deplasării verbului în structurile analitice

Structurile analitice prezintă aceleași trăsături ca formele sintetice din punctul de vedere al deplasării verbului; în structuri fără inversiune, nonmarcate, auxiliarul și verbul lexical precedă adverbele din câmpul modului (*probabil*), timpului (*deja*) și aspectului (*mereu*) (reținem și ideea că adverbele plasate preverbal sunt derivate prin exploatarea periferiei stângi CP):

- (85) a. *Ion a plecat probabil / deja / mereu.*
 b. *Va pleca probabil Ion, nu Vasile.*
 c. *Va fi plecat deja când vei fi ajuns tu.*
 d. *Ar fi plecat mereu când v-a fost greu dacă nu te-ar fi iubit.*

De asemenea, structura auxiliar + verb lexical precedă cuantificatorul flotant *tot/toți*, care reflectă o poziție joasă a subiectului în domeniul vP (poziția de generare a subiectului, [Spec, vP], sau o poziție marcată pragmatic din periferia internă propozițională, periferia domeniului vP); cuantificatorul flotant (de altfel, nici adverbele *probabil*, *deja*, *mereu*) nu poate disloca structura auxiliar (+ auxiliar) + verb, fapt care arată că deplasarea verbului lexical în domeniul flexiune este independentă de prezența auxiliarului în structură.

- (86) a. *Copiii au (*toți) plecat toți.*
 b. *Copiii vor (*toți) pleca toți.*
 c. *Copiii vor (*toți) fi (*toți) plecat toți.*
 d. *Copiii ar (*toți) fi (*toți) plecat toți.*

O comparație a românei cu cealaltă limbă romanică în care deplasarea formelor sintetice este, ca în română, foarte înaltă (la MOOD), franceza, scoate la iveală o diferență importantă între natura auxiliarelor în aceste două limbi. În primul rând, să ne reamintim că în franceză inserarea unui auxiliar blochează ridicarea verbului, după cum arată testul cuantificatorilor flotanți (87a) (= (58) supra); adverbele care indică deplasarea verbului conduc către aceeași idee (87b-d); adverbul de mod *bien* arată că verbul lexical nu părăsește domeniul lexical în structurile perifrastice (87e):

- (87) a. *Les enfants **ont** (tous) **vu** (*tous) de bons films.* (franceză)
 ‘Copiii au văzut toți filme bune’
 b. *Il **a** probablement **mangé**.*
 ‘El a mâncat probabil’
 c. *Elle **a** déjà **vu** le film.*
 ‘Ea a văzut deja un film’
 d. *Il **a** toujours **dansé** aux fêtes.)*
 ‘El a dansat mereu la petreceri’
 e. *Il **a** bien **mangé**.*
 ‘El a mâncat bine’

3.1.3.2 Natura auxiliarelor românești

Contrastul dintre franceză și română este izbitor, iar întrebarea firească este de unde derivă această deosebire dintre două limbi ale căror forme sintetice se comportă, de altfel, aproape identic. După părerea noastră, soluția înțelegerii acestei disparități stă în natura auxiliarelor. Dacă analizăm distribuția auxiliarului *avoir* din franceză, observăm că franceza prezintă un grad mai mare de analitism, iar auxiliarul își schimbă forma în funcție de **mod** și de **timp**:

- (88) a. *j'**ai** mangé* (indicativ, perfect compus, 1SG)
 b. *j'**avais** mangé* (indicativ, mai-mult-ca-perfect, 1SG)
 c. *j'**aurai** mangé* (indicativ, viitor anterior, 1SG)
 d. *(que) j'**aie** mangé* (subjunctiv, perfect, 1SG)
 e. *j'**aurais** mangé* (condițional, perfect, 1SG)
- (franceză)

În structurile în care apare auxiliarul *avoir*, se observă că forma verbului lexical rămâne constantă (*mangé*), iar auxiliarul se schimbă în funcție de mod și de timp. Cu alte cuvinte, inserția auxiliarului valorizează trăsăturile de timp și de mod, verbul lexical nefiind angajat în acest proces.

Din contră, dacă analizăm auxiliarele românești, observăm că valorile sintactice marcate de acestea sunt modul și modalitatea; de exemplu, în perechea minimală de mai jos, auxiliarul *voi* specifică modul indicativ (modalitatea irrealis), iar diferențele de temporalitate sunt marcate de infinitiv, respectiv „infinitivul perfect” (de fapt, auxiliarul *fi* plus participiul verbal trecut):

- (89) a. *voi **pleca*** (viitor propriu-zis)
 b. *voi **fi plecat*** (viitor anterior)

Ideea că auxiliarele nu sunt direct implicate în valorizarea temporalității este neechivoc verificată de perechea minimală de mai jos (90); după cum se poate testa prin adverbe de timp, diferența [trecut] / [non-trecut] se marchează prin forma verbului lexical: participiu trecut (90a) vs gerunziu (funcționând, de fapt, ca participiu prezent, v. Nicula 2013) (90b), structura de auxiliare rămânând constantă (*o fi*) și marcând modul (prezumtiv) și modalitatea (irrealis):

- (90) a. *O fi venind azi / mâine?*
b. *O fi venit ieri?*

Dacă examinăm întregul spectru de auxiliare (nonpasive) din română⁴⁶, observăm că, de fapt, distribuția lor este constrânsă de mod și modalitate, nu de timp (sau aspect); astfel, toate auxiliarele românești sunt în mod unic specificate pentru mod și/sau modalitate:

– spre deosebire de corespondentul său din franceză (*avoir*), care apare la indicativ, subjonctiv și condițional, auxiliarul românesc *avea* apare doar la modul indicativ, modalitatea realis (perfect compus);

– auxiliarul de „viitor” (*voi, vei* etc.) apare doar la modul indicativ, modalitatea irrealis (viitor propriu-zis, viitor anterior);

– auxiliarul de „condițional” (*aș, ai* etc.) apare doar la modul condițional, modalitatea irrealis (condițional prezent, condițional perfect);

– auxiliarul *fi* marchează nonambiguu modalitatea irrealis, aparând la prezumtiv (prezent și perfect), viitor anterior, condițional perfect, subjonctiv perfect.

Este de observat și că, în structura formațiilor analitice irrealis cu un sigur auxiliar (viitor propriu-zis și condițional prezent), verbul lexical apare la infinitivul scurt verbal; infinitivul se bazează pe tema imperfectivă (fapt observabil la verbe ca *a merge*), imperfectivitatea la nivel modal fiind citită ca *irrealis*. Mai interesant ni se pare că, atunci când necesitățile de satisfacere a temporalității impun selecția unui participiu perfect (prezumtiv perfect, viitor anterior, condițional perfect), auxiliarul principal (care are ca trăsătură de selecție selectarea unui complement irrealis) nu poate selecta direct participiul perfect (formă *perfectivă*, asociată cu interpretarea *realis*, după cum arată perfectul compus); astfel, este necesară inserția auxiliarului *fi*, care să satisfacă trăsătura de selecție a auxiliarului principal. Subjonctivul perfect și infinitivul perfect validează această ipoteză de analiză: atât subjonctivul, cât și infinitivul sunt forme irrealis, după cum arată și morfologia lor (temă *infectum*, ca și prezentul), trăsătura de selecție a complementizatorilor *să* și *a* fiind identică cu cea a auxiliarelor de prezumtiv, viitor și condițional (selectarea unui complement irrealis); în cazul formelor de perfect, este necesară – ca și în cazul structurilor cu dublu auxiliar – inserția auxiliarului *fi* pentru a anula efectul *realis* indus de participiul perfect, satisfăcându-se astfel trăsăturile de selecție ale complementizatorilor *să* și *a*.

⁴⁶ Lășăm deoparte perifrazele bazate pe subjonctiv, care prezintă grade diferite de gramaticalizare (e.g. *am să plec / aveam să plec / o să plec*).

În fine, Avram și Hill (2007) corectează interpretarea tradițională a auxiliarului *fi* (nonpasiv), arătând că acesta apare exclusiv în condițiile în care modalitatea formei analitice este irrealis, nefiind, de fapt, un auxiliar perfectiv / aspectual (cum este calificat în general în gramaticile tradiționale); faptul că apare în structuri în care *fi* selectează un gerunziu (*o fi plecând, voi fi plecând, ar fi plecând*), iar interpretarea structurii nu este sub nicio formă perfectivă validează această ipoteză de analiză a auxiliarului *fi*. Ledgeway (2015a) observă și explică faptul că *fi* este coocurent cu (i.e. selectat de) toate auxiliarele, cu excepția auxiliarului *avea* de la perfectul compus (**au fi plecat/plecând*); perfectul compus este, din punctul de vedere al modalității, o formă exclusiv realis; explicația propusă de Ledgeway (2015a) pentru a surprinde această restricție de coocurență este că *avea* (de la perfectul compus) și *fi* se generează în aceeași poziție, astfel că niciodată nu pot fi simultan prezente⁴⁷.

Ideile prezentate până în acest punct reprezintă doar o schiță de analiză a sistemului de auxiliare (nonpasive) ale românei. Sunt necesare cercetări mai amănunțite care să coreleze trăsăturile / opozițiile verbale de mod, timp, aspect care reies din analiza transparadigmatică a formelor verbale analitice și sintetice cu paleta largă de interpretare a acestor forme pentru a identifica pozițiile exacte de generare a auxiliarelor și, respectiv, poziția sau pozițiile în care se deplasează verbul lexical.

Credem însă că intuiția că funcția principală a auxiliarelor românești este de a marca valori de mod și/sau modalitate este corectă, fapt care explică în mod direct *deplasarea înaltă a verbului lexical* în structuri analitice în română (cf. (85)-(86) supra): verbul lexical valorizează trăsăturile de timp (și aspect), întrucât auxiliarul este înzestrat cu trăsături de mod/modalitate și nu cu trăsături de timp. Spre deosebire de română, în franceză verbul lexical rămâne în domeniul vP (88), dat fiind că auxiliarul satisface în mod direct atât trăsăturile de timp, cât și trăsăturile de mod (cf. (87)).

3.1.3.3 Derivarea formelor analitice românești

Spre exemplificare, să derivăm o formă de condițional precum cea din exemplul (91).

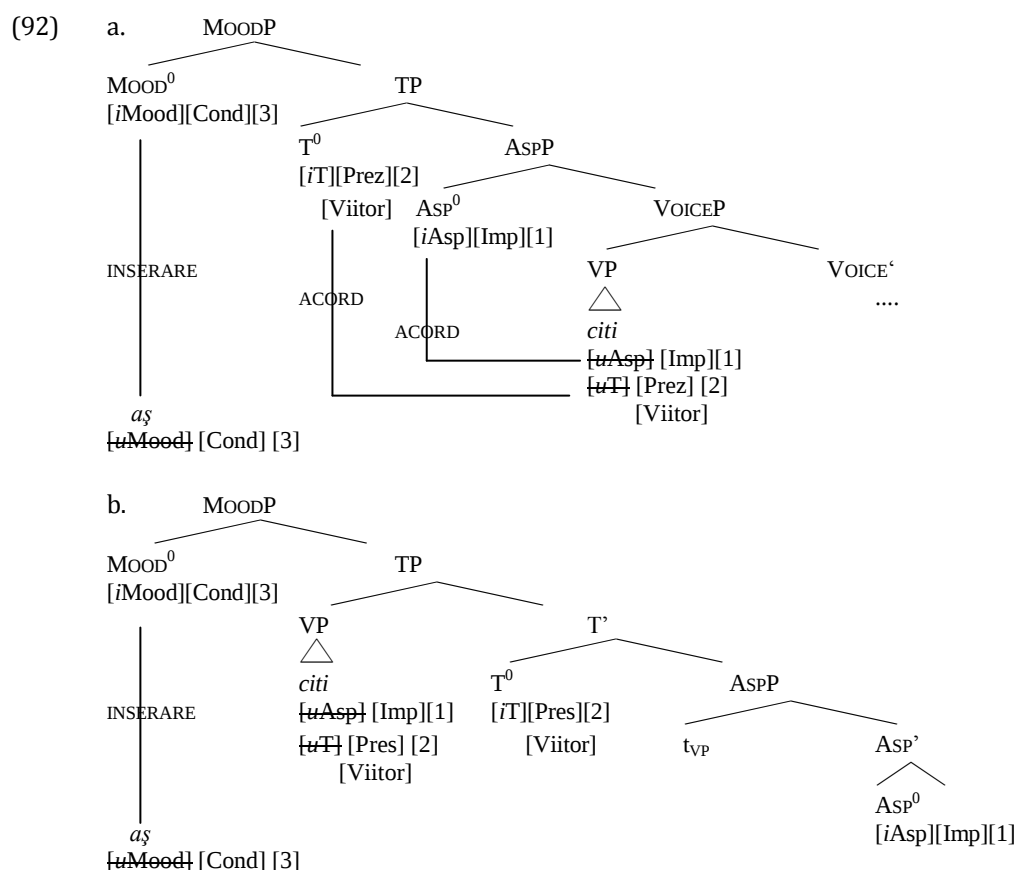
(91) *Aș (mai) citi un roman polițist azi / mâine / săptămâna viitoare.*

A se observa, în primul rând, că denumirea de „condițional prezent” este oarecum înșelătoare: forma în discuție este compatibilă atât cu o interpretare de prezent, cât și cu o interpretare orientată spre viitor, după cum arată adverbele de timp. În fapt, propozițiile irrealis sunt nonactuale / nonfactice.

În ce privește derivarea propriu-zisă, ca și în cazul formelor sintetice (§3.1.2.4 supra), ne vom concentra asupra proceselor care se desfășoară în domeniul flexionar. Verbul

⁴⁷ Analiza lui Ledgeway (2015a) este ușor mai complexă decât versiunea prezentată în textul principal, însă intuiția este aceeași: în tradiția Benveniste – Kayne, Ledgeway (2015a) aduce argumente solide pentru derivarea auxiliarului *avea* (perfectiv) din încorporarea unei prepoziții nule în structura lui *fi*. Structura internă a lui *avea* îl conține astfel pe *fi*, ceea ce explică incompatibilitatea celor două auxiliare.

lexical (infinitiv) este plasat în specificatorul VOICEP; din această poziție este vizibil pentru ACORD cu proiecțiile din domeniul flexionar IP și valorizează trăsăturile centrelor ASP^0 și T^0 , însă nu și pe cele ale centrului $MOOD^0$. Trăsăturile centrului $MOOD^0$, care amalgamează modul și modalitatea în structurile cu un singur auxiliar, sunt satisfăcute prin INSERAREA auxiliarului de condițional în $MOOD^0$. S-a subliniat în mod repetat că auxiliarele românești (nonpasive) sunt centre (v., mai recent, Hill și Alboiu 2016); astfel, auxiliarele se inserează în mod direct în centrele funcționale ale căror trăsături le satisfac, $MOOD^0$ în cazul românei. Ulterior procesului de ACORD, verbul lexical se deplasează în specificatorul proiecției de timp.

O poziție intermediară de deplasare este [Spec, ASPP], unde are loc încorporarea centrului adverbial *mai* prin adjuncție la stânga. Faptul că adverbul clitic se deplasează odată cu verbul în inversiunea condițională (93) reprezintă un diagnostic pentru încorporare (derivarea încorporării este aceeași ca în (82) supra).

- (93) a. ***mai** lua-l-ar naiba!*
 b. *limba de lemn a acestui rinocer bolsevic !... **mai** duce-te-ai unde și-o-nțărcat dracu' „copchii* (<http://www.curaj.net/?p=27301>)

Din discuția de până acum rezultă că denumirile date de gramaticile tradiționale sunt destul de înșelătoare: valoarea principală a auxiliarului de „viitor” este de a marca, în primul rând, modul indicativ. Rămâne de văzut, în special în situația timpurilor irrealis, care este diviziunea precisă a marcării trăsăturilor gramaticale, i.e. în ce măsură au auxiliarele românești și valori de temporalitate, pe lângă valori de mod și modalitate, dată fiind diviziunea lui Reichenbach (1947) (cf. și Giorgi și Pianesi 1997) între timp al vorbirii / timp al evenimentului / timp al referinței⁴⁸. În orice caz, din perspectivă comparată, s-a subliniat în repetate rânduri că auxiliarele nu marchează doar valori de timp, ci se pot asocia cu / pot gramaticaliza orice valoare din proiecția extinsă verbală. În cadrul unei cercetări comparate impresionante, Anderson (2006) arată că auxiliarele pot marca **timpul** (în limbi ca: Canela-Krahô (Macro-Jê, Brazilia), Wambaya (Australia), Jingulu, Tuvan, Turkmen, Tswana), **modul** și/sau **modalitatea** (în limbi ca: Mapudungu (Araucanian, Chile), Xakas, Tswana (familia bantu, Botswana), Betta Kurumba (familia dravidiană, India), Chepang (Tibeto-Burman, Nepal), Ngiyambaa (Australia)) sau **aspectul** (în limbi ca: Gtaʔ, Rama (Chibchan, Nicaragua), Loni (limbă austroneziană, Papua Noua Guinee), Raga (limbă austroneziană, Vanuatu), Lavukaleve (limbă papuașă de est, East Papuan; Insulele Solomon)). Faptul că valoarea principală a auxiliarelor românești este de a marca modul nu este foarte surprinzător deci din perspectivă comparată.

Gramaticalizarea auxiliarelor românești ca mărci de mod nu este specială din punct de vedere istoric. Să analizăm auxiliarul *a avea* (< lat. *habere*) din structura perfectului compus. În primul rând, comparând toate formele sintetice ale verbului plin (lexical) *a avea* (94) cu formele auxiliarului *a avea* (95), observăm că din structura auxiliarului lipsesc chiar morfemele care marchează valorile gramaticale verbale; cu alte cuvinte, auxiliarul este redus la o parte din rădăcină (vizibilă în structura unora dintre formele sintetice ale verbului plin) plus morfemele de persoană.

(94) *a avea* ca verb lexical

a.	Indicativ	prezent	<i>a-m</i>	<i>av-e-m</i>
			<i>a-i</i>	<i>av-e-ți</i>
			<i>ar-e</i>	<i>a-u</i>
b.		imperfect	<i>av-ea-m</i>	<i>av-ea-m</i>
			<i>av-ea-i</i>	<i>av-ea-ți</i>
			<i>av-ea-ø</i>	<i>av-ea-u</i>
c.	mai-mult-ca-perfect		<i>av(-)u-sese-m</i>	<i>av(-)u-sese-m</i>
			<i>av(-)u-sese-i</i>	<i>av(-)u-sese-ți</i>
			<i>av(-)u-sese-ø</i>	<i>av(-)u-sese-ø</i>

⁴⁸ O altă soluție pe care am sugerat-o pentru a rezolva această tensiune dintre distribuția auxiliarelor românești, care este dictată de categoria de mod, și intuiția că auxiliarele marchează și unele valori de temporalitate este înzestrarea auxiliarelor cu o trăsătură de (c-)selecție [iT] (v. Nicolae 2015e).

d.	Subjonctiv	prezent (să)	<i>a-m</i>	<i>av-em</i>
			<i>a-i</i>	<i>av-eți</i>
			<i>aib-ă</i>	<i>aib-ă</i>

(95) *a avea* ca auxiliar în structura indicativului perfect compus

<i>a-m</i>	<i>a-m</i>
<i>a-i</i>	<i>a-ți</i>
<i>ar-e</i>	<i>a-u</i>

În al doilea rând, auxiliarul de perfect compus (în română) își are originea în formele de **prezent** ale verbului latinesc *habere* în structuri posesive (lat. *Habeo epistulas scriptas* '(lit.) Am scrisori scrise') reanalizate diacronic ca structuri perfective (*Am scris scrisori*) (v. Harris 1982; Pinkster 1987; Adams 2013: 615-651; Roberts 2013 pentru limbile romanice; Rosetti 1968, Caragiu-Marioțeanu 1969, Dimitrescu 1978 pentru română):

(96) lat. *habere* > rom. auxiliarul *a avea*

habeo > *aibu* > *amu* (prin analogie cu 1PL) > *am*

habes > *ae* > *ai*

habet > *ae(t)* > *a*

habemus > *aemu†* > *amu* > *am*

habetis > *aeți†* > *ați*

**habunt†* > *au*

†*aemu*, *aeți* – atestate în aromână

‡cf. și *faciunt* > *facunt*, atestat în inscripțiile latine din Dacia

Setul de trăsături ale verbului latinesc *habere* din structuri posesive reanalizate ulterior diferă de setul de trăsături ale auxiliarului *a avea* din structura perfectului compus:

(97) Seturi de trăsături

lat. <i>habere</i>	rom. auxiliarul <i>a avea</i>
[+indicativ]	[+indicativ]
[+prezent]	
[+structură tematică]	

Reanaliza verbului *habere* ca auxiliar este un tip obișnuit de gramaticalizare care respectă operațiile sintactice specifice acestui proces (Roberts și Roussou 2003), identificate în general în formarea auxiliarelor romanice (Ledgeway 2012: 121-129):

- slăbire semantică / pierdere de trăsături semantice (engl. *semantic bleaching / weakening*);
- pierderea structurii tematice: în *Habeo epistulas scriptas* '(lit.) Am scrisori scrise', lat. *habeo* atribuie el însuși rolul tematic Temă obiectului direct *epistulas scriptas*, pe când în cazul perfectului compus romanic auxiliarul *avea* este cu totul lipsit de abilitatea de a atribui rol tematic, această proprietate căzând sub incidența verbului lexical;
- pierdere de trăsături (morfo)sintactice (engl. *syntactic attrition*): pierderea trăsăturii [+prezent], decategorializare;
- reducere (morfo)fonologică (v. (96); (95) vs (94)) și dobândirea statutului de clitic (cuvânt dependent sintactic și morfofonologic);
- generare / deplasare într-o poziție mai înaltă: INSERARE în centrul MOOD⁰.

Cu alte cuvinte, două procese s-au împletit în gramaticalizarea verbului *a avea* în structura perfectului compus. În primul rând, pierderea structurii tematice a condus la reanaliza sa ca verb funcțional; astfel, INSERAREA în nucleul propozițional vizează în mod direct domeniul funcțional verbal (MOODP > TP > ASPP). În al doilea rând, acceptând ipoteza că originea perfectului compus în română este aceeași ca și în celelalte limbi romanice (structura posesivă de prezent), pierderea trăsăturii [+prezent] conduce la INSERAREA sintactică a auxiliarului într-o proiecție mai înaltă, proiecția de mod⁴⁹. Întrucât am luat franceza ca termen de comparație (v. (88) supra), este necesar să menționăm că în această limbă romanică gramaticalizarea *habere* > *avoir* nu a operat prin eliminarea trăsăturii / trăsăturilor de timp, fapt care explică variația auxiliarului *avoir* după mod și *timp*.

În concluzie, gramaticalizarea auxiliarelor românești a operat în mod sistematic prin *eliminarea trăsăturilor de timp (și aspect)* și *reanaliza acestor verbe ca mărci de mod*. Întrucât auxiliarele românești nu satisfac pe deplin necesitățile de temporalitate ale propoziției, verbul lexical este direct implicat în procesul de valorizare a trăsăturilor de timp, fapt care explică deplasarea verbului lexical din domeniul lexical vP în domeniul flexionar în română spre deosebire de alte limbi (e.g. franceza) în care auxiliarele satisfac necesitățile de temporalitate ale propoziției.

Rezultate de reținut

- în structurile analitice, inserția auxiliarului nu blochează ridicarea verbului din domeniul flexionar; auxiliarele românești sunt *centre* care se înserează în MOOD⁰

⁴⁹ Ar fi fost, de altfel, ciudat ca – în situația românei – gramaticalizarea auxiliarului *a avea* din structura perfectului compus să acționeze prin eliminarea trăsăturii originare [prezent] și substituția ei ulterioară cu trăsătura de timp [perfect / trecut]. Trăsătura [prezent] este încă latent prezentă în structura auxiliarului *a avea*, activându-se în contextele în care perfectul compus are interpretare de prezent perfect (*Am ajuns aici de acum 2 ore*). De altfel, în lingvistica romanică, s-a subliniat în repetate rânduri că prezentul perfect este una dintre valorile perfectului compus bazat pe descendenții verbului *habere* (v. Squartini și Bertinetto 2000 și referințele).

- auxiliarele românești valorizează trăsăturile de mod (și modalitate) din proiecția verbală extinsă, iar verbul lexical (participiu trecut, infinitiv, gerunziu / participiu prezent) este direct implicat în valorizarea trăsăturilor de timp și aspect
- astfel, spre deosebire de alte limbi romanice (e.g. franceza), verbul lexical se deplasează în [Spec,TP] în română, ca efect al implicării directe a verbului lexical în valorizarea trăsăturilor de timp
- o analiză transparadigmatică a formelor verbale românești (sarcină a unei cercetări viitoare) va stabili ce trăsături de gramatică universală sunt active în (morfo)sintaxa verbului românesc
- un aspect care necesită cercetări mai amănunțite privește interpretarea temporală a formelor modale *irrealis*

Relevanța faptelor examinate

- poziția înaltă atât a formelor sintetice, cât și a formelor analitice în conjuncție cu deplasarea verbului ca grup explică în mod direct efectele de adiacență din grupul verbal (v. §1 supra)
- acceptând ideea că strategia de deplasare a verbului este deplasare XP, nu deplasare X⁰, predicția analizei este că, în cazul deplasării în domeniul C, în mod sistematic se va deplasa verbul lexical (verbul sintetic în inversiuni bazate pe structuri sintetice, verbul lexical în inversiuni bazate pe structuri analitice), nu auxiliarul, predicție direct confirmată de paradigma din (98) (= (9)) din româna contemporană și de faptele din româna veche, examinate în capitolul IV

- (98) a. Citește-mi scrisoarea!
- b. citindu-mi scrisoarea
- c. Găsi-l-ar ăl din baltă! (internet)
- d. Ducă-se pe pustii!

Considerând că am adus argumente suficiente pentru a arăta că verbul românesc ocupă o poziție înaltă în ierarhia domeniului flexionar, pentru a încheia discuția privitoare la structura nucleului propozițional este obligatoriu să aducem în discuție observația lui Ledgeway (2015a), care subliniază tensiunea dintre *ideea* că verbul ocupă o poziție înaltă în domeniul flexionar și *distribuția* unor elemente funcționale (altele decât auxiliarele) din domeniul flexionar: „[...] the Romanian finite lexical verb is generally assumed to raise to a high clausal position (see now also Schifano [2015b]). However, it is clear that it does not target the highest available position within the sentential core, since it must follow the negator *nu* «not», pronominal object clitics, and all five of the so-called «clitic» adverbs [*mai, cam, prea, tot, și*⁵⁰]” (Ledgeway 2015a: 14).

⁵⁰ Și cu valoare temporală (*A și venit*), nu și focalizator (*Și Ion m-a întrebat despre tine*).

Cliticizarea adverbului *mai* a fost discutată mai sus; analiza se poate extinde la celelalte adverbe clitice, care se încorporează în aceeași manieră ca *mai*, diferența dintre ele ținând de proiecția în care se generează, în strânsă legătură cu semantica cu care sunt asociate. Rămân astfel de analizat natura cliticelor pronominale (§3.2 infra) și statutul negației propoziționale (§3.3 infra). De asemenea, identificarea poziției de generare a „particulei” / complementizatorului *să* (§3.4 infra) este un pas obligatoriu pentru analiza structurilor cu inversiune (§3.5 infra). Întrucât gramatica V2 a românei vechi se manifestă prin inversiune, o analiză formală cât mai riguroasă a inversiunii permite caracterizarea cât mai corectă a fenomenului V2 din româna veche.

Până în acest punct, structura nucleului propozițional al românei moderne se prezintă ca în (99), XP notând proiecțiile care vor fi identificate în cele ce urmează:

(99)	XP	NEGP	XP	MOODP	TP	ASPP
a.	<i>să</i>	<i>nu</i>	<i>i-l</i>	<i>dau_i</i>	<i>t_i</i>	<i>t_i</i>
b.		<i>nu</i>	<i>i l-</i>	<i>am</i>	<i>dat_i</i>	<i>t_i</i>

3.2 Cliticele pronominale

Distribuția generală a cliticelor pronominale în română este următoarea:

– configurații *proclitice* (100): pronumele clitice precedă verbul sintetic / auxiliarul (auxiliarele) în structuri perifrastice și sunt precedate de negație și de complementizatorii *să* și *a*

- (100) a. *îl văd / îl vedeam / îl văzusem*
 b. *l-am văzut / îl voi vedea / l-oi fi văzut*
 c. *nu îl văd / nu îl vedeam / nu îl văzusem*
 d. *nu l-am văzut / nu îl voi vedea / nu l-oi fi văzut*
 e. *să îl văd / să nu îl văd*
 f. *a-l vedea / a nu-l vedea*

– configurațiile *enclitice* (101)-(102): pronumele clitice sunt precedate de verbul la gerunziu, de imperativul pozitiv (101) (sub coordonare, encliza este obligatorie în limba standard cel puțin pentru primul conjunct, (101b)); tot cu encliză pronominală apare și inversiunea subjonctivului și a condiționalului în imprecății (102)

- (101) a. *văzându-l / nevăzându-l*
 b. *citește-l / du-te și citește-l / du-te și îl citește*
 (102) a. *ducă-l pe pustii*
 b. *lua-te-ar naiba!*

– o situație specială de encliticizare prezintă cliticul de acuzativ feminin de persoana a 3-a singular (*o*), care se encliticizează atunci când auxiliarul începe cu o vocală ((103a-c) vs (103d)); encliza lui *o* este determinată fonologic în acest caz (fiind o strategie de evitare a hiatului), deci nu prezintă un interes deosebit pentru sintaxa pronomelor clitice românești

- (103) a. *ai citi-o* / *I-a citit*
 b. *ați văzut-o* / *I-ați văzut*
 c. *o fi citit-o* / *I-o fi citit*
 d. *o veți citi / vedea*

În literatura asupra cliticelor pronominale din limbile europene (v. Rivero 1997; Roberts 2010a și bibliografia) se insistă asupra existenței a două sisteme de cliticizare, distinse în funcție de „orientarea” pronumelui clitic: *clitice orientate spre C* (complementizator)⁵¹ vs *clitice orientate spre I*⁵² (flexiune). În limbile romanice (moderne), cliticele pronominale sunt în general orientate spre I (dar v. spaniola veche, care – în propozițiile subordonate – amalgamează cele două sisteme, Rivero 1997; v. și nota 54 infra); unele limbi slave prezintă clitice orientate spre C (sârbo-croata, ceha, slovena, slovaca), pe când altele prezintă clitice orientate spre I (bulgara). Apartenența la aceeași familie de limbi nu garantează deci și existența aceluiași tip de orientare a pronomelor clitice. Rivero (1997) propune două criterii pentru distingerea cele două tipuri de orientare a cliticelor: *poziția față de negație* și *elementele cu care se stabilește o relație de adiacență* (de natură morfosintactică).

În sistemele orientate spre C, cliticele stabilesc relații de adiacență cu complementizatorii și precedă mărcile de negație (exemplificare prin sârbo-croată, *apud* Rivero 1997: 173):

- (104) a. *Ako to on bolje radi, ...* (sârbo-croată)
 dacă o el bine face.PREZ.3SG
 b. **Ako on bolje to radi, ...*
 ‘Dacă o face bine el’
- (105) a. *Ako ti bog ne pomogne, ...*
 dacă te Dumnezeu nu ajută.PREZ.3SG
 b. **Ako bog ne ti pomogne, ...*
 ‘Dacă Dumnezeu nu te ajută’

⁵¹ Numite și „clitice Wackernagel” / „clitice de poziția a doua”.

⁵² Unii autori le denumesc pe cele din urmă clitice orientate spre V(erb) (e.g. Hill și Alboiu 2016); termenii „clitic orientat spre V” și „clitic orientat spre I” acoperă aceeași realitate.

În schimb, în sistemele orientate spre I, cliticele stabilesc relații de adiacență cu verbul (forma sintetică / auxiliarul (primul auxiliar)) și sunt precedate de negație (exemplificare prin română⁵³):

- (106) a. *dacă el îl face bine*
 b. **dacă îl el face*
 (107) a. *dacă Dumnezeu nu te ajută*
 b. **dacă te (Dumnezeu) nu ajută*

Adiacența la complementizatori înalți (FORCE⁰) (e.g. *că*) este posibilă în română, însă apare ca efect al faptului că niciun constituent nu accesează periferia stângă (108a); în condițiile deplasării de constituenți în periferia stângă, se observă că, de fapt, cliticul stabilește relații de adiacență cu verbul, nu cu complementizatorul (108b). Adiacența la complementizatori joși (FIN⁰) (e.g. *să*) este, de asemenea posibilă (109a); prezența adverbului de negație *nu* indică însă că relația de adiacență stabilită de clitic privește verbul, nu complementizatorul (109b); aceeași distribuție caracterizează și complementizatorul nonfinit *a*, care amalgamează proiecțiile FORCE și FIN (110).

- (108) a. *că-I văd*
 b. *că(*-I) pe Ion îl văd*
 (109) a. *să-I văd*
 b. *să(*-I) nu-I văd*
 (110) a. *a-I vedea*
 b. *a(*-I) nu-l vedea*

Putem astfel conchide, la fel ca Manoliu-Manea (1989: 103); Iliescu (2003: 3272-3273); Săvescu-Ciucivara (2011); Hill și Alboiu (2016) i.a., că pronumele clitice românești

⁵³ Cf. și bulgara, limbă slavă cu orientare spre I a cliticelor (*apud* Rivero 1997: 173) (aceeași distribuție ca în română):

- (i) a. *Ako toj burzo **go** napravi, ...* (bulgară)
 dacă el repede o face.PREZ.3SG
 b. **Ako **go** toj burzo napravi*
 'Dacă o face repede el,...'
 (ii) a. *Ako bog ne **ti** pomogne, ...*
 dacă Dumnezeu nu te ajută.PREZ.3SG
 b. **Ako **ti** bog ne pomogne, ...*
 'Dacă Dumnezeu nu te ajută, ...'

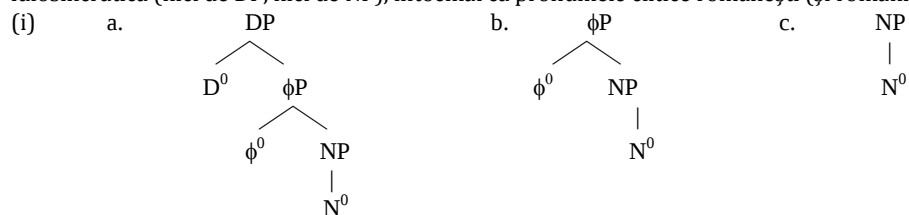
sunt clitice orientate spre I⁵⁴. Adoptăm, de asemenea, analiza din Săvescu-Ciucivara (2011), conform căreia cliticele sunt găzduite⁵⁵ în proiecții de persoană PERSP (unice pentru un singur clitic, multiple pentru clitice obiect diferite) care selectează în mod direct IP (scindat ca MOODP > TP > ASPP); cliticele pronominale nu sunt Grupuri ale Determinantului complete (i.e. DP), ci proiectează un grup nominal fără proiecția D, un Grup Phi (notat ϕ P) (Dechaine și Wiltschko 2002)⁵⁶. Ca opțiune parametrică, româna ordonează proiecția de persoană pentru cliticele dativ înainte de cliticele acuzativ (spre deosebire de franceză, unde ordonarea este acuzativ > dativ). Soluția propusă de Săvescu-Ciucivara (2011) și adoptată și aici este în acord cu *Parametrul flexiunii scindate* (engl. *The Split IP-parameter*) formulat de Thráinsson (1996) (v. Ștefănescu 1997; Cornilescu 2000; Alboiu 2002 pentru română), conform căruia unele limbi permit proiectarea de grupuri specificate ca [+N] în proiecția verbală extinsă. În conformitate cu condițiile minimaliste de proiectare a grupurilor sintactice, grupurile de persoană care primesc clitice se proiectează doar atunci când găzduiesc material morfolexical. Structura domeniului flexionar incluzând și proiecțiile care acomodează clitice este așadar cea din (111):

⁵⁴ Rivero (1997) arată că propozițiile subordonate din spaniola veche prezentau o gramatică dublă, cliticele pronominale putând apărea atât la stânga negației (orientare spre C) (i), cât și la dreapta negației (orientare spre I) (ii); prima opțiune, prezentă cu totul rezidual și în propoziții principale (iii), a fost eliminată diacronic. Opțiunea de cliticizare orientată spre C explică (cel puțin unele dintre) cazurile de interpolare din spaniola veche (v. și ȘIL.1.1.2, nota 18) (exemple de la Rivero 1997).

- (i) *si me de ti non guardase* (spaniola veche)
dacă mă de tine nu apăra.PREZ.1SG
'dacă nu mă apăr de tine'
- (ii) *si Dios non vos ayuda*
dacă Dumnezeu nu voi ajută.PREZ.3SG
'dacă Dumnezeu nu vă ajută'
- (iii) *Por qué me non recudes?*
de ce îmi nu răspunde.PREZ.2SG
'De ce nu-mi răspunzi?'

⁵⁵ Există o veche și nestinsă controversă privitoare la generarea cliticelor: după unii autori (e.g. Kayne 1975), cliticele se generează în poziții XP și se deplasează la PERSP; alți autori (Strozer 1976) au propus că pronumele clitice sunt direct generate în poziția în care apar; în fine, există analize care combină ambele abordări (Sportiche 1996).

⁵⁶ Dechaine și Wiltschko (2002) arată că „pronumele” nu reprezintă o categorie primitivă și identifică trei structuri sintactice pentru elementele incluse în general în clasa pronominalelor: pro-DP (ia), pro- ϕ P (ib) și pro-NP (ic). Categoriile superioare includ categoriile inferioare (pro-DP include pro- ϕ P și pro-NP; pro- ϕ P include pro-NP) ((i) după Dechaine și Wiltschko 2002:410). Categoria pro- ϕ P are o distribuție idiosincronică (nici de DP, nici de NP), întocmai ca pronumele clitice românești (și romanice).

(111) CP > [IP PERSP > MOODP > TP > ASPP

Predicția acestei linii de analiză este că diviziunea procliză / encliză se corelează cu opțiuni diferite de deplasare a verbului⁵⁷: procliza pronominală indică deplasarea verbului la flexiune (V-la-I), pe când encliza pronominală indică deplasarea verbului în domeniul complementizator (V-la-C). Relația dintre encliza pronominală și deplasarea verbului la C a fost subliniată în repetate rânduri (Rizzi și Roberts 1989; Dobrovie-Sorin 1994; Alboiu, Hill și Sitaridou 2014; Nicolae și Niculescu 2015; Hill și Alboiu 2016).

(112)	CP	>	[IP	PERSP	> MOODP >	TP	>	ASPP
				<i>îl</i>	<i>văd_i</i>	<i>t_i</i>		<i>t_i</i>
				<i>l-</i>	<i>am</i>	<i>văzut_i</i>		<i>t_i</i>
	<i>văzându</i>			<i>-l</i>			<i>t_i</i> ⁵⁸	
	<i>du_i</i>			<i>-te</i>	<i>t_i</i>	<i>t_i</i>		<i>t_i</i>
	<i>lua_i</i>			<i>-l-</i>	<i>ar</i>	<i>t_i</i>		<i>t_i</i>
	<i>ducă_i</i>			<i>-l</i>	<i>t_i</i>	<i>t_i</i>		<i>t_i</i>

Ordinea rigidă dativ > acuzativ a pronumelor clitice sub inversiune arată că pronumele clitice nu se deplasează/încorporează în structura verbului, ci că verbul se deplasează la stânga cliticelor/cliticului:

(113) a. *dă-mi-le* (vs *mi le dă*)
 b. *dându-mi-le*

În §3.5 infra vom aduce argumente pentru a susține ideea că proiecția vizată în deplasarea verbului în domeniul C este FINP.

Rezultate de reținut

- pronumele clitice românești sunt orientate spre flexiune (*I-oriented clitics*)
- cu excepția situațiilor în care encliticizarea este determinată fonologic (v. (103) supra), diviziunea procliză/encliză se corelează cu opțiuni diferite de deplasare a verbului (V-la-I pentru procliză, respectiv V-la-C pentru encliză)

⁵⁷ Excludem din discuție situațiile în care encliticizarea este exclusiv determinată fonologic (v. (103) supra și discuția).

⁵⁸ Avram (2003) arată că în structura domeniului flexionar al gerunziului se proiectează doar Grupul / câmpul sintactic de Aspect (ASPP), însă Niculescu (2013) argumentează și pentru proiectarea Grupului de Timp (TP); ridicarea obligatorie la C a gerunziului, diagnosticată prin encliză pronominală, este independentă de structura domeniului flexionar al acestei forme nonfinite. V. discuția din §3.3 infra.

Putem astfel revedea reprezentarea din (99), înlocuind una dintre proiecțiile necunoscute (XP) cu proiecția/proiecțiile în care sunt găzduite pronume clitice:

(114)	XP	NEGP	PERSP	PERSP	MOODP	TP	ASPP
a.	să	nu	i	-l	dau _i	t _i	t _i
b.		nu	i	l-	am	dat _i	t _i

Rămâne să discutăm în continuare statutul negației și să aducem argumente că *să* subjonctival este un complementizator generat într-o proiecție joasă din domeniul CP (FINP).

3.3 Negația propozițională⁵⁹

Importanța comportamentului negației⁶⁰ pentru arhitectura structurii propoziționale a fost subliniată în repetate rânduri, după cum arată și următorul citat din Hulk și van Kemenade (1997: 23): „[n]egation positions will turn out to be a true reflex of clause structure”, observație formulată în cadrul analizei fenomenelor V2 din istoria limbilor engleză și franceză.

Pollock (1989) este primul autor care atribuie negației propoziționale statutul de proiecție sintactică independentă, Grup al Negației (NEGP); Zanuttini (1997) insistă asupra faptului că, în limbile romanice, negația propozițională selectează IP (i.e. MOODP > TP > ASPP, sub ipoteza flexiunii scindate adoptate în această lucrare), care include proiecțiile verbale și proiecția/proiecțiile în care sunt găzduite cliticele pronominale (PERSP). Concluzia a fost extinsă și la analiza românei (Avram 1999; Isac și Jakab 2004; Hill și Alboiu 2016 i.a.). Structura propoziției negative este, așadar, următoarea:

(115)	NEGP > PERSP > MOODP > TP > ASPP						
	nu	îl	văd _i	t _i	t _i		
	nu	îl	voi	vedea _i	t _i		

În general, s-a considerat că negația blochează deplasarea verbului la C, după cum arată în mod direct distribuția propozițiilor imperative: imperativul pozitiv se caracterizează

⁵⁹ Nu ne propunem o discuție aprofundată a negației propoziționale în limba română, ci ne concentrăm doar asupra interacțiunii dintre negație și deplasarea verbului. Pentru discuții aprofundate asupra comportamentului negației în română, v. Dominte (2003); lucrările din volumul editat de Ionescu (2004); Zafiu (2008); Manea (2013).

⁶⁰ Excludem din discuție negația de constituent, asociată cu focalizarea (Zafiu 2008): [**Nu** Ion] a venit; L-am văzut [**nu** pe Vasile], ci pe Ion, realizată întotdeauna prin *nu* (chiar și pentru gerunziu: **Nu** citind are să reușească). Un alt tip de negație care nu prezintă interes în analiza deplasării verbului este negația profrază, care substituie și neagă întregul conținut propozițional, constituind ea însăși o propoziție simplă nonanalizabilă (Dominte 2003: 20): A venit? **Nu**. / Cred că **nu**. Ne concentrăm exclusiv asupra negației propoziționale, care inversează polaritatea întregii propoziții și este sensibilă la fenomenele de concordanță negativă (**Nu* a venit nimeni).

prin deplasare la C, diagnosticată prin encliză pronominală (116a); formarea imperativului negativ implică procliză pronominală (116b-c), indiferent că se selectează un „imperativ surogat” (i.e. folosirea infinitivului în loc de imperativ), cazul generalizat (116b), ori că se utilizează infinitivul propriu-zis și în structura negativă, utilizare specifică pentru cele trei verbe care au moștenit în mod direct din latină formele de infinitiv (*zi*, *du*, *fă*⁶¹), nerecomandată de normele limbii literare, dar preferată masiv în uz în paralel cu imperativul surogat (116c):

- (116) a. *Citește-mi scrisoarea!*
 Du-te acasă!
 b. ***Nu**-mi citi scrisoarea!*
 c. ***Nu** te du (nelit.) / duce (lit.) acasă!*

Roberts (1994) discută un alt efect de blocare indus de negație, și anume deplasarea cliticului în structurile restructurate din italiană; după cum arată paradigma de mai jos, negația blochează ridicarea cliticului (exemple din Roberts 1994: 223):

- (117) a. ***Non** lo voglio fare.* (italiană)
 b. **Lo voglio **non** fare.*
 c. *Voglio **non** farlo.*
 ‘Nu vreau s-o fac’

S-au propus o serie de analize pentru a surprinde efectele de blocare induse de negație⁶²: Roberts (1994) extinde distincția A/A-bar asupra centrelor și explică efectele de blocare prin aceea că „negation selectively blocks A-movement” (Roberts 1994: 217); Rivero (1997) consideră că NEG este un centru care c-commandă verbul, iar negația și C reprezintă același tip de centru, astfel că atunci când V se deplasează la C „trecând peste negație” violează Minimalitatea Relativizată⁶³ (engl. *Relativized Minimality*) (Rizzi 1990, 2001)⁶⁴; Hill

⁶¹ Al patrulea verb latinesc cu infinitiv scurt (*ferre* ‘a purta, duce, conduce’, imperativ: *fer*) nu s-a moștenit în română.

⁶² În Roberts (1994); Rivero (1997) (și majoritatea cercetărilor din anii 1990) deplasarea verbului este văzută exclusiv ca deplasare a centrului (X⁰-movement).

⁶³ „[I]n the configuration:

(i) ... X ... Z ... Y ...

Y cannot be related to X if Z intervenes and Z has certain characteristics in common with X. So, in order to be related to X, Y must be in a minimal configuration with X, where Minimality is relativized to the nature of the structural relation to be established” (Rizzi 2001: 89).

⁶⁴ Și pentru Roberts (1994) efectul de blocare cade sub incidența Minimalității Relativizate: „[the Relativized Minimality Condition] applies to heads in a fashion analogous to the way in which it applies to maximal projections” (Roberts 1994: 219).

și Alboiu (2016) (urmând pe Isac și Jakab 2004) consideră că, prin efectul de focalizare indus, negația însăși se deplasează la C. Problema la care nu răspunde niciuna dintre aceste analize este comportamentul gerunziului negativ: gerunziul negativ se deplasează la C, după cum arată encliza pronominală, constantă la forma pozitivă și la forma negativă (118). Deși marcată prin *ne-*, negația gerunziului reprezintă o formă de negație propozițională, după cum arată efectele de concordanță negativă (119). De asemenea, trebuie subliniat că negarea gerunziului este un proces sintactic, nu lexical (i.e. formele negative nu sunt INSERATE ca atare din Lexicon, ci se formează în cursul derivării sintactice), după cum arată „flexibilitatea” structurii gerunziului negativ, care acceptă încorporarea de centre adverbiale (120)⁶⁵.

- (118) a. *nevăzându-l*
 b. *văzându-l*
- (119) a. *nevenind / *venind nimeni*
 b. *pe nimeni nevăzând / *văzând*
- (120) a. *necitind*
 b. *nemaicitind*
 c. *neprecitind*
 d. *nepreamaicitind*

Proiectarea unui Grup al Negației **nu blochează**, așadar, deplasarea la C a gerunziului negativ, contrar cu ceea ce se întâmplă în situația imperativului negativ (cf. (116) supra). Cum se poate deci deriva această disparitate între gerunziu și imperativ și care este relevanța sa pentru arhitectura nucleului propozițional al limbii române?

Diferența evidentă dintre imperativul negativ și gerunziul negativ constă în utilizarea de mărci de negație diferite: cuvântul independent *nu* pentru imperativ și prefixul *ne-* pentru gerunziu. Diferența de realizare a cuvintelor negative se corelează cu o diferență de statut sintactic (specificator vs centru): *nu* este un cuvânt autonom⁶⁶ (poate apărea independent, ca pro-frază; poate purta accent focal etc., v. și Isac și Jakab 2004; Hill și Alboiu

⁶⁵ Concluzia nu se extinde la participiile prefixate cu *ne-* (e.g. *necitit*; *nevăzut*); în situația participiilor, *ne-* este un prefix lexical care formează antonime (Dominte 2003: 162–171; Iordăchioaia 2004).

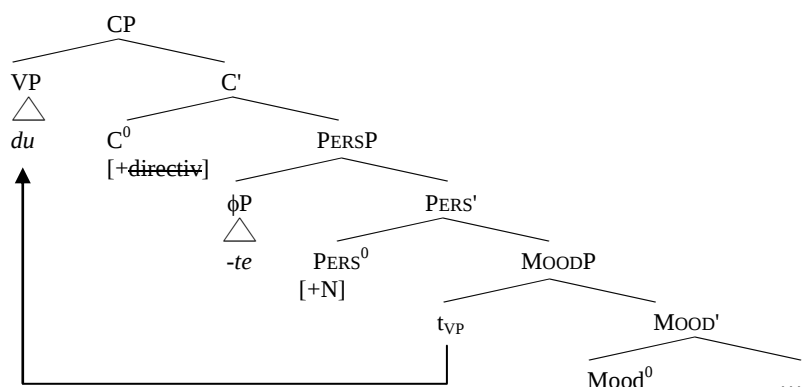
⁶⁶ Contra Barbu (2004), care consideră că *nu* marcă a negației propoziționale este un afix, nu un cuvânt autonom. Între argumentele aduse în sprijinul acestei interpretări, ideea că *nu* este un afix pentru că nu legitimează elipsă (p. 77–78) (e.g. *Ion să plece, dar Maria *să nu*) este eronată: instrucțiunea de legitimare al elipsei verbale în română (Nicolae 2013d) (în gramatica universală de fapt, v. Thoms 2011; Rouveret 2012 și referințele) se atribuie complementului centrului T; întrucât în româna contemporană verbul se ridică în mod sistematic la MOOD (formele sintetice) / T (verbul lexical în structuri analitice) (v. §3.1 supra), verbul „scapă” în mod sistematic din domeniul de eliziune, iar, ca efect, elipsa legitimată de auxiliare nonpasive nu este posibilă în română. În schimb, în limbi ca engleza, unde deplasarea verbului este joasă (v. §1 supra), elipsa legitimată de auxiliare (e.g. *John read the book, and I will Ø too*) este permisă. De altfel, dacă atât *nu*, cât și *ne-* ar fi afixe, e greu de înțeles care este diferența dintre ele.

2016), fiind un adverb de negație INSERAT în [Spec, NEGP]; în schimb, *ne-* este un centru, generat direct în NEG⁰.

În aceste condiții, să analizăm propozițiile imperative și gerunziale, pozitive și negative. Reamintim că lucrăm sub ipoteza că verbul românesc se deplasează ca grup (XP-movement) (§§2; 3.1.2; 3.1.2), ceea ce presupune deplasare a verbului prin specificatori.

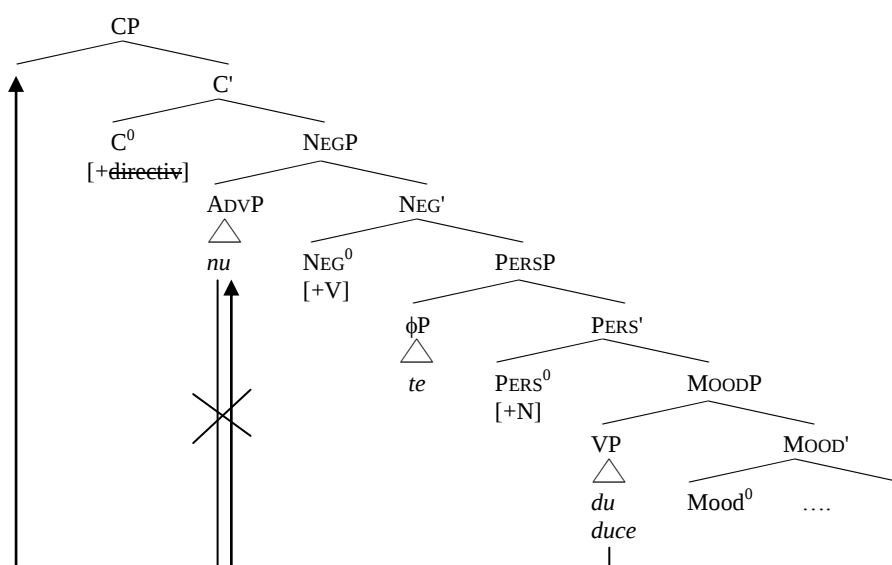
În cazul imperativului pozitiv (121), encliza pronominală diagnostichează deplasarea la C (pentru moment, vom considera că proiecția la care se deplasează verbul în configurații enclitice este C, urmând a rafina această interpretare în §3.5 infra ca deplasare la FIN); deplasarea la C (i.e. la [Spec, CP]) a imperativului din [Spec, MOODP] se explică prin verificarea trăsăturii [+directiv] (Niculescu 2015). Specificatorul proiecției de persoană, care găzduiește cliticul pronominal (φP), nu creează efecte de intervenție, întrucât proiecția de persoană are trăsături nominale [+N].

(121) *Du-te!*

În schimb, în cazul imperativului negativ, deplasarea verbului în domeniul C nu are loc: imperativul negativ (surogat sau propriu-zis) este caracterizat prin procliză pronominală (122a), configurația enclitică fiind exclusă (122b). În această situație, adverbul de negație *nu*, situat în [Spec, NEGP], creează efecte de intervenție care blochează deplasarea verbului la C; spre deosebire de centrul PERS⁰, care este înzestrat cu trăsături [+N], centrul NEG⁰ este înzestrat cu trăsături [+V] (derivabile din trăsăturile sale de selecție, NEGP > IP) (v. și Barbu 2004: 79), astfel că specificatorul proiecției NEGP nu poate fi omis în deplasarea verbului. Trăsătura [+directiv] din C⁰ se verifică prin ACORD la distanță (opțiune posibilă pentru imperativ, vizibilă în coordonare prin aceea că encliza pronominală nu este obligatorie la al doilea conjunct: *Mergi și spală-te / te spală!*). Elementul de negație *nu* este un adverb plin (nu un semiadverb/adverb clitic ca *mai*, *prea*, *tot*, *cam*, *și*) și ocupă o poziție de specificator, deci cliticizarea sa sintactică și deplasarea odată cu verbul nu este o opțiune (122c); doar semiadverbele / adverbele clitice se pot încorpora prin adjuncție la stânga și se pot deplasa odată cu verbul (122d), așa cum am arătat mai sus. Reprezentarea surprinde structura sintactică a exemplului (122a) și imposibilitatea de a deriva exemplele (122b).

- (122) a. *Nu te du / duce!*
 b. **Du-nu-te t_{du} / duce-nu-te t_{duce}!*
 c. **Nu du-te / nu duce-te!*
 d. *Mai du-te!*

Specificarea categorială se dovedește a fi foarte importantă: deplasarea în periferia stângă a propoziției fără ca adverbul *nu* să creeze efecte de intervenție este posibilă pentru participiile pasive, categorii verbale nominalizate / adjectivizate, deci specificate categorial ca [-V]; deplasarea participiului pasiv este dictată exclusiv de factori pragmatici (i.e. este o formă de deplasare A-bar), propoziția (123) fiind pe deplin gramaticală atunci când participiul dislocat are citire contrastivă.

- (123) *Citită nu a mai fost t_{citită} de mult poezia asta.*

Gerunziul pozitiv care generează propoziție nonfinită⁶⁷ este caracterizat de encliză pronominală, considerat principalul test sintactic de deplasare la C (v. și Niculescu 2014) (124a). În ce privește structura internă a gerunziului românesc, există două ipoteze privind componența domeniului flexionar al gerunziului (ambele convergente asupra ideii că

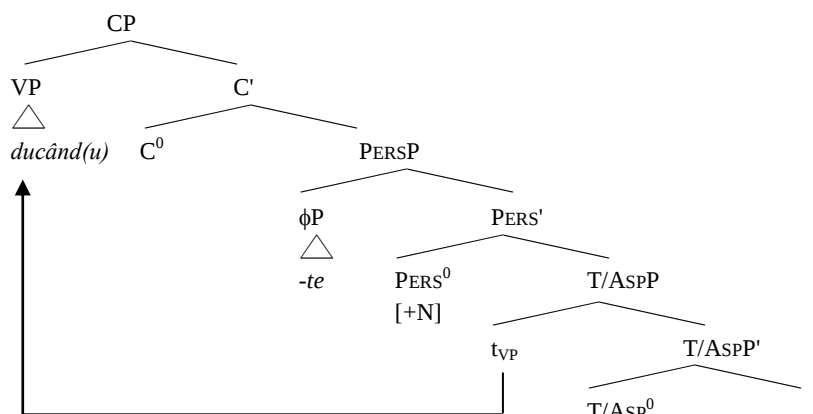
⁶⁷ Nu discutăm deci gerunziile care apar ca formant în structura prezumtivului (*o fi venind*), gerunziile modifier, adjectivizate (*hornuri fumegânde*) sau nu (*stelele strălucind pe cer*) și gerunziile care apar în poziția de complement al verbelor de percepție (*L-am auzit cântând*) (v. Avram 2003: 203-204 asupra distribuției gerunziului), ci doar gerunziile propoziționale.

structura domeniului flexionar al gerunziului este redusă): Avram (2003) propune că verbul de gerunziu se ridică până la proiecția de Aspect, iar Niculescu (2013) argumentează că proiecția flexionară până la care se ridică gerunziului este proiecția de Timp. Analiza aspectuală (Avram 2003) face predicții corecte privind interacțiunea dintre aspect și (in)dependența temporală a gerunziului și explică de ce gerunziul acceptă în structura internă patru dintre cele cinci clitice adverbiale / semiadverbe, și anume pe cele cu interpretare aspectuală (*cam, mai, prea, tot*)⁶⁸, însă nu și cu cliticul adverbial *și* care are interpretare temporală (echivalent cu *deja*: *Ion a și venit* sau *imediat*: *Cum îl chemam, și venea*) (124b). În schimb, analiza temporală (Niculescu 2013) explică în mod elegant capacitatea gerunziului de a avea subiect propriu, diferit de subiectul din principală, și de a îl marca nonambiguu cu cazul nominativ (124c). O sugestie teoretică din Chomsky (2007, 2008); Richards (2007) privind „moștenirea” trăsăturilor de temporalitate (*Feature Inheritance*) de către flexiune de la C, combinată cu intuiția lui Ouali (2008) conform căreia C poate *dona / păstra / împărți*⁶⁹ trăsăturile de temporalitate cu flexiunea, poate da seamă de trăsăturile paradoxale ale gerunziului: domeniul complementizator al acestei forme *păstrează* trăsăturile de temporalitate; astfel, forma de gerunziu prezintă trăsături de temporalitate, însă acestea sunt instanțiate în domeniul C, nu în domeniul flexionar; TP nu se proiectează, însă prezența trăsăturilor de temporalitate în structura propoziției gerunziale permite atribuirea nominativului. Opțiunea de *păstrare* a trăsăturilor în domeniul C explică de ce gerunziul se ridică în mod sistematic la C: pentru verificarea trăsăturii nonfinit. Într-o formulare informală, se poate spune că trăsătura nonfinit este „tare” în română și trebuie verificată în mod direct, adică prin deplasare la C, asociată cu encliză pronominală (gerunziul), sau prin inserare a unui complementizator nonfinit în C, asociat cu lipsa deplasării la C și procliză pronominală (infinitivul verbal precedat de *a*). Această ipoteză surprinde diferența dintre morfologia „continuă” a gerunziului și morfologia „discontinuu” a infinitivului, sugerată în nota 33. Derivarea gerunziului pozitiv (124a) este redată în reprezentarea de mai jos; în lumina discuțiilor din acest paragraf, vom considera că domeniul flexionar al gerunziului nu conține o proiecție de mod (MOODP) și vom eticheta grupul din domeniul flexionar proiectat în structura gerunziului ca T/ASPP.

⁶⁸ Pentru a ne asigura că citirea nonambiguă este cea aspectuală, este recomandabilă încorporarea semiadverbelor în structura gerunziilor negative, strategie care elimină alte interpretări posibile, cel puțin pentru *cam, mai, prea*: *necamștiind / nemaivenind / nepreavăzându-l*; sensul aspectual al lui *tot* este evident în structurile pozitive (*tot greșind*, cf. *a tot greșit* – același sens), structurile negative cu *tot* fiind constrânse (**/? netotgreșind*) din cauze independente de formarea gerunziului negativ (v. **/? nu a tot greșit*).

⁶⁹ Ouali (2008) și Biberauer și Roberts (2010) arată că toate cele trei opțiuni sunt instanțiate în limbi / situații diferite.

- (124) a. *ducându-te*
 b. **neșivenind; *și venind*⁷⁰
 c. *Venind Ion / el, Maria s-a supărat.*

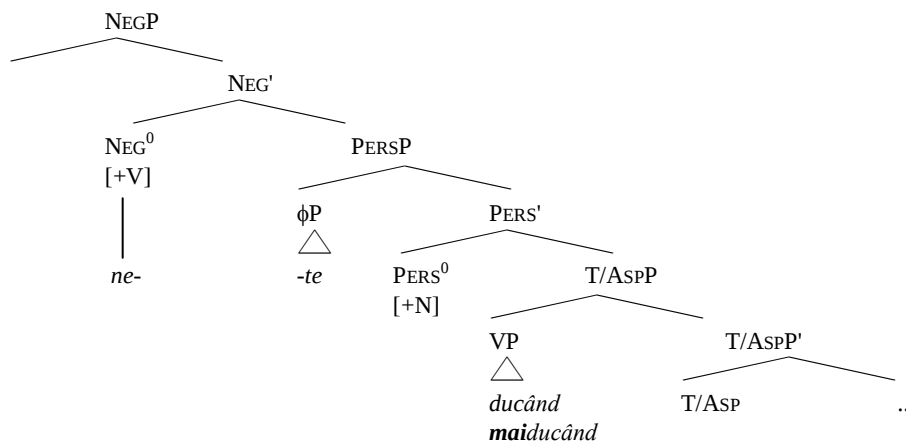

Spre deosebire de imperativul negativ, care se caracterizează prin procliză pronominală, gerunziul negativ se caracterizează prin encliză pronominală și prefixarea mărcii de negație *ne-* (125a); reamintim că negarea prin *ne-* a gerunziului este o formă de negație propozițională (v. (119) supra). Inventarul de proiecții sintactice din propoziția gerunzială negativă și specificarea lor cu trăsături categoriale este identică: NEGP are trăsături [+V], deci tranzitarea [Spec, NEGP] este obligatorie; marca de negație *ne-* este însă un centru (X^0) și se generează în NEG^0 (125i), specificatorul proiecției de negație nefiind blocat și fiind obligatoriu tranzitat de VP în deplasarea acestuia către C (125ii). Fiind un centru, deci având aceleași trăsături ca semiadverbele / adverbele clitice, *ne-* se încorporează în structura verbului întocmai ca *mai* aspectual (v. derivările din (82) supra): prin adjuncție la stânga (125iii). Dacă verbul la gerunziu conține deja încorporat un centru adverbial aspectual (e.g. *mai*), marca de negație *ne-* se va încorpora la stânga acestuia prin adjuncție, obținându-se astfel gerunzii cu o structură internă din ce în ce mai complexă (125b).

- (125) a. *neducându-te*
 b. *nemaiducându-te*

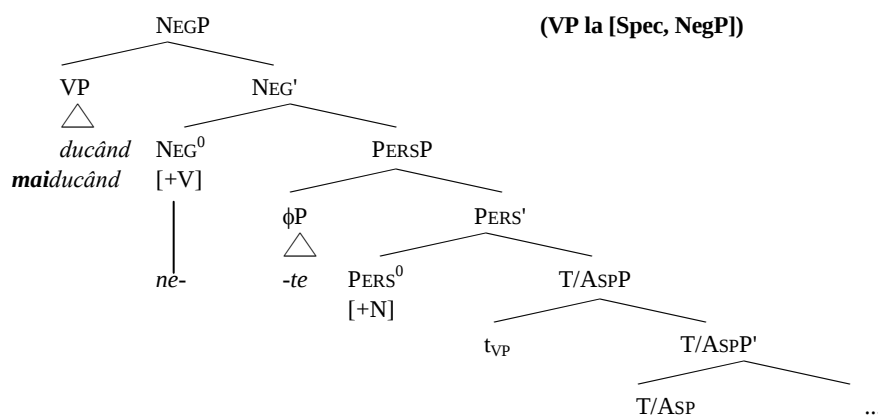
⁷⁰ *Și venind* este gramatical când *și* se citește ca semiadverb de focalizare (*Și venind, tot nu mă convinge = Chiar venind, nu mă convinge*).

(i)

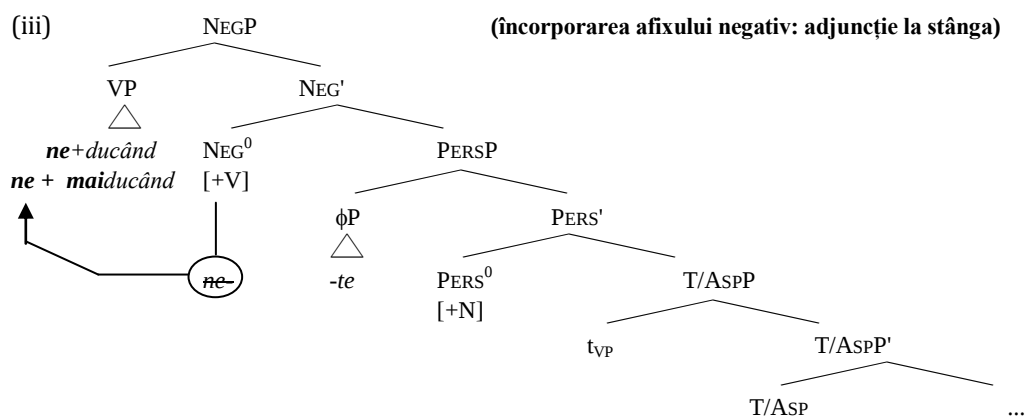
(ii)

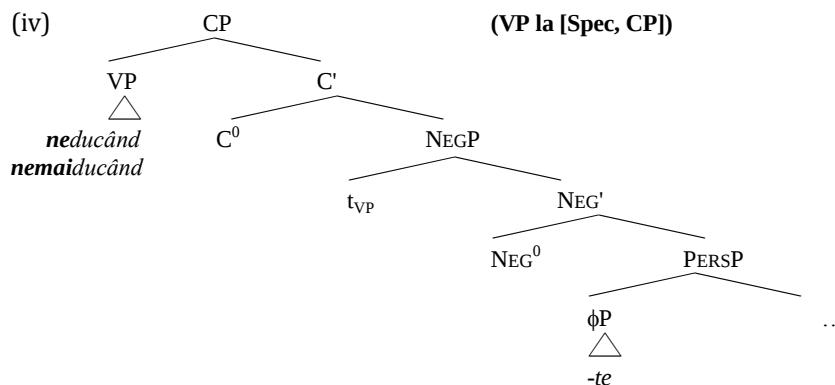
(VP la [Spec, NegP])

(iii)

(încorporarea afixului negativ: adjuncție la stânga)

Relevanța fenomenului examinat

- negația propozițională reprezintă proiecția cea mai înaltă din domeniul flexionar: NEGP selectează IP (NEGP > IP {PERSP > MOODP > TP > ASPP}) și este selectat de CP (CP {FORCEP > ... FINP} > NEGP); astfel, la setul de diagnostice sintactice care indică diviziunea CP / IP (encliză / procliză), putem adăuga și *poziția față de adverbul de negație propozițională nu*: plasarea la dreapta negatorului *nu* indică (i) apartenență la domeniul flexionar și (ii) proiectarea domeniului flexionar IP⁷¹; apariția la stânga negatorului *nu* indică apartenența la domeniul CP (126); și *ne-*, ca marcă de negație propozițională (nu ca formant lexical al antonimelor) în structura gerunziului, indică proiectarea unui domeniu flexionar (într-adevăr redus) pentru această formă nonfinită

(126) CP > NEGP > IP

- efectele de blocare sunt induse de natura mărcilor de negație: *ne-* este un centru și se încorporează în aceeași manieră ca alte centre (*mai, cam, prea, tot*); *nu* este un adverb plin, se proiectează ca specificator, astfel că lexicalizează [Spec, NEGP] și blochează tranzitarea acestei poziții de către verb
- efectele de blocare cauzate de adverbul plin *nu*, inserat ca Grup Adverbial (ADVP) în poziție de specificator, reprezintă un argument suplimentar pentru deplasarea ca grup

⁷¹ În configurația modală *putea* + infinitiv verbal fără *a*, infinitivul a fost analizat ca proiectând o structură redusă (Avram 1999); în Nicolae (2015d), am analizat această formă de infinitiv ca proiectând doar domeniul lexical (vP/VOICEP), aducând în discuție, între alte argumente, și faptul că semiadverbele de tipul *mai* se realizează exclusiv în domeniul verbului modal (OK **Mai** poate veni), încorporarea lor în forma infinitivului în această configurație nefiind admisă (*Poate **mai** veni), deși încorporarea lor în structura infinitivului verbal fără *a* nu este exclusă (OK *va mai veni*, *ar mai veni*); imposibilitatea încorporării semiadverbului în structura infinitivului în configurația modală indică faptul că ASPP nu se proiectează. Incompatibilitatea dintre infinitivul scurt și negația propozițională (*Poate **nu** veni) și realizarea negației propoziționale exclusiv în domeniul verbului modal (OK **Nu** poate veni) verifică ipoteza că NEG selectează IP și că negația propozițională nu este disponibilă atunci când domeniul flexionar nu se proiectează.

a verbului în română, instanțiind un efect prototipic de *Minimalitate Relativizată* (Rizzi 1990, 2001): un element de același tip (specificatorul unei proiecții cu trăsătura categorială [+V], i.e. [Spec, NEGP]) creează efecte de intervenție în deplasarea altui constituent specificat ca [+V] (verbul lexical care se deplasează ca grup)

3.4 Statutul lui *să*

Așa-numita „particulă” *să* care apare obligatoriu în structura subjonctivului în română a ridicat o serie de probleme de interpretare sintactică: atât în gramaticile tradiționale (GLR 1963/1966; GALR 2008; GBLR 2010), cât și în lucrările de orientare generativă (Dobrovie-Sorin 1994, 2001; Barbosa 1995; Alboiu și Motapanyane 2000; Cornilescu 2000; Paoli 2003; Stan 2007; Jordan 2009; Pană Dindelegan, Dragomirescu și Nedelcu 2010: 54; Cotfas 2011; Nicolae 2013d: cap. IV i.a.) se subliniază faptul că *să* are proprietăți mixte, de centru flexionar și de complementizator (v., pentru o discuție echilibrată, Zafiu 2013a: 30-31, Gheorghe 2013: 467-469). Fără a relua toate argumentele din lucrările citate, vom puncta pe scurt o serie de argumente (mai rar discutate sau nediscutate până acum) care conduc către interpretarea lui *să* drept complementizator (generat însă în proiecția joasă de complementare, FIN) (ca și Dobrovie-Sorin 1994, 2001; Stan 2007; Cotfas 2011; Zafiu 2013a: 30-31; Gheorghe 2013: 467-469; Nicolae 2013d: cap. IV). Analiza elementului *să* ne va permite să facem o cartografiere cât mai corectă a domeniului C, indispensabilă pentru înțelegerea derivării structurilor cu inversiune. Fidel principiilor de analiză pe care le-am adoptat până în acest punct, distribuția va avea prioritate față de orice fel de alte argumente.

În primul rând, poziția lui *să* în raport cu negatorul *nu* și cu cliticele pronominale este un prim argument pentru interpretarea drept complementizator: spre deosebire de elementele din domeniul flexionar, *să* precedă cliticele pronominale și marca de negație *nu* (127a), întocmai precum complementizatorii (127b), spre deosebire de elementele din domeniul flexionar (verbe sintetice, auxiliare), care sunt precedate de cliticele pronominale și de *nu* (127c-d):

- (127) a. *să nu îl văd*
 b. *că / dacă nu îl văd*
 c. *nu îl văd*
 d. *nu l-am văzut*

Un argument interesant pentru statutul lui *să* se poate deriva și din comportamentul semiadverbului *mai*: după cum am arătat mai sus, *mai* se generează drept centru al unei proiecții de aspect și se încorporează prin adjuncție la stânga în structura verbului lexical (sintetic, v. (82), sau analitic, v. (93)). Astfel, *mai* diagnostichează tranzitarea proiecției de Aspect din domeniul lexical. Conform normelor literare, *mai* se linearizează imediat la stânga verbului lexical (127a, b), fiind astfel precedat de pronume clitice (128a) / pronume clitice

plus auxiliar (128b); în limba nonstandard însă și în istoria limbii române (Mîrzea Vasile 2015), există și opțiunea de a lineariza semiadverbul *mai* la extremitatea stângă a nucleului flexionar, precedând astfel pronumele clitice și auxiliarele (128a', b'), opțiune care a fost analizată ca formă de linearizare postciclică (Nicolae 2013d: cap. IV). În structurile a, b și a', b' *mai* are aceeași interpretare aspectuală (aditivă, continuativă):

- (128) a. *le mai văd*
 a'. *mai le văd* (româna nonstandard)
 b. *le-am mai văzut*
 b'. *mai le-am văzut* (româna nonstandard)

În structura subjonctivului (prezent), *mai* se comportă la fel ca mai sus: precedă verbul lexical și este precedat de cliticele pronominale (129a) (opțiunea limbii standard) sau precedă cliticele pronominale și verbul lexical (129b) (opțiune nonstandard), opțiuni echivalente sub raportul interpretării. În schimb, foarte relevant pentru statutul lui *să* este că *mai* nu se poate lineariza la stânga lui *să* (129c); secvența „*mai să*” este gramaticală, însă *mai* își pierde sensul aspectual aditiv sau continuativ, fiind echivalent în această combinație cu adverbul *aproape* (129d). Imposibilitatea semiadverbului *mai* de a se lineariza la stânga lui *să* (129c) indică faptul că *să* este situat în afara domeniului flexionar, fiind deci plasat în domeniul imediat superior, domeniul C.

- (129) a. *să le mai văd*
 b. *să mai le văd*
 c. **mai să le văd* (*mai* cu citire aspectuală)
 d. *Mai să plece când a auzit ce am spus.* (*mai* ‘aproape’)

Să prezintă o caracteristică neașteptată pentru un element flexionar (particulă sau auxiliar) însă bine reprezentată pentru complementizatori: prezența în structuri cu complementizatori scindați sau dublați. Structura *ca... să* a fost analizată de Stan (2007) ca reprezentând o instanțiere prototipică a ipotezei scindării complementizatorului în două proiecții separate, FORCEP și FINP, între care se găzduiesc constituenți dislocați (focus (130a), topic (130b)) în periferia stângă a propoziției subordonate (Rizzi 1997):

- (130) a. *Pe cine ai vrea să vezi?*
Vreau ca DOAR PE ION să-l văd.
 b. *Ce ai vrea să facă Ion?*
Aș vrea ca ION să facă traducerea.

Mai puțin discutată în literatură este construcția cu recomplementare / dublarea complementizatorului (v. Fontana 1993: 163-165, pentru definirea termenului) în care *să* lexicalizează ambele poziții C, FORCE și FIN. În limba contemporană, recomplementarea lui *să* este determinată de prezența în periferia stângă a constituentului *nu cumva* / *nu care cumva*, deci este parțial idiomatică, însă în româna veche structura permitea mai mare flexibilitate (v. §IV.2.2). În structurile subordonate, primul *să* lexicalizat este echivalent cu *ca* (din structura *ca... să*) (131). Diferența dintre structura *ca... să* și structura *să... să* este vizibilă în propozițiile principale, unde doar structura din urmă este permisă (132a).

- (131) a. *Mă tem **să** nu cumva **să** (nu) vină.*
 b. *Mă tem **ca** nu cumva **să** (nu) vină.*
- (132) a. *OK **Să** nu care cumva **să** (nu) vină!*
 b. ****Ca** nu care cumva **să** vină!*

Până la o analiză exhaustivă a distribuției și interpretării structurii *să... să* (modelată parțial după analiza lui *ca... să* propusă de Stan 2007), vom reține ideea că structurile cu dublarea complementizatorului / recomplementare sunt tipice pentru elementele conjuncționale / complementizatori, ceea ce indică încadrarea lui *să* în această clasă.

Din faptele prezentate până în acest punct, rezultă că *să* are o natură conjuncțională, fiind un complementizator. Ipoteza de scindare a complementizatorului propusă de Rizzi (1997) permite complementizatorilor să fie generați în două poziții, FIN⁰ (poziție joasă) și FORCE⁰ (poziție înaltă). Structurile cu dublarea complementizatorului / recomplementare sunt un prim argument pentru generarea lui *să* în poziția FIN⁰ (poziția FORCE fiind ocupată de cel de al doilea complementizator). Următoarele argumente distribuționale susțin această idee.

În primul rând, generarea în FIN a lui *să* explică adiacența lui *să* la nucleul flexionar (distribuție luată în mod repetat ca indicând natura de marcă flexionară a lui *să*) (133c, c'), specială prin raportare la alți complementizatori, care permit interpoziția de constituenți între ei și nucleul flexionar (133a-b):

- (133) a. *Știu că **el** vine.*
 b. *Mă întreb dacă **măine** vine.*
 c. **Vreau să **el** vină / **să** **măine** vină.*
 c'. *Vreau (ca) **el** / **măine** să vină.*

În structura propoziției propusă în această lucrare, FINP selectează IP; în conjuncție cu ipoteza că verbul se deplasează ca grup, specificatorii proiecțiilor verbale sunt ocupați chiar de verb (ridicat la cea mai înaltă proiecție verbală din domeniul flexionar, v. §3.1 supra), astfel că nu există specificatori liberi în care să se poată plasa constituenții în (133c).

În al doilea rând, dacă *să* se generează în FIN, se poate explica libertatea spațiului care îl precedă pe *să* de a găzdui constituenți cu interpretarea pragmatică (e.g. (130), (131), (133c')): spațiul dintre *să* și limita stângă propoziției subjonctivale reprezintă periferia stângă a propoziției.

În al treilea rând, generarea lui *să* în FIN explică de ce *să* se poate combina și cu alți complementizatori / conjuncții, e.g. cu *dacă*, *cum* (134a-b) (nu toate combinațiile sunt posibile din cauza trăsăturilor de selecție: *că* nu se poate combina cu *să*, întrucât *că* selectează indicativ sau condițional, nu și subjonctiv); primul complementizator lexicalizează poziția FORCE, iar *să*, poziția FIN; intercalarea de constituenți în periferia stângă este, conform analizei, posibilă (134c). Combinarea cu alți complementizatori a fost luată ca argument în sprijinul interpretării lui *să* ca marcă flexionară; considerarea lui *să* drept un complementizator generat în poziție joasă oferă însă o explicație corectă pentru această coocurență.

- (134) a. Mă întreabă **dacă** *să* vină.
 (a'. Mă întreabă **dacă** vine)
 b. Știu **cum** *să* fac.
 (b'. Știu **cum** a făcut)
 c. Mă întreabă **dacă** măine *să* vină.

Se știe că, în general, complementizatorii și elementele relative (pronume, adjective, adverbe) se exclud reciproc, intuiție formalizată de Chomsky și Lasnik (1977) ca *Doubly-Filled COMP Filter*⁷² și extinsă de Koopman (1996) și Koopman și Szabolcsi (2000) ca o constrângere generală asupra lexicalizării simultane a centrului și a specificatorului aceleiași proiecții (*Generalized „Doubly-Filled COMP Filter”*)⁷³. Astfel, elementele relative și complementizatorii care apar în FORCE sunt în competiție pentru aceeași poziție⁷⁴ (elementele *wh*- pentru [Spec, FORCE], complementizatorii pentru FORCE⁰)⁷⁵:

⁷² Chomsky și Lasnik (1977: 446): „[...] at least one of the elements of COMP must be deleted. That is, we have the filter (53) [...]:

(53) *[_{COMP} *wh*-phrase φ], $\varphi \neq e$ ”.

⁷³ Koopman și Szabolcsi (2000: 4):

„Generalized «Doubly Filled Comp Filter» (modified Linear Correspondence Axiom)

No projection has both an overt specifier and an overt head at the end of the derivation.”

⁷⁴ Violarea *Doubly-Filled COMP Filter* e posibilă în unele varietăți; violările se explică prin sintaxa diferită a elementelor *wh*- și a complementizatorilor din varietățile respective (v. Bayer și Brandner 2008; Baltin 2010).

⁷⁵ Coocurența unui complementizator înalt (e.g. *că*) cu elemente *wh*- este posibilă în română în împletirea vorbirii directe cu vorbirea indirectă (i). A se observa însă că, în această configurație, elementul *wh*- nu accesează [Spec, FORCEP] fiind precedat de *că*, ocupantul poziției FORCE⁰, ci specificatorul unei proiecții mai joase (probabil [Spec, FocP], cf. Rizzi 1997). Astfel de exemple nu reprezintă deci excepții de la *Doubly-Filled COMP Filter*.

(i) Mă întreabă **că** *pe cine* am văzut.

- (135) a. *Nu știu **cât** / ***cât** că / ***că** **cât** a plătit pentru mașină.*
 b. *Au discutat un anume model, dar nu știau **ce model** / ***ce model** că / ***că** **ce model** au discutat.*⁷⁶

Compatibilitatea lui *să* cu elemente relative indică faptul că *să* se generează în poziția joasă de complementizator FIN^0 , nefiind centrul proiecției în al cărei specificator se deplasează elementele relative (i.e. [Spec, FORCEP]):

- (136) a. *Nu știu **unde** să mergem.*
 b. *Mă întreb **care** să meargă.*

Putem astfel reveni la reprezentarea (99) / (114) și putem înlocui ultima proiecție necunoscută (notată XP) cu $FINP$; *să* este un complementizator care se generează în centrul acestei proiecții. O reprezentare mai complexă a nucleului flexionar și a periferiei stângi, cu ambele centre lexicalizate, este dată în (137); reprezentarea de mai jos surprinde structura sintactică a majorității exemplurilor discutate în această secțiune.

(137)	FORCEP (TOP, FOC, TP)	FinP	NEGP	PERSP	MOODP	TP	ASPP
<i>ca</i>		<i>să</i>	<i>nu</i>	<i>-l</i>	<i>dau_i</i>	<i>t_i</i>	<i>t_i</i>
<i>să nu cumva</i>		<i>să</i>		<i>-l</i>	<i>dau_i</i>	<i>t_i</i>	<i>t_i</i>
<i>dacă</i>		<i>să</i>		<i>-l</i>	<i>dau_i</i>	<i>t_i</i>	<i>t_i</i>
<i>unde</i>		<i>să</i>		<i>-l</i>	<i>dau_i</i>	<i>t_i</i>	<i>t_i</i>
<i>(că</i>				<i>îl</i>	<i>dau_i</i>	<i>t_i</i>	<i>t_i)</i>

Rezultate de reținut

- prin cartografierea limitei stângi a domeniului flexionar (i.e. a spațiului dintre domeniile IP și CP), am identificat proiecțiile funcționale (și elementele care le lexicalizează) care ajută la stabilirea apartenenței unui element la domeniul flexionar și, respectiv, la domeniul complementizator; astfel, apariția unor elemente la stânga negației și/sau a cliticelor pronominale le califică drept aparținând domeniului complementizator: elementele care proiectează grupuri (nominale, prepoziționale etc.) complexe sunt elemente deplasate pragmatic în proiecțiile de topic sau de focus din periferia stângă; elementele X^0 sunt complementizatori lexicalizând fie FIN^0 (*să*), fie $FORCE^0$ (*că*, *dacă*; *ca* din structura *ca... să* sau *ca să*; *cum* etc.)

⁷⁶ Baltin (2010: 331) arată că structura este gramaticală în engleza vorbită în Belfast (Belfast English), întrucât echivalentul lui *că* (= engl. *that*) lexicalizează poziția joasă de complementizator FIN în această varietate, spre deosebire de engleza standard, unde *that* lexicalizează $FORCE$.

(i) *They discussed a certain model, but they didn't know **which model** that they discussed.*
 'Au discutat un model anume, dar n-au știu exact pe care'

(engleza vorbită în Belfast)

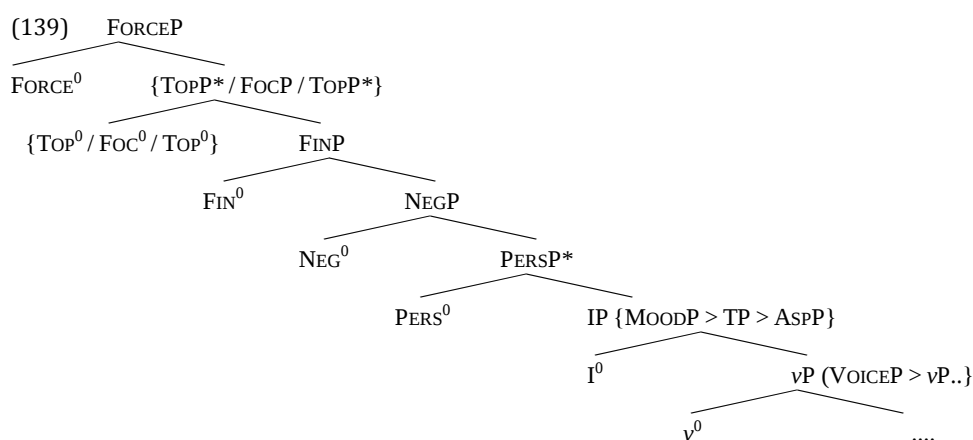
Extensiuni

- o situație specială prezintă *a* din structura infinitivului verbal: după cum au observat și Alboiu și Motapanyane (2000), *a* fuzionează centrele $FORCE^0$ și FIN^0 într-o proiecție C^0 nescindată⁷⁷; astfel, deși proiectează o propoziție nonfinită, infinitivul verbal precedat de *a* nu dispune de o periferie stângă propozițională; cu excepția elementelor care închid domeniul flexionar (negația și pronumele clitice) (138a-b), domeniul preverbal nu poate găzdui constituenți dislocați, întrucât statutul elementului *a* nu permite proiectarea unei periferii stângi (138b)⁷⁸ – domeniul în care sunt găzduiți constituenți deplasați A-bar în propoziția finită

- (138) a. *dorința de* [_{CP} *a nu-l vedea pe Ion*]
 b. **dorința de* [_{CP} (*pe Ion*) *a (pe Ion) nu-l vedea*]

3.5 Analiza formală a inversiunii

Analizele din secțiunile precedente conduc la formularea următoarei structuri a propoziției românești (concentrându-ne asupra domeniului flexionar și domeniului complementizator) (simbolul * notează caracterul recursiv al unor proiecții în structura de mai jos):

Urmând intuițiile exprimate în Rizzi și Roberts (1989); Dobrovie-Sorin (1994); Alboiu, Hill și Sitaridou (2014); Nicolae și Niculescu (2015); Hill și Alboiu (2016) între alții,

⁷⁷ Și complementizatorul prepozițional *a* din structura infinitivului verbal a fost supus aceluiași dublu tratament (marcă flexionară / complementizator) ca *să* (v. Nedelcu 2013: 36-41; Pană Dindelegan 2013: 212-214 și referințele).

⁷⁸ În lumina distribuției din (138), în structuri de tipul (i), în care constituenții interni propoziției infinitivale pot fi extrași, cel mai probabil proiecția în care se deplasează este una dintre periferiile propoziției regente (periferia vP pentru (iia) (cf. focalizarea OD) sau periferia CP pentru (iib)).

(i) *Ion dorește* [_{CP} *a-l vedea pe președinte*]

(ii) a. *Ion dorește pe președinte*_i [_{CP} *a-l vedea t_i*]

b. *Pe președinte*_i *Ion dorește* [_{CP} *a-l vedea t_i*]

vom interpreta encliza pronominală și postpunerea auxiliarelor ca indicații pentru deplasarea verbului în domeniul complementizator. Rămâne să stabilim care este însă proiecția la care se deplasează verbul inversat (mai precis, sub analiza deplasării verbului ca grup, proiecția în al cărei specificator se deplasează verbul). În analiza fazelor romanice vechi această proiecție este în general identificată ca fiind FINP (v. Ledgeway 2007, 2008; Wolfe 2015b și bibliografia); analize recente (ale românei vechi) au insistat asupra deplasării la FINP (Nicolae și Niculescu 2014) sau FOCp (în special analizele din Alboiu, Hill și Sitaridou 2014; Hill și Alboiu 2016), diferite forme de inversiune fiind deci asociate cu deplasare în poziții distincte din domeniul C.

În continuare, ne propunem să aducem argumente în sprijinul analizei inversiunii în româna contemporană ca deplasare uniformă la FINP. În capitolul următor, vom extinde această analiză și la discuția gramaticii V2 a românei vechi, încercând să reconciliem rezultatul din Alboiu, Hill și Sitaridou (2014); Hill și Alboiu (2016) privitor la valoarea pragmatică a inversiunilor (din cronicile moldovenești, principalul material al autoarelor) cu ipoteza că verbul se deplasează în mod uniform la FIN. În armonie cu principiile de analiză adoptate și aplicate până în acest punct al lucrării, distribuția are întâietate în fața interpretării.

Reamintim că inversiunea în româna contemporană este atestată cu imperativul (obligatorie; sub coordonare, cel puțin la primul conjunct inversiunea este obligatorie) (140a), gerunziul (obligatorie) (140b), imprecățiile condiționale (140c) și subjonctivale (140d)⁷⁹. Inversiunea este declanșată, în general, de factori obligatorii: verificarea trăsăturii [+directiv] la imperativ (Niculescu 2015), verificarea trăsăturii [nonfinit] la gerunziu – strategie de compensare a instanțierii paradigmatică prin deplasare⁸⁰ –, verificarea trăsăturii [+directiv] asociată cu trăsăturile pragmatice specifice imprecăției pentru inversiunea condițională și subjonctivală – i.e. verificarea trăsăturii [+directiv] proiectată în plan irrealis. Onu (1965)⁸¹ identifică semnificațiile cu care se asociază inversiunea condițională: imprecăție dinamică (*Înghiți-l-ar pământul!*), imprecăție disimulată, ironic-glumeață (*Fire-ai să fii!*) sau cu funcție de alintare (*Mânca-o-ar mama!*), sens deziderativ intensiv (*Dare-ar Domnul Dumnezeu!*) sau ipotetic (*Jelui-m-aș și n-am cui*). Există și situații în care inversiunea condițională se grefează pe structura unei imprecății, dar se asociază interpretativ cu exprimarea autoreferențială a unei emoții negative, uneori cu conotații ironice, ca în formule de tipul (141) (v. discuția la Zafiu 2015). Deși unele forme de inversiune par aproape catecretice (imprecățiile), această impresie decurge din specializarea lor pragmatică și valorile stilistice cu care sunt asociate (expresiile injurioase sunt productive și creative, dar se bazează pe un inventar limitat de expresie).

⁷⁹ Unele inversiuni subjonctivale nu sunt asociate cu interpretarea imprecativă, ci reprezintă arhaisme în stilul religios: *facă-se voia Ta; sfințească-se numele tău* etc.

⁸⁰ Infinitivul care generează propoziție nonfinită actualizează cealaltă opțiune, verificarea trăsăturii [nonfinit] prin lexicalizarea complementizatorului prepozițional *a*.

⁸¹ Onu (1965) identifică și cauzele păstrării infinitivului lung în unele situații (e.g. *Dare-ar Domnul Dumnezeu; fire-ai să fii*) sau ale alterării formei infinitivului (e.g. *bătu-l-ar / bată-te-ar* pentru *bate-l-ar / bate-te-ar; crească-ar* pentru *crește-ar* etc.).

- (140) a. ***Cheamă-l și spală-l / îl spală!***
 b. ***chemându-l / nechemându-l***
 c. ***da-le-aș niște americani din Texas cu tot cu camioanele lor*** (internet)
 d. ***Ducă-se dracului școala de cinematografie!*** (internet)
- (141) a. ***fi-mi-ar silă și făcea-mi-s-ar greață!*** (internet; făcea sic!)
 b. *Am uitat, fi-mi-ar mușchii mei ai dracu* (R. Aldulescu, *Amantul Colivăresei*)

Distribuția din spațiul preverbal indică faptul că verbul nu se ridică la cea mai înaltă proiecție din structura domeniului C {FORCEP > TOPP > FOCp > TOPP > FINP > IP}. Verbul inversat poate fi precedat de constituenți neizolați prozodic de structura propozițională, deci care ocupă poziții din periferia stângă propozițională. În (142a), pe lângă vocativul izolat prozodic și fără funcție sintactică (*Ioane*), subiectul focalizat contrastiv⁸² precedă verbul inversat; în (142b), obiectul direct dublat clitic și marcat diferențial prin prepoziția funcțională *pe*⁸³ – care poate avea citire de topic sau de focus – precedă verbul; în (142c), adverbe pline fără emfază prozodică apar înaintea verbului ridicat în C; de asemenea, constituenți multipli (neseparați prozodic) se pot deplasa în periferia stângă a propoziției, precedând verbul lexical inversat (142d).

- (142) a. *Ioane, tu du-te la școală, nu la film!*
 b. *Pe Ion mânca-l-ar câinii!*
 c. *Domnule doctor, mâine examinați-o pe bunica mea.*
 d. *Domnule doctor, acum pe bunica-mea examinați-o, nu pe bunicul meu.*

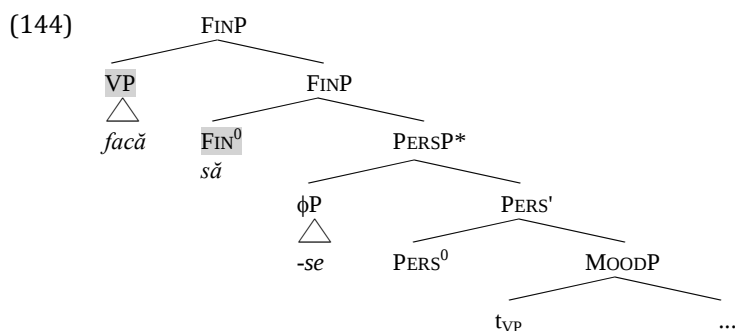
Această distribuție arată că verbul inversat la stânga cliticelor / auxiliarelor / cliticelor + auxiliarelor ocupă o poziție joasă în ierarhia CP. Inversiunea subjonctivului arată în chip nonambiguu că proiecția la care se ridică verbul este FINP (i.e.); complementizatorul *să* este sistematic omis sub inversiune:

- (143) a. ***Ducă-se pe pustii!***
Facă-se voia ta!
 b. ****Ducă-să-se pe pustii!***
****Făcă-să-se voia ta!***
 c. ****Să ducă-se pe pustii!***
****Să facă-se voia ta!***

⁸² Coreferința dintre cliticul reflexiv inherent (-te) și pronumele personal *tu* semnaleză că *tu* este subiectul real (în nominativ) al propoziției imperative.

⁸³ Atât marcarea diferențială prin *pe*, cât și dublarea clitică sunt caracteristici care arată că obiectul direct nu este extrapropozițional (i.e. o specie de *Hanging Topic Left Dislocation*), ci este inclus structura propoziției și ocupă specificatorul unei proiecții din periferia stângă.

Întrucât verbul se deplasează ca grup, ținta deplasării va fi [Spec, FinP]. *Să* este un element X^0 care se proiectează în poziția de centru, FIN^0 . Întrucât *să* nu este un centru încorporant⁸⁴ (ca negatorul *ne-* și semiadverbele *mai, cam, prea, tot, și*), ci este mai degrabă asemănător cu auxiliarele (care, după cum dovedește inversiunea, deși sunt centre, nu se încorporează), specificatorul și centrul proiecției FINP sunt simultan ocupate, ceea ce conduce la o violare a *Doubly-Filled COMP Filter* (Chomsky și Lasnik 1977) / *Generalized Doubly Filled-Comp Filter* (Koopman 1996; Koopman și Szabolcsi 2000). Întocmai cum prezența unui element *wh-* în specificatorul FORCEP blochează lexicalizarea complementizatorilor înalți (*că, dacă, ca*) (v. §3.4 supra), la fel și prezența verbului lexical în [Spec, FinP] blochează realizarea complementizatorului *să*. Reprezentarea sumară din (144) suprinde această analiză.

Încălcare a (*Generalized*) *Doubly-Filled COMP Filter*

Rezultate de reținut

- proiecția vizată de deplasarea verbului în domeniul C este FINP ; întrucât verbul se deplasează ca grup, locusul exact al deplasării va fi [Spec, FINP]

Relevanța fenomenelor examinate

- inversiunea aduce încă un argument pentru deplasarea verbului ca grup în română; într-o analiză în care verbul se deplasează prin mișcare centru-la-centru, rămâne misterioasă dispariția complementizatorului *să* sub inversiune (ar fi de așteptat să rezulte structuri ca (143b-c))

Extensiuni

- diagnosticele sintactice folosite în această secțiune pentru a arăta că verbul inversat nu ocupă o poziție foarte înaltă în domeniul C pot fi extinse și la analiza gerunziului (144); într-o analiză uniformă a inversiunii, verbul gerunzial deplasat la C va ocupa tot [Spec, FIN]

⁸⁴ Cel mai posibil din cauza naturii sale nonadverbiale, care îl diferențiază de centrele încorporante și îl include în aceeași clasă morfologică cu auxiliarele.

- (144) a. *pe Vasile văzându-l supărat, mi-am dat seama că*
 b. *ieri văzându-l pe Vasile supărat, mi-am dat seama că*

4. Concluzii. Rezumat

Deplasarea verbului. Analiză

(i) Româna modernă prezintă două opțiuni de deplasare a verbului: deplasare la I (opțiunea generală) și deplasare la C (opțiune mai restrânsă, diagnosticată sintactic prin encliză pronominală și/sau postpunerea auxiliarelor).

(ii) În română, strategia generală de deplasare a verbului este deplasarea ca grup (XP-movement). Spre deosebire de limbi ca engleza, în care topicalizarea VP se produce fără extracția argumentului intern din VP, în română argumentul intern se extrage obligatoriu din VP. Am formalizat această intuiție utilizând teoria de atribuire a cazului propusă de Pesetsky și Torrego; centrul T_0 (= Tense object), plasat între v și V , este înzestrat cu o trăsătură EPP, instrucțiune sintactică conform căreia $[Spec, T_0P]$ trebuie obligatoriu lexicalizat. Extracția obligatorie a argumentului intern asigură deplasarea ulterioară a VP conținând doar centrul și urma argumentului intern, dând impresia (falsă) că segmentul deplasat este doar centrul.

(iii) Domeniul flexionar este scindat într-o serie de proiecții funcționale verbale ($MOODP > TP > ASPP$), dominate de proiecții de persoană (PERSP) care găzduiesc cliticele pronominale. Din punct de vedere tipologic (Rivero 1997), pronumele clitice românești sunt orientate spre flexiune, nu spre complementizator.

(iv) Negația propozițională ocupă cea mai înaltă poziție în ierarhia domeniului flexionar, reprezentând limita dintre domeniul flexionar IP și domeniul complementizator CP. Poziția față de adverbul de negație *nu* (și față de clitice, v. (iii)) este un diagnostic sintactic pentru încadrarea în domeniul CP sau în domeniul IP.

Negația propozițională poate avea două realizări: adverbul *nu* și afixul *ne-*. Rămâne deschisă problema analizei generale a afixului *ne-*, mai ales întrebarea dacă se poate da o interpretare unitară formativului *ne-*, atât în ipostaza sa de afix sintactic în structura propoziției gerunziale, cât și de afix lexical care formează antonime. Dacă acceptăm ipoteza că *ne-* are același nucleu sintactico-semantic în ambele ipostaze, atunci *ne-* se poate analiza ca având o singură intrare de Lexicon: afix *acategorial* negativ, inserat fie în componentul sintactic (centru în NEG^0), fie în componentul lexical (afix lexical negativ).

(v) În româna contemporană, formele sintetice se ridică până la cea mai înaltă proiecție verbală din domeniul flexionar (i.e. $[Spec, MOODP]$) ca efect al instanțierii paradigmatică sărace a categoriei de mod în limba română; deplasarea este locală și sensibilă la specificarea

categorială: nu se omit specificatorii proiecțiilor verbale (proiecțiile [+V]). În structurile analitice, auxiliarele sunt implicate în mod direct în verificarea trăsăturilor de mod și modalitate, iar verbul lexical (participiu trecut / gerunziu (i.e participiu prezent) / infinitiv) joacă un rol important în verificarea trăsăturilor de temporalitate; astfel, auxiliarele se generează în mod direct în poziție de centru al MOOD⁰, iar verbul lexical se ridică din domeniul vP prin mișcare locală spec-la-spec la [Spec, TP]. Deplasarea prin specificatori explică efectele de adiacență din nucleul flexionar românesc: specificatorii proiecțiilor verbale sunt în mod sistematic blocați (de VP sau de urma sa), astfel că nu pot găzdui alți constituenți.

(vi) Cât privește structurile cu deplasare la C, am arătat că proiecția care găzduiește VP deplasat la stânga auxiliarelor și a pronomelor clitice este FINP. Modul de funcționare a enclizei pronominale și a postpunerii auxiliarelor este extrem de important pentru analiza datelor din româna veche din capitolul următor.

Rezultate și predicții

Analiza generală a sistemului verbal românesc și a deplasării verbului a scos la iveală o serie de fenomene sistematice.

(vii) Distincția *centru / grup* (engl. *head / phrase*) apare a fi extrem de relevantă:

- opțiunea de deplasare a verbului ca grup caracterizează transparadigmatic sistemul verbal românesc și explică absența totală a fenomenelor de ridicare a auxiliarului la C din română;
- analiza de mai sus a scos la lumină și faptul că centrele sunt de două tipuri: încorporate și neîncorporante; centrele încorporante (negatorul *ne-* și semiadverbele *mai, cam, prea, tot, și*) se integrează în structura verbului prin adjuncție la stânga și se deplasează odată cu verbul; centrele neîncorporante (auxiliarele, complementizatorii, pronumele clitice) rămân *in situ*, iar verbul fie se deplasează „sărindu-le”, ca în cazul auxiliarelor (opțiune permisă, întrucât verbul se deplasează prin specificatori), fie le elimină ca efect al constrângerilor de tipul (*Generalized*) *Doubly-Filled COMP Filter*, cum este cazul eliminării lui *să* în inversiunea subjonctivală;
- tot în favoarea distincției *centru / grup* se poate aduce în discuție situația marcatorilor de negație: fiind centru, *ne-* (ca marcator al negației propoziționale în propoziția nonfinită gerunzială) se încorporează în structura verbului, permițând deplasarea verbului la C; fiind un cuvânt autonom și proiectându-se ca [Spec, NEG^P], *nu* (ca marcator al negației propoziționale) blochează deplasarea verbului, inducând efecte de *Minimalitate Relativizată*.

(viii) Un rezultat colateral este o schiță de descriere a sintactică a două forme nonfinite românești (în configurațiile în care generează propoziție nonfinită), gerunziul și infinitivul, discutate prin comparație ca urmare a trăsăturilor comune (generarea de propoziție

nonfinită) și diferențiatore (infinitiv: negare prin *nu* și procliză pronominală; gerunziu: negare prin *ne-* și encliză pronominală). Am avansat ideea că trăsătura [nonfinit] (găzduită de centrul completiv FIN⁰) trebuie obligatoriu satisfăcută, cele două forme instanțind două strategii de satisfacere a acestei trăsături: deplasare sintactică (gerunziul) vs inserarea unui complementizator nonfinit (infinitiv). Tipul de morfologie care caracterizează aceste două forme (o morfologie „continuă” pentru gerunziu: marcarea directă doar prin sufixul gerunzial vs o morfologie discontinuă pentru infinitiv: marcarea dublă, prin sufixul de infinitiv și prin complementizator) derivă direct din necesitățile de satisfacere a trăsăturii [nonfinit]. Analiza se poate extinde și la propozițiile organizate în jurul supinului.

(ix) Româna prezintă semne clare pentru categorizarea ca limbă cu configuraționalitate discursivă (Kiss 1995, 2001; Alboiu 2002; Zafiu 2013b; Hill și Alboiu 2016) (v. §II.2.4), nu în sensul gramatizării unor poziții fixe de topic și/sau de focus, ci în sensul în care poziționarea constituenților este dictată de interpretarea lor pragmatico-semantică; în §2.4, am arătat, urmându-i pe Alboiu (1999); Gallego (2012) că ordonarea VOS obținută prin strategia de *object shift*, familiară și altor limbi romanice, este dictată de factori pragmatici: defocalizarea obiectului și atribuire de interpretare rematică (de focus) subiectului. De asemenea, analiza complementizatorului *să* și a statutului negației propoziționale arată în mod direct că domeniul preverbal reprezintă periferia stângă a propoziției, deplasarea în acest domeniu fiind deci o formă de deplasare A-bar; constituenții preverbali sunt deci marcați informațional (ca topic sau focus).

Probleme deschise. Sugestii pentru cercetări viitoare

(x) Luând ca termen de comparație franceza, ale cărei forme sintetice în tipologia propusă de Schifano (v. §§1; 3.1.2 supra) se ridică, la fel ca în română, la cea mai înaltă proiecție din domeniul flexionar (MOODP), am constatat că sintaxa formelor analitice diferă în română și franceză: în franceză, inserția auxiliarelor blochează ridicarea verbului lexical din domeniul lexical, spre deosebire de română, unde deplasarea verbului lexical este înaltă. O comparație sumară a auxiliarelor din cele două limbi a scos la iveală faptul că auxiliarele din franceză sunt „echipate” cu trăsături de mod (, modalitate) și timp, spre deosebire de auxiliarele din română, care prezintă doar trăsături de mod (și modalitate), astfel că verbul lexical românesc este în mod direct implicat în verificarea trăsăturilor de timp. Analiza auxiliarelor românești propusă în §3.1.3.2 are, fără îndoială, o perspectivă generală și rămâne ca în cercetări viitoare să se stabilească cu exactitate, pe de o parte, inventarul trăsăturilor de care dispun auxiliarele românești și, pe de altă parte, natura temporalității exprimate de formele irealis (e.g. am subliniat în §3.1.3.3, exemplul (91) natura „deschisă” a temporalității marcate de condiționalul prezent, care nu redă un eveniment *stricto sensu* prezent).

(xi) O altă idee subliniată de-a lungul discuției din acest capitol, dar nediscutată explicit, privește relația dintre morfologie și sintaxă sau, mai clar, dintre gradul de marcarea morfologică și extensiunea proiectării sintactice. Unii autori (e.g. Cowper 1995, *apud* Avram 2003) adoptă ideea că elemente cu aceeași realizare morfofonologică reprezintă instanțieri

ale unei unice intrări lexicale, fiind deci identice sau asemănătoare din punctul de vedere al proprietăților lexicale (Avram 2003: 212, nota 3); cu alte cuvinte, o formă anume proiectează aceeași structură sintactică, indiferent de distribuție. O serie de date analizate aici conduc către formularea unei concluzii opuse (la care ajunge și Taylor 2015 în analiza structurilor de complementare din nicotereze, dialect italianesc de sud): aceeași realizare morfofonologică nu garantează proiectarea aceleiași structuri sintactice. Putem ilustra pe scurt această idee prin comportamentul gerunziului și al infinitivului verbal fără *a*.

Dacă se compară două dintre contextele de apariție a gerunziului verbal, se observă că aceeași formă apare în contexte sintactice diferite și are proprietăți diferite. În exemplul (145a), gerunziul apare în structura prezumtivului prezent și se ridică până la [Spec, TP]; în structura acestei forme, negația propozițională se realizează prin *nu*, iar pronumele clitice sunt proclitice. În exemplul (145b), gerunziul proiectează o propoziție nonfinită și se ridică la [Spec, FINP]; negația este afixală, iar pronumele clitice sunt enclitice. Cele două forme nu au deci aceeași sintaxă, în ciuda aceleiași realizări morfofonologice.

- (145) a. *Nu l-o fi văzând de aici.*
 b. *Nevăzându-l de aici, s-a mutat mai încolo.*

La fel se întâmplă și în cazul infinitivului verbal fără *a*. Aplicând aceeași metodă, comparația două contexte diferite, observăm că aceeași formă are o morfosintaxă diferită. În structura formelor analitice, infinitivul scurt verbal se ridică la [Spec, TP] (146a) (eventual accesând [Spec, FINP] în inversiunea condițională, (146a')), tranzitând [Spec, ASPP], după cum arată încorporarea semiadverbului *mai*. În schimb, în structura configurației modale *putea* + infinitiv, infinitivul scurt verbal se deplasează până la [Spec, vP/VOICEP] (Nicolae 2015d), neaccesând domeniul flexionar (deci nici ASPP), pe cale de consecință nici permițând încorporarea lui *mai*.

- (146) a. *Aș mai citi o carte.*
 a'. *Mai luă-l-ar naiba!*
 b. **Poate mai citi.* (cf. OK: *Mai poate citi.*)

Pe baza analizei deplasării verbului în româna contemporană, ne putem îndrepta atenția asupra datelor limbii române vechi în capitolul următor, extinzând intuițiile privitoare la stadiul actual de limbă asupra limbii vechi și aplicând diagnostice sintactice similare care ne vor ajuta să surprindem principalele fenomene de schimbare sintactică relevante pentru tema cercetării de față, ordinea constituentilor. Cu alte cuvinte, pătrundem în diacronie dinspre sincronie, cu convingerea că o analiză sincronică cât mai exactă este una dintre etapele indispensabile înțelegerii schimbărilor diacronice.

IV

O analiză diacronică și comparată a deplasării verbului în limba română

În capitolul de față ne propunem să analizăm o serie de fenomene de morfosintaxă a verbului specifice limbii române vechi, considerate drept indicatori ai nivelului deplasării verbului în această fază a românei. În concordanță cu analiza prezentată în capitolul anterior, poziția verbului se examinează prin raportare la categoriile funcționale din proiecția verbală extinsă. Româna veche este plasată într-o perspectivă comparată romanică (în măsura în care permite bibliografia); sursele latinești ale unor fenomene de română veche sunt de asemenea examinate pe scurt. Principala schimbare diacronică în trecerea de la româna veche la româna modernă constă în stabilizarea treptată a nivelului deplasării verbului prin generalizarea opțiunii V-la-I; opțiunea V-la-C se specializează pentru verificarea trăsăturii [+directiv], iar procesele bazate pe deplasare joasă a verbului și ACORD la distanță sunt eliminate pe deplin.

1. Introducere, obiective și structură

În româna modernă, etapă în care opțiunea generală de deplasare a verbului este V-la-I (i.e. V-la-MOOD), structurile cu deplasare V-la-C (diagnosticate prin inversiune / encliza auxiliarului și a pronumelor clitice) sunt limitate și contrânse cu formele finite (§III.3.5). În schimb, în româna veche, opțiunea la V-la-C cu forme finite apare mult mai frecvent, și nu doar la imperativ și la imprecățiile condiționale și subjonctivale, fiind în mod liber disponibilă și la indicativ (iar la subjonctiv și la condițional în contexte în care trăsătura [+directiv] nu cauzează deplasarea V-la-C). Prin aplicarea testelor sintactice discutate în analiza altor limbi romanice vechi, vom conchide că structurile la V-la-C reprezintă instanțierea unei gramatici V2 reziduale (cu deplasare la FIN), specifică fazelor vechi ale limbilor romanice. Pe lângă datele din română, vom aduce în discuție, pe scurt, și unele date din latina dunăreană pe care le-am extras din „culegerea de inscripții cu vulgarisme” întocmită de Stati (1961: 120-145); latina din această zonă, care stă la baza românei, prezintă caracteristici ale latinei din alte arii care au condus la apariția unei gramatici V2 în fazele vechi ale limbilor romanice.

Un fenomen de asemenea specific fazelor mai vechi ale limbilor romanice, mai rar (însă sistematic) atestat în traduceri și în texte originale, este dislocarea nucleului verbal (/ interpolate / *scrambling*, v. §II.1.1.2): elementele funcționale din nucleul verbal (complementizatorii *a* (infinitiv) sau *să* (subjonctiv), marca de negație *nu*, pronumele clitice, auxiliarele) pot fi nonadiacente la verbul lexical, elemente cu statut de grup (XP) „interpolându-se” în structura nucleului verbal.

Capitolul se încheie cu o scurtă discuție privind influența traducerilor asupra textelor originale; vom arăta că atestările care nu corespund specificului sintaxei limbii române vechi (e.g. encliză la dreapta negației sau la dreapta complementizatorului *să* în structuri fără recomplementare) sunt rare, prezente mai ales (dacă nu exclusiv) în traduceri și reprezintă un proces de „negociere” a unei gramatici, altfel spus de rezolvare a conflictului între respectarea cu fidelitate a sursei / unui model străin și alinierea la constrângerile sintactice ale limbii-țintă.

Structura capitolului este următoarea: în §2 vom arăta că putem păstra analiza propusă prin raportare la limba contemporană (§III) pentru auxiliare, pronume clitice, negația propozițională și complementizatorul *să*; de asemenea, structurile VOS, indicator important pentru „evacuarea” VP, sunt disponibile și în româna veche, ceea ce permite susținerea unei analize a deplasării verbului ca grup (i.e. VP-movement) (§III.2) și pentru faza veche a românei. În §3 vom analiza gramatica V2 a românei vechi, raportându-ne la cercetările asupra gramaticii V2 a altor limbi romanice vechi și extinzând diagnosticile sintactice propuse în aceste cercetări la datele românei vechi și, pe scurt, la datele latinei dunărene. În §4 discutăm și analizăm fenomenul dislocării nucleului verbal, propunând o analiză care implică rămânerea verbului în domeniul lexical *vP* și *ACORD la distanță* cu centrele din domeniul flexionar IP; disponibilitatea *ACORDULUI* la distanță în româna veche a fost susținută și în analiza unor fenomene din grupul nominal (Cornilescu și Nicolae 2011a). În fine, capitolul se încheie cu secțiunea rezervată raportului dintre original și traducere din perspectivă sintactică, etichetat aici ca „negocierea unei gramatici”, §5.

Până să trecem la analiza concretă a datelor de limbă, se impune să facem și următoarele observații metodologice. În primul rând, vom păstra întru totul cadrul teoretic propus în capitolele anterioare (stabilirea relațiilor sintactice prin operațiunea de *ACORD*; cele două fațete ale trăsăturilor sintactice, interpretabilitatea și valorizarea etc.). În al doilea rând, cu privire la analiza datelor din româna veche, vom împleti analiza calitativă cu analiza cantitativă (statistică), atunci când statistica este relevantă în diagnosticarea unui fenomen sintactic anume. În ultimul rând, ne vom baza pe așa-numita „atestare negativă” (v. și Hill și Alboiu 2016): lipsa completă a atestărilor unui tipar va servi ca argument pentru justificarea unei analize teoretice; cel mai clar exemplu în această direcție este lipsa atestărilor secvențelor [pronume clitic – negație propozițională (*nu*)], fapt distribuțional care servește la calificarea pronumelor clitice ale românei vechi drept clitice orientate spre I (flexiune), conform testelor sintactice propuse de Rivero (1997); Roberts (2010a) și aplicate în §III.3.2.

2. Trăsături comune cu româna modernă și caracteristici tipologice constante

Obiectivul secțiunilor următoare este de a arăta că analiza propusă în capitolul precedent (§III) pentru elementele funcționale ale românei moderne (auxiliare, clitice pronominale, negație propozițională, complementizatorul *să*) și pentru deplasarea verbului ca grup (VP-movement) se poate extinde și la datele românei vechi. Astfel, disparitățile dintre faza veche și faza modernă a românei vor deriva din poziția diferită a verbului în structura propoziției și, implicit, din efectele asociate cu ridicarea verbului în poziții diferite (V-la-I vs V-la-C). Odată stabilit scheletul funcțional al românei vechi, ne putem concentra în mod direct asupra fenomenelor de inversiune, pe care le vom interpreta drept manifestare a unei gramatici V2 (§3), și asupra fenomenelor de dislocare a nucleului verbal (§4).

2.1 Auxiliarele, cliticele pronominale și negația propozițională

2.1.1 Auxiliarele¹

Ca și în româna modernă, în româna veche auxiliarele sunt centre, clitice morfosintactice generate în domeniul flexionar IP, și nu se deplasează la C (Hill și Alboiu 2016). În alte varietăți romanice vechi (e.g. spaniola veche, franceza veche, italiana veche), deplasarea auxiliarelor în domeniul complementizator (în general, pentru satisfacerea regulii V2), diagnosticată prin encliză pronominală, este bogat atestată (Rivero 1993; Roberts 1994; Poletto 2014)². Româna veche nu prezintă linearizări de tipul auxiliar – clitic (– verb lexical). Plasarea constantă a auxiliarelor românești în domeniul flexionar și imposibilitatea auxiliarelor de a se deplasa la C se explică prin strategia generală de deplasare a verbului din română: deplasarea ca grup, care în structuri analitice dictează deplasarea sistematică a verbului lexical, nu a auxiliarului. Raritatea legitimării elipsei verbale de către auxiliarele nonpasive este efectul combinat a doi factori: (i) auxiliarele sunt clitice și (ii) cu excepția structurilor cu dislocare a nucleului verbal, în structuri analitice verbul lexical părăsește domeniul lexical vP și se ridică în domeniul flexionar IP sau în domeniul complementizator CP.

Spre deosebire de româna modernă, româna veche prezintă mai multe structuri analitice (v. Zafiu 2016 și bibliografia, în special Zamfir 2005, 2007), o parte din acestea fiind eliminate până la sfârșitul limbii vechi sau în secolul al 19-lea (Dragomirescu 2012: 220). Există, de asemenea, o serie de modificări subtile în *folosirea* formelor analitice, ca de exemplu pătrunderea treptată a perfectului compus în domeniul de utilizare a perfectului simplu, la care nu ne vom referi în continuare (dar vezi Zafiu 2016 și bibliografia).

Majoritatea structurilor cu auxiliar ale românei moderne sunt prezente și au un grad avansat de gramaticalizare în limba veche (Zafiu 2016 și bibliografia): perfectul compus cu auxiliarul *a avea* (1), condiționalul prezent (2) și perfect (3) bazat pe auxiliarul *aș* (perifraza

¹ Ca și în capitolul anterior, nu ne vom referi în cele ce urmează la auxiliarul pasiv; din punct de vedere morfologic, auxiliarul pasiv are comportamentul unui verb plin, variind flexionar în funcție de mod, timp și aspect.

² V. §3.1.4.2 infra pentru exemplificare și analiză.

condițională gerundivală este de asemenea atestată, (4))³ și viitorul⁴ bazat pe auxiliarul *voi* (plus infinitiv (5) sau plus *fi* urmat de participiu (6) sau, mai rar, gerunziu (7))⁵.

- (1) a. *I pa(k) spui domnietale ca mai marele miu de ce **am înțeles** și eu* (DÎ.1521: I)
 b. *Ș-au **cugeta<t>** să iasă din acea lume re și **au făcut** 10.000 de corabii și alese tot oameni buni și derepți și băgă în corabii, și cu fămeiele-ș, ș-**au purces** pre mare, pre răsărit.* (A.1620: 6^r)
- (2) a. *Doamne Dumnezeu! mieu, să **aș face** ceasta, sau să iaste nedreptate în mâna mea, sau să **aș împrumuta** drept rău să-mi dai rău, de să caz amu de vrăjmașul mieu în deșert, de să mâne amu dracul sufletul mieu și să **ajung** și să calce în pământ viața mea și slava mea în țărână bagă!* (CP¹.1577: 8^{r-v})
 b. *Să cu limbi omenеști și îngerești **așu grăi**, și dragoste n' **așu avea, fire-așu** ca o arame sunându, sau ca un glasu de clopotu răsunându* (CC².1581: 337-338)
- (3) a. *Când **ară fi murit** Vela, domni-se în locul lui Iovav* (PO.1582: 125)
 b. *Și Domnezeu iară se ivi lu Iacov după aceia, cum deaca **ară fi venit** den Mesopotamia, blagoslovi pre el* (PO.1582: 120)
 c. *Și când aceasta tătâni-său și fraților **ară fi spus**, certă-l pre el tată-său* (PO.1582: 127)
 d. *Apo<i> se-**ar fi prins** și domitale zăbavă lucru delungat* (DÎ.1593: XCIII)
 e. *Dumnezeu știe cine **ar fi încăput** până acmu* (DÎ.1593: XCIII)
 f. *derept însă nu numai aceea care-**ară fi** înnapoi **rămas*** (DÎ.1600: XXXVI)
 g. *de cureau sânge cum **ară fi tăiat** atunce* (MC.1620: 32^v)
- (4) a. *de **n-ară fi** acesta **fiind** de la Dumnezeu* (CC¹.1567: 28^r)
 b. *Și cându **are fi** aceastea **zicându**, zisă Ragoil* (DVT.1679-99: 324^v)
 c. *când **are fi** Tovie **cugetându** cum rugăciunea lui **are fi** ascultată* (DVT.1679-99: 321^r)
- (5) a. *Nu e vreamă acum să ne batem cu Moldova, că turcii stau în spinare noastră, iară, să ne **vom bate** cu Moldova, noi să lăsăm turcii* (DÎ.1600: XXXII)

³ Structurile dublu compuse de condițional sunt sporadice (Zafiu 2016): *De-ară fi amu **fost fiind** pre pământ* (CPr.1566: 553; Zafiu 2016).

⁴ Viitorul perfect dublu compus (Zamfir 2007; Zafiu 2016) este atestat rar, în unele texte din secolele al 16-17-lea, și este în general coocurent cu viitorul perfect: *de **va fi** și **fost** cinevași **scris** și **va fi lăsat**, ca și noi (...) să știm, iată nicicum nu să află* (CIst.1700-50: 6^r; Zafiu 2016).

⁵ Forme de subjonctiv perifrastic bazate pe *fi* plus participiu (i) sau gerunziu (ii) sunt, de asemenea, atestate:

- (i) a. *cuvine-ți-se ție să dai argintul meu târgarilor și, să viiu, **să-mi fiu luat** al mieu cu asupră* (CC¹.1567: 108^r)
 b. *Într-acesta iaste dragoste, necum **să fim** noi **iubit** pre Dumnezeu* (CC¹.1567: 25^r)
 (ii) *cum împăratul să deaie poruncă afară cum **să fi** cineva **cerând** ceva în 30 de zile* (DVT.1679-99: 298^r)

- b. *bună-vrearea lui **va fi** bună-vrearea Domnului spre ceia ce se tem lui și spre ceia ce nădejduiesc spre meserearea lui* (CM.1567: 254^v)
- (6) a. *Iară să **va fi mâncat** de gadine, adevereadze aceia, deci nu plătească* (PO.1582: 252)
- b. *de **veți fi făcut** voi vreo tocmeală* (DÎ.1600: XXXI)
- c. *să nu **veți fi tocmît** voi altă tocmeală mai bună* (DÎ.1600: XXXI)
- d. *de **va fi făcut** vreo răotate încă să fie perit cu judecată* (DÎ.1599–600: XXV)
- e. *cine cum **va fi fostu** și el* (CS_v.1590-602: 45^v)
- (7) a. *De **va** neștine **fi avându** vro fată cu altă muiare mai de ainte* (Prav.1581: 229^r)
- b. *scriptura mânei lui iaste la mine, carea cându **vei fi** lui **arătându** și mintiniș va da* (DVT.1679–99: 322^r)

La fel ca în limba modernă, valoarea interpretativă a structurii se obține compozițional: auxiliarul/auxiliarele marchează valori de mod și modalitate, iar verbul lexical (infinitiv, participiu trecut sau gerunziu) marchează valori de temporalitate. Structurile de viitor cu gerunziu s-au specializat ca forme de prezumtiv / viitor epistemic (v. Zafiu 2009). Analiza structurilor cu auxiliar prezentată în §III.3.1.3 poate fi extinsă, așadar, și la româna veche.

Despre structurile perifrastice care nu s-au păstrat în trecerea la româna modernă se pot face următoarele remarci.

Pe lângă mai-mult-ca-perfectul sintetic, limba veche cunoștea și două forme analitice: una dintre forme, frecventă în secolul al 16-lea, atestată în traduceri (Zamfir 2007), se bazează pe imperfectul verbului *a fi* plus participiul trecut al verbului lexical (8); cealaltă formă, foarte rar atestată (Zafiu 2016), este formată din mai-mult-ca-perfectul verbului *a fi* plus participiul trecut (9). Este lesne de observat că, spre deosebire de formele analitice păstrate pe care le-am amintit mai sus, în aceste structuri auxiliarul *variază* și în funcție de categoria de timp (*era / fusese*). Perfectul dublu compus (10) (considerat fie o formă de mai-mai-mult-ca-perfect (Densusianu 1961 II: 144; Frâncu 2009: 114), fie o formă de perfect ale cărei valori sunt greu de delimitat (Zamfir 2007: 37–62), v. discuția la Zafiu 2016) este format din verbul *a fi* la perfectul compus, urmat de participiul trecut; auxiliarul *variază* deci și după categoria de timp. Astfel, pe lângă competiția cu o formă sintetică moștenită, aceste formații⁶ nu se conformează tiparului general de gramaticalizare a auxiliarelor românești

⁶ Perifraze izoforme, bazate însă pe gerunziu, nu pe participiu trecut, sunt de asemenea atestate ((i)-(iii), cu diverse valori, în textele vechi (surprinzătoare sunt mai ales perifrazele bazate pe perfectul simplu al verbului *a fi*, (iii)):

- (i) a. ***Stându era** picioarele noastre în curtea ta, Ierusalime!* (PH.1500–10: 110^v)
- b. *Și **era el știind** bine că e nevinovat și sfânt* (CC¹.1567: 40^v)
- c. ***era** unii cărtulari acia **șezând*** (CC¹.1567: 71^v)
- d. *Iară Moisi **era rugându-să** lui Dumnezeu pentru dânșii și pentru puiarderea ce fu.* (PI.~1650: 181^v)

(consolidat și relativ stabil dacă ne raportăm la formele discutate mai sus), auxiliarul marcând și valori de timp, pe lângă mod și modalitate; aceste forme sunt astfel eliminate diacronic.

- (8) a. **Era vădzuți** Trufimu efeseianinul în cetatea cu-rusul (CV.1563–83: 17^r)
 b. Omu-iubire Iulie lu Pavelu făcea, dzise cătră soție ce **era merrși** prilejire se-i nemerească (CV.1563–83: 42^r)
 c. ce le mai plăcură lor porcii decât mila și bunătatea ce **era adus** lisus la ei (CC¹.1567: 127^r)
 d. **Era el venit** cum să gonească dracii afară (CC¹.1567: 127^r)
 e. ce nici dinioară **nu era înțeles** ucenicii lui cum că împărăția lui iaste sufletească (CC¹.1567: 197^v)
 f. și odihni în a șaptea dzi, de toate lucrure ce **era făcut** (PO.1582: 15)
 g. și toată iarba câmpului, ce mainte nu **era crescut** (PO.1582: 15-16)
 h. toate jigăniile pământului carele **era făcut** Domnul Domnedzeu (PO.1582: 18)
- (9) a. Îvinse Dumnezeu și tu **pogoritu fuseși** (CS^{vii}.1590–602: 67^r)
 b. Și salce-l **fusesse vădzut** și dzise (CS^{vi}.1590–602: 59^v; Zafiu 2016)
- (10) a. **Aș-au fost născut** orb cest om (CC¹.1567: 34^v)
 b. Că mulți amu oameni **au fostu făcutu** bunătăți și nemica d'insele n-au avutu folosu, c'au fostu făcându totu în laudă și în trufă (CC².1581: 49)
 c. Scris-am eu, Negre, fratele Nedei, pentru să se știe că **m-au fost robitu** tătarâi (DÎ.1595–625: XIV)
 d. căce că Mihaiu vodă câți săraci **au fostu scăpat** mai denainte vreame den robiia turciloru și a tătarâlor (DÎ.1599: XVIII)
 e. iară din temeiul ei **au fost-o început-o** Barnovschie-vodă (NL.~1750–66: 36)

O soartă asemănătoare o au și structurile condiționale bazate pe *a vrea*, eliminate treptat. Zafiu (2016) inventariază formele de condițional bazate pe *a vrea* și observă că a

- (ii) a. apostolii cu năroadele jidovilor **au fost** cu veselie **așteptând** (CC¹.1567: 202^v)
 b. La botedâz au fost în doaă chipuri obicina în Besearecă când **au fost botedzând** (ȘT.1644: 11)
 c. și l-au izbăvit dentr-acel iad, de s-**au fost muncind** (ȘT.1644: 69)
 d. Iar stăpâna pasărei **au fost având** ibomnic și **au fost viind** în casă pe taină și să culca cu dinsa. (...) Și pre cât să zăboviaa bărbatul ei, ibomnicul tot **au fost mergând** de să culca cu fămeaia. (Sind.1703: 84^v)
- (iii) a. Măritu-i-au Domnulu a face cu noi, **fum veseli<n>du-ne** (PH.1500–10: 111^v)
 b. prespre totu anul **fuii lucrându** Domnului cu toată smerita mândrie (CV.1563–83: 9^v)
 c. Si petrecea Cain suptiindu-se și cutremurându-se pre fața pământului și născu feciori și fete și **fu muncindu-se** vreme ca la doao mii de ani. (PI.~1650: 6^r)

vrea la imperfect sau perfectul compus poate fi urmat de infinitiv (11)–(12) sau, mai rar, de infinitivul perfect (13)–(14). Din nou, se observă că auxiliarul marchează și valori de timp, pe lângă mod și modalitate, deci perifrazele respective nu se încadrează în mecanismul general de gramaticalizare a auxiliarelor românești.

- (11) a. *Într-o vreme mai demult, cine **vrea face** acest lucru de **vrea lua** muiare ce nu i să **vrea cădea** și **vrea călca** pravila, acela om avea o certare mare.* (ȘT.1644: 252)
- (12) a. *Că s-**ai vrut vrea** jirtva, dă-u-vreai amu* (CM.1567: 240^r)
 b. *că noao **n-au vrut folosi** moartea lui nemică să nu **s-au vrut scula** din moarte* (CC¹.1567: 8^v)
 c. *Așa făcu cu Toma cel necredincios, c-**au vrut putea pîiarde** și detuna pre el cu drept* (CC¹.1567: 13^r)
 d. *N-**au vrut ceare** sau **vrut putea face** cu putearea sa* (CC¹.1567: 31^r)
 e. *Că Dumnezeu **au vrut putea da** și mișeilor atâta* (CC¹.1567: 121^r)
 e. *Că pre cest farisei nimea n-**au vrut zice** că nu e drept* (CC¹.1567: 167^r)
 f. *Bine **au vrut fi** să nu fie născutu acesta om* (CS^{IV}.1590–602: 22^v)
 g. *Și așa noi depreună **n-am vrut peri*** (CS^{XIV}.1609–18: 114^r)
- (13) *Că de nu **vrea fi întunecat** cu acea vârcolăcie, de făcea rău pravoslavnicilor, aimentrea el era bun* (MC.1620: 65^v–66^r)
- (14) *Iată banii carii în sacii noștri desupra eram aflați den pământul Cananului înapoi am adus ție, cum **am vrut fi furați** drept aceaia de la casa domnu-tău argint sau aur?* (PO.1582: 155–156)

Dublarea auxiliarului (15) și omiterea auxiliarului (16) sunt fenomene accidentale; dublarea auxiliarului va fi interpretată ca un reflex al dublării cliticelor pronominale (v. §5 infra).

- (15) *și **i-ai mântuitu-i-ai*** (PH.1500–10: 16^v)
- (16) a. *Deci m-**<a>u** căutat ea și **√ purtat** pre munți* (DÎ.1591–600: VIII)
 b. *pren mila ta feritu-ne-ai, **√ hrănit** și ne-ai otălmăzuit* (CM.1567: 252^v)

Rezultate de reținut

- (exceptând structurile pasive) există două tipuri de structuri cu auxiliar în limba română veche:

(i) structuri prezente în româna veche și păstrate în trecerea la româna modernă, în care auxiliarul / auxiliarele marchează valori de mod și

modalitate, fiind minimal implicat(e) în valorizarea trăsăturilor de timp; verbul lexical valorizează trăsăturile de timp în aceste structuri; pentru analiza sintactică, vom reține ideea că auxiliarele din aceste structuri se generează în MOOD, ca în româna modernă (v. §III.3.1.3)

(ii) structuri atestate în limba veche, însă dispărute în trecerea la româna modernă; în aceste structuri, auxiliarul prezintă flexiune după mod și timp, fiind astfel implicat în valorizarea acestor trăsături; auxiliarele din aceste structuri se generează în proiecții funcționale inferioare proiecției MOODP (i.e. TP, ASPP)

- româna modernă (§III.3.1.3) prezintă doar structuri de tipul (i), deci gramaticalizarea sistematică a auxiliarelor românești presupune pierderea trăsăturilor de timp și reținerea trăsăturilor de mod; adăugând acestui factor și competiția dintre structurile de tipul (ii) și alte formații analitice și/sau sintetice, eliminarea diacronică structurilor de tipul (ii) este ușor explicabilă
- structurile analitice în care verbul lexical este la gerunziu (funcționând, de fapt, ca participiu prezent), selectat de auxiliarul *fi*, sunt mai variate în limba veche și au un grad mai mic de sudură, dată fiind dislocarea frecventă a nucleului verbal (*fi* – XP – gerunziu)
- auxiliarul *fi*, marcând modalitatea irrealis (Avram și Hill 2007) este relativ consolidat în limba veche, fiind disponibil într-o serie consistentă de structuri perifrastice, mai mult sau mai puțin stabile; în majoritatea structurilor există tendința de a se selecta forma invariabilă a lui *fi* (la condițional, viitor), însă *fi* acordat este de asemenea disponibil (la perifrazele subjonctivale, v. nota 5 supra)

2.1.2 Cliticele pronominale

În discuția privitoare la statutul pronomelor clitice în limba română veche se împletesc două probleme: orientarea pronomelor clitice (orientare spre flexiune vs orientare spre complementizator) și, în legătură cu această primă problemă, statutul encliticizării (encliticizare determinată sintactic vs encliticizare determinată fonologic, ca efect al legii Wackernagel / Tobler-Mussafia⁷, v. Tobler 1875; Mussafia 1886; Wackernagel 1892).

Studii recente (Alboiu și Hill 2012; Nicolae și Niculescu 2015, 2016; Hill și Alboiu 2016) au scos în relief următoarele rezultate: (i) la fel ca în româna modernă, în româna veche pronumele clitice obiect sunt orientate către flexiune, nu către complementizator⁸; (ii)

⁷ Ledgeway (2011: 430) descrie legea Tobler-Mussafia ca fiind „ultimately a Romance-specific reanalysis of the Wackernagel Law”.

⁸ Schimbarea diacronică a orientării pronomelor clitice este atestată; Rivero (1997) arată că propozițiile subordonate din spaniola veche prezentau atât pronume clitice orientate spre flexiune, cât și pronume clitice orientate spre complementizator, cele din urmă fiind eliminate diacronic. Vezi, pentru detalii, §III.3.2 (text și note).

cu puține excepții (cauzate de intoleranța românei față de hiat⁹), poziția cliticului pronominal prin raportare la verb are cauze sintactice, nu fonologice. Vom prezenta, foarte pe scurt, o serie de argumente (unele extrase din Nicolae și Niculescu 2015, 2016, altele noi), în sprijinul acestor idei.

Unul dintre cele mai importante diagnostice sintactice pentru categorizarea cliticelor pronominale ca fiind orientate spre flexiune vs complementizator este poziția față de negația propozițională (Rivero 1997). În urma analizei cvasiexhaustive a textelor de secol 16 (analiză exhaustivă a textelor originale) și a unui număr mare de texte din secolele următoare, în Nicolae și Niculescu (2016) se face constatarea că linearizarea [clitic pronominal – negator propozițional *nu*] nu este atestată; în secolul al 16-lea, linearizarea cea mai frecventă este [*nu* – clitic pronominal – verb] (17), cu câteva excepții care implică encliza cliticului (mai ales reflexiv) la dreapta negației [*nu* – verb – clitic pronominal (reflexiv)] (18); encliza reflexivului la dreapta negației se întâlnește și în cronicile muntenești (Todi 2001: 49) (19); în secolele următoare, linearizarea [*nu* – clitic – verb] (17) se generalizează. Structurile cu encliză a reflexivului la dreapta negației au, în general, model slavon (cf. Willis 2000: 336).

- (17) a. *nimini de rudele mele **nu m**-a grijit* (DÎ.1591–600: VIII)
 b. *să **nu se** strice întru viața domnetale* (DÎ.1600: XXXII)
 c. *că încă **nu se**-au împlut răia amorreșilor* (PO.1582: 51)
 d. *nu **te** bucura de paguba lui* (FD.1592–1604: 478^v)
- (18) a. ***Nu** făgădui-**se*** (CB.1559–60: 197)
 b. *ceia ce **nu** înșală-**se** de mine* (CT.1560–1: 21^v)
 c. *cu foc înfierbântatu-m-ai și **nu** află-**să** întru mine nedereptate* (CM.1567: 238^r)
 d. *să **nu** bucure-**mi-se*** (CP¹.1577: 62^r)
- (19) ***n**-au ridicatu-**să** nimeni cu nici o pârdă* (AB: 279; Todi 2001: 49)

Adiacența la complementizator a pronumelor clitice este posibilă (20), însă doar în condițiile în care periferia stângă a propoziției nu este accesată de constituenți marcați

⁹ Intoleranța crescândă a românei față de hiat se poate observa în linearizarea postverbală a pronumelui de acuzativ feminin singular *o* în contexte în care auxiliarul începe în vocală: româna veche tolerează prezența preverbală a lui *o* în aceleași contexte în care *o* preverbal este exclus în româna modernă (e.g. *ai citi-o*, *ai citit-o*, *o fi citit-o* vs *o vei citi*) (ia–b); variația de linearizare a lui *o* este permisă în cadrul aceleiași fraze (ic); de altfel, după jumătatea secolului al 17-lea, linearizarea lui *o* după regulile românei moderne este din ce în ce mai frecventă (ic,d) (v. și Nicolae și Niculescu 2016) (a se compara, de exemplu, (ie) din sec. al 16-lea cu (id) din sec. al 18-lea, unde *o* se linearizează în maniere diferite în același context fonologic).

- (i) a. *elu se vrea cădea amu tuturor carii **o** ară avea să fie buni* (CC².1581: 402)
 b. *Și derept aceea **o** au trimes Dumnădzău întru agiutoriu lui* (FD.1592–1604: 471^r)
 c. *așea i-au dat pace și **o** au trimis la Buciulești de au închis-**o** în curțile lui* (NL.~1750–66: 22)
 d. *sau i-au furat-**o** cineva* (ACP.1714: 7^v-8^r)
 e. *Și i-**o** au datu jupan Nan aceale fâlci sfentei mănăstiri* (DÎ.1597: XV)

pragmatic; odată ce pozițiile de topic sau focus din periferia stângă sunt accesate, se observă că adiacența la complementizator a pronumelor clitice este doar aparentă, cliticul pronominal fiind, de fapt, adiacent la verb (21). În rarele situații în care inversiunea verbală are loc în propoziția subordonată (v. §3.2.2.2 infra), se observă că pronumele clitic își păstrează poziția de bază și verbul se deplasează la stânga sa, interpolându-se între complementizator și pronumele clitic (22).

- (20) a. *Ci vedemu **că se** teame de noi **că-l** vomu prinde* (DÎ.1599: XVIII)
 b. *Adevăr grâesc voao **că-i** va încinge* (CT.1560-1: 148^r)
- (21) a. ***că ei m**-au căutat până la moarte* (DÎ.1591-600:VIII)
 b. ***că cu dreptate și giudeț adevărat toate le** aduseș asupra de noi* (DDL.1679: 122)
- (22) *Ferecați flămânzii acmu **că sătura-se**-vor t_i* (CT.1560-1: 126^{r-v})

Poziția față de negatorul propozițional *nu* și adiacența la nucleul verbal arată neechivoc că, în româna veche, orientarea pronumelor clitice este tot către flexiune, la fel ca în româna modernă. Rezultă deci că raportul procliză / encliză derivă din deplasarea verbului în poziții diferite în structura propoziției (V-la-I / V-la-C).

A doua chestiune anunțată mai sus (problema efectelor Wackernagel / Tobler-Mussafia) își găsește parțial rezolvarea tot în discuția privitoare la orientarea pronumelor clitice: pronumele clitice ale românei vechi nu sunt orientate spre complementizator, deci nu sunt *clitice de poziția a doua* / *clitice Wackernagel*. Este de așteptat deci ca poziția verbului și a pronumelor clitice să nu fie constrânse de efecte de poziția a doua. Această predicție este verificată de materialul oferit de textele vechi românești: deși în textele din secolul al 16-lea se evită în general (dar nu în mod absolut, cf. (23)) începerea unei propoziții cu un pronume clitic, pronumele clitic poate apărea în poziția a doua, dar și în poziția a treia, a patra etc. în propoziție (24), indiferent dacă vorbim despre propoziții principale sau subordonate (Nicolae și Niculescu 2015, 2016)¹⁰.

- (23) a. *(Frate drag, voia ți-e această fată în leagea lu Dumnezeu să o iai la tine, să-ți fie căsătorie?)*
 – **Mi**-e. (CM.1567: 258^{r-v})
 b. **O** aleagem (GB.XVI-XVII: 112^r)
 c. **Mă** rog domniia-voastră. (DÎ.1599-600: XXV)
- (24) a. *Răstignitu-**se**-au drept noi* (CCat.1560: 7^v)
*Iară un voinic, el va ieși la războiu, [_{CP} deci **se** vor împenge cu alt voinic], deci va birui unul pre alalt, deci va fugi, iara cela-l va goni, iară cela va fugi și va cădea și va zice* (CPrav.1560-2: 5^v)

¹⁰ Nicolae și Niculescu (2015) discută și relevanța poziției cliticelor pronominale în româna veche din perspectivă romanică, chestiune neabordată aici din lipsă de spațiu.

- Iară Eu zic voao că* [_{CP} cine **și**-ară lăsa muiarea lui fără vină de curvie], *face-o pre ia curvă și cine o ară lua lăsată curveaște* (NT.1648: 7^v)
- b. *Domnul râde-și lui* (CP¹.1577: 65^r)
- Fu o bură mare, atâta cât să înecă lemnul în Iordan atâta de afund*, [_{CP} cât nu-**I** aflare] (LC.~1650: 415^v)
- c. *Cuvântul Domnului ceriul învărtoșe-se* (CP¹.1577: 55^r)
- d. *Iară eu cu dreptatea ta iuvi-me-voiu feaței tale* (PH.1500-10: 11^r)

În concluzie, analiza propusă pentru pronumele clitice în capitolul anterior se poate extinde și la faza veche a românei: pronumele clitice sunt găzduite în proiecții de persoană (PERSP) care selectează proiecțiile verbale flexionare (PERSP > IP{MOODP > TP > ASPP}). Pronumele clitice ocupă deci o poziție fixă în structura nucleului propozițional. Cu excepția linearizărilor determinate fonologic (implicând pronumele clitic *o*), raportul *procliză / encliză* se va deriva din opțiunile diferite de deplasare a verbului (V-la-I vs V-la-C).

Rămân însă de discutat două probleme ridicate de distribuția pronumelor clitice în limba veche: (i) structurile cu encliză pronominală la dreapta negației (v. (18) supra) sau a auxiliarului verbal (25); (ii) structurile cu dublă realizare a cliticului pronominal (proclitică și enclitică) pe lângă același centru verbal¹¹ (25) (foarte rar asociate cu dublarea auxiliarului verbal, e.g. (26a) (= (15) supra))¹².

- (25) a. *cela ce va spunre-se ție* (PH.1500-10: 64^v)
- b. *deaca vei căuta asupra de rugăciunea noastră, vei curăți-ne sufletele și trupurile de la toată imăciunea de carne și de duh și vei da-ne fără vină* (DDL.1679: 59-60)
- c. *și-n ceastă zî de astăz ai spodobitu-ne cereștiloru-T și fără moarte taine* (DDL.1679: 99)
- d. *Doamne Dumnezeu! nostru, Carele **ai** ziditu-ne și ne-ai adus în viața aceasta* (DDL.1679: 113)
- e. *Iară când veni împlutura vremilor, **ai** grăitu-ne cu Sângur Fiiul Tău* (DDL.1679: 123)

¹¹ Dubla realizare a pronumelui clitic pe lângă centre verbale distincte (verb modal / aspectual + complementul său verbal) are mai degrabă a face cu procesul de formare a predicatelor complexe decât cu nivelul deplasării verbului, deci nu face obiectul discuției noastre în acest capitol:

(i) a. *și-I începu a-I bate cu toiage de cornu* (AA.1708: 68^v)
 b. *nu-i vei vrea să-i lași* (PO.1582: 203)

¹² Există și alte forme de dublare a cliticului, care sunt accidentale, nu sistematice, deci relevanța lor pentru sintaxa cliticizării în româna veche este redusă:

(i) a. *ca-I va-I vrea* (PH.1500-10: 17^r)
 b. *iară din temeiul ei au fost-o început-o Barnovschie-vodă* (NL.~1750-66: 36)

- (26) a. și **i-ai** mântuitu-**i-ai** (PH.1500–10: 16^v)
 b. cungiurară me și **se** adunra-**se** cu menre (PH.1500–10: 95^v)
 c. Griji **me** luatu-**me**-au de greșiții ce lasă leagea ta. (PH.1500–10: 104^r)
 d. ca mirelui **mi**-au pusu-**mi** mitră (DDL.1679: 19)
 e. **le**-ai adusu-**le** cu toatele (DDL.1679: 45)
 f. că toț **mă** vor ști-**mă** (DPar.1683: III.62^r)
 g. pre noi **ne**-au trecutu-**ne** (DPar.1683: III.65^v)
 h. după multă goană ce **o** au gonit-**o** prin munți (ULM.~1725: 2^v)
 f. Și de-acii nu **ti**-i mai chema-**te** „Părăsătă” și pământul tău nu s-a mai chema „Pustii” (DPar.1683: III.58^r)

Ambele tipuri de structuri sunt foarte rare statistic și înregistrate aproape exclusiv în traduceri. Analiza structurii propoziției în româna veche va arăta că aceste structuri nu se conformează regulilor sintaxei românești, deci pot fi categorisite drept „particularități / structuri sintactice neromânești” (Avram 2007). În §5 infra, unde discutăm interferența sintactică dintre sursă/texte străine și textele românești, vom arăta de ce structurile în cauză nu pot fi analizate din perspectiva regulilor sintactice ale românei vechi și vom examina relevanța prezenței lor în faza veche a românei.

Rezultate de reținut

- la fel ca în româna modernă, și în româna veche pronumele clitice sunt orientate către flexiune, astfel că analiza propusă în §III.3.2 poate fi extinsă la româna veche
- ca regulă generală, procliza pronominală diagnostichează deplasarea verbală de tip V-la-I, iar encliza pronominală, deplasare verbală de tip V-la-C
- rarele cazuri în care encliza pronominală este atestată la dreapta auxiliarelor (25) sau la dreapta negației (18)–(19) sunt atestate aproape exclusiv în traduceri, reprezentând structuri de „compromis” între regulile sintactice ale textului străin (mai ales slavon) și regulile sintaxei românei; disponibilitatea acestor structuri derivă din disponibilitatea generală a enclizei pronominale în româna veche, ca formă de manifestare particulară a gramaticii V2 romanice, iar existența acestor structuri poate fi interpretată ca un element care de fapt consolidează gramatica V2 în faza veche a românei
- din cele mai vechi atestări, encliza pronominală generalizată arată că gerunziul propozițional prezintă opțiunea de deplasare V-la-C (i.e. V-la-I-la-C, după cum arată încorporarea adverbilor clitice și a negatorului afixal *ne-*, discutate în §2.1.3 infra); apariția gerunziului cu procliză pronominală foarte rară (27b) (Nicolae și Niculescu 2016):

- (27) a. *Dici Arbănașul, apucându-se, carei scriu mai sus* (DÎ.1595–96: XII)
depărtându-ne de toate răotățile cealea ce să facu (Prav.1581: 237^v)
 b. *în trupu se ivind* (CC¹.1567: 96^v)

2.1.3 Negația propozițională¹³

Ne vom referi în continuare la unele aspecte privitoare la negație relevante pentru procesul sintactic de deplasare a verbului care nu au fost discutate mai sus (pentru interacțiunea dintre clitice și negatorul propozițional *nu*, v. §2.1.2 supra, ex. (17)–(19); pentru interacțiunea dintre negație și complementizatorul *să*, v. §2.2 infra, ex. (42)–(43)). La fel ca în româna modernă, marca de negație ocupă o poziție înaltă în ierarhia propozițională, la limita dintre domeniul flexionar IP și domeniul complementizatorului CP. Zanuttini ([1994] 1998, 1997) arată că există două poziții pentru proiecția de negație NEGP în limbile romanice: la stânga proiecției de timp generalizate (TP = IP), NEGP > TP, și la dreapta proiecției de timp, TP > NEGP. În §III.3.3 am arătat că în româna modernă este activă doar proiecția înaltă de negație. Distribuția negatorului propozițional *nu* în româna veche indică faptul că și în această fază a românei este activă doar proiecția înaltă de negație.

Ca și în româna modernă (v. §III.3.3), adverbul de negație *nu*¹⁴ cunoaște trei folosiri (Manea 2016): este marcă a negației propoziționale (28a) și a negației de constituent în structuri contrastive (28b) și poate funcționa ca pro-frază (28c); funcționarea ca pro-frază constituie un argument solid pentru considerarea lui *nu* drept generând un grup sintactic independent (i.e. ADVP), ocupând deci poziția de specificator al NEGP.

- (28) a. *Și ceriul **nu**-și va da rooa, pământul / nu-și va <da> roada* (ÎPI.1673–705: 158^{r-v})
 b. *Aceasta zise, **nu** că se grijiia de mișei, ce ca un furu era, și punga avea, și cealea ce le da, elu purta.* (CC².1581: 102)
 c. *care va îndrăzni a intra <într-a>pă, acela să margă cu tine, iară care **nu**, acela să să întoarcă* (PI.~1650: 287^v)

Ca și în româna modernă, ca marcă a negației propoziționale, *nu* precedă verbul sintetic (29a), auxiliarele (29b) și pronumele clitice (29c), și este precedat de complementizatori (*că, să, a_{INF}*) (30a–c) și de elemente din periferia stângă a propoziției (30d–e).

¹³ Pentru o descriere generală a structurilor negative și a mărcilor de negație în româna veche, v. Ciompec (1969), Rizescu (2007), Manea (2016).

¹⁴ Negatorul *ne*, calc după slavă, este ocazional atestat în alternanță cu *nu* în unele traduceri (Manea 2016).

- (29) a. *Și cu adevăr zice cum în vânt grăiaște popa când **nu** înțelege au el, au oamenii* (CM.1567: 249^v)
 b. *că apoi-ț va părea rău și **nu** ve<i> pute folosi (AA.1708: 61^v)*
 c. *Doamne, miluiește-ne, că pre Tine nedejduim, **nu** ne urghisi foarte, nice pomeni fărălegile noastre* (DDL.1679: 15)
- (30) a. *Iară de vor cunoaște egumentul și epitropii că **nu** să va putea chivernisi casa cu atâtea slugi* (AAM.1713: 12^v)
 b. *Muiarea ceea ce va bea ierbi să **nu** facă feciori* (Prav.1581: 205^r)
 c. *care lucru și mai fără de dureare trage cătră dânsa și face a **nu** se părăsi omul* (SVI.~1670: 2^v)
 d. *Așea și tu, omule, când dai milostenie, **nu** te lăuda, ce dă întru ascuns.* (Fiz.1693: 45^r)
 e. *Iară de la Aron vodă scris **nu** să află, nice de altul, nice de Urêche vornicul* (CLM.1700-50: 159^r)

Inversiunea verb-clitic la dreapta negației (*nu* – verb – clitic) este rar atestată, doar în traduceri (v. discuția în §2.1.2 supra, ex. (18)–(19)), iar inversiunea verb-auxiliar la dreapta negației (*nu* – verb – auxiliar) este atestată doar în CB.1559–60 (Zafiu 2014, 2016). Raritatea inversiunilor de acest fel și atestarea lor doar în traduceri se explică prin specificul tipologic al românei: atât în româna veche (v. §§2.2; 3.2.2.1.3 infra), cât și în româna modernă (v. §III.3.5), sub inversiune verbul se ridică la FINP (i.e. [Spec, FINP]), proiecție ierarhic superioară proiecției de negație propozițional (FINP > NEGP), astfel că inversiunile la dreapta negației nu respectă regulile sintaxei românei (vechi sau moderne). Diferențele de frecvență a celor două calcuri se explică prin aceea că inversiunea verb – clitic la dreapta negației (cu mai multe atestări) se grefează pe o structură slavonă (cf. Willis 2000: 336), pe când pentru celălalt tip de inversiune (doar în CB.1559–60) este mai greu de găsit un model străin. Astfel, cu excepția acestor calcuri/hapaxuri, la fel ca în româna modernă, în româna veche negatorul *nu* blochează în general inversiunea.

Efectul de blocare indus de negație se va interpreta în aceeași manieră în care a fost interpretat pentru româna modernă, și anume în sprijinul *deplasării verbului ca grup*: întrucât *nu* este un cuvânt autonom, un adverb inserat în [Spec,NEGP], deplasarea verbului la [Spec,FINP] prin mișcare de tip specificator-la-specificator va fi blocată de adverbul de negație *nu*.

La fel ca în cazul românei moderne, propozițiile gerunziale negative verifică această ipoteză de analiză. Spre deosebire de formele finite, gerunziul selectează ca marcă de negație propozițională afixul *ne-* (31):

- (31) *Și **nepărăsind** scaunul Părintelui, sălășuitu-Se-au în Vergură* (SVI.~1670: 4^v)

Afixul *ne-* nu este afix lexical care creează antonime, ci un marcator al negației propoziționale, după cum arată fenomenele de concordanță a negației (32):

- (32) a. *neavând nemica duhovnicesc* (SVI.~1670: 5^r)
 b. *Și-l luo pre îns, **neapărându-i** nimea, și mearse în Ierusalim* (PI.~1650: 281^v)
 c. *Iară el, **nepricepându-să** nimica de acel cuvânt, să depărtă* (VE.1703: 126^r)

Ridicarea obligatorie la C a gerunziului negativ se diagnostichează prin encliza pronumelor clitice, obligatorie în toate textele din româna veche (32b–c), (33):

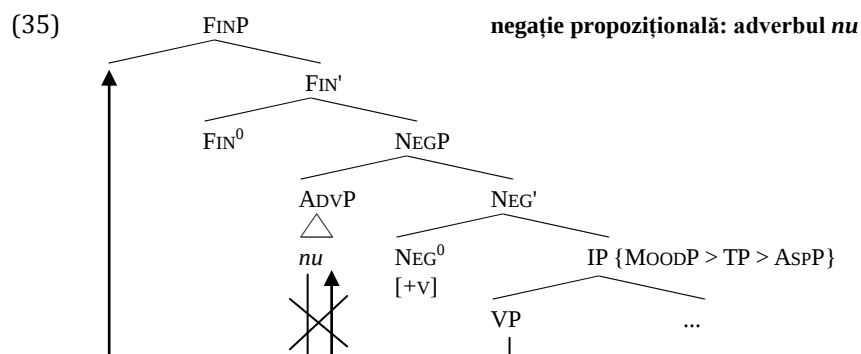
- (33) a. *Și înotămu, **neprecepându-ne**, până la o vreamă și anu cu sorocu, cumu și ceia ce înoată pre mare cu precepătură* (CC².1581: 55-56)
 b. *Iar filosoful și alalte gloate, căutându-l și **neputându-l** găsi, s-au întors la tată-său cu mare jale, plângând și zicând că pre fiul tău l-au mâncat pre drum un leu, și pre mulți oameni.* (Sind.1703: 90^v)

Încorporarea semiadverbului aditiv *mai* în structura gerunziului negativ verifică ipoteza că în deplasarea la C verbul tranzitează domeniul flexionar (la fel și pentru gerunziul afirmativ, cf. (34c)); în exemplele următoare, semiadverbul aditiv *mai* se încorporează în structura gerunziului, precedând încorporarea afixului *ne-*:

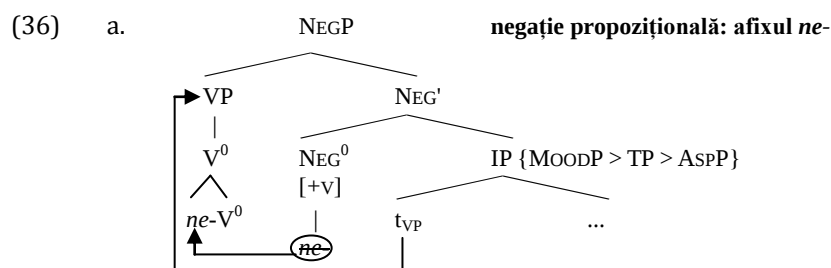
- (34) a. *de nevoie mare **nemaiputându** suferi țara* (ULM.~1725: 131^v)
 b. *Și până văzându că-l împunge, **nemaștiindu** ce va mai răspunde, i s-au rușit obrazul ca focul de rușine și mai mult că toată curte au început a râde de aceasta alegire.* (Bert.1774: 20^r)
 c. *Mai plodindu-să și înmulțindu-să și lățindu-să, s-au tinsu de au trecut și preste munte, la Ardeal* (ULM.~1725: A-2f.3^v)

Diagnosticile de mai sus arată că gerunziul se deplasează la C și în structuri negative.

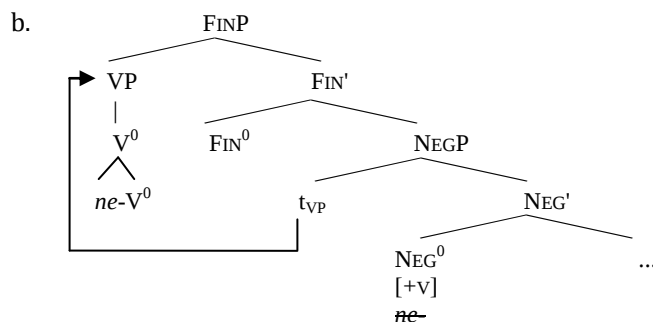
Diferența dintre gerunziu, care se deplasează în mod liber la C în structurile negative, și formele finite, în cazul cărora negația blochează deplasarea la C (cu excepția calcurilor), constă în folosirea de mărci negative care au statut diferit: *nu*, cuvânt autonom, generează propriul grup sintactic (ADV^P) și ocupă [Spec, NEG^P]; în schimb, *ne-*, afix (acategorial), se generează drept centru negativ și ocupă NEG⁰. În deplasarea la C a verbului *ca grup*, adverbul *nu* induce un efect de blocare a specificatorului care cade sub influența fenomenului de *Minimalitate Relativizată* (Rizzi 1990, 2001), pe când *ne-*, fiind centru, se poate încorpora în structura verbului și se poate deplasa la C odată cu verbul. Această diferență se poate observa în reprezentările X-bar de mai jos (v., pentru detalii și discuții, analiza acestor fenomene prin referire la româna contemporană în §III.3.3).

Deplasare [VP-la-Spec, FINP] blocată de prezența adverbului *nu* în [Spec, NEGP]

Deplasare VP-la-[Spec, NEG]; încorporarea afixului *ne-* prin adjuncție la stânga

Deplasare VP(negativ)-la-[Spec, FINP]

Rezultate de reținut

- analiza negației conduce la postularea pentru româna veche a aceleiași structuri funcționale ca pentru româna modernă: NegP selectează IP (NegP > IP {PersP > MoodP > TP > AspP}) și este selectat de CP (CP {ForceP > ... FinP} > NegP):

(37) CP > NEG P > IP

- negația propozițională realizată prin adverbul *nu* blochează în general deplasarea la C (inversiunea la dreapta negației este un calc, v. ex. (18)-(19) supra; v. §5.1 infra pentru discuții)
- comportamentul negației propoziționale față de formele finite vs gerunziu verifică ipoteza că verbul se deplasează *ca grup*: adverbul de negație *nu*, generat în [Spec, NEG^P] blochează deplasarea verbului la C (i.e. la [Spec, FIN^P]), ilustrând o situație clasică în care un element de un anume tip (un specificator al unei proiecții [+V]) blochează deplasarea unui element de același tip (verbul deplasându-se ca grup prin specificatorii proiecțiilor [+V]) (35); afixul *ne-* este acategorial, se generează drept centru al NEG⁰ și se încorporează prin adjuncție la stânga în structura verbului (36a); pentru argumente suplimentare în sprijinul deplasării ca grup a verbului, v. §2.3 infra

2.2 Complementizatorul *să*^{15,16}

Ipoteza pe care o susținem este că *să* de la subjonctiv are același statut în româna veche și în româna modernă: este un centru complementizator generat în poziția FIN⁰ (v. și Hill 2013); doar în structurile cu recomplementare (*să... să*) cele două proiecții ale complementizatorului (FORCE și FIN) sunt lexicalizate prin dubla realizare a lui *să*. Vom menține aceleași diagnostice sintactice aplicate în §III.3.4: poziția față de negație și de pronumele clitice care indică faptul că *să* este un element extern domeniului flexionar; structurile cu scindare/dublare sunt relevante pentru statutul de complementizator al lui *să*.

În primul rând, trebuie menționat că *să* în ipostază de complementizator care selectează subjonctivul coexistă cu *să* conjuncție condițională. Cele două variante ale lui *să* sunt ușor de deosebit: *să* conjuncție condițională selectează verbe la indicativ (viitor (38), perfect compus (39), prezent (40) etc.) și condițional (41)), iar distribuția propozițiilor cu *să* condițional este tipică pentru construcțiile condiționale, pe când *să* subjonctival selectează verbe la subjonctiv și respectă distribuția generală a subjonctivului. A se observa și nonadiacența conjuncției condiționale *să* la nucleul verbal, delimitat de auxiliar (41b); prezența de constituenți intercalați între *să* condițional și auxiliarul de condițional indică faptul că *să* condițional ocupă poziția FORCE și permite generarea unei periferii stângi; intercalările de acest tip nu reprezintă deci dislocări ale nucleului verbal de tipul celor analizate în §4 infra. *Să* condițional este treptat eliminat de conjuncțiile condiționale *de* și *dacă*, cel mai probabil ca efect al omonimiei cu *să* subjonctival (Zafiu 2016).

- (38) a. *că nu vom peri să vom crede meserere lui* (FT.1571–5: 3^r)
 b. *iară, să ne vom bate cu Moldova, noi să lăsăm turcii* (DÎ.1600: XXXII)
 c. *Iară să nu veți erta oamenilor greșalele lor, neci Tatăl vostru nu va erta voao greșalele voastre* (NT.1648: 8^v)

¹⁵ V. Zafiu (2016) și bibliografia pentru cronologia atestărilor formelor de subjonctiv românesc: subjonctiv prezent, subjonctiv perfect și gerunzial și subjonctiv dublu compus / supracompus / mai-mult-ca-perfect (dispărut în trecerea la româna modernă).

¹⁶ Asupra originii complementizatorului *să*, v. Sava (2013), Hill (2013) și Zafiu (2016: §2.1.1.1).

- (39) *Se nu a vrut Dumnedzeu clădi casa, în deșert trudiră-se dziditorii* (PH.1500–10: 112^r)
- (40) *Și zise lui: **Să** ești Fiiul lui Dumnedzeu, aruncă-Te gios, că scris iaste că va porunci îngerilor săi de tine și spre mâni lua-te-vor să nu cândva poticnești de piatră piciorul Tău* (NT.1648: 5^v)
- (41) a. *numai **să** ne ară arăta un prilej* (DÎ.1600: XXXVI)
- b. ***Să** cu limbi omenesti și îngerești **așu grăi*** (CC².1581: 337)
- c. *să **ai fi îngrădit** cu foc* (MC.1620: 137^v)

În cele ce urmează, ne vom referi în mod sistematic la *să* subjonctival.

În ce privește poziția lui *să* față de marcatorul de negație propozițională *nu*, analiza exhaustivă a documentelor originale din secolul al XVI-lea (DÎ) arată că în toate contextele linearizarea sistematică este *să* > *nu*; linearizarea *nu* > *să* nu este atestată în aceste texte.

- (42) a. ***să nu** știe oameni mulți* (DÎ.1521: I)
- b. *Iară cine s-ară scula, oricarele din neamul nostru, **să nu** aibă treabă cu această moșiie* (DÎ.1594: X)
- c. *eu, împăratul, la domneta Mihaiu voievod rogu-te, în cestu rându **să nu** mergi la Moldova* (DÎ.1600: XXXII)

În rarele situații în care *nu* precedă complementizatorul *să* (*nu* > *să*), lectura structurii este de negație de constituent, cu interpretare focalizantă (v. și Ciompec 1969: 199), după cum arată și următorul exemplu mai elaborat din CC².1581:

- (43) *Dentr'aceasta să înțeleagemu, ca de voru fi și nescari nevoi țiindu pre noi, cuviință ne iaste a face cinste mai vârtosu de toate duhovniciloru, și de tremișii dela Dumnezeu, carii-su tocmiți spre a noastră sufletească cercetare și socotire, și grije a avea și a-i asculta și a ne pleca, **nu să**-i rânjimu, ni să ne întărâtămu spr'inșii, nici a-i urî sau a-i dosădi, nici a-i goni sau a-i ucide, ca să nu măriemu pre Dumnezeu și dați să fimu piiarderei.* (CC².1581: 306)

De asemenea, *să* precedă în mod sistematic pronumele clitice:

- (44) a. *și domniele-voastre **să vă** păziți cum știți mai bine* (DÎ.1521: I)
- b. ***Să să** știe cum amu fostu eu* (DÎ.1563–4: II)
- c. ***să le** fie pârâș la judecată Maica Precista* (DÎ.1573: IV)

Distribuția lui *să* prin raportare la marca de negație propozițională *nu* și la pronumele clitice arată că *să* nu face parte din domeniul flexionar, ci din domeniul complementizator.

Un prim argument pentru poziția joasă a lui *să* în domeniul complementizator (poziția FIN^0) este coocurența acestuia cu pronume și adverbe relative; dacă *să* ar fi ocupat poziția înaltă de complementizator ($FORCE^0$), constrângeri de tipul (*Generalized*) *Doubly-Filled COMP Filter* (§III.3.5) ar fi cauzat nelexicalizarea lui *să*, contrar atestărilor:

- (45) a. *Ce voiu face, că n'amu unde să-mi adunu grâul meu?* (CC².1581: 398)
 b. *Că nu iaste om care să viiaze și să nu greșască* (Mol.1689: 517)

Disponibilitatea structurii *ca... să* confirmă faptul că *să* este un complementizator generat în poziția joasă FIN^0 . Inițial atestată nedisociat (*ca să*) în structuri circumstanțiale (46a) în secolul al XVI-lea, structura se extinde rapid la argumentele propoziționale, fie nedisociată (46b) (*ca să*) (Zafiu 2016), fie disociată (47) (*ca... să*). În structurile scindate (47), spațiul dintre *ca* și *să* găzduiește constituenți cu interpretare pragmatică de topic sau de focus, întocmai ca în româna contemporană (v. Stan 2007).

- (46) a. *am muncit mult și cu oamenii mănăstirii ca să fie sfântei mănăstiri de hrană* (DÎ.1573: IV)
 b. *mai bine-ți iaste ca să piiae unul din mădulele tale* (NT.1648: 7^r)
 (47) a. *Cu giurământ / giuru-mă pre marele meu dumbledzău, ca nu cumva să mă mânia spre mine și să mă zdrobască* (Pl.~1650: 12^{r-v})
 b. *„Temu-mă ca nu cumva să caz într-o răotășile cele ce într-însele căzură părinții miei!”* (Pl.~1650: 11^r)
 c. *primește Darurile acestea într-o bunătatea Ta, Doamne, ca, spodobindu-ne a-Ț sluji fără de prihană la svântulu-Ț jărtăvnic, să aflăm simbria* (DDL.1679: 114)
 d. *în trei dumineci mai nainte de zi să aibă datorie egumenul să zică în beserică în vileag, într-o auzul tuturor, ca cine va fi acea fată să se mărite să vie să-ș spue numele* (AAM.1713: 16^r)

Structura cu recomplementarea lui *să* în poziția înaltă de complementizator ($FORCE^0$) este atestată din româna veche; deși contextul preferat de recomplementare a lui *să* este în prezența constituentului topicalizat (*nu*) *cumva* (48a-c), spațiul sintactic proiectat între cele două lexicalizări ale complementizatorului *să* este mai flexibil în româna veche, găzduind și alți constituenți decât (*nu*) *cumva* (48d-f).

- (48) a. *să nu cumva să aibă smenteală creștinătatea și ceaste 2 țări* (DÎ.1600: XXXIII)
 b. *să nu cumva să să tâmple să fie neștine svătuț și amăgit de vicleșugul șarpelui* (VRC.1645: II^r)

- c. *Fii tocmindu-te cu pârașul tău curând, până ești pre cale cu el, **să nu cumva să te dea** pârașul giudecătorului și giudețul te va da slugii și în temniță te va aruca* (NT.1648: 7^r)
- d. ***să nu cumva truda noastră și usteneala să piardemu*** (CC².1581: 10)
- e. ***Să nu preamâncăriei și betiei să ne bucurămu*** (CC².1581: 45; Zafiu 2016)
- f. *Ba, **să nu cumva, zmulgând neghinile, să zmulgeți** împreună cu iale și grâul* (NT.1648: 17^v)

Putem conchide că *să* se generează drept centru al FIN⁰ și are posibilitatea de a se recomplementa în proiecția FORCE⁰, întocmai precum *ca* din structura *ca(...)* *să*.

Sub ipoteza prezentată în §III.3.5, și anume că inversiunea / ridicarea la C se produce prin accesarea poziției (Spec,)FINP, predicțiile analizei pentru româna veche sunt aceleași ca pentru româna modernă: subjonctivele inversate presupun encliza pronomelor clitice și sunt incompatibile cu lexicalizarea lui *să* (ca efect al constrângerilor de tipul (*Generalized*) *Doubly-Filled COMP Filter*, v. §III.3.5), v. (49) (v. §3.2.2.1 infra). Practic, encliza pronominală și/sau absența lui *să* diagnostichează o structură cu ridicare la C. În unele cazuri însă, absența complementizatorului *să* este accidentală și nu se asociază cu ridicarea verbului la C, după cum dovedește procliza pronominală; situațiile în care absența lui *să* se asociază cu procliză pronominală sunt nereprezentative (50).

- (49) a. ***De-ne** noauă duhul svântu după moarte-ne împărăția-și* (FT.1571–5: 1^r)
- b. *Tatăl nostru ce ești în ceri, **sfîntească-se** numele tău* (CCat.1560: 8^v)
- c. *să rugăm pre miloste lui, **fie** cu noi svânta troiță* (FT.1571–5: 1^r)
- d. *den naltul ceriului **fi<e>** lângă noi agiutorul tău* (FT.1571–5: 2^r)
- e. *fericăciune **fie** tatălui de veacu, fericăciune **fie** ție, fiului lui, ce cu duhul svânt iată împărățesc până în vecie* (FT.1571–5: 2^r)
- f. *Și **afle** aiasta scrisoare a mea sănătoș pre domeavoastră* (DÎ.1600: CXIV)
- g. *Cându-l aduc cumetrii pruncul înaintea popei **zică** popa așa:* (CM.1567: 255^r)
- h. *Acicea popa **grăiască*** (CM.1567: 256^r)
- i. *După aceaia **întreabe** numele porobocului și, botezându-l, **zică** așa* (CM.1567: 257^r)
- j. *Spinii și pălămida **crească** ție și să mănânci iarba câmpilor!* (CM.1567: 262^r)
- k. *Deci cei ce sânt cu adevărat ortodocși, și dacă vor fi cu totul nepărtinitori limbii grecești, **slujească** pe limba lor sfânta Liturghie.* (DDL.1679: 10)
- l. *Pasă și cum ai crezut, fie **ție*** (NT.1648: 10^v)
- m. *să se iscălească 7 mărturii după porunca Pravilei sau cinci, iar la vréme de nevoie **fie** și 3* (ACP.1714: 10^r)
- (50) *Aceea dau știre domnivoastră și Dumnezeu **vă veselească**, amin.* (DÎ.1599–600: XXV)

Există o singură situație în care *să* poate coexista cu inversiunea subjonctivului, și anume structura cu recomplementare, în care *să* neelidat lexicalizează proiecția completivă superioară $FORCE^0$, nu FIN^0 , iar *să* inferior este elidat de deplasarea verbului la [Spec, $FINP$]. Inversiunea subjonctivului se diagnostichează prin substituția complementizatorului *să* generat în FIN^0 (51), eventual secundată de encliză pronominală (51a-b).

- (51) a. ***să nu cândva mânia-se*** Domnul (CP¹.1577: 2^v)
 b. ***să nu cândva rădice-se*** (CP¹.1577: 268^r)
 c. ***să nu cumva socotești*** dzicînd (CD.1698: 85^v-86^r)
 d. ***să nu cândva adormim*** cu păcatele în moarte (DDL.1679: 249)

Alte exemple cu encliză la dreapta lui *să* (52), înregistrate numai în traduceri, reprezintă structuri de compromis (calcuri parțiale sau totale) între structura românească și textul original / un model străin; de exemplu, în (52a), encliza pronominală apare la dreapta negației, opțiune nepermisă de regulile de deplasare (negația propozițională realizată prin *nu* blochează deplasarea verbului la C, atât în româna modernă, v. §III.3.3, cât și în româna veche, v. §2.1.3 supra), însă atestată în structurile slavone (cu pronume clitic reflexiv) (v. Willis 2000: 336).

- (52) a. *Pre tine nedejduii: **să nu rușinedzi-mă** în veac și să nu mă rădză aleanișii miei* (CM.1567: 238^v)
 b. *Nu pomeni fă<ără>delegile noastre întâile, currundu **se afle-ne** cruțările tale* (PH.1500-10: 67^v)
 c. ***Se sfiască-se** și **se întoarcă-se** înderret toți ce gilăluiescu Sionulu.* (PH.1500-10: 112^v)

Efectele asociate cu deplasarea la C a verbului la subjonctiv vor fi discutate în §§3.2.2.1; 3.2.2.5 infra.

2.3 „Object shift” în româna veche

În §III.2.1 au fost discutate, prin referire la româna modernă, condițiile necesare pentru a analiza deplasarea verbului în limba română ca deplasare a grupului verbal (VP-movement), nu doar a centrului (V^0 -movement). Nu toate testele sintactice aplicate datelor românei moderne pot fi extinse la româna veche; de exemplu, este relativ dificilă aplicarea testelor privitoare la *Condițiile de legare* din *Teoria dependențelor anaforice* (engl. *Binding Theory*, Chomsky 1981), întrucât acestea presupun realizarea de judecăți de gramaticalitate din partea vorbitorilor, sarcină imposibilă din punct de vedere diacronic. Alte teste sintactice pot fi însă invocate pentru a susține ipoteza că deplasarea verbului în româna veche funcționează în același mod ca în româna modernă (i.e. prin VP-movement); diferențele

diacronice vor deriva, astfel, din *nivelul deplasării verbului*: V-la-I generalizat în româna modernă, cu excepția imperativului pozitiv, a imprecățiilor și a gerunziului vs o gramatică mai liberă în româna veche, în care V-la-I este opțiunea dominantă, însă V-la-C este totuși bine reprezentată și la formele finite nonimperative (v. §3.2.2.4 infra). Cu alte cuvinte, nu *modalitatea* de deplasare a verbului conduce la diferențe diacronice, ci *nivelul* la care se deplasează verbul în structura propoziției conduce diferențele dintre cele două faze ale românei. Efectele induse de negație, analizate în §2.1.3 supra, sunt un prim argument pentru deplasarea verbului ca grup în româna veche. Un alt argument este reprezentat de disponibilitatea procesului de *object shift* (v. Gallego 2012) și în româna veche, în aceleași condiții discursive ca în româna modernă (v. §III.2.4).

După cum se poate observa din exemplele de mai jos, topica VOS, care presupune deplasarea argumentului intern la stânga subiectului în periferia internă propozițională (periferia vP) (VSO → VO_iSt_i) este atestată în vechile texte românești:

- (53) a. [Grăi-va]_v [**adevăru**]_o într-întrima sa [**carele nu prilăsteaște cu limba sa**]_s (PH.1500–10: 9^v)
 b. [Luat-au]_v [**pre voi**]_o [Tatăl]_s în mila lui (CC¹.1567: 11^v)
 c. Și-[au tocmit]_v [**oștile**]_o [**Ieremia vodă**]_s asupra târgului, la sat la Aréni (CLM.1700–50: 161^v)
 d. ș-[au întinsu]_v [**corturile**]_o [**Schinder pașea**]_s dreptu deasupra taberii leșăști (CLM.1700–50: 184^{r-v})
 e. Deci cându au fostu în mijlocul pădurii, [făcut-au]_v [**năvală**]_o [**oastea lui Bogdan vodă**]_s la carele leșilor. (ULM.~1725: 17^r)

Dacă analizăm contextele de apariție a linearizării VOS, observăm că obiectul deplasat la stânga subiectului este anterior menționat în discurs, deci este un component cu interpretare tematică / topicală; interpretarea focală se transferă astfel asupra subiectului *in situ* (Alboiu 1999). Cu alte cuvinte, obiectul face parte din componentul presupozitional al enunțului. Contextele mai largi în care apar propozițiile (53b) și (53c) confirmă această analiză ((54) pentru (53b) și (55) pentru (53c)):

- (54) *Ce caută cât iaste milostivnic și cu blândește; grăiaște lor, ceare lor pace, și aceia va să zică: „Nu vă teamereți, feții miei, că seți iertați de păcatele voastre; curățit-am pre voi și-am împăcat cu Tatăl meu pre voi. [Luat-au]_v [**pre voi**]_o [Tatăl]_s în mila lui; nu aveți amu a teame nici de jidovi, nici de păcatele voastre, nici de dracul, nici de mo[art]ea de veac.” (CC¹.1567: 11^v)*
- (55) *Zač. 14. Luându veste Ieremia vodă de pogorâtul Ungurilor, precum au putut, au strânsu oastea țărâi și s-au gătit a stare cu războiu împotriva lui Răzvan. Într-o dumenecă era, cându au apropiat oștile ungurești de Suceavă. Și-[au tocmit]_v [**oștile**]_o [**Ieremia vodă**]_s asupra târgului, la sat la Areni (CLM.1700–50: 161^v)*

Interpretarea focală (ca focus informațional) a obiectului este de asemenea posibilă, iar acest fapt nici nu ridică probleme teoretice (sub ipoteza izomorfismului periferiilor sintactice, la fel ca periferia CP, care conține proiecții de topic și de focus, și periferia vP poate găzdui proiecții de topic și de focus); obiectul direct *năvală* în (53e) primește această interpretare. Analiza atentă a fragmentului din (56) (corespunzând exemplului (53e)) extras din *Letopisețul* lui Ureche (ULM.~1725) arată că, de fapt, un subconstituent (*Bodgan Vodă*) al subiectului (*oastea lui Bogdan Vodă*) este menționat anterior în discurs; din această perspectivă, nu este clar dacă subiectul ocupă poziția de generare [Spec, vP] sau este deplasat în specificatorul unei proiecții de topic din periferia internă propozițională.

- (56) *Războiul lui Bogdan vodă cu lésii. Deci cându au fostu în mijlocul pădurii, [făcut-au]_v [năvală]_o [oastea lui Bogdan vodă]_s la carele leșilor.* (ULM.~1725: 17^r)

Rezultate de reținut

- existența procesului de „object shift” instanțiat prin propoziții VOS în româna veche arată că argumentul intern se poate extrage în mod liber din VP; propoziții ca (53a), cu inversiune verb – auxiliar și topică VOS arată că obiectul se extrage în mod obligatoriu din VP, proces descris (prin raportare la româna contemporană) în §III.2.5
- analiza deplasării verbului ca grup (VP-movement), propusă pentru româna modernă, se poate extinde la datele din româna veche

2.4. Rezumat

(i) Structura funcțională a propoziției propusă pentru româna modernă poate fi adoptată și pentru româna veche.

(ii) Româna veche prezintă două tipuri de structuri cu auxiliar (nonpasiv): (a) structuri în care auxiliarul/auxiliarele marchează modul și/sau modalitatea, păstrate în trecerea la româna modernă; (b) structuri perifrastice în care auxiliarul prezintă flexiune după categoria modului și a timpului, eliminate diacronic.

(iii) Ridicarea auxiliarului în domeniul complementizator nu este atestată în româna veche, spre deosebire de alte varietăți romanice vechi (v. §3.1.4.2 infra).

(iv) Cliticele pronominale din româna veche sunt orientate către flexiune; în ciuda ponderii mai reprezentative a enclizei pronominale, româna veche nu prezintă efecte stricte de tip Wackernagel sau Tobler-Mussafia.

(v) În lumina acestor rezultate, diviziunea procliză / encliză a auxiliarelor și/sau a cliticelor rezultă din activarea de opțiuni diferite în deplasarea verbului în nucleul propozițional al

românei vechi: întrucât cliticele și auxiliarele marchează limita superioară a domeniului flexionar, procliza diagnostichează deplasare V-la-I, iar encliza diagnostichează deplasare V-la-C.

(vi) Neatestarea deplasării Aux-la-C, efectele de blocare induse de adverbul de negație *nu* și existența structurilor VOS derivate prin *object shift* indică faptul că strategia de deplasare a verbului în româna veche este deplasarea ca grup (VP-movement); această strategie prezice că în structuri perifrastice deplasarea la C se manifestă în mod sistematic prin ridicarea verbului lexical, gramatica V-la-C (care vom argumenta în secțiunea următoare că este o gramatică de tip V2, specifică limbilor romanice vechi) manifestându-se în mod sistematic prin inversiune; corelația dintre encliză și deplasare V-la-C este bine întemeiată în lingvistica romanică (Lema și Rivero 1991; Benincă 1995; Fontana 1997; Roberts 2010a; Wolfe 2015a).

3. Gramatica V2: limbile romanice vechi și româna veche

În această secțiune, ne propunem să examinăm ipoteza că inversiunile V-AUX, V-CL, V-AUX-CL reprezintă o instanțiere particulară a gramaticii romanice vechi V2 în faza veche a românei.

Bibliografia tradițională (Densusianu 1961; Rosetti 1968; Frâncu 2009 i.a.) atribuie influenței slave (i.e. prin slavona bisericească) un rol important în prezența și persistența inversiunilor în româna veche. Dragomirescu (2013b, 2014, 2015a) schimbă unghiul de vedere și arată că inversiuni de tipul celor din româna veche sunt prezente și în alte limbi romanice vechi (v. și §II.1.1.1; §3.1.4.1 infra). Referindu-se la encliza auxiliarelor, Zafiu (2014, 2016: §2.1.4.5) are aceeași abordare conciliantă, subliniind că prezența inversiunilor de acest tip este efectul conjugat al continuității latine și al influenței slavonei bisericești. Atât studiile Adinei Dragomirescu, cât și cele ale Rodicăi Zafiu scot în relief ideea că ponderea inversiunilor în româna veche este relativ exagerată în studiile tradiționale și atrag atenția asupra faptului că rata inversiunilor (față de structurile neinversate) este de aproximativ 10%. Vom îmbogăți această statistică în §3.2 infra, introducând o serie de criterii suplimentare. În fine, Alboiu, Hill și Sitaridou (2014) și Hill și Alboiu (2016) disting două tipuri de structuri cu inversiune (encliză a cliticului și a auxiliarelor): structuri în care deplasarea V-la-C este determinată de factori morfosintactici (propozițiile imperative și gerunziale) și structuri în care deplasarea V-la-C se asociază cu efecte discursiv-pragmatice (propozițiile nonimperative). Autoarele consideră că inversiunile din propozițiile nonimperative reprezintă o strategie de focalizare în cronicile moldovenești, bazându-se pe distribuția complementară dintre inversiune și deplasare la proiecția de focus în aceste texte; lucrând pe un corpus cu texte din secolul al 16-lea, Zafiu (2014) arată că inversiunea nu se corelează întotdeauna cu focalizarea.

Cercetarea noastră va confirma, parțial, ambele puncte de vedere:

(i) pe baza diagnosticelor sintactice folosite pentru studiul altor limbi romanice vechi, vom arăta că inversiunile din româna veche reprezintă o gramatică V2 reziduală (fie mai extinsă decât gramatica V-la-I, fie coexistentă cu gramatica V-la-I într-o fază neatestată a

românei, cf. Vasiliu și Ionescu-Ruxăndoiu 1986) în comparație cu gramatica dominantă non-V2 (o gramatică V-la-I); declinul treptat al opțiunii V-la-C în decursul limbii vechi confirmă ipoteza că textele din secolul al 16-lea surprind o schimbare sintactică în curs de desăvârșire (eliminarea gramaticii V2);

(ii) cercetarea calitativă (distribuția) arată că locusul de deplasare a verbului în domeniul C este proiecția FINP (ca în alte limbi romanice vechi, cf. Ledgeway 2007; 2008; Wolfe 2015b și bibliografia), nu FocP (ca la Alboiu, Hill și Sitaridou 2014; Hill și Alboiu 2016); într-adevăr, în cronicile moldovenești analizate de Alboiu, Hill și Sitaridou, deplasarea la C este în distribuție complementară cu focalizarea altor constituenți, însă textele mai vechi nu arată această complementaritate exclusivă între deplasare la focus și inversiune; cercetarea cantitativă oferă cheia de înțelegere a distribuției enclizei (mai ales pentru propozițiile nonimperative): gramatica V-la-C / V2 este opțiunea mai rară, deci marcată; astfel se explică valorile discursive speciale pe care le capătă inversiunile în româna veche; valoarea de focus este una dintre aceste valori discursive (după cum arată în mod clar cronicile moldovenești), dar nu singura (v. Zafiu 2014 și §3.2.2.5 infra);

(iii) modelul sintactic adoptat (stabilirea relațiilor dintre trăsăturile sintactice prin procesul de ACORD în sens restrâns) permite o analiză mai flexibilă, care să armonizeze aparenta tensiune dintre deplasarea verbului la FINP sub inversiune și valorile discursive evidente care se corelează cu inversiunea.

Obiectivele și (în strânsă legătură cu acestea) structura secțiunii de față sunt următoarele: secțiunea §3.1 este rezervată prezentării caracteristicilor sintactice ale gramaticii V2 a limbilor romanice vechi; vom extrage principalele diagnostice sintactice care justifică includerea limbilor romanice vechi în categoria limbilor cu gramatică V2, pentru ca în secțiunile următoare (§3.2) să extindem aceste diagnostice asupra românei vechi; în §3.3 examinăm, pe scurt, contribuția latinei dunărene la apariția unei gramatici V2 în română; statistica va arăta că gramatica V2 a românei vechi este opțiunea reziduală, marcată din punctul de vedere al frecvenței, în comparație cu gramatica V-la-I, opțiune dominantă în româna veche.

Înainte de a trece la analiza datelor, este necesar să reiterăm una dintre condițiile metodologice (prezentată pe larg în §II.3.3) pe care o respectăm atât în analiza calitativă, cât și în analiza cantitativă: evitarea fenomenului de *ambiguitate parametrică* (v. Clark și Roberts 1993; Roberts 2007). Nu vom avea în vedere deci structurile care sunt compatibile cu două analize sintactice: o formă verbală finită sintetică neînsoțită de pronume clitice (*atunci trimise pre el în casa lui*; NT.1648: 51^v) este compatibilă atât cu o analiză în care verbul se deplasează la I (diagnosticată prin procliză pronominală: *și-l trimise la Pilat*; NT.1648: 101^r), cât și cu o analiză în care verbul se deplasează la C (diagnosticată prin encliză pronominală: *Trimise-i cătră Iisus zicând*; NT.1648: 76^r), dată fiind coexistența acestor opțiuni în gramatica limbii vechi (chiar în gramatica aceluiași text în exemplele de față). Așadar, în statistică, vom urmări doar secvențele verbale cu clitice pronominale / auxiliare / clitice și auxiliare.

Reamintim că adoptăm structura periferiei stângi propuse de Rizzi (1997, 2002) (v. §II.2.2); de asemenea, spre deosebire de proiecțiile de topic, care pot fi multiple, proiecția de focus este unică (v. Rizzi 1997).

3.1 Caracteristici ale gramaticii V2 în limbile romanice vechi

Stadiile medievale ale limbilor romanice prezintă următoarea particularitate proeminentă de topică: în propozițiile principale declarative, verbul apare în general în a doua poziție din propoziție, fiind precedat de un constituent care nu este neapărat subiectul (v. Salvi 2001: 297; Ledgeway 2007: 120–121 i.a.). Această particularitate a fost interpretată de cercetători ca fiind o formă *relaxată* (v. §3.1.1 infra) a constrângerii V2 formulate de den Besten (1983) în analiza neerlandezei și a germanei, extinsă ulterior la analiza generală a limbilor germanice (cu excepția englezei) (v. Vikner 1995; Zwart 1998) (v. §3.1.1 infra). Majoritatea fazelor mai vechi ale limbilor romanice (italiana veche, franceza veche, spaniola veche, napolitana veche, siciliana veche, venețiana veche și sarda veche) au fost analizate ca prezentând sub diverse forme regula V2 (v. Benincà 1983, 1995, 2006; Vanelli 1986, 1998; Adams 1987; Fontana 1993, 1997; Roberts 1993; Lemieux și Depuis 1995; Ribeiro 1995; Vance 1997; Salvi 2001, 2004; Ledgeway 2007, 2008, 2012, 2015e; Wolfe 2015a, 2015b), această analiză fiind, pe alocuri, și contestată (Kayser 2002; Rinke și Elsig 2010; v. Wolfe 2015a). Sintaxa V2 romanică, bine reprezentată în varietățile medievale, constituie o fază de tranziție între topica SOV a latinei și topica romanică SVO (Ledgeway 2012: 65, 2015: §46.3.3.1). În cele ce urmează, vom defini mai clar conceptele *gramatică V2 strictă* / *gramatică V2 relaxată* și vom prezenta caracteristicile gramaticii V2 relaxate din varietățile romanice medievale; dintre limbile romanice, doar franceza veche prezintă o gramatică V2 strictă de tipul celei specifice limbilor germanice (Adams 1987; Roberts 1993), din cauze legate de setarea negativă a *Parametrului subiectului nul* (Rivero 1993; Vance 1997).

3.1.1 Gramatică V2 strictă / gramatică V2 relaxată

Limbile germanice sunt caracterizate de o gramatică V2 strictă¹⁷, fiind supuse așa-numitului efect de „gât de sticlă” (engl. *bottleneck effect*, Poletto 2002): în propoziții principale declarative, verbul se ridică în domeniul C și permite deplasarea *unui singur constituent* la stânga sa. După cum arată următoarele exemple din neerlandeză¹⁸, poziția preverbală este nespecializată și poate găzdui subiectul (57a), obiectul direct (57b), adjuncți (57c); domeniul preverbal poate găzdui doar un singur constituent, indiferent de ordonare (58)–(59). Din punct de vedere tehnic, gramatica V2 germanică a fost analizată astfel: FINP se asociază cu o trăsătură EPP care forțează (i) ridicarea verbului finit la FIN⁰ (sub *head-movement*), asociată cu (ii) deplasare XP prin [Spec, FINP] (Cognola 2013: 125).

¹⁷ Autori ca Vikner (1995: cap. III); Zwart (1997: cap. III) atrag atenția asupra variației de manifestare a aplicării regulii V2: de exemplu, în neerlandeză regula V2 se aplică doar în propozițiile principale declarative, pe când în islandeză sau idiș regula V2 vizează atât propozițiile principale, cât și propozițiile subordonate (v. Diesing 1990; Zwart 1997: 88).

¹⁸ Mulțumesc lui Luigi Andriani pentru ajutorul pe care mi l-a dat pentru a construi aceste exemple ilustrative și lui Jenneke van der Wal pentru judecățile de gramaticalitate asupra lor.

(57) **1 constituent preverbal**

- a. *Ik lees een boek 's avonds.* (neerlandeză)
 eu citi.PREZ.1SG o carte noaptea
 S V O adjunct
 'Eu citesc o carte noaptea / pe timp de noapte'
- b. *Een boek lees ik 's avonds.*
 O V S adjunct
 'O carte citesc noaptea, nu altceva.'
- c. *'s Avonds lees ik een boek.*
 adjunct V S O
 'Noaptea citesc o carte'

(58) **2 constituenți preverbali**

- a. **Ik een boek / een boek ik lees 's avonds*
 S O O S V adjunct
- b. **'s Avonds een boek / een boek 's avonds lees ik*
 adjunct O O adjunct V S

(59) **3 constituenți preverbali**

- a. **Ik een boek 's avonds lees.*
 S O adjunct V
- b. **Een boek ik 's avonds lees.*
 O S adjunct V
- c. **'s Avonds een boek ik lees.*
 adjunct O S V

Spre deosebire de gramatica V2 germanică, care poate fi caracterizată drept o *gramatică V2 strictă*, în limbile romanice vechi (cu excepția francezei vechi) funcționează o *gramatică V2 relaxată* (Ledgeway 2007: 122–123): regula V2 nu este o constrângere strictă de ordonare rigidă a verbului în a doua poziție din propozițiile declarative; mai degrabă, regula V2 în limbile romanice vechi trebuie înțeleasă într-un sens „tehnic” (Ledgeway 2007: 122), și anume ca o *constrângere de deplasare a verbului în domeniul C*. Deci doar deplasarea verbului în domeniul C este necesară pentru satisfacerea regulii V2, pe când deplasarea de constituenți tematizați sau focalizați în periferia stângă a propoziției este facultativă și poate fi și multiplă (Ledgeway 2007: 122, 2008: 437, 2012: 65; Poletto 2014: 2, 6-7): „whether the verb superficially occurs, for example, in first, second, third, or fourth position, the V2 generalization nonetheless consistently holds, insofar as the verb is invariably assumed to have moved to the vacant C position” (Ledgeway 2007: 122). Ledgeway (2012: 65; 2015e:

§46.3.3.1) propune următoarea structură sintactică generală pentru propozițiile principale, care surprinde ideea că propozițiile principale se divid în două părți, o periferie stângă în domeniul căreia se deplasează verbul și opțional alți constituenți focalizați sau tematizați (v. și Salvi 2001):

(60) [Periferie stângă TOP / FOC V [Nucleu propozițional S tv O ADV]

O altă deosebire între gramatica V2 germanică și gramatica V2 romanică este legată de disponibilitatea ridicării verbului la C în propozițiile subordonate: în gramatica V2 a neerlandezei, a germanei sau a limbilor scandinave continentale¹⁹ (dar nu și în islandeză sau idiș, v. Zwart 1997: 88; Diesing 1990), regula V2 vizează exclusiv propozițiile principale, pe când în gramatica V2 romanică regula V2 se aplică într-o proporție mai mică și în propozițiile subordonate (v. Ledgeway 2007; Poletto 2014: 8, 34; Wolfe 2015a, 2015b). Această distribuție a aplicabilității regulii V2 a fost interpretată ca o asimetrie propoziție principală / propoziție subordonată (v. §3.1.2 infra). Structura generală a propoziției subordonate în limbile romanice vechi propusă de Ledgeway (2012: 65; 2015e: §46.3.3.1) este cea din (61), în care verbul este constrâns să rămână în nucleul propozițional de lexicalizarea elementului de relație (v. și Salvi 2001). Asimetriile propoziție principală / propoziție subordonată se explică prin aceea că propozițiile subordonate funcționează uneori după structura propozițiilor principale (cea din (60) supra).

(61) [Periferie stângă C [Nucleu propozițional S V O ADV]

O chestiune controversată privește proiecția la care se ridică verbul în limbile romanice vechi. Există două puncte de vedere privitoare la această chestiune. După unii autori (Roberts 1993; Salvi 2001; Ledgeway 2007, 2008, 2012; Wolfe 2015a, 2015b i.a.), ținta deplasării verbului în domeniul C este o proiecție de tip completiv, și anume FINP (la Ledgeway 2007, 2008; Wolfe 2015a, 2015b). Din această perspectivă, structurile V1 sau structurile în care verbul însuși este focalizat se analizează prin intermediul elementelor topice nule sau prin ACORD cu trăsături ale centrelor funcționale cu relevanță discursivă (TOPP / FOC). După alți autori (Cruschina 2011; Sitaridou 2011; Poletto 2014), verbul însuși se deplasează în proiecțiile cu relevanță discursivă (v. și Alboiu, Hill și Sitaridou 2014; Hill și Alboiu 2016 pentru analiza inversiunii verbale în româna veche ca V-la-FOC). Analiza românei vechi din §3.2 conduce la adoptarea primei perspective de analiză.

Ledgeway (2008) arată că regula V2, înțeleasă ca o constrângere de a verifica trăsăturile unui centru anume din domeniul C (FIN în analiza sa), poate fi satisfăcută nu doar prin deplasare, ci și prin procesul de INSERARE. Astfel, în napolitana veche, contrângerea V2 se satisface prin inserarea particulei *sì* (< lat. SIC):

¹⁹ Limbi scandinave continentale (engl. *Mainland Scandinavian*): suedeza, daneza, norvegiana; limbi scandinave insulare (engl. *Insular Scandinavian*): islandeză, faroeză.

- (62) [CP [Spec *spissi cuolpi mortali*]_i [_C *si* [IP *le dava t_i]]]*
- dese lovituri mortale si lui da.PS.3SG
- ‘i-a dat multe lovituri mortale’

(napolitana veche; Ledgeway 2008)

Napolitana veche verifică deci ipoteza că regula V2 trebuie înțeleasă ca o constrângere venind *dinspre domeniul complementizator*, satisfăcând cel mai adesea de deplasarea verbului, nu neapărat ca un caz de ridicare a verbului *determinat dinspre verb* (Ledgeway 2008: 467).

În fine, eliminarea diacronică a gramaticii V2 romanice stă sub semnul procesului de schimbare lingvistică denumit *reanaliză*: reanaliza este o schimbare în structura (în acest caz, sintactică a) unei expresii / clase de expresii care nu afectează în mod imediat structura de suprafață; cu alte cuvinte, redarea în expresie rămâne aceeași, însă constituenții primesc o altă segmentare (Langacker 1977: 58; Hopper și Traugott 2003: 23; Lehmann 2004: 162; Marchello-Nizia 2006: 44; Roberts 2007: 122–141; Dragomirescu 2015b: 185–186). Ledgeway (2012: 68; 2015e: §46.3.3.1) arată că, drept efect al topicalizării frecvente a subiectului, structura (60) conținând un subiect periferic topic este reanalizată ca o structură în care subiectul ocupă o poziție nonderivată în nucleul propozițional, adică [Spec, IP], iar verbul ocupă o poziție în domeniul flexionar IP (63).

- (63) [P. stângă TOP / FOC V [N. propozițional S t_v X] → [P. stângă Ø [N. propozițional S V X]]

În analiza românei este important de reținut că, spre deosebire de majoritatea celorlalte limbi romanice, româna nu a evoluat spre o topică gramaticalizată SVO; diagnosticele sintactice prezentate în capitolul anterior (§III) au arătat că atribuirea nominativului în română este postverbală, iar subiectele preverbale sunt periferice (NB. cel mai bun argument vine dinspre propoziția infinitivală; întrucât complementizatorul infinitival amalgamează proiecțiile FORCE și FIN, nu poate genera o periferie stângă, subiectul propoziției infinitivale fiind sistematic postverbal).

În §3.3 infra, unde discutăm importanța moștenirii latine pentru gramatica V2 a românei vechi, vom discuta pe scurt și sursele apariției gramaticii tranziționale V2 în sintaxa limbilor romanice vechi.

3.1.2 Asimetria propoziție principală / propoziție subordonată

O caracteristică proeminentă a gramaticii V2 romanice vechi este asimetria propoziție principală / propoziție subordonată²⁰ (Salvi 2001; Ledgeway 2007; Poletto 2014; Wolfe 2015a).

²⁰ Salvi (2001) arată că, pe lângă propozițiile subordonate cu structură V2, în limbile romanice vechi persistă și un tipar mai arhaic, în care subiectul este întotdeauna preverbal, cliticele sunt adiacente la elementul de subordonare (v. și Rivero 1997 asupra propozițiilor subordonate în spaniola veche și discuția din §III.3.2) și care permite interpolarea de constituenți între elementul de subordonare și verb, fără ca aceștia să aibă o interpretare periferică. Acest tipar arhaic rezultă, cel mai probabil, din deplasarea joasă a verbului (v. §4 pentru analiza românei vechi).

În limbi germanice ca olandeza sau germana, asimetria propoziție principală / propoziție subordonată este radicală, gramatica V2 caracterizând doar propozițiile principale declarative (v. den Besten 1983; Vikner 1995; Zwart 1998 i.a.)²¹. În limbile romanice vechi, asimetria propoziție principală / propoziție subordonată este mai degrabă o realitate statistică: structurile V2 apar mai rar în propozițiile subordonate decât în propozițiile principale. Din punctul de vedere al unei analize teoretice în care proiecția C este scindată în două proiecții complementive (FORCE și FIN), poziția FIN din propozițiile subordonate nu este în general ocupată de un complementizator și poate deci găzdui verbul deplasat în domeniul C. Rămâne de explicat totuși asimetria aplicării regulii V2 în propozițiile principale vs propozițiile subordonate. O perspectivă de analiză a fenomenului V2, care explică și restricția de aplicare a regulii V2 în contextele finite, introduce ideea că deplasarea verbului la C funcționează ca o *strategie de codare a forței asertive* (Ledgeway 2008: 456, pe baza analizelor din Platzack și Holmberg 1989; Klein 1994, 1998; Brandner 2004). Întrucât forța asertivă a enunțului se marchează în propoziția principală, este de așteptat deci ca aplicarea regulii V2 în propoziția subordonată să fie permisă, dar reziduală.

Pentru exemplificare, să luăm în discuție analiza napolitanei vechi propusă în Ledgeway (2007). În analiza textului napolitan vechi (sec. al 14-lea) *Libro de la destructione de Troya. Volgarizzamento napoletano trecentesco da Guido delle Colonne*, autorul arată că gramatica V2 este mai bine reprezentată statistic în propozițiile principale decât în propozițiile subordonate (v. p. 121–124 pentru statistică și interpretarea acesteia): dacă în propozițiile principale linearizarea V1 are 22,3%, linearizarea V2 are 42,9%, iar linearizarea V3 are 24,3%, în propozițiile subordonate proporția este cu totul diferită, linearizarea V1 având 44,8%, linearizarea V2, 41,3%, iar linearizarea V3 are 10,3%. Statistica – mai ales comparația linearizărilor V1 și V2 – arată în mod clar că propozițiile subordonate prezintă o gramatică V2, însă mult mai constrânsă din punctul de vedere al frecvenței decât propozițiile principale, opțiunea dominantă în subordonate fiind V1. Analiza calitativă confirmă analiza statistică: cel puțin unele dintre linearizările V2 reprezintă cazuri reale în care verbul se deplasează la C, dată fiind encliza pronumelor clitice în propoziția subordonată (64), analizată de Ledgeway (2007: 144–145) ca deplasare V-la-FIN (65).

²¹ Limbile germanice în care regula V2 se aplică și în propoziții subordonate au primit o altă analiză sintactică. De exemplu, în analizele asupra limbii idiș datorate lui den Besten și Moed-van Walraven (1985) și Diesing (1990), gramatica V2 a fost analizată prin deplasarea verbului la I (deplasare V-la-I) și ridicarea constituentului preverbal în [Spec, IP]; acest specificator nu este specializat pentru găzduirea subiectului, ci este un specificator cu proprietăți mixte A și A-bar care poate primi orice tip de XP topicalizat, proiectându-se mai degrabă pentru satisfacerea unei trăsături EPP a centrului I. În aceste condiții este pe deplin explicabilă aplicarea regulii V2 în propoziții subordonate în aceste limbi întrucât domeniul C / proiecția C nu joacă niciun rol în gramatica V2.

Mensching (2012) propune o astfel de analiză pentru limbile romanice vechi; româna veche prezintă însă dovezi incontestabile pentru ridicarea verbului în domeniul C (Alboiu, Hill și Sitaridou 2014; Hill și Alboiu 2016; v. §3.2 infra), astfel că o analiză de tipul celei propuse de Mensching (2012) e greu de extins la datele din româna veche.

- (64) *credea* *certamente* *che* *li Troyani*
crede.IMPERF.3SG *sigur* *că* *DEF troieni*
portassero *odio*
purta.IMPERF.3PL=îi *ură*
 ‘cu siguranță credea că troienii îi purtau ură’
 (napolitana veche; Ledgeway 2007)
- (65) *credea certamente* [_{FORCEP} *che* [_{TOPP} *li Troyani* [_{FINP} *portassero*_i [_{IP} *-le t_i odio*]]]]

Vom reține ideea că asimetria propoziție principală / propoziție subordonată în aplicarea regulii V2, înțelesă ca o tendință statistică, este relevantă pentru evaluarea unei gramatici romanice vechi ca o gramatică V2.

3.1.3 Domeniul preverbal în gramatica V2 romanică. Propoziții V1

Cercetările asupra gramaticii romanice vechi au scos în evidență flexibilitatea și accesibilitatea spațiului preverbal în structuri cu gramatică V2.

În primul rând, spațiul preverbal nu este specializat pentru găzduirea subiectului (Roberts 1993; Ribeiro 1995; Ledgeway 2007, 2008; Mensching 2012; Poletto 2014)²², ci găzduiește mai degrabă constituenți cu interpretare tematică sau rematică (Ledgeway 2007, 2008); Mensching (2012) comentează asupra faptului că obiectele directe preverbale din structurile V2 nu sunt dublate clitic, distribuție indicând natura tematică a acestora. Astfel poziția preverbală în propoziții V2 poate fi ocupată de obiectul direct (66), obiectul indirect (67), circumstanțiale (68), numele predicativ (69) etc.

- (66) a. *e* *viechy* *reduceva* *ad etate iuvenile*
și bătrân *readuce.IMPERF.3SG* *la vârstă tânără*
 ‘și l-ar putea face pe bătrân tânăr din nou’
 (napolitana veche; Ledgeway 2008)
- b. *Il prossimo tuo* *non* *ucciderai* *e nol* *fedirai*
DEF vecin tău *nu* *ucide.VIITOR.2SG* *și nu=l* *răni.VIITOR.2SG*
 ‘Nu-l vei ucide, nici răni pe vecinul tău’
 (italiana veche; Poletto 2014)
- c. *E* *esto* *fiz* *yo* *porque tomas* *ejemplo*
și asta *face.PS.1SG* *eu* *fiindcă lua.SUBJ.2SG* *exemplu*
 ‘Și eu am făcut asta ca să iei exemplu’
 (spaniola veche; Mensching 2012)

²² Ledgeway (2007: 124–125) arată că în doar 22,8 % dintre propozițiile V2 din napoletana veche poziția preverbală este ocupată de subiect.

- (67) *A questo resposse Iasone*
 DAT asta răspunde.PS.3SG Iasone
 ‘Iasone răspunse la asta’
 (napolitana veche; Ledgeway 2008)
- (68) a. *En mi sa voie a Bertran encontré.*
 în sa cale avea.AUX.3SG Bertran întâlnit
 ‘În calea sa l-a întâlnit pe Bertran’
 (franceza veche; Roberts 1993)
- b. *de poy queste parole ademandao lo messayo licencia*
 după aceste cuvinte cere.PS.3SG DEF mesagerul permisiune
 ‘după aceste cuvinte mesagerul a cerut permisiunea (să plece)’
 (napolitana veche; Ledgeway 2008)
- c. *Con tanta paceença soffria ela esta enfermidade*
 cu așa-multă răbdare suporta.PS.3SG ea această boală
 ‘Ea a suportat această boală cu multă răbdare’
 (portugheza-galiciana veche; Ribeiro 1995, Mensching 2012)
- (69) *maraviglyoso era lo suono*
 extraordinar fi.IMPERF.3SG DEF sunet
 ‘sunetul era extraordinar’
 (napolitana veche; Ledgeway 2008)

Ledgeway (2007: 141–142) observă (și ilustrează cu exemple din napolitana veche) această nespecializare a poziției preverbale și în propozițiile subordonate V2.

O altă caracteristică a domeniului preverbal în gramatica V2 romanică veche este posibilitatea de a găzdui constituenți multipli (Ledgeway 2007, 2008; Poletto 2014; Wolfe 2015a, 2015b i.a). Gramatica V2 romanică nu este, așadar, caracterizată de așa-numitul efect de „gât de sticlă” (engl. *bottleneck effect*, Poletto 2002) – ridicarea unui singur constituent la stânga verbului deplasat la C – caracteristic limbilor germanice.

- (70) *E per volontà de le Virtudi tutta questa roba*
 și prin testament GEN DEF Virtuți toate aceste lucruri
tra’ poveri dispense
 între săraci împărți.PS.3SG
 ‘Și conform testamentului Virtuților a împărțit toate aceste lucruri la săraci’
 (italiana veche; Poletto 2014)

În fine, o serie de autori (Salvi 2001; Ledgeway 2007, 2008; Poletto 2014; Wolfe 2015a) au remarcat existența construcțiilor V1 în limbile romanice vechi în propoziții neinterogative²³:

(71) *Leggesi di Salamone che...*

citi.PREZ.3SG=se de Solomon că

‘Se știe despre Solomon că’

(italiana veche; Poletto 2014)

Urmând cercetări mai vechi ale Paolei Benincà, Poletto (2014) analizează aceste structuri ca implicând ridicarea verbului la proiecția de Topic pentru a satisface o constrângere de tip Tobler-Mussafia. Analizând date din siciliana veche, venețiana veche, spaniola veche, occitana veche, franceza veche și sarda veche²⁴, Wolfe (2015a) propune însă o analiză mai rafinată a structurilor romanice vechi V1, exploatând între altele și *Teoria topicului nul* (= elemente eliptice cu valoare de topic), și identifică patru valori pentru structurile în care verbul ocupă prima poziție: topic de continuitate (topicul nul este coreferențial cu o expresie nominală anterior menționată) (72a); topic deictic (topicul nul este legitimat doar dacă este legat deictic și folosit într-o manieră conversațională) (72b); structuri V1 narrative (72c); structuri V1 rematice (întreaga propoziție conține informație nouă și introduce referenți neactivați în discurs) (72d).

(72) a. *Mecti, adunca, unu exemplu*

face.PS.3SG astfel un exemplu

a provari lu primu modu

INF încerca.INF DEF prim mod

‘El făcu astfel un exemplu pentru a testa prima metodă’

(siciliana veche; Wolfe 2015a)

b. *ela... la quala dis...*

ea DEF care zice.PS.3SG

«*çeto che viti che Maria...* »

accepta.PREZ.1SG că vedea.1SG.PST că Maria

‘ea, care a zis «Eu accept că am văzut că Maria ... »’

(venețiana veche; Wolfe 2015a)

²³ În propozițiile interogative totale, deplasarea verbului în poziție inițială este o strategie de marcarea a forței interogative, neapărat un reflex al gramaticii V2 (v. Roberts 1993; Poletto 2014 i.a.).

²⁴ Spre deosebire de toate celelalte varietăți analizate, în sarda veche topica nonmarcată, canonică, este V1 (Wolfe 2015a).

Pentru studiul românei vechi, așa-numita „atestare negativă” (i.e. inexistență) a fenomenului Aux-la-C verifică ipoteza deplasării ca grup a verbului românesc și explică în mod direct faptul că gramatica V2 a românei se manifestă în mod sistematic prin inversiune: opțiunea de deplasare a centrului nu este disponibilă în gramatica limbii vechi, după cum nu este disponibilă nici în gramatica limbii moderne (v. §III.3.2). Astfel, în structurile

perifrastice, auxiliarul rămâne *in situ*, iar verbul lexical (participiu trecut, infinitiv sau, mult mai rar, gerunziu) se deplasează în domeniul complementizator.

3.1.4.1. Deplasarea V-la-C prin inversiune V-AUX

Discutând influența slav(on)ă asupra sintaxei românei vechi, Dragomirescu (2015a) subliniază faptul că fenomenele de inversiune V-AUX²⁵ sunt prezente și în majoritatea celorlalte varietăți romanice vechi: spaniola veche, italiana veche, franceza veche, catalana și provensala medievală, portugheza veche.

Autori ca Rivero (1993); Mensching (2012); Dragomirescu (2015a) subliniază varietatea tipurilor de auxiliar care permit inversiunea: auxiliare perfecte, condiționale, de viitor. De asemenea, Dragomirescu (2015a) arată inversiunea de acest tip este atestată în unele varietăți sud-dunărene (istroromână și meglenoromână) și că, cel puțin pentru structurile perfecte, se poate invoca și moștenirea latină, dată fiind existența a două linearizări posibile HABEO + participiu și participiu + HABEO în latină (v. Adams 2013: 615–651; cf. și Vasiliu și Ionescu Ruxăndoiu 1986: 180 pentru româna comună). Inversiunea V-AUX antrenează și encliza pronumelor clitice, fenomenul luând forma unei inversiuni generalizate V-CL-AUX.

Exemple ca următoarele ilustrează acest fenomen în limbile romanice vechi:

- (73) a. **Poder** lo **as** *fazer*
 putea o AUX.VIITOR.2SG face
 ‘O vei putea face’
 (spaniola veche; Rivero 1993)
- b. **Fecho** **as** *tú otro tal a los otros*
 făcut avea.AUX.2SG tu alt astfel la DEF alți
 ‘Le-ai făcut la fel și celorlalți’
 (spaniola veche; Mensching 2012)
- c. *ffeguũdo* **dito** **he**
 conform-cu zis avea.AUX.1SG
 ‘conform cu ceea ce am zis’
 (portugheza-galiciana veche; Mensching 2012)
- d. *almeno* *quello* *che* **detto**
 cel-puțin care că spus
è non è inutile a sapere
 fi.PREZ.3SG nu fi.PREZ.3SG inutil INF ști.INF
 ‘Cel puțin ceea ce s-a spus nu este inutil de știut’
 (italiana veche; Franco 2009, *apud* Poletto 2014)

²⁵ Celălalt tip de inversiune (i.e. encliza pronominală) este bine reprezentat în limbile romanice vechi.

e.	<i>Le</i>	<i>voir</i>	<i>reconeü</i>	<i>vos</i>	<i>ai</i>
	DEF	adevăr	recunoscut	vă	avea.AUX.1SG
	'V-am recunoscut adevărul'				

(franceza veche; Buridant 2000: 377, *apud* Dragomirescu 2015a)

Discutând structurile de condițional și viitor cu inversiune V-AUX în termenii analizei deplasare lungă a centrului (engl. *Long Head Movement*), precum și encliza pronomelor din spaniola veche, Rivero (1993: 232) remarcă faptul că acestea sunt „a subset of the root contexts where Germanic V2 is found, which seems to be the case in Old Portuguese too”. Cu alte cuvinte, inversiunile sunt considerate tot o manifestare a gramaticii V2 romanice.

Cât privește analiza structurilor cu inversiune, Rivero (1993) le derivă prin *Long Head Movement*, iar Mensching (2012) le derivă prin *Remnant VP-movement* – deplasare VP precedată de evacuarea domeniului verbal. În §III, am arătat că analiza inversiunilor în termenii deplasării lungi a centrului are impedimente atât teoretice (i.e. omiterea de centre intermediare), cât și empirice (încorporarea semiadverbelor, efectele de blocare induse de negatorul *nu* etc.) și am propus derivarea inversiunii prin deplasare XP a verbului (XP-movement), i.e. aceeași operațiune propusă de Mensching (2012); în §2 supra, am arătat că analiza deplasării verbului în termenii deplasării XP se poate extinde și la româna veche.

Punând cap la cap aceste observații, vom reține ideea că structurile cu inversiune pot fi analizate drept un mijloc de satisfacere a constrângerilor V2, realizat prin deplasarea ca grup a verbului în domeniul C (la [Spec, FIN]); deplasarea ca grup rezolvă problemele de localitate pe care le întâmpină o analiză în termenii deplasării centrului verbal (oricare ar fi implementarea acesteia, deplasare centru-la-centru clasică; *Long Head Movement* etc.).

3.1.4.2. Ridicarea auxiliarului la C

Un alt fenomen de deplasare verbală la C, înregistrat în limbile romanice vechi, dar absent din româna veche (și modernă), este ridicarea auxiliarului la C; auxiliarul accesează domeniul C fie în propoziții interogative, fie în propoziții declarative. Există două contexte în care testele sintactice arată cu destulă claritate că avem a face cu deplasarea auxiliarului din domeniul flexionar în domeniul complementizator, nu cu un fenomen de dislocare a nucleului verbal (interpolare / scrambling) în care auxiliarul rămâne în flexiune, iar verbul nu se ridică din domeniul lexical *vP* (v. analiza românei vechi în §4 infra): (i) structuri cu encliză pronominală la auxiliar; (ii) structuri în care diagnosticele de deplasare a verbului indică faptul că verbul lexical și subiectul au părăsit domeniul *vP*, deplasându-se în domeniul flexionar.

Fenomenul deplasării auxiliarului la C nu este sistematic investigat în bibliografie; datele de care dispunem sunt deci mai limitate, majoritatea autorilor consultați (Rivero 1993; Roberts 1993, 1994; Mensching 2012; Poletto 2014) exemplificând fenomenul prin auxiliare perfecte.

Structuri cu encliză pronominală la auxiliar sunt înregistrate în franceza veche, italiana veche și spaniola veche:

- (74) a. ***Ai*** ***le*** *jou bien fait?*
avea.AUX.1SG îl eu bine făcut
'Am făcut-o bine?' (franceza veche; Roberts 1994)
- b. ***Hailo*** *tu fatto per* *provarmi?*
avea.AUX.2SG=îl tu făcut pentru încerca.INF=mi
'Ai făcut-o ca să mă pui la încercare?'
(italiana veche; Roberts 1994)
- c. *Y esto* ***avemos*** ***lo*** ***provado*** *en las* *n<uestras> tablas*
și asta avea.AUX.1PL îl dovedit în DEF noastre tabele
'Și asta, am dovedit-o în tabelele noastre'
- d. *Ya* *don* *Rachel et Vidas* ***avedes-me*** ***olbidado.***
deja don Rachel și Vidas avea.AUX.2PL=mă uitat
'Don Rachel și Vidas, deja m-ați uitat'
(spaniola veche; Rivero 1993)

Al doilea tip de structuri în care diagnosticele sintactice arată cu claritate că auxiliarul se deplasează în domeniul complementizator sunt structurile cu inversiune AUX-Subiect-V din italiana veche, discutate de Poletto (2014). Autoarea arată că aceste structuri prezintă următoarele caracteristici: (i) elementul interpolat între auxiliar și verbul lexical este subiectul (realizat ca grup nominal definit, pronume, cuantificator / expresie cuantificatională); (ii) verbul lexical apare înaintea modificatorilor verbali (inclusiv adverbe care diagnostichează deplasarea verbului), a altor argumente sau a predicatelor adjectivale. Această distribuție indică cu claritate că subiectul ocupă poziția [Spec, IP/TP], poziția elementelor verbale fiind următoarea: auxiliarul este deplasat la stânga subiectului (AUX-la-C), iar verbul lexical se părăsește domeniul lexical vP, deplasându-se în domeniul flexionar IP (V-la-I).

- (75) a. *quali* *denari* ***avea*** ***Baldovino*** ***lasciati*** *loro*
care monede avea.AUX.IMPERF.3SG Baldovino lăsat lor
'pe care monede li le lăsase lor Baldovino'
(italiana veche; Poletto 2014)
- b. *primeramente* ***avea*** ***ella*** ***fata*** *a* *llui* *ingiuria*
întâi avea.AUX.3SG ea făcut DAT lui insultă
'Întâi l-a insultat ea'
(italiana veche; Poletto 2014)

Structurile de acest fel diferă de structurile dislocare a nucleului verbal (/ scrambling / interpolare), prezente în alte limbi romanice vechi, inclusiv româna veche (Dragomirescu 2013b, 2014, 2015a; v. §4 infra), în care se poate interpola orice tip de constituent, nu doar subiectul. Desigur, exemplele simple (fără clitice pronominale, adverbe care diagnostichează deplasarea verbului etc.) sunt parametric ambigue (v. Clark și Roberts 1993; Roberts 2007), fiind compatibile cu două analize sintactice: fie o analiză cu AUX-la-C de tipul celei discutate mai sus cu subiectul în [Spec, IP/TP] (76a), fie o analiză cu dislocarea nucleului verbal, în care auxiliarul rămâne în flexiune și verbul în vP, iar subiectul apare în [Spec,vP] sau într-o poziție din periferia joasă propozițională (76b) (v. §4 infra). Următorul exemplu ilustrează această situație:

(76) *quant a aus est li rois venus*

când la ei fi.PREZ.3SG DEF regevenit

‘când a venit regele la ei’

(franceza veche; Mensching 2012)

a. $[_{CP} \text{ quant } a \text{ aus } est_k [_{IP} [li \text{ rois}]_i t_k \text{ venus}_j [_{vP} t_i t_j]]]$

b. $[_{CP} \text{ quant } a \text{ aus } [_{IP} est [_{vP} li \text{ rois } \text{ venus}]]]$

În concluzie, cel puțin prin referire la propozițiile declarative²⁶, deplasarea auxiliarului la C poate fi văzută ca un mijloc alternativ de satisfacere a constrângerii V2 în limbile romanice vechi.

3.1.5 Rezumat

(i) Limbile romanice vechi sunt caracterizate de o gramatică V2 relaxată ale cărei principale caracteristici sunt următoarele:

- spre deosebire de gramatica V2 strictă din limbile germanice, a cărei manifestare este deplasarea verbului în domeniul C asociată cu avansarea unui singur constituent la stânga verbului, gramatica V2 romanică se caracterizează prin deplasarea verbului, cealaltă operațiune (avansarea unui XP la stânga verbului) fiind frecventă, opțională și nu limitată la un singur constituent
- natura opțională a celei de a doua reguli explică apariția frecventă a structurilor V1 cu diverse interpretări pragmatice
- gramatica V2 romanică nu se asociază cu efectul de „gât de sticlă” (engl. *the bottleneck effect*, v. Poletto 2002), trăsătură care permite deplasarea de constiuenți multipli la stânga verbului ridicat în domeniul C, rezultând astfel linearizări V3, V4 etc.

²⁶ În propozițiile interogative, deplasarea auxiliarului la C este interpretabilă ca o strategie de verificare a trăsăturii [interogativ], nu ca un mecanism de satisfacere a constrângerii V2. Inversiunea subiect-auxiliar / deplasarea AUX-la-C este strategia generalizată de construcție a interogativelor totale în engleză (v. discuția din §III.1, text și nota 6), însă nu este considerată o formă de gramatică V2.

- domeniul preverbal nu este specializat, putând găzdui constituenți cu orice funcție sintactică (argumente, circumstanțiale, predicate)
- aplicarea regulii V2 este asimetrică în funcție de tipul propoziției (propoziție principală / propoziție subordonată); asimetria privește frecvența aplicării regulii V2: frecventă / dominantă în propozițiile principale, rară în propozițiile subordonate

(ii) Un alt rezultat este o *tipologie cvadruplă a mijloacelor prin care poate fi satisfăcută regula V2* în limbile romanice vechi:

- (a) structuri sintetice: deplasarea verbului sintetic în domeniul C (e.g. (64), (66) supra);
- (b) structuri analitice: deplasarea (XP a) verbului lexical în domeniul C ((73) supra);
- (c) structuri analitice: deplasarea (X⁰ a) auxiliarului la C ((74), (75) supra);
- (d) satisfacerea constrângerii V2 prin INSERARE: inserarea particulei *sì* în FIN (napolitana veche, v. supra (62); Ledgeway 2008)

Fiecare limbă romanică veche satisface regula prin opțiunile care sunt prezente în gramatica sa: deplasarea verbului (drept centru sau drept grup) sau INSERAREA unui element funcțional disponibil în Lexiconul limbii respective.

3.2 Gramatica V2 a românei vechi

În §2 supra am discutat specificul categoriilor funcționale ale românei vechi prin raportare la româna modernă și am evaluat importanța acestora pentru diagnosticarea procesului de deplasare a verbului. În lumina caracteristicilor limbilor romanice vechi discutate în subsecțiunea anterioară, obiectivul principal al acestei secțiuni este să demonstrăm că gramatica V-la-C a românei vechi, diagnosticată în principal prin postpunerea auxiliarelor și encliza pronomelor clitice reprezintă o instanțiere a gramaticii V2 relaxate specifice limbilor romanice vechi.

În §3.1.4.1, am arătat că postpunerea auxiliarelor este un fenomen caracteristic și altor limbi romanice vechi (v. și Dragomirescu 2015a). Date fiind (i) diferențele între sistemul bogat, diversificat de auxiliare al românei vechi și sistemul relativ sărac de auxiliare al slavonei bisericești²⁷ (v. Olteanu 1974: 23-25) și (ii) libera ordonare în latina târzie a componentelor care se vor fi gramaticalizat ca structuri perifrastice în română (și în limbile romanice) (v. §3.2.1.1), este puțin probabil ca fenomenul de postpunere a auxiliarelor să fie influențat masiv de texte slavonești (spre deosebire de fenomenul postpunerii pronomelor clitice (mai ales reflexive); în §2.1.2 supra, am arătat că encliza pronomelor clitice apare și în condiții nespecific tipologice românei vechi, fiind deci un calc parțial de structură) (v. și Zafiu 2016 pentru o discuție nuanțată).

Reamintim că adoptăm analiza propusă explicit de Ledgeway (2007, 2008) (și alți autori) conform căreia constrângerea / regula V2 nu este înțeleasă ca o constrângere de

²⁷ Mulțumesc Adinei Dragomirescu pentru observația că sistemul de auxiliare al slavonei bisericești nu este comparabil sub raportul inventarului cu sistemul de auxiliare al românei vechi.

linearizare (plasarea obligatorie a verbului în a doua poziție în propozițiile principale declarative), ci are un înțeles mai degrabă tehnic: deplasarea verbului în domeniul C (la FINP, v. Ledgeway 2007, 2008; v. și Cognola 2013 pentru mòcheno). Și Alboiu, Hill și Sitaridou (2014: 2); Hill și Alboiu (2016: 89) atrag atenția asupra faptului că româna veche nu este o limbă cu V2 generalizat de felul limbilor germanice.

După cum am subliniat în mai multe puncte din acest capitol și din capitolul anterior, specificul gramatical al deplasării verbului în limba română modernă și veche – și anume, *deplasarea verbului ca grup* (VP-movement) – face următoarele predicții, verificate de datele din română:

(i) în structuri sintetice, deplasarea V-la-C se manifestă prin encliza pronomelor clitice;

(ii) în structuri analitice, deplasarea V-la-C se manifestă prin inversiunea auxiliarelor: auxiliarele sunt centre și rămân *in situ*, iar verbele lexicale sunt grupuri și se deplasează prin deplasare specificator-la-specificator la stânga auxiliarelor.

Lipsa atestărilor structurilor de tip AUX-CL-V în toate fazele românei verifică această ipoteză de analiză.

Analiza deplasării la C (i.e. a inversiunii) în maniera propusă în §III.3.5 se poate extinde integral la datele din româna veche.

Spre deosebire de alte cercetări (Alboiu, Hill și Sitaridou 2014; Hill și Alboiu 2016), în această secțiune vom exploata metoda cantitativă, folosindu-ne de statistică pentru a sublinia asimetria propoziție principală / propoziție subordonată și ponderea gramaticii V-la-C / V2 prin raportare la gramatica V-la-I; profitând de datele adunate, am făcut și o mică statistică privitoare la ponderea inversiunii auxiliarelor după *tipul* de auxiliar (§3.2.1.2 infra). La fiecare studiu statistic, vom preciza cu claritate exact structurile avute în vedere și ne vom motiva opțiunea.

3.2.1. Inversiunea: prezentare generală

3.2.1.1 O perspectivă descriptivă asupra inversiunii²⁸

Prezentăm pe scurt în continuare câteva caracteristici ale inversiunilor românei vechi care nu joacă un rol important în diagnoza unei gramatici V2 (v. §3.2.2 infra), însă care sunt importante din perspectiva unei prezentări cât mai cuprinzătoare a acestui fenomen; principalele particularități ale enclizei pronomelor clitice au fost discutate în §2.1.2 supra și nu vom reveni asupra lor aici.

²⁸ Inversiunea componentelor construcției pasive analitice se pot inversa și ele (i), însă nu prezintă un interes deosebit pentru studiul nostru, întrucât structura cu auxiliar pasiv este de altă natură decât toate celelalte structuri cu auxiliar.

(i) a. *Atuncea Iisus **dus fu** de Duhul în pustie* (NT.1648: 5^v)
b. *Însă nu e așa, cumu de mulți **arătatu fi-va**, ce mai vârtosu iubitoriu de argintu arătă-se a fi* (CC².1581: 432)

În structurile cu auxiliar simplu (perfect compus: *a avea* + participiu; condițional prezent / viitor: *aș / voi* + infinitiv), toate formele de inversiune sunt atestate în textele românei vechi, însă cu frecvență diferită în funcție de auxiliar (77); inversiunea auxiliarului este adesea coocurentă cu encliza pronumelor clitice (77c-e). Structurile inversate sunt înregistrate de-a lungul întregii perioade vechi (cf. exemplele din (77)), înregistrând un apogeu de frecvență în secolele al 16-17 și fiind în declin treptat până către sfârșitul epocii vechi. Realizând o statistică pe baza mai multor texte vechi, originale și traduceri, Dragomirescu (2014) subliniază faptul că structurile de condițional prezent (76c) se inversează cel mai rar (de exemplu, în textele originale DÎ, Dragomirescu 2014 nu înregistrează nicio inversiune, deși inversiunea este bine reprezentată pentru alte forme verbale) (v. și Zafiu 2016 pentru aceeași observație) (v. §3.2.1.2 infra).

- (77) a. *Deci pârcălabul ne-a<u> strâ<n>s pe toț, pe cum scrie cinstită cartea mării tale, și ne-au întrebat pe toț cum știm cu sufletele noastre, **avut-au** Tătărașii hotar de ceaea parte de vale?* (DÎ.1596: CVI)
- b. **Vrear-ară** pre cei ce se tem de el (PH.1500-10: 123^v)
- c. *Atunce cându **întoarce-se-va** vrăjmașui mieu înderretu, nu voru putea și vor peri de fața ta* (PH.1500-10: 5^{r-v})
- d. **Pusu-ne-am** și degetele mai jos (DÎ.1576: V)
- e. **Făcutu-se-au** această foiță de zestre ce s-au dat fiicei noastre (ACP.1714: 15^r)

Vasiliu și Ionescu-Ruxăndoiu (1986: 180, 186-187) insistă asupra coexistenței structurilor inversate în româna comună, atât pentru perfectul compus, cât și pentru formele care se bazează pe infinitiv ca verb lexical (viitor și condițional)²⁹, ipoteză confirmată de cercetările lui Adams (2013: 615-651) asupra construcției care va da naștere perfectului compus romanic (i.e. HABEO + participiu și participiu + HABEO)³⁰. De asemenea, Vasiliu și Ionescu-Ruxăndoiu (1986: 186-187) remarcă faptul că în structurile neinversate de condițional se preferă folosirea infinitivului scurt verbal (cf. *Se **așu** întra [...], se-**așu** sui [...], se-**așu** da*, PH.1500-10: 113^v), iar în cele inversate se preferă selecția infinitivului lung verbal (cf. **Vrear-ară** în PH.1500-10: 123^v) (v. și Onu 1965). Autorii explică această distribuție prin intoleranța românei la hiat, o explicație care se poate generaliza pentru a explica raritatea generală a inversiunii formelor de condițional remarcate de alți autori (Dragomirescu 2014): în mod sistematic, inversiunile condiționale cu auxiliarul *aș* (deja cel mai frecvent auxiliar de condițional în secolul al 16-lea) rezultă în mod sistematic în structuri *vocală-vocală*, generatoare de hiat, problemă neîntâlnită la celelalte forme simple care se inversează (care

²⁹ „referitor la topica celor două componente ale perfectului compus, putem presupune coexistența formelor cu auxiliarul antepus cu acelea cu auxiliarul postpus” (Vasiliu și Ionescu-Ruxăndoiu 1986: 180); „putem admite [...] mobilitatea auxiliarului față de infinitiv (Vasiliu și Ionescu-Ruxăndoiu 1986: 187).

³⁰ Adams (2013: 652-673) remarcă aceeași mobilitate în latină a componentelor formelor ulterior gramaticalizate ca viitor sau condițional în limbile romanice.

au ca rezultat configurații fonetice de tip *consoană-vocală / vocală-consoană*). Evitarea hiatului / intoleranța la hiat se dovedește a fi o constrângere fonotactică puternică, cu importante implicații diacronice (v. schimbarea proprietăților de linearizare ale cliticului de acuzativ feminin singular *o* discutată în §2.1.2 supra).

Referitor la formele cu auxiliar multiplu, se înregistrează două tipuri distincte de inversiuni: inversiunea verbului lexical față de complexul de auxiliare (78) și inversiunea auxiliarelor între ele (79). Ambele forme de inversiune sunt rare; cu privire la al doilea tip de inversiune, Stan (2013: 109) observă că: „[i]nversiunea celor două auxiliare se înregistrează doar în forme vechi, cu caracter de excepție; [f]enomenul nu este reprezentativ pentru acel stadiu de limbă; [î]n general, în formele verbale vechi, cele două sau trei auxiliare coocurente au topică relativă fixă”. A se observa și că majoritatea structurile care permit inversiunea auxiliarelor între ele sunt dintre structurile cu auxiliar care nu s-au păstrat în trecerea la limba modernă.

- (78) ***Cădea-ți-s-au vrut ție să dai argintul meu neguțătorilor*** (NT.1648: 33^v)
- (79) a. *și viind eu **fire-aș luat** al meu cu dobândă* (NT.1648: 33^v)³¹
- b. *se păcatu **fi-va faptu*** (CB.1559–60: 294)
- c. *mare lucru **fi-vrea știutu** c’au isprăvitu* (CC².1581: 310; Stan 2013)
- d. *de n’ăți avea urâciune, **fi-vreați știindu** să știți că și voi aceștii lumi deșartă vă priceștuiți și realelor ei* (CC².1581: 470; Stan 2013)
- e. *obida rea, o, iudei, după cuvântu amu **fire-aș ascultându** voi* (CV.1563–83: 1^r; Stan 2013)

În structura modală [*putea* + infinitiv scurt], inversiunea afectează verbul modal, ceea ce arată un grad mare de solidaritate al construcției cu predicat complex (Stan 2013: 206):

- (80) a. ***putea-se-va spăsi*** (CC².1581: 294)
- b. *Doamne, de vei vrea, **poti-mă curăți*** (NT.1648: 10^r)
- c. *De vei vria, **poti-mă curăți*** (NT.1648: 42^r)

O altă particularitate a inversiunii privește maniera de deplasare a verbului. Natura *locală* a deplasării verbului (i.e. deplasare prin fiecare specificator al domeniului flexionar IP) este revelată, ca și pentru româna contemporană, de comportamentul semiadverbului

³¹ Zafiu (2016) propune și segmentarea *fi-reas* pentru exemple de acest tip (*reas* < *vreas*); pentru discuția de față, segmentarea alternativă acoperă același fenomen, i.e. inversiunea auxiliarelor între ele.

aspectual *mai*³²: *mai* se încorporează prin adjuncție în structura verbului (v. analiza în §III.3.1.2.4) și se deplasează odată cu verbul în domeniul C, indiferent că vorbim despre forme sintetice (81) sau forme analitice (82):

- (81) a. ***Mai micșurași-l*** cu puțin cu sama de înger (PH.1500–10: 5^r)
 b. ***Mai veselecu-me*** și me mai bucuru de tinre (PH.1500–10: 5^r)
 c. Lăudați Domnului toate limbile, ***mai lăudați-lu*** toți oamenii (PH.1500–10: 100^v)
 d. ***Mai veseliiu-me*** de cei ce dziseră mie (PH.1500–10: 110^r)
- (82) a. Județul de la Maramurăș, de la Hust, biruri 442 și iaste acum de al patrul anu de când n-au dat căpitanul seama, ***mai scăzut-au*** au ***mai adaos-au***. (DÎ.1599: XIX)
 b. Cătră tinre chemu, Dzău mieu, nu mai tăcea de la menre, se nu cumva ***mai tăcea-veri*** de la menre (PH.1500–10: 22^r)
 c. Că înde me-au vrut dracul ponoslui, ***mai rrebda-mă-vrut***, iată (PH.1500–10: 45^v)
 d. au ***mai fi-va*** vreo viiață și altă lume? (SVI.~1670: 31^r)
 e. ***Mai făcut-au*** ș-al doilea episcop (ULM.~1725: M.f.17^v)
 f. ***Mai socotit-au*** și din letopisățul lui Evstratie logofătul și a lui Simion dascalului și a lui Misail călugărului nește cuvinte câteva (NL.~1750–66: 4)

Negația propozițională blochează în general inversiunea din motive care țin de specificul deplasării verbului în româna veche și modernă (v. §2.1.3 supra). Structurile cu inversiune verb-clitic la dreapta negației (*nu* – verb – clitic (mai ales reflexiv)) sunt atestate în traduceri (v. §§2.1.2; 2.1.3 supra); inversiunea verb-auxiliar (*nu* – verb – auxiliar) are doar patru înregistrări, doar în CB.1559–60 (Zafiu 2014, 2016), deci nu poate fi considerată o structură cu circulație reală în perioada veche. Vom reține următoarele idei: negația induce

³² În structurile neinversate, semiadverbul *mai* prezintă proprietățile de linearizare canonice, caracteristice și românei moderne: apariție între pronumele clitic și verbul lexical (i) sau între auxiliar și verbul lexical (ii), distribuție specifică și altor semiadverbe (iii).

- (i) a. eu ***me mai veseliiu*** de Dumnedzău (PH.1500–10: 87^v)
 b. că nu poate să ***să mai bată*** cu turcii (NL.~1750–66: 10)
- (ii) a. Și au întrebat Ștefan-vodă pre sihastriu ce ***va mai face*** (NL.~1750–66: 10)
 b. cum ***s-au și mai zis*** și fără de gâlceavă (ACP.1714: 6^v–7^r)
 c. ce ***va hi mai scris*** și dela Aron vodă încoace (CLM.1700–50: 159^r)
- (iii) a. și l-au căznit până ***va și muri*** (DÎ.1599:XVIII)
 b. Deci ***au și purces*** Ștefan-vodă în sus pe la Cernăuți (NL.~1750–66: 10)
 c. Și ***l-au și făcut*** boier, armaș mare pre Purece (NL.~1750–66: 10)
 d. Deci Ștefăniță-vodă, cum au vădzut bățul cu cărțile, ***s-au prea mâniet*** și l-au adus pre acel Nicolai Milesul înaintea lui (NL.~1750–66: 27)

un efect de blocare a deplasării V-la-C; atestarea inversiunii (verb-clitic) la dreapta negației se datorește influenței străine originale asupra traducerilor.

Distribuția inversiunii sub coordonare se prezintă astfel: situațiile cele mai frecvente sunt acelea în care inversiunea se distribuie simetric (în ambii conjuncți) (83) sau asimetric, cu inversiune în primul conjunct și structură neinvertată în cel de-al doilea (/ următorii conjuncți, pentru coordonarea cu mai mult de doi termeni) (84); a se observa și faptul că inversiunea imperativă este facultativă în al doilea conjunct (84a-b). Distribuția asimetrică de celălalt fel, cu non-inversiune precedând inversiunea, este de asemenea atestată, însă mai rar (v. și Croitor 2014; Zafiu 2014) (85).

- (83) a. **întoarce-se-vor și sfii-se-vor** vârtos currundu (PH.1500–10: 4^v)
 b. **Povesti-vor și grăi-vor** nedereptatea (PH.1500–10: 79^v–80^r)
 c. toate lucrurile beseareciei și împărăteștile **turbură-se și răsipescu-se** (CC².1581: 13; Croitor 2014)
 d. Cerșut-au 2 000 de pedestri, 2 000 de călăraș, și sântu; ce, cum veri zice, **sta-vor** au **mearge-vor**. (DÎ.1600: XXXII)
- (84) a. **Miluiaste-me**, Doamne, și **me vindecă**, că neputincios sântu (PH.1500–10: 4^r)
 b. Tu încă, drag frate, **întoarce-te** către Dumnezăul tău **și te căiaște și te pocăiaște** (CM.1567: 232^v)
 c. **ține-i și-i fereaște** pren Domnul nostru (CM.1567: 263^r)
 d. Așea și tu, omule, când beai și mănânci și când <dormi>, **adu-ț aminte și te deșteaptă** (Fiz.1693: 44^v)
 e. Și să te săblăznească mâna ta dereaptă, **tae-o și o lapădă** de la tine (NT.1648: 7^{r-v})
- (85) a. Domnulu potop **va muta** și **ședea-va** Domnulu împărat în vecie (PH.1500–10: 23^r)
 b. cu o sută de ori **va priimi** și viața de veacu **dobândi-va** (CC².1581: 201; Zafiu 2014)
 c. Mulți priiatnici la veselie **se află**, iară la nevoie **află-te** însuț (FD.1592–604: 505^r; Croitor 2014)

Alte probleme ridicate de distribuția și interpretarea inversiunii vor discutate în secțiunile următoare.

3.2.1.2 O perspectivă statistică asupra inversiunii după tipul de auxiliar

Profitând de analiza statistică realizată pentru a investiga ponderea gramaticii V-la-C în comparație cu gramatica V-la-I, am realizat și un studiu al inversiunii după tipul de auxiliar, pentru a verifica dacă într-adevăr există mari diferențe de ordin cantitativ la inversiune în

funcție de auxiliar. De exemplu, autori ca Todi (2001: 48) remarcă, analizând cronicile muntenești, că postpunerea auxiliarului de perfect compus este mai frecventă și atestată în toate cronicile, pe când postpunerea auxiliarului de viitor este mult mai rară.

Metodologie

Date fiind remarcile privitoare la raritatea postpunerii auxiliarului de condițional, derivată uneori din constrângeri fonologice (v. §3.2.1.1 supra), am hotărât să ne concentrăm asupra perfectului compus și a formelor simple de viitor (AUX + infinitiv). De asemenea, am luat în discuție – doar pentru acest studiu, nu și pentru următoarele – doar structurile care conțin auxiliarul și verbul lexical (86)–(87), nu și clitice pronominale. Cliticele pronominale pot fi postpuse (fără a antrena și postpunerea auxiliarului) sau dublu lexicalizate, fie din cauze fonologice (*sau i-au furat-o cineva*; ACP.1714: 7^v-8^r), fie sub influența traducerilor (*vei curăți-ne sufelele*; DDL.1679: 59). Pentru un studiu statistic care își propune să vadă dacă vreunul dintre auxiliare se inversează mai des, am considerat că structurile cu pronumele clitic creează uneori ambiguitate („zgomot” în termeni statistici).

- (86) a. și **am dat** toată partea mea de moșie din Sărăcinești (DÎ.1594: X)
 b. **socotit-am** dintru in[i]ma mea (DÎ.1594: X)
- (87) a. Dară de **vei peri** tu (A.1620: 4^v)
 b. că **fi-va** foarte bine de rândul lui (DÎ.1593: XCV)

Rezultatele noastre sunt cuprinse în două tabele. Tabelul 1 cuprinde numărul de ocurențe, iar Tabelul 2 cuprinde procesarea statistică a datelor din Tabelul 1; în Tabelul 2, formula (o=...) reprezintă numărul de ocurențe.

Procentele obținute (Tabelul 2) au două puncte de raportare:

– în prima coloană din dreptul fiecărui text, se face raportare la totalul structurilor, prezentat pe ultima coloană a tabelului;

– în a doua coloană din dreptul fiecărui text, se face raportare la totalul structurilor de fiecare tip (cât la sută din toate perfecte compuse de forma căutată din text se inversează și câte apar neinverse?); în condițiile bunei reprezentări în text a ambelor forme, rezultatele din a doua coloană sunt mai relevante pentru a testa frecvența inversiunii pe tip de auxiliar, pentru că scot în relief disponibilitatea fiecărei forme de a se inversa prin raportare la ea însăși. De aceea, în tabel, procentele și coloana relevantă au fost marcate cu caractere aldine.

Din punctul de vedere al procesării datelor, se impun următoarele comentarii. S-a făcut o rotunjire la 2 zecimale (la 3 zecimale pentru unele fracții periodice); însumarea rezultatelor cu fracții periodice (simple sau mixte) nu va da niciodată 100%; de exemplu, la FT.1571–5, unde numărul total de ocurențe al structurilor care ne interesează este 33, realizarea de procente prin raportare la totalul de 33 (numitorul 33) va da întotdeauna o

fracție periodică (1 exemplu din 33 reprezintă 0.(03)). Rotunjirea la 2 zecimale poate da diferențe la însumare (neseemnificative).

Interpretarea datelor

Interpretare pe fiecare text în parte. Într-un text ca CCat.1560, structurile de perfect compus și de viitor sunt aproximativ egal reprezentate (48 % / 52 %). Se observă că structurile inversate reprezintă aproximativ 8% din totalul structurilor cu auxiliar și verb lexical; dintre inversiunile din text, un procent egal îl au inversiunile cu auxiliarul de viitor și inversiunile cu perfectul compus (fiecare câte 4%). Introducând al doilea punct de raportare (raportul structură inversată / structură neinvertată aparținând aceleiași forme analitice), observăm că: (i) dintr-un total de 12 ocurențe ale perfectului compus, 8.(33) % sunt inversate, iar 91.(66)% sunt neinvertate; (ii) dintr-un total de 13 ocurențe ale viitorului, 7.69% sunt inversate, iar 92.31% sunt neinvertate. Dată fiind reprezentarea echilibrată a perfectului compus și a viitorului în CCat.1560, putem conchide că auxiliarul de perfect compus și cel de viitor se inversează într-o proporție relativ egală. Acest text nu prezintă deci diferențe semnificative între cele două auxiliare cu privire la posibilitățile de inversiune. În schimb, un text precum CPrav.1560-2 este nereprezentativ, întrucât există o profundă disparitate între prezența perfectului compus și prezența viitorului în acest text (0.88% perfect compus, 99.12% viitor) și un număr foarte mic de inversiuni (3.54 %, față de 96.46% structuri neinvertate). Atestarea foarte rară a perfectului compus nu permite generalizări privind posibilitățile de inversare (de fapt, singura atestare a perfectului compus este inversată, ceea ce conferă inversiunii perfectului compus o rată de 100 %, rezultat care însă nu este relevant statistic). În categoria textelor neprezentative pentru analiza inversiunii după tipul de auxiliar pot fi incluse și următoarele texte: LC.~1650 (text scurt; puține forme analitice; disparitate între reprezentarea generală a perfectului compus și a viitorului 27.(27)% / 72.(72)%); AA.1708 (2 inversiuni din 60 de ocurențe); ACP.1714 (text fără inversiuni de tipul celor căutate). Remarcăm însă numărul mare de structuri inversate în Fiz.1693, care depășește procentual cu mult numărul de structuri neinvertate (94.74% / 5.26 %); textul nu poate fi însă considerat reprezentativ, date fiind următoarele fapte: (i) este un text scurt; (ii) există destul de puține structuri analitice (o = 19).

Interpretare globală. Prin referire la principalul obiectiv al acestei subsecțiuni (i.e. de a vedea dacă există mari diferențe de ordin cantitativ la inversiune în funcție de auxiliar), ultima coloană a tabelului arată că atât perfectul compus, cât și viitorul simplu se inversează într-o proporție asemănătoare (raportare la formă: perfect compus 7.65% / 92.35 %; viitor: 13.15% / 86.85%; raportare la total a inversiunii: 9.26% / 90.74%): aproximativ una din 10 forme analitice conținând auxiliarul și verbul lexical este inversată. Faptul că inversiunea formelor de viitor *apare mai rar* (după cum spun sursele tradiționale) este însă real: viitorul este mult mai slab reprezentat în texte decât perfectul compus: (statistică totală) 70.62% perfect compus / 29.38% viitor; astfel, deși viitorul se inversează cu aproximativ aceeași proporție ca perfectul compus (de 1 la 10), formele de viitor inversate apar mai rar în texte pentru că viitorul însuși apare mai rar în texte.

În altă ordine de idei, excluzând textele nerepresentative discutate mai sus, se poate observa că în majoritatea textelor în care structurile analitice sunt bine reprezentate (număr de ocurențe însemnat), rata inversiunii este de aproximativ 1 la 10; doar în FT.1571-75; CM.1567 și DDL.1679 rata inversiunilor este de aproximativ 2 la 10. Se cuvine, de asemenea, să remarcăm că procentul inversiunilor este mult mai mic în cronicile moldovenești din secolul al 18-lea (5.81% în ULM.~1725; 4.22% în CLM.1700-50; 2.43% în NL.~1750-66).

În fine, se observă că rezultatele statistice oferite de textele originale (DÎ) reflectă cel mai bine procentele statisticii globale (de pe ultima coloană a Tabelului 2), fapt care întărește ipoteza că textele originale reflectă cel mai bine sintaxa perioadei investigate (Stan 2013), suprapunându-se cu mare fidelitate pe o statistică ce aduce laolaltă texte din stiluri diferite și supuse influenței exercitate de diverse texte / modele străine.

Tabelul 1 – Poziția auxiliarului (ocurențe) față de verbul lexical (indicativ, perfect compus; indicativ, viitor)

Secolul	Text	Perfectul compus			Viitor			Total		Total V-AUX + AUX +V
		V-AUX	AUX-V	Total	V-AUX	AUX-V	Total	V-AUX (inversiuni)	AUX-V (structuri neinverse)	
Sec. 16	CCat.1560	1	11	12	1	12	13	2	23	25
	CPrav.1560-2	1	0	1	3	109	112	4	109	113
	FT.1571-5	1	5	6	6	21	27	7	26	33
	DÎ	48	510	558	11	84	95	59	594	653
	CM.1567	19	68	87	20	42	62	39	110	149
Sec. 17	NT.1648 (20 p.)	7	66	73	6	79	85	13	145	158
	LC.~1650	3	0	3	7	1	8	10	1	11
	PI.~1650 (30 p.)	2	15	17	5	41	46	7	56	63
	CZB.1675-6	1	4	5	3	19	22	4	23	27
	DDL.1679 (100 p.)	3	16	19	2	10	12	5	26	31
	Fiz.1693	2	1	3	16	0	16	18	1	19
Sec. 18	AA.1708	1	15	16	1	43	44	2	58	60
	ACP.1714	0	20	20	0	35	35	0	55	55
	ULM.~1725 (20 p.)	9	140	149	0	6	6	9	146	155
	CLM.1700-50 (20 p.)	12	276	288	1	19	20	13	295	308
	NL.~1750-66 (20 p.)	6	254	260	1	27	28	7	281	288
	TOTAL	116	1401	1517	83	548	631	199	1949	2148

Tabelul 2 – Poziția auxiliarului (statistică) față de verbul lexical (indicativ, perfect compus; indicativ, viitor)

Secolul	Text	raportare la:	Perfectul compus			Viitor			Total		Total V-AUX + AUX + V
			V-AUX	AUX-V	Total perfect compus	V-AUX	AUX-V	Total viitor	V-AUX inversiuni	AUX-V structuri neinverse	
Sec. 16	CCat.1560	total	4 %	44%	48%	4 %	48%	52%	8%	92%	100 % (o = 25)
		formă	8.(33) %	91.(66)%	100% (o= 12)	7.69 %	92.31%	100% (o=13)			
	CPrav.1560 –2	total	0.88 %	0 %	0.88%	2.65%	96,46%	99,12%	3.54 %	96.46%	100 % (0 = 113)
		formă	100 %	0 %	100% (o=1)	2.68 %	97.32%	100% (o=112)			
	FT.1571-5	total	0.(03)%	15.(15)%	18.(18)%	18.(18)%	63.(63)%	81.(81)%	21.(21)%	78.(78)%	100% (o = 33)
		formă	16.(66)%	83.(33)	100% (0=6)	22.(22)%	77.(77)%	100% (o=27)			
	DÎ	total	7.35 %	78.10%	85.45%	1.69%	12.86%	14.55%	9.04%	90.96%	100% (o = 653)
		formă	8.60%	91.40%	100% (o = 558)	11.58%	88.42%	100% (o = 95)			
	CM.1567	total	12.75%	45.64%	58.39%	13.42%	28.19%	41.61%	26.17%	73.83%	100% (o = 149)
		formă	21.84%	78.16%	100% (o = 87)	32.26%	67.74%	100% (o = 62)			
Sec. 17	NT.1648 (20 p.)	total	4.43%	41.77%	46.2%	3.8%	50%	53.8%	8.23%	91.77%	100% (o = 158)
		formă	9.59%	90.41%	100% (o = 73)	7.06%	92.94%	100% (o = 85)			
	LC.~1650	total	27.(27)%	0%	27.(27)%	63.(63)%	9.09%	72.(72)%	90.(90)%	9.(09)%	100% (o = 11)
		formă	100%	0%	100% (o = 3)	87.5%	12.5%	100% (o = 8)			
	Pl.~1650 (30 p.)	total	3.17%	23.81	26.98%	7.94%	65.08%	73.02%	11.(1)%	88.(8)%	100% (o = 63)
		formă	11.76%	88.24%	100% (o = 17)	10.87%	89.13%	100% (o = 46)			

Sec. 18	CZB.1675-6	total	3.(703)%	14.(814)%	18.(518)%	11.(1)%	70.(370)%	81.(481)%	14.(814)%	85.(185)%	100% (o = 27)
		formă	20%	80%	100% (o = 5)	13.(63)%	86.(36)%	100% (o = 22)			
	DDL.1679 (100 p.)	total	9.68%	51.61%	61.29%	6.45%	32.26%	38.71%	16.13%	83.87%	100% (o = 31)
		formă	15.79%	84.21%	100% (o = 19)	16.(6)%	83.(3)%	100% (o = 12)			
	Fiz.1693	total	10.53%	5.26%	15.79%	84.21%	0%	84.21%	94.74%	5.26%	100% (o = 19)
		formă	66.(6)%	33.(3)%	100% (o = 3)	100%	0%	100% (o = 16)			
Sec. 18	AA.1708	total	1.(6)%	25%	26.(6)%	1.(6)%	71.(6)	73.(3)%	3.(3)%	96.(6)%	100% (o = 60)
		formă	6.25%	93.75%	100% (o = 16)	2.(27)%	97.(72)%	100% (o = 44)			
	ACP.1714	fără inversiuni	0%	36.(36)%	36.(36)%	0%	63.(63)	63.(63)%	0%	100%	100% (o = 55)
	ULM.~1725 (20 p.)	total	5.81%	90.32%	96.13%	0%	3.87%	3.87%	5.81%	94.19%	100% (o = 155)
		formă	6.04%	93.96%	100% (o = 149)	0%	100%	100% (o = 6)			
	CLM.1700-50 (20 p.)	total	3.9%	89.61	93.51%	0.32%	6.17%	6.49%	4.22%	95.78%	100% (o = 308)
		formă	4.1(6)%	95.8(3)%	100% (o = 288)	5%	95%	100% (o = 20)			
	NL.~1750-66 (20 p.)	total	2.08(3)%	88.19(4)%	90.2(7)	0.347(2)%	9.38%	9.7(2)	2.43%	97.57%	100% (o = 288)
formă		2.31%	97.69%	100% (o = 260)	3.57%	96.43%	100% (o = 28)				
	TOTAL	total	5.4%	65.22%	70.62%	3.86%	25.52%	29.38%	9.26%	90.74%	100% (o = 2148)
		formă	7.65%	92.35%	100% (o = 1517)	13.15%	86.85%	100% (o = 631)			
Secolul	Text	raportare la:	Perfectul compus			Viitor			Total		Total V-AUX + AUX +V
			V-AUX	AUX-V	Total perfect compus	V-AUX	AUX-V	Total viitor	V-AUX inversiuni	AUX-V structuri neinversate	

3.2.2 Inversiunea ca manifestare a unei gramatici V2 reziduale în româna veche

În secțiunea anterioară, ne-am concentrat asupra unor aspecte mai generale ale inversiunii în româna veche. În continuare, ne propunem să aplicăm diagnosticele discutate în §3.1 supra aplicate la limbile romanice vechi pentru a decide dacă inversiunile din româna veche sunt o formă de manifestare a unei gramatici V2 relaxate specifice limbilor romanice vechi.

Se cuvine să subliniem ideea că vom menține analiza deplasării verbului ca deplasare în domeniul sintactic. Hill și Alboiu (2016) aduc argumente împotriva unei analize în care deplasarea verbului are loc în componentul fonologic. De asemenea, tot Hill și Alboiu (2016) discută o ipoteză propusă de Pancheva (2008) pentru analiza slavonei bisericești, și anume că inversiunea rezultă din setarea mixtă (centru inițial / centru final) a Parametrului centrului; una dintre predicțiile acestei analize (/ linii de analiză) este că inversiunea V-AUX este în mod liber disponibilă la dreapta negației, contrar datelor din română. Vom adopta perspectiva propusă pe larg în §III.3.5 (cu referire la limba modernă): inversiunea rezultă din deplasarea verbului în domeniul C; deplasarea are loc în componentul sintactic și se reflectă în linearizarea constituenților la interfața fonologică (conform *Ipotezei bazei universale* și *Axiomei de corespondență lineară* propuse de Kayne 1994).

3.2.2.1 Deplasare la FINP

Primul aspect pe care trebuie să îl clarificăm este la ce proiecție din domeniul C se deplasează verbul sub inversiune în româna veche. Să ne reamintim că structura domeniului C include două proiecții de complementizator care reprezintă limitele domeniului, FORCEP și FINP; între cele două proiecții complete se generează periferia stângă a propoziției, conținând proiecții de topic și de focus (v. Rizzi 1997 și următoarele). Sub analiza deplasării verbului ca grup (VP-movement), oricare dintre specificatorii domeniului C poate găzdui verbul sub inversiune.

Alboiu, Hill și Sitaridou (2014) și Hill și Alboiu (2016) argumentează explicit pentru deplasarea verbului la FOCUS; Zafiu (2014) propune o analiză mai moderată și arată că inversiunea nu se corelează întotdeauna cu focalizarea.

Vom propune o linie de analiză conciliantă, care să dea seamă de efectele discursive obținute prin inversiune, dar să suprindă și distribuția inversiunii, care nu este întotdeauna complementară cu focalizarea. Efectele de focalizare identificate de Alboiu, Hill și Sitaridou (2014) și Hill și Alboiu (2016) sunt reale și pot fi explicate în modelul teoretic adoptat, care disociază deplasarea sintactică de ACORD (v. §3.2.2.1.4 infra).

Așadar, să luăm pe rând distribuția inversiunii în raport proiecțiile domeniului C.

3.2.2.1.1 V-la-FORCEP?

Ipoteza că proiecția FORCEP găzduiește deplasarea V-la-C este contrazisă de distribuția inversiunii în propozițiile subordonate și în propozițiile principale. În propozițiile subordonate, inversiunea (rară, dar atestată atât în textele originale, cât și în traduceri)

permite lexicalizarea elementelor de relație (complementizatori, conjuncții circumstanțiale, elemente relative), ceea ce arată că verbul nu este găzduit de FORCEP:

- (88) a. *Adecă eu, ierei popa Anghel, făcut-am aceasta a mea scrisoare ca să fie de mare credință la mâna nepotu-miu Anghel din Olănești cum să știe **că** nefăcându eu coconi de trupul miu și nerămându nime de noi, nici frate, nici nime, fără numai nepotu-miu Anghel din Olănești, **socotit-am** dintru in[i]ma mea și am dat toată partea mea de moșie din Sărăcinești (DÎ.1594: X)*
- b. *Adevăr grăesc voao **că veni-vor** toate acestea spre neamul acesta (NT.1648: 31^r)*
- c. *acia corabiile înnoată, zmeul aceala **ce fapt-ai** să-și bată joc de-nsul (CM.1567: 235^v)*
- d. *e **când** putredirea aceasta **îmbrăca-se-va** întru fără putredire, atunce se va împlea cuvântul acela ce stă scris (CC¹.1567: 16^v)*

Proiecția unei periferii stânga bogate, care poate găzdui unul sau mai mulți constituenți, în prezența inversiunii, este un alt argument împotriva deplasării la FORCEP. Periferia stângă bogată coocurentă cu inversiunea este disponibilă atât în propoziții subordonate (88a,d), cât și în propoziții principale (89). (v. și §3.2.2.3 infra).

- (89) *Domnulu Dumnezeu, totu-tiitoriulu, în multe chipuri de scripturi și de învățături **dat au** oameniloru săi: întâi lu Moisi prorocu leagea veache Iudeiloru **dat-au**; iară noao, creștiniloru, Hristosu, mântuitoriulu nostru, a sa bunăvestire, sfânta evanghelie, **datu-o-au** a patru evanghelisti (CC².1581: 2)*

3.2.2.1.2 V-la-FocP?

Cea mai elaborată analiză a deplasării verbului la C în româna veche a fost propusă de Alboiu, Hill și Sitaridou (2014); Hill și Alboiu (2016). Pe baza analizei exhaustive a cronicilor moldovenesti, autoarele identifică distribuția complementară între inversiune și deplasarea altui constituent la FocP; această competiție între verbul deplasat la C și alți constituenți a fost interpretată drept o formă de deplasare a verbului determinată discursiv, fiind considerată argumentul distribuțional forte pentru a considera că verbul se deplasează la focus. Deplasarea verbului la C din necesități discursive a mai fost propusă de alți autori în analiza fazelor romanice mai vechi (Cruschina 2011 și Poletto 2014 pentru varietăți italo-romanice; Sitaridou 2011 pentru spanioala veche). Analiza unui corpus mai extins arată însă că inversiunea și deplasarea altui constituent la focus nu sunt în distribuție complementară, deși există o puternică tendință ca verbul deplasat să fie focalizat.

Conform autoarelor citate, inversiunea este **obligatorie** în *interogativele totale*, întrucât interogativele totale sunt asociate cu focusul de polaritate („yes-no questions elicit

polarity alternatives, so are associated with polarity focus”, Alboiu, Hill și Sitaridou 2014: 5; v. Giugea și Remberger 2012). Corpusul cercetat nu confirmă această predicție: deși inversiunea este frecventă în interogative directe (90) (inclusiv în cele subordonate față de verba dicendi, (90h-i)), structurile neinverse sunt, de asemenea, posibile (91).

- (90) a. **Venit-ai** încoace ainte de vreama a munci noi? (CC¹.1567: 65^v)
 b. oare **afli-va** fapte bune pre pământ? (CC¹.1567: 242^r)
 c. O, blajine Evante, dară **pute-voiu** merge până la raiu? (A.1620: 15^v)
 d. Atuncea Noe dășchise corabiia de o margine și trimise pre corb, să vază: **scăzut-au** apa de pre pământ? (PI.~1650: 10^r)
 e. **Cunoști-mă** pre mine, au ba? (NL.~1750–66: 25)
 f. Împărate, dară de ar hi acmu viu, **ierta-l-ai**? (AA.1708: 66^v)
 g. Faceț atâta răutate de-aț rădicat săsimea toată de u[cide] oamenii noștri. Au **pare-vă** domniia voastră că domnu nostr[u] iaste fără de oști și fără de oameni? (DÎ.1600: L)
 h. Domniata nu știm ce faci: au **supărat-ai** de cătră cești creștini dencvace și de cinstea lor și de bine<le> lor? (DÎ.1593: XCIII)
 i. Deci pârcălabul ne-a<u> strâ<n>s pe toț, pe cum scrie cinstită cartea mării tale, și ne-au întrebat pe toț cum știm cu sufletele noastre, **avut-au** Tătărașii hotar de ceaea parte de vale? (DÎ.1596: CVI)
- (91) a. Și voi au ca nevinovații **veți fi**? (CC¹.1567: 33^v)
 b. Au doară den Galilei Hristos **va veni**? (CC¹.1567: 42^v)
 c. Nu zeace **se curățiră**? (CC¹.1567: 149^r)
 d. Sfinții lu Dumnezeu păcătoși **au fost**? (CC¹.1567: 246^r)
 e. Au doar **vor culeage** den spini struguri sau din scai smochine? (NT.1648: 9^v)

În coordonarea a două predicate în interogativele totale, structurile inverse precedă de obicei structurile noninverse, însă regula nu este absolută (92) (v. Gheorghe 2016):

- (92) a. Maica <t>a oare **vede-te-va**, au **nu te va mai <vede>**? (A.1620: 59^v)
 b. Fratele **nu-l va izbăvi**, au **izbăvi-l-va** omul? (PH.1500–10: 41^r)

Uneori, efectul de focalizare asociat cu interogativele directe se obține prin deplasarea la focus a participiului pasiv:

- (93) Întru păcate tu **născut** ești tot și tu ne veri învăța? (CC¹.1567: 28^{r-v})

Există și date statistice care întăresc ipoteza că inversiunea nu este obligatorie în interogația totală. Lucrând pe un corpus reprezentativ de limbă veche (care se suprapune în bună parte cu corpusul utilizat de noi), Gheorghe (2016) prezintă următoarea statistică pentru diviziunea inversiune / structură neinversată pentru interogația totală: 70% inversiune / 30 % structuri neinversate. E drept, Gheorghe (2016) ia în considerare și întrebările totale negative (92); am subliniat mai sus ideea că negația blochează în general inversiunea din motive care țin de localitatea deplasării verbului, astfel că se poate aduce o obiecție împotriva statisticii prezentate de Gheorghe (2016), de felul următor: potențiala inversiune a verbului determinată de focalizare este blocată de proiectarea negației. Însă după cum arată exemplele de mai sus (91), structurile fără inversiune sunt atestate și în propoziții nonnegative, deci obiecția nu este întemeiată.

Din corelația dintre inversiune și interogația totală se mai poate deriva un argument în favoarea analizei deplasării V-la-C ca o manifestare a unei gramatici V2: în limbile cu gramatică V2 strictă, interogația totală (ca și imperativele și construcțiile contrafactive) se exprimă prin structuri V1 (v. Zwart 1998: 27 (n. 18), 60-63); în multe situații, interogația totală se realizează în româna veche prin structuri inversate cu verbul în prima poziție din propoziție (90a,e), eventual precedat de o particulă interogativă (*oare, au*) (90b,g).

Din discuția de mai sus, putem conchide că, deși există o corelație relevantă între inversiune și construcția propoziției interogative totale, inversiunea nu este obligatorie în interogativele totale, ci doar foarte frecventă.

O altă predicție privitoare la relația dintre deplasarea la focus și inversiune vine din comportamentul *interogativelor parțiale*. După Alboiu, Hill și Sitaridou (2014), Hill și Alboiu (2016), întrucât elementul/grupul interogativ este găzduit de proiecția de Focus, deplasarea V-la-C (inversiunea) este **exclusă** în interogative parțiale: „*Wh-interrogatives also project a FocusP domain as wh-constituents are semantic operators whose interpretation depends on focus and are associated with focus [...]. The linear order is exclusively clitic > V in these EMR [= Early Modern Romanian] interrogatives, so such contexts do not trigger V-to-C*” (Alboiu, Hill și Sitaridou 2014: 16)³³.

Exemple din cele mai vechi texte românești arată că această corelație nu este atât de strictă cum apare la autoarele citate (v. și Nicolae și Niculescu 2015: 233). Există o tendință puternică de a exclude structurile cu encliză pronominală și postpunerea auxiliarului din interogativele parțiale (94), însă această tendință nu constituie regula: în unele situații, inversiunea este permisă în propozițiile interogative parțiale (95). Variația este permisă în cadrul aceluiași text (e.g. PH.1500–10, e.g. (94a) / (95a-c); CC².1581, e.g. (94b) / (95f-g)).

³³ Cu referire la spaniola veche, Rivero (1993) face observația că encliza nu apare niciodată în propozițiile interogative parțiale:

(i) *E quien lo mató:*
și cine îl ucide.ps.3sg
'Și cine l-a ucis / îl ucise?'

(spaniola veche; Rivero 1993)

- (94) a. într-aleanul fațeei gerului cinre va mai sta? (PH.1500–10: 124^r)
 b. Ce vămu face carii cu multe păcate sântemu vinovați? Cumu vămu scăpa de acea muncă iute, fraților, și de untuneareculu neluminatu și de scrâșnitulu dinților și de legătura nedezlegată și de viermii neadurmiți și de foculu nestinsu, de scârbe și de greime, de amaru și de boală și de suspinare? (...) Ce văm face atunce, cându văm fi trași întru adânculu focului și munciloru? (CC².1581: 36)
 c. Ce-au cerșut Mihaiu voievod de la împăratul? (DÎ.1600: XXXII)
 d. O, dragul meu Merchis, căce-ți cernești barba? (A.1620: 61^v)
- (95) a. Dzeu, cinre asămănra-se-va ție? (PH.1500–10: 70^v)
 b. Pără câ<n>du, Doamne, întorci-te pără în cu<m>plit, aprinde-se-va ca focul mâniia ta? (PH.1500–10: 76^r)
 d. Cinre se va scula mie pre cei <ce> facu rreu sau cinre sta-va cu menre pre cea <ce> facu fărădelege? (PH.1500–10: 80^v)
 e. Până când răbda-voiu voi? (CC¹.1567: 84^r)
 f. Până cându păcătoșii, Doamne, până cându păcătoșii laudă-se? (CC².1581: 32)
 g. Dară cine amu den bogați putea-se-va spăsi? (CC².1581: 294)
 h. Până când rădică-se dracul meu spre mine? (CP¹.1577: 18^r)

Pe scurt, analiza unui corpus mai larg arată că deplasarea elementelor interogative în periferia stângă și inversiunea nu sunt în distribuție complementară.

Sub ipoteza general acceptată a unicității focusului, Alboiu, Hill și Sitaridou (2014); Hill și Alboiu (2014) iau ca diagnostic pentru deplasarea verbului la FOCUS imposibilitatea de a focaliza un alt constituent în prezența inversiunii. Autoarele iau în discuție focusul contrastiv și focusul de veridicitate³⁴ (engl. *verum focus*) și exemplifică complementaritatea dintre focus și inversiune prin exemple ca (96a-b) (la care putem adăuga și exemplul (96c), extras din *Alexandria*). A se observa că testarea se face în contextul propozițiilor interogative directe, în care inversiunea ar trebui să fie obligatorie sub analiza V-la-FOC (deși nu este, v. supra exemplul (91) și discuția).

- (96) a. ce în dooă-trei rânduri au trimis să vadză, adevărat au sosit? (CLM.1700–50: 255^r; Alboiu, Hill și Sitaridou 2014; Hill și Alboiu 2016)
 b. Și ducându-l pre acel om la Ștefan-vodă, l-au întrebat Ștefan-vodă: el au strigat așea tare, și pentru ce ară duminica? (NL.~1750–66: 11)

³⁴ „[we take] *verum focus* [...] to represent focus on the truth value of the sentence” (Alboiu, Hill și Sitaridou 2014: 17).

- c. (Și ieși Antioh din scaun și șezu Alexandru în scaun, și să <să>rută cu Potolomei și cu Filon și cu Antioh și cu toți craii și domnii. Și lă păru bine de Alexandru, că pesti mult. Și ficiorii Cleofiei văzură și să spământară și ziseră:) „**Tu ai fost Alexandru-Împărat?**”
(El zise: „Eu”) (A.1620: 56^v)

La fel ca și în cazul celorlalte tipuri de focus discutate mai sus, există o tendință către complementaritate între ocuparea poziției de focus de un constituent, altul decât verbul, și inversiunea verbală. Această complementaritate nu este o regulă, ci este o tendință, după cum arată următoarele exemple din (97), în care inversiunea și deplasarea altor constituenți la focus coexistă. Foarte important pentru discuția noastră este exemplul (97a), excerptat din același text pe care autoarele citate fac generalizarea distribuției complementare: nici măcar în cronicile asupra cărora se face generalizarea complementaritatea nu funcționează ca regulă; exemplul (97a) este de același tip ca exemplul (96a) – conține focus de veridicitate –, însă permite inversiunea verbului:

- (97) a. Și vădzindu și pre Ștefan vodă în turburări totdeauna și despre ai săi și despre streini, l-au mazilit, luându-lu în obédzi din Țara Muntenească, iară domniia, în locul lui, au datu Radului vodă, carile are nume în țară, de-i dzicu Radul vodă cel Mare. Și cu adevăratu cade-i-să acestu nume în véci să aibă, precum vei afla hirea acestui domnu la rândul său scrise. (CLM.1700–50: 178^r)
- b. câtu amu să l-amu zlei, atâta amu mai vârtosu împlea-se-va și limpezi-se-va și de destulu vărsa-se-va și nesfîrșitu...pururea...fi-va³⁵ și nescăzutu (CC².1581: 103)

Vom reveni la structura domeniului preverbal în structuri cu inversiune în §3.2.2.3 infra.

Din discuția de mai sus, putem conchide că există o tendință către complementaritate între deplasarea constituenților la FOCUS, însă această tendință nu este o regulă exclusivă, cum este prezentată în Alboiu, Hill, Sitaridou (2014); Hill și Alboiu (2016): propozițiile interogative totale nu se construiesc întotdeauna prin inversiune (v. și Gheorghe 2016); deplasarea elementelor interogative în periferia stângă (i.e. la FOCUS) nu exclude inversiunea; focusul contrastiv și focusul de veridicitate nu exclud întotdeauna inversiunea. Această distribuție indică faptul că inversiunea verbală întreține o relație cu proiecția de focus, însă această relație este indirectă, neobținându-se prin ridicarea verbului la FOCUS, ci mai degrabă prin ACORD. Vom sugera o implementare tehnică a acestei idei la sfârșitul acestei secțiuni (v. §3.2.2.1.4 infra).

³⁵ Nu este clar care este structura informațională a spațiului preverbal din ultimul conjunct, subliniat cu linie întreruptă; poziția preverbală a numelui predicativ *nesfîrșitu* și a adverbialului *pururea* le califică pe ambele drept elemente de periferie stângă, însă nu e foarte clar care dintre ele este focusul.

Un alt argument indirect împotriva deplasării V-la-Foc derivă din structura periferiei stângi a românei. Spre deosebire de limbi ca italiana, care organizează domeniile de topic și focus în câmpuri ierarhizate (câmpul de topic > câmpul de focus (>FINP)) (v. Ledgeway 2012: 158–168 și bibliografia), româna modernă pare să verifice formularea propusă inițial de Rizzi (1997), în care topicul se poate lexicaliza și la stânga și la dreapta focusului (TOP₁P > FocP > TOP₂P (>FINP)) (v. discuția din §II.2.2)³⁶. Așadar, ca și în cazul inversiunii din româna modernă, sub analiza V-la-Foc rămâne neexplicată adiacența strictă a verbului la pronumele clitic și/sau la auxiliar și neatestarea structurilor de tipul V-XP-AUX/V-XP-CL/V-XP-CL-AUX. Cu alte cuvinte, ce blochează lexicalizarea proiecției TOP₂P, în condițiile în care există consens asupra faptului că auxiliarele și cliticele nu se deplasează la C, ci rămân *in situ* (v. §2 supra; v. și Avram 1999; Hill și Alboiu 2016)? Desigur, acest argument devine valid atunci când se va arăta că și limba veche permite lexicalizarea topicului la stânga și la dreapta focusului, la fel ca limba modernă, însă acest aspect face obiectul unei cercetări viitoare. În orice caz, la prima vedere, propoziții ca (95f) în care *într*e verbul inversat (deplasat la FINP, v. §3.2.2.1.3 infra) și elementul interogativ (care ocupă Spec, [FocP]) se pot lexicaliza și alți constituenți verifică în mod direct ipoteza că și în limba veche topicul se poate lexicaliza și la stânga și la dreapta focusului.

(95f) *Până cându păcătoșii, Doamne, până cându păcătoșii laudă-se?* (CC².1581: 32)

3.2.2.1.3 V-la-FINP

Materialul lingvistic analizat mai sus arată că proiecțiile FORCEP și FocP nu găzduiesc verbul deplasat în domeniul C: prezența (limitată cantitativ) a inversiunii în propoziții subordonate în care verbul este coocurent cu elementele de relație, precum și posibilitatea ca verbul inversat să fie precedat de constituenți integrați prozodic (v. §3.2.2.1.1 supra și §3.2.2.3 infra) sunt argumente împotriva deplasării la FORCEP; coocurența verbului inversat cu constituenți care în mod neechivoc ocupă proiecția de focus (elemente interogative; elemente care induc focus de veridicitate etc.) și nonobligativitatea inversiunii în propoziții interogative totale, care sunt asociate cu focusul de polaritate (v. Giurgea și Remberger 2012) (v. §3.2.2.1.2 supra), sunt argumente distribuționale împotriva deplasării la FocP. Ultima proiecție care a fost propusă în bibliografia asupra limbilor romanice vechi (Ledgeway 2008, 2012: 161, Wolfe 2015b i.a.) și a limbilor germanice (Cognola 2013) ca găzduind verbul deplasat în structurile V-la-C este proiecția FINP, cea mai joasă proiecție completivă din structura scindată a domeniului C propusă de Rizzi (1997), proiecție constituind limita de jos a domeniului C.

³⁶ V. exemplele de mai jos, discutate în §II.2.2:

- (i) a. *Cred că TREABA ASTA mâine ar trebui să i-o spunem lui Ion.* (focus > topic)
- b. *Cred că mâine TREABA ASTA ar trebui să i-o spunem lui Ion.* (topic > focus)
- (ii) a. *Sper ca TREABA ASTA mâine să i-o spunem lui Ion.* (focus > topic)
- b. *Sper ca mâine TREABA ASTA să i-o spunem lui Ion.* (topic > focus)

Analiza românei moderne din capitolul anterior (§III) și din prima parte a acestui capitol (§2 supra) a scos în evidență faptul că singurul element care se poate considera că lexicalizează nonambiguu poziția FIN^0 este complementizatorul *să*³⁷. Diagnosticile sintactice care indică generarea complementizatorului *să* în FIN^0 , discutate pe larg în §2.2 supra, sunt: lexicalizarea sa la stânga negației și a pronomelor clitice (chiar și în rarele cazuri de encliticizare pronominală la dreapta lui *să*, care vor fi interpretate drept calcuri, v. infra), coocurența cu elementele de relație relative și structurile cu complementizator scindat (*ca... să*) și recomplementare (*să... să*), situații în care cei doi complementizatori lexicalizează ambele centre complementizator, $FORCE^0$ și FIN^0 .

Această analiză a lui *să* face o predicție clară: cu excepția structurilor cu recomplementare, dacă verbul se ridică la FIN prin VP-movement (i.e. deci la [Spec, $FINP$]), lexicalizarea lui *să* este blocată de constrângerea care previne lexicalizarea simultană a specificatorului și a centrului aceleiași proiecții complete – (*Generalized*) *Doubly-Filled COMP Filter* (v. §III.3.5 pentru o discuție detaliată). Să examinăm măsura în care această predicție este îndeplinită.

În primul rând, se observă că subjonctivele fără *să* se asociază cu encliza pronomelor clitice, care marchează deplasarea verbului la C; acesta este primul și cel mai important argument pentru ideea că verbul deplasat la C este găzduit în (Spec,) $FINP$.

- (98) a. *De-ne* noaună duhul svântu după moarte-ne împărăția-și (FT.1571–5: 1^r)
 b. *Tatăl nostru ce ești în ceri, sfîntească-se* numele tău (CCat.1560: 8^v)

În al doilea rând, se observă că subjonctivele fără *să* au o valoare injonctivă / prescriptivă / augurală (Zafiu 2016), tipică pentru formele irrealis deplasate la C; absența lui *să* diagnostichează deplasarea acestora la (Spec,) $FINP$ (99). A se observa și alternanța între subjonctivul fără *să* și subjonctivul cu *să* în interiorul aceleiași fraze (99c) și structura spațiului preverbal al subjonctivului fără *să* (verbul este precedat de constituenți focalizați).

- (99) a. *Acicea popa grăiască* (CM.1567: 256^r)
 b. *Cându-l aduc cumetrii pruncul înaintea popei zică popa așa:* (CM.1567: 255^r)
 c. *Spini și pălămida crească ție și să mănânci iarba câmpilor!* (CM.1567: 262^r)
 d. *să rugăm pre miloste lui, fie* cu noi svânta troiță (FT.1571–5: 1^r)
 e. *den naltul ceriului fi<e> lângă noi agiutorul tău* (FT.1571–5: 2^r)
 f. *Și afle* aiasta scrisoare a mea sănătoș pre domeavoastră (DÎ.1600: CXIV)

³⁷ Am insistat asupra faptului că unele elemente complete, cum ar fi *a* infinitival, amalgamează proiecțiile de complementizator $FORCE^0$ și FIN^0 în proiecția sincretică C^0 , ceea ce explică și de ce generarea unei periferii stângi nu este posibilă în propoziția infinitivală (v. §III.3.1.1); *a* infinitival nu poate fi luat deci în mod direct ca diagnostic pentru proiecția $FINP$.

- g. *Deci cei ce sânt cu adevărat ortodocși, și dacă vor fi cu totul nepărtinitori limbii grecești, **slujească** pe limba lor sfânta Liturghie.* (DDL.1679: 10)

O altă predicție privește structurile cu recomplementare, bine reprezentate din cele mai vechi texte (100) (v. și §2.2 supra).

- (100) a. ***să** nu cumva **să aibă** smenteală* (DÎ.1600: XXXIII; XXXIV)
 b. *și a-i slobozi pre ei nemâncați nu voiu, **să nu cumva să slăbească** pre cale* (NT.1648: 20^v)

Întrucât, în aceste structuri bine delimitate mai ales prin prezența constituentului *nu cumva/cândva*, complementizatorul *să* este dublu lexicalizat în $FORCE^0$ și FIN^0 , este posibil ca lexicalizarea joasă a lui *să* să fie blocată de deplasarea V-la-FIN (101a) de către aceeași constrângere, (*Generalized*) *Doubly-Filled COMP Filter*; encliza pronominală în exemple ca (101b) indică părăsirea de către verb a domeniului flexionar și ridicarea la FIN. Poziția $FORCE$ nu este afectată de deplasarea verbului în domeniul C, dovadă și lexicalizarea complementizatorului *să* la stânga constituentului *nu cumva/cândva* în exemplele din (101).

- (101) a. ***Se nu cânduva dzică** limbile* (PH.1500–10: 67^v)
 b. ***să nu cândva rădice-se*** (CP¹.1577: 268^r)

Există și câteva atestări care contrazic această generalizare, și anume structuri cu encliză pronominală la dreapta complementizatorului *să*.

- (102) a. *Pre tine nedejduiiu: **să nu rușinedzi-mă** în veac și să nu mă rădză aleanișii miei* (CM.1567: 238^v)
 b. ***Se sfiască-se** și **se întoarcă-se** înderret toți ce gilăluiescu Sionulu.* (PH.1500–10: 112^v)
 c. *rrogu-vă, ca venriții și striirii, **se ferți-vă** de pelițeștile pohtiri* (CV.1563–83: 74^r)
 d. *și hicleșug înaintea ta feciu, ca **să dereptezi-te** întru cuvintele tale* (CL.1570: 9^v)

Există însă o serie de considerente care ne conduc către ideea că aceste structuri nu sunt reprezentative pentru româna veche, fapt care le diminuează importanța pentru analiza de față. În primul rând, există foarte puține atestări de encliză la dreapta lui *să*, doar în traduceri. În al doilea rând, într-un exemplu ca (102a), observă că encliza pronominală apare la dreapta complementizatorului *să*, dar mai ales *la dreapta negației*: analiza cliticelor și a

negației (v. §§2.1.2; 2.1.3 supra) a scos în evidență ideea că encliza pronominală la dreapta negației nu se conformează specificului sintactic al românei vechi, ci copiază mai degrabă un model străin, slav(on). În al treilea rând, pronumele encliticizat la dreapta lui *să* în exemplele (102b-d) este pronumele reflexiv; encliza pronumelui reflexiv a fost considerată un element de influență slavonă asupra românei vechi³⁸.

Procliza pronominală cu subjonctivul în absența complementizatorului *să* este cu totul accidentală:

(103) *Aceea dau știre domnivoastră și Dumnezeu vă veselească, amin.* (DÎ.1599–600: XXV)

Rezultate de reținut

- distribuția complementizatorului *să* prin raportare la procliza și encliza pronominală conferă argumentul distribuțional forte pentru identificarea poziției care găzduiește verbul în deplasarea la C: proiecția joasă a complementizatorului FINP
- acest rezultat se poate generaliza la analiza inversiunii din româna veche: toate formele inversate (cu inversiune V-CL / V-AUX / V-CL-AUX) se pot analiza prin deplasarea verbului la (Spec,)FINP; această analiză explică în mod direct:
 - pe de o parte, proiectarea unei periferii stângi bogate (v. și §3.2.2.3 infra), găzduind inclusiv constituenți focalizați (v. §3.2.2.1.2 supra), și
 - pe de altă parte, adiacența strictă la elementele funcționale din domeniul flexionar; dată fiind structura funcțională FINP > PERSP > MOOP > (...) și deplasarea verbului prin specificatorii verbali, nu există nicio proiecție care să poată găzdui vreun alt constituent între verb și clitic / verb și auxiliar / verb și secvența clitic-auxiliar; analize alternative, de tipul V-la-FORCE sau V-la-FOC nu pot surprinde aceste efecte de adiacență, din motive explicate în subsecțiunile anterioare
- analiza în termenii deplasării verbului la FINP face ca româna să beneficieze de o analiză care concordă cu analizele propuse pentru alte faze V2 relaxate ale limbilor romanice vechi (v. Ledgeway 2007, 2008, 2012; Wolfe 2015b i.a.)

3.2.2.1.4 Analiza formală a inversiunii și relația cu focalizarea

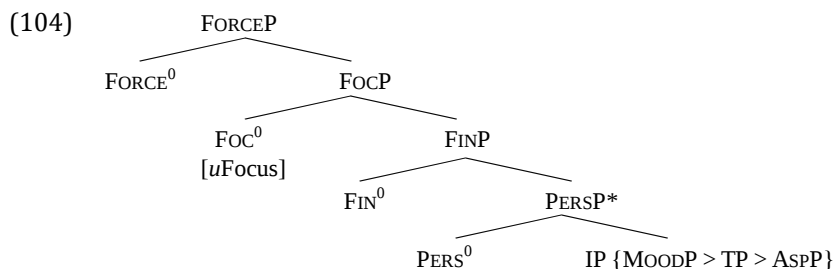
În ce privește mecanica derivațională, vom adopta ipoteza propusă de Alboiu, Hill și Sitaridou (2014) și Hill și Alboiu (2016), care este în spiritul și în litera modelului teoretic adoptat aici (Chomsky 2000, 2001, 2007, 2008; Pesetsky și Torrego 2001, 2004, 2007) – rezolvarea dependențelor sintactice prin procesul ACORD, definit în §II.2.1. Centrul Foc⁰ este

³⁸ Un exemplu explicat doar parțial prin influență străină este următorul (pronumele encliticizat nu este reflexiv): *Nu pomeni fã<rã>delegile noastre întâile, currundu se afle-ne cruțările tale* (PH.1500–10: 67v)

înzestrat cu o trăsătură neinterpretabilă [*uFocus*]; constituentul care prin procesul de ACORD contribuie la ștergerea trăsăturii [*uFocus*] este interpretat ca focus. Unul dintre principalele avantaje ale acestui model teoretic este disocierea deplasării sintactice de ACORD: procesul de ACORD poate fi urmat de deplasare sintactică, însă nu în mod obligatoriu.

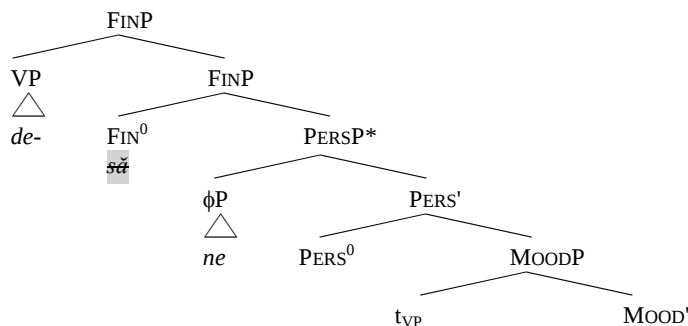
Reamintim, de asemenea, că în §3.2.2.1.2 supra am arătat că deplasarea la focus și inversiunea nu sunt în distribuție complementară, fapt indicând că verbul deplasat la C nu este găzduit de proiecția FOC_P; în schimb, în multe situații cu inversiune, verbul însuși este focalizat, un fapt empiric care trebuie rezolvat într-o analiză coerentă. În §2 supra, am arătat că structura funcțională propusă pentru româna modernă în capitolul anterior se poate extinde și la româna veche, iar diferențele diacronice dintre româna veche și româna modernă rezultă din opțiunile diferite de deplasare a constituenților în proiecția verbală extinsă.

Structura funcțională propusă pentru domeniul CP și porțiunea superioară a domeniului IP este următoarea (ignorăm, pentru această reprezentare, grupul negației NEG_P și proiecțiile de topic TOP_P din periferia stângă a propoziției):

Într-o structură simplă cu encliză pronominală, de tipul celei din (98a), verbul (la subjonctiv) se deplasează la [Spec,FIN_P], iar constrângerea (*Generalized*) *Doubly-Filled COMP Filter* blochează lexicalizarea lui *să*, ca în reprezentarea de mai jos:

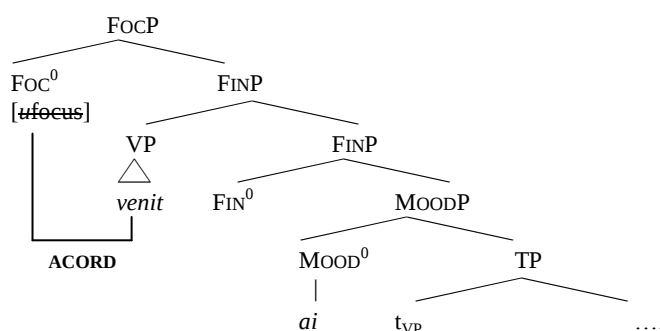
- (105) *De-ne noauă duhul svântu după moarte-ne împărăția-si* (FT.1571–5: 1^r)

Nu e clar dacă exemple de acest tip, cu subjonctive directive, implică și activarea proiecției de focus.

În contexte în care proiecția de FOCUS este implicată în mod clar, de tipul propozițiilor interogative totale cu inversiune (106), trăsătura neinterpretabilă [*uFocus*] se rezolvă prin ACORD între centrul FOC^0 și verbul plasat în [Spec,FINP].

- (106) **Venit-ai** încoace ainte de vreamă a munci noi? (CC¹.1567: 65^v)

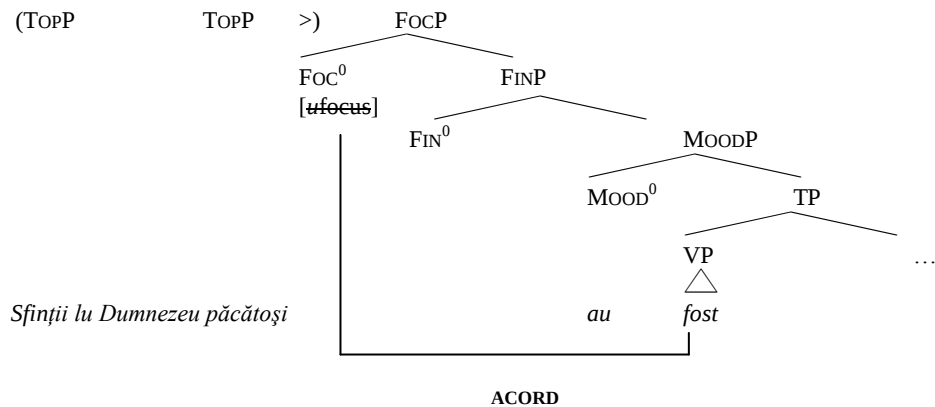

Strategia alternativă (care, de fapt, s-a păstrat în trecerea la româna modernă) de verificare a trăsăturii [*uFocus*] prin ACORD la distanță este atestată, fiind tipică propozițiilor interogative totale nonnegative (108). De altfel, în propozițiile interogative totale negative (atât din româna veche (107), cât și din româna modernă), verificarea trăsăturii [*uFocus*] se face tot prin ACORD la distanță, sub ipoteza că negația nu se deplasează ea însăși la FocP, ci rămâne *in situ*³⁹; nu este însă clar dacă în această situație negația însăși sau verbul verifică trăsătura de focus.

- (107) Nu **vor cădea** amândoi în groapă? (CT.1560-1: 127^v)

- (108) Sfinții lu Dumnezeu păcătoși **au fost**? (CC¹.1567: 246^r)

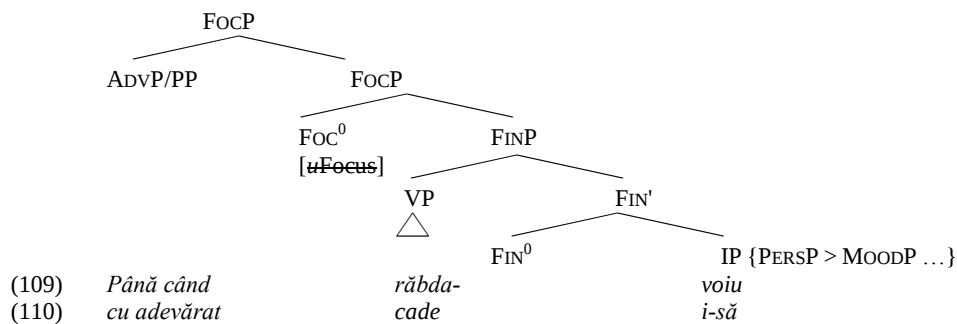
³⁹ Cel puțin pentru româna modernă, ipoteza că negația rămâne *in situ* și nu se deplasează la focus (după cum a fost de multe ori propus în bibliografie, v. Hill și Alboiu 2016 și referințele) este confirmată de interogativele totale la subjonctiv (cu interpretare dubitativă), unde se observă că negatorul *nu* continuă să apară la dreapta complementizatorului *să* (deși, după cum s-a arătat în §III.3.3, adverbul de negație *nu* ocupă poziția de specificator, deci ar putea să se deplaseze la stânga complementizatorului *să*, care este element X^0 , i.e. centru – condițiile de localitate a deplasării și de *Minimalitate Relativizată* nu s-ar încălca sub nicio formă): *Să mergem sau **să nu** mergem?*

Această analiză explică în mod elegant și situațiile în care inversiunea coexistă cu constiuenți care ocupă poziția de focus ei înșiși; de acest tip sunt propozițiile interogative parțiale și propozițiile care conțin un focus de veridicitate. Proiecția la care se deplasează verbul și proiecția care găzduiește elementul focalizat sunt distincte ([Spec, FINP] și, respectiv, [Spec, FOC^P], iar inversiunea nu are nicio legătură cu focalizarea.

(109) *Până când răbda-voiu voi?* (CC¹.1567: 84^r)

(110) *Și cu adevăratu cade-i-să acest nume în véci să aibă* (CLM.1700–50: 178^r)

În concluzie, disocierea verificării trăsăturii de focus de deplasarea sintactică explică în mod satisfăcător datele din româna veche, surprinzând și relația dintre focalizare și inversiune, dar explicând și coocurența inversiunii cu constiuenți focalizați în periferia stângă propozițională.

3.2.2.1.5 Concluzii

(i) Deplasarea verbului la FIN explică întreaga distribuție a inversiunii în limba română veche. Modelul propus surprinde și efectele de focalizare asociate adesea cu inversiunea verbului.

(ii) În ultimă esență, deplasarea verbului la C prin inversiune se conturează ca fiind o strategie de codare a forței asertive (Ledgeway 2008: 456, pe baza analizelor din Platzack și Holmberg 1989; Klein 1994, 1998; Brandner 2004). Pe lângă rezultatul că inversiunea nu este o strategie exclusivă de focalizare, o serie de argumente precum următoarele conduc către această idee: alternanța în context a formelor inversate și a formelor neinversate, cu aceeași valoare discursivă – în exemplul (99c) (repetat mai jos) se observă că subjonctivul inversat nu induce o altă valoare prin comparație cu subjonctivul neinversat –; valorile multiple asociate cu inversiunea, care pot fi aduse doar sub umbrela unui mecanism foarte larg cum este forța asertivă; restricția inversiunii la contexte finite (cu excepția gerunziului, unde ridicarea V-la-FIN este obligatorie și se leagă de verificarea morfologiei gerunziale); asimetria propoziție principală / propoziție subordonată (v. §3.1.2 supra pentru limbile romanice; §3.2.2.2 infra pentru română); sub coordonare, preferința către inversiune în primul conjunct (Croitor 2014, v. și §3.2.1.1 supra).

(99) c. *Spinii și pălămida crească ție și să mănânci iarba câmpilor!* (CM.1567: 262^r)

3.2.2.2 Asimetria propoziție principală / propoziție subordonată

3.2.2.2.1 Analiză calitativă

Una dintre trăsăturile gramaticii V2 relaxate caracteristice limbilor romanice vechi este asimetria între propozițiile principale și propozițiile subordonate în ce privește posibilitatea verbului de a accesa domeniul complementizator.

Referindu-ne la română, din punctul de vedere al modalității de deplasare a verbului (VP-movement) și al proiecției din domeniul C care găzduiește verbul deplasat (FINP), predicția este că inversiunea ca manifestare a deplasării la C trebuie să fie disponibilă și în propozițiile subordonate, întrucât deplasarea verbului nu interferează cu proiecțiile care găzduiesc complementizatorii și alte elemente de relație (i.e. FORCEP sau FocP). Din punctul de vedere al valorii asociate cu deplasarea la C / inversiunea (i.e. strategie de codare a forței asertive), predicția este că inversiunea este mult mai rară în propozițiile subordonate, codarea forței asertive fiind asociată cu propozițiile principale. Această predicție este confirmată statistic (v. §3.2.2.2.2 infra) și a fost formulată ca observație în studii anterioare (Stan 2013; Dragomirescu 2014; Zafiu 2014, 2016).

O predicție mai subtilă este că inversiunea este mai frecventă în subordonatele conjuncționale, mai ales în cele selectate de verba dicendi, întrucât acestea marchează un grad de forță asertivă mai mare decât alte tipuri de subordonate (relative și circumstanțiale) (v. și Ledgeway 2008: 459 pentru o observație asemănătoare asupra napolitanei vechi). Această predicție, formulată ca observație de unii autori (v. Zafiu 2014 cu referire la inversiunea în propoziții condiționale) este confirmată de excerptarea preliminară a materialului, însă va trebui verificată statistic mai riguros într-o cercetare viitoare.

Așadar, inversiunea este cel mai frecvent atestată în propoziții conjuncționale (completive sau circumstanțiale) (pentru relația dintre inversiune și complementizatorul să subjonctival, v. §3.2.2.1.3 supra):

- (111) a. *Adecă eu, ierei popa Anghel, făcut-am aceasta a mea scrisoare ca să fie de mare credință la mâna nepotu-miu Anghel din Olănești cum să să știe **că**, nefăcându eu coconi de trupul miu și nerămâindu nime de noi, nici frate, nici nime, fără numai nepotu-miu Anghel din Olănești, **socotit-am** dintru in[i]ma mea și am dat toată partea mea de moșie din Sărăcinești (DÎ.1594: X)*
- b. *Iară acumu încă vă scriemu și vă dămu în știre **că**, acumu, în ceastă lună a lu avgust 27 de zile, **venit-au** lu Mihaiu vodă steagu de la împăratul turcescu (DÎ.1599: XVIII)*
- c. *Acum acest om așa gândește, **că fi-va** foarte bine de rândul lui să șadză puțin în crăirea noastră, să cafte de aproape ispravele sale în ceaste valure den țara Moldovee<i>. (DÎ.1593: XCV)*
- d. *În veaci nu voiu uita dereptatea ta, **că** întru <în>sele **învinsu-me-ai** (PH.1500–10: 106^r)*
- e. *A doua, făgăduita, **că** Dumnezeu **făgăduitu-ne-au** că ne va pre noi asculta (CCat.1560: 9^v–10^r)*
- f. *sculaiu, **că** Dumnezeu **folosi-mi** (CM.1567: 236^v)*
- g. *Socotește rugăciunea mea, **că smeriiu-mă** foarte! (CM.1567: 237^r)*
- h. *Izbăvește-mă de gonitorii miei, **că învârtoșară-să** mai vârtos de mine. (CM.1567: 237^r)*
- i. *Eu strigaiu, **că audziși-mă**, Doamne (CM.1567: 238^r)*
- j. *Vedzi vrăjmașii miei **că mulțiră-să** și cu urâtul nederept **urără-mă** (CM.1567: 239^r)*
- k. *Nerăii și derepții lipiră-se mie, **că răbdaiu-te**, Doamne (CM.1567: 239^v)*
- l. *Doamne, audzi rugăciunea mea, ia aminte rugăciunile rostului meu, **că** streinii **sculară-să** spre mine și tarii cerură sufletul meu (CM.1567: 240^r)*
- m. *Și cu voie face-voiu jirtvă ție; ispovedescu-mă numelui tău, Doamne, că-i bine, **că** de toată grijea **izbăvitu-m-ai** și spre vrăjmașii miei caută ochii miei (CM.1567: 240^r)*
- n. *Și zise lui: Să ești Fiiul lui Dumnedzeu, aruncă-Te gios, **că** scris iaste că va porunci îngerilor săi de tine și spre mâni **lua-te-vor** să nu cândva poticnești de piatră piciorul Tău (NT.1648: 5^v)*
- o. *Iară Eu zic voao **că** cine și-ară lăsa muiarea lui fără vină de curvie **face-o** pre ia curvă și cine o ară lua lăsată curveaște (NT.1648: 7^v)*
- p. ***Că** cu ce giudecată veți giudeca, **giudeca-vă-veți** (NT.1648: 9^r)*

- q. *Adevăr grăesc voao că **veni-vor** toate acestea spre neamul acesta* (NT.1648: 31^r)

Mai rar, structurile inversate apar în subordonate circumstanțiale (112) și, foarte rar, în propoziții relative (113) (v. Zafiu 2014 pentru o discuție detaliată a circumstanțialelor condiționale):

- (112) a. *Atunce cându **întoarce-se-va** vrăjmașui meu înderretu, nu voru putea și vor peri de fața ta* (PH.1500–10: 5^{r-v})
 b. *Cătră tinre chemu, Dzău mieu, nu mai tăcea de la menre, se nu cumva mai **tăcea-veri** de la menre* (PH.1500–10: 22^r)
 c. *Mine așaptă derepții, până **da-veri** mie* (CM.1567: 237^r)
 d. *Să spre fărăleage **căuta-veri**, Doamne, Doamne, cine va sta?* (CM.1567: 237^r)
 e. *e când putredirea aceasta **îmbrăca-se-va** întru fără putredire, atunce se va împlea cuvântul acela ce stă scris* (CC¹.1567: 16^v)
- (113) a. *acii corabiile înnoată, zmeul aceala ce **fapt-ai** să-și bată joc de-nsul* (CM.1567: 235^v)
 b. *Cine amu împreună cu viața aceasta **iubit-au** dulceața și nu se-au vindecatu cu pocaaniia, ce cu vrearea delungatu-se-au, loculu lorușu cela îngeresculu făcutu-l-au cale netrecătoare și neîmblată, ca o propaste fără fundu și netrecută lorușu înșișu au săpatu* (CC².1581: 370; Zafiu 2014)

O situație specială este reprezentată de inversiunea înregistrată în subordonate ambigue; includem în această categorie propozițiile principale introduse de complementizatori (114a) și propozițiile subordonate fără marcă de subordonare (114b). Ambele tipuri au doar câteva înregistrări (v. §3.2.2.2.2 infra).

- (114) a. *Că **întări-să** mila lui spre noi și deadevărul Domnului rămânea-va în veac. Amin!* (CM.1567: 237^r)
 b. ***Face-veri** dumneata acest lucru, noa<uo> părea-va foarte drag.* (DÎ.1593: XCV)

3.2.2.2.2 Analiză cantitativă

În această secțiune, ne propunem să investigăm cantitativ asimetria dintre propozițiile principale și propozițiile subordonate, cu scopul de a scoate în evidență faptul că, la fel ca în alte limbi romanice vechi caracterizate de o gramatică V2, asimetria dintre propozițiile principale și propozițiile subordonate nu este o asimetrie exclusivă, ci mai degrabă cantitativă.

Metodologie

Pentru acest studiu statistic, am avut în vedere în primul rând poziția auxiliarelor pentru diagnosticarea deplasării verbului la C. După cum s-a remarcat în secțiunile anterioare (v., mai ales, §2.1.2 supra), encliza pronumelor (mai ales reflexive) nu respectă întocmai specificul sintactic al românei vechi (cliticizare la dreapta negației, a complementizatorului de subjonctiv *să*), fiind influențată de reguli sintactice străine (slavone); de asemenea, linearizarea postverbală a unor pronume clitice (fem. sg. ac. *o*) este determinată fonologic (evitarea hiatului), nu sintactic (prin deplasarea verbului), dovadă și linearizările de tip AUX-V-CL (115) (discutate în detaliu în secțiunile anterioare) care arată că deplasarea verbului la C nu a avut loc.

- (115) a. *ceia ce nu înșală-se de mine* (CT.1560-1: 21^v)
 b. *de au închis-o în curțile lui* (NL.~1750-66: 22)

Dorind să eliminăm cazurile de encliză determinate de alți factori decât deplasarea verbului la C, am ales deci să luăm în considerare doar structurile în care este prezent auxiliarul verbal, incluzând deci structurile de tip V-AUX / V-CL-AUX. Poziția auxiliarului rămâne un indicator fidel pentru diagnosticarea deplasării verbului la C.

De asemenea, în §3.2.1.2 supra, am scos în evidență dificultățile de natură fonologică pe care le ridică inversiunea condiționalului (structurile V-AUX și unele structuri V-AUX-CL rezultă sistematic în structuri cu hiat, ceea ce diminuează în mod sever rata inversiunilor cu condiționalul), astfel că am decis să avem în vedere doar formele de viitor și de perfect compus, a căror inversiune – fie V-AUX, fie V-CL-AUX – nu este afectată de constrângeri fonologice.

Tabelul 3 prezintă distribuția gramaticii V-la-C în funcție de criteriul propoziție principală / propoziție subordonată. Această distribuție este surprinsă prin numărul de ocurențe al structurilor V-AUX / V-CL-AUX în propozițiile principale / propozițiile subordonate. Într-o coloană separată, am înregistrat și situațiile de ambiguitate (v. exemplul (114) și discuția în secțiunea anterioară). Am ales să nu transformăm în procente toate coloanele tabelului, lăsând posibilitatea și pentru alte interpretări decât cele propuse de noi. De asemenea, nu vom face o interpretare a datelor pe fiecare text în parte ca în cazul inversiunii după tipul de auxiliar (v. §3.2.1.2 supra), acest tip de interpretare fiind la îndemâna oricui prin exploatarea datelor din tabel, ci mai degrabă o serie de observații de interpretare, care privesc diacronia fenomenului V2 în română.

Tabelul 3 – Asimetria propoziție principală / propoziție subordonată în distribuția V-la-C

Secol	Text	V-la-C: Propoziție principală		V-la-C: Propoziție subordonată		V-la-C: Ambiguu (subordonare fără marcă / subordonare cu <i>că</i> fără regent)		V-la-C: TOTAL
		V-AUX	V-CL- AUX	V-AUX	V-CL- AUX	V- AUX	V-CL- AUX	
Sec. 16	CCat.1560	2	1	0	1	0	0	4
		3		1		0		
	CPrav.1560-2	4	1	0	1	0	0	6
		5		1		0		
	FT.1571-5	7	0	0	0	0	3	10
		7		0		3		
	Dî	51	6	3	0	5	0	65
		57		3		5		
CM.1567	3	16	36	1	0	0	56	
	19		37		0			
Sec. 17	NT.1648 (20 p.)	11	1	2	2	0	0	16
		12		4		0		
	LC.~1650	10	1	0	0	0	0	11
		11		0		0		
	PI.~1650 (30 p.)	7	4	0	0	0	0	11
		11		0		0		
	CZB.1675-6	4	0	0	0	0	0	4
		4		0		0		
	DDL.1679 (100 p.)	5	17	0	0	0	1	23
		22		0		1		
Fiz.1693	18	0	0	0	0	0	18	
	18		0		0			
Sec. 18	AA.1708	2	3	0	0	0	0	5
		5		0		0		
	ACP.1714	0	1	0	0	0	0	1
		1		0		0		
	ULM.~1725 (20 p.)	9	6	0	0	0	0	15
		15		0		0		
	CLM.1700-50 (20 p.)	13	2	0	0	0	0	15
		15		0		0		
	NL.~1750-66 (20 p.)	7	1	0	0	0	0	8
8		0		0				
	TOTAL	213 79.5 %		46 17 %		9 3.5 %		268 100%

Interpretarea globală a datelor

Distribuția globală a inversiunii în propozițiile principale / propozițiile subordonate se prezintă astfel: inversiune în principală 79.5%, inversiune în subordonată 17%, structuri ambigue cu inversiune 3.5%; proporția inversiune în propoziție principală / inversiune în propoziție subordonată este deci de aproximativ 8 la 2; dacă încadrăm și structurile ambigue

în categoria propozițiilor subordonate, propozițiile subordonate vor reprezenta 20.5% din totalul subordonărilor, deci proporția de 8 la 2 este aproape perfectă.

Alte chestiuni de interpretare

CM.1567 este un text atipic: în cadrul acestui text, există un număr mare de inversiuni (prezintă o gramatică V2 proporțional însemnată în raport cu alte texte, după cum rezultă și din Tabelele 4 și 5, prezentate mai jos), iar numărul inversiunilor în propoziție principală este depășit de numărul inversiunilor în propoziție subordonată (37 / 19). Dacă ținem cont de faptul că am avut în vedere doar contextele în care influența sintaxei străine este foarte mică, CM.1567 devine relevant din prisma frecvenței mai mari a inversiunii în subordonate decât în principale.

Altă observație privește disponibilitatea diacronică a inversiunilor în propozițiile subordonate. Cu excepția FT.1571–5 (text foarte scurt, de aproximativ 1700 de cuvinte), care nu prezintă nicio inversiune V-(CL-)AUX în propoziție subordonată (deși prezintă inversiuni în propoziție principală și în contexte ambigue), toate textele din prima perioadă a românei vechi (1500-10/1521 – 1640) și un text din a doua perioadă a românei vechi, NT.1648, prezintă un număr mai mare sau mai mic de inversiuni în propozițiile subordonate sau în structuri ambigue, pe când textele examinate de după 1650 nu mai prezintă inversiuni în aceste contexte (doar în primele 100 de pagini din DDL.1679 am înregistrat o inversiune într-o structură ambiguă). Se poate deci formula observația că inversiunea în propozițiile subordonate caracterizează prima perioadă a românei vechi; inversiunea în subordonate se elimină treptat în cursul limbii vechi, după cum și inversiunea în general se elimină (cu unele excepții) în trecerea de la româna veche la româna modernă.

3.2.2.2.3 Concluzii

Atât analiza calitativă, cât și cea cantitativă au scos în evidență asimetria dintre propozițiile principale și propozițiile subordonate privitoare la distribuția fenomenului V-la-C. Asimetriile de acest tip au fost considerate un diagnostic sintactic relevant pentru includerea limbilor romanice vechi în categoria de limbi cu o gramatică V2 relaxată, concluzie care se poate extinde și la analiza românei vechi.

În ce privește diacronia românei vechi, se poate observa o diferență importantă între cele două faze ale românei vechi: eliminarea inversiunii V-(CL-)AUX în textele de după 1650. Acest rezultat susține dihotomia între două perioade ale românei vechi (v. Timotin 2016 și bibliografia) și din perspectivă sintactică.

3.2.2.3 Domeniul preverbal (periferia stângă) în propozițiile V2

O altă caracteristică a fazei V2 a limbilor romanice vechi este „flexibilitatea” domeniului preverbal (v. §3.1.3 supra), flexibilitate care se traduce (i) pe de o parte, prin posibilitatea spațiului preverbal în structuri cu deplasare V-la-C de a găzdui constituenți multipli

(v. și Zafiu 2014), și (ii) pe de altă parte, prin faptul că, în structuri cu deplasare V-la-C constituentul preverbal / unul dintre constituenții preverbali nu este neapărat subiectul.

În diferite puncte din secțiunile anterioare am mai menționat aceste caracteristici, subliniindu-le importanța, drept care secțiunea de față doar le ilustrează pe scurt, cu scopul prezentării comparate sistematice a românei prin raportare la alte faze vechi ale limbilor romanice, discutate în §3.1 supra. În legătură cu aceasta, vom pune în valoare periferia stângă a propoziției românei vechi și pentru derivarea structurilor cu verb plasat la finalul propoziției / frazei.

Caracteristica (i), ilustrată prin exemple precum cele din (116), arată că în structurile cu deplasare a verbului la C, efectul de „gât de sticlă” (engl. *bottleneck effect*, Poletto 2002) – i.e. un singur constituent poate preceda verbul deplasat la C – specific limbilor germanice V2, dar nespecific limbilor romanice vechi cu gramatică V2 relaxată (cu excepția francezei vechi, care are o gramatică V2 de tip germanic, v. Adams 1987; Roberts 1993), nu este activ nici în limba română veche.

- (116) a. Atunce derepții lumina-se-voru ca soarele, iară păcătoșii suptu soare cu. ce. au. luatu chinui-se-voru. (CC².1581: 537; Zafiu 2014)
- b. Acmu amu mestecați sântu derepții cu păcătoșii; iară atunce foarte bine despărțiți fi-voru (CC².1581: 38)
- c. Și pintru mare credință în loc de pecet pusu-n<e>-am degetele (DÎ.1579–80: VI)
- d. Iară Iuda în veaci sălășlui-să-va (DPar.1683: I.6^v)

Trecând la cea de a doua caracteristică, observăm că poziția preverbală în structuri cu deplasare a verbului la C nu este specializată pentru poziția subiectului; astfel, pe lângă subiect (117), verbul inversat poate fi precedat de obiecte (118) (v. și Zafiu 2014), adjuncți (119) sau predicate ((116b), (117f)); nespecializarea poziției preverbale este caracteristică și propozițiilor subordonate. Poziționarea constituenților preverbali în periferia stângă propozițională îi asociază cu diverse interpretări pragmatice (diverse tipuri de topic sau focus) (v. și §3.2.2.1 supra; v. și Zafiu 2014). A se observa și faptul că obiectele directe periferice sunt opțional dublate clitic ((118a-c) vs (118d-e)) (observație formulată de Mensching 2012 și pentru alte limbi romanice); absența cliticului nu se corelează cu tipul sintactic al obiectului direct preverbal (cuantificațional / definit (118a) / (118b-c))⁴⁰.

- (117) a. Adecă eu, Marin o(t) Boldești, scris-am acest zapis [a]l meu să fie de mare credință la mâna lu Rafail călug[ă]rul (DÎ.1582: VII)
- b. Toată rășădirea carea n-au sădit Tatăl Mieu din ceriu, zmulge-să-va (NT.1648: 20^r)

⁴⁰ A se observa și exemplul (118c) în care obiectul direct este reluat de o formă pronominală tare neprecedată de prepoziția *pe*.

- c. Când adeveriții închinători **înychina-se-vor** Părintelui și cu adevăr, și amu Tatăl ca acealea caută să se închine lui (CC¹.1567: 21^v)
- d. Derept aceaia, mă tem cum acel nărod de jidovi **vădi-ne-vor** și pre noi vor osîndi și ne vor certa înaintea lu Dumnezeu și înaintea lumiei a toată la zioa de judecare (CC¹.1567: 80^v)
- e. Grăiesc amu voao că nici unul de acei bărbați chemați **gusta-vor** de cina mea (CC¹.1567: 145^r)
- f. Ferice (de) milostivii, că aceia miluiți **fi-vor** (CC¹.1567: 122^v)
- (118) a. Multe și de toate năravurile **dăruit-au** noao Dumnezeu să lucrămu, cineșu spăseniei sale (CC².1581: 422)
- b. Aceasta moșia **vândut-am** noi de bunăvoia noastră (DÎ.1595–96: XIII)
- c. Cununia **scris-am** ea cu înțeleș (CM.1567: 250^r)
- d. Păharulu amu ce eu amu a bea, **bea-l-veți** (CC².1581: 90)
- e. Pentru că acest satu si acești rumani **fostu-i-am** cumpărat eu (DRH.B.XXX.1645: 248; Nicolae și Niculescu 2015: 11)
- e. Îngerilor săi **porânci-va** de tine (CC¹.1567: 20^r)
- f. Toate de la tine așaptă să dai mâncare lor în bună vreamă, iară dând tu, lor **aduna-vor** (CC¹.1567: 235^v)
- (119) a. și pr[en]t[r]u credi[n]ta **pus-a[m]** și mâin[ile] (DÎ.1563–4: II)
- b. și în mâinile lor **purta-te-vor** (CC¹.1567: 20^r)
- c. Adevăr zic voao, că spre toată avuțiia lui **pune-l-va** pre el (NT.1648: 32^v)

De altfel, periferia stângă este la fel de bogată și flexibilă și în propozițiile cu gramatică V-la-I (120); coroborând această caracteristică și cu apariția relativ frecventă a structurilor V1 cu inversiune⁴¹ (e.g. (121)) (v. §3.2.2.5 infra), putem conchide că deplasarea verbului la C, manifestată în româna veche prin inversiune, nu este legată în mod direct de accesarea de către alți constituenți a periferiei stângi. Cu alte cuvinte, deplasarea V-la-C nu constrânge sau favorizează într-o manieră specială accesul la periferia stângă; spațiul periferic este în mod liber accesibil constituenților marcați pragmatic ca topic sau ca focus și se poate accesa sub orice formă a gramaticii verbului (V-la-I sau V-la-C).

- (120) a. Domnu e luminra mea și scoțătoriulu mie<u>, de nimenre **me voiu teame**. (PH.1500–10: 21^r)

⁴¹ NB. Propoziții V1 sunt atestate frecvent și în structuri neinverse:

(i) **Să să știe** cum amu fostu eu Crăciun de Negreni moștean, descălecători pomântului, cu Dan și cu Ion și cu Balotă [de?] am împărțit moșiia în 4 părț ca frații. Decii, eu, Crăciun, m-au ajunsu vreamă de [n]evoie pentru că am furat u<n> cal al Bălosului o(t) Ivănășăști, pe nume Stan. (DÎ.1563–64: II)

- b. *De dulce-cinstiți și de Dumnezeu păziți împărații noștri, de toate curțile și de voinicii lor, Domnului să ne rugăm.* (CL.1570: 12^r)
 - c. *Înșis lor și unul altuia și toată viața noastră <lu> Hristos Domnului pre ea să o dăm.* (CL.1570: 28^v)
 - d. *Și cetățile cu destulă osteneală i le lua* (Clst.1700–50: 16^v)
- (121) *Scris-am eu, Negre, fratele Nedei, pentru să se știe că m-au fost robitu tătarâi* (DÎ.1595–625: XIV)

Această constatare ne permite să mai formulăm două observații. Prima dintre acestea se leagă de funcția gramaticii V2 / V-la-C manifestă prin inversiune, ținând cont de următoarele: în secțiunea §3.2.2.1 am adus argumente în sprijinul ideii că inversiunea se corelează cu focalizarea, însă nu în mod obligatoriu, deci nu poate fi considerată o strategie exclusivă de codare a focusului; în această secțiune, am argumentat că deplasarea verbului la C nu influențează modul de structurare a periferiei stângi propoziționale. Aceste considerente întăresc ipoteza formulată în §3.2.2.1.5 supra, și anume că deplasarea la C / gramatica V2 este un mecanism mai general de codare a forței asertive.

A doua observație privește interpretarea propozițiilor în care verbul este plasat la sfârșitul frazei (e.g. (121)). Cel puțin prin referire la unele texte vechi (autori culți, de formație latină), în lucrările tradiționale (v. Stan 2013: 22 și referințele; Todi 2001: 245 pentru cronicile muntenesti) se introduce ideea imitării structurii latine (sau turcești sau grecești, cel puțin pentru Cantemir, v. Stan 2013: 22), ipoteză întărită empiric de artificialitatea unor fraze cantemiriene ca (122) – a se observa, de exemplu, ordinea verbelor, inversă structurii canonice a predicatului complex, în propoziția *nici glas sau cuvânt împotriva lui cineva a scorni a îndrăzni putea*, ca și plasarea verbului în poziție finală în fiecare conjunct propozițional al frazei.

- (122) *Acesta toate lucrurile în monarhiia pasirilor a face sau a desface în voia sa avea, nici glas sau cuvânt împotriva lui cineva a scorni a îndrăzni putea* (că în vremile vechi poftete stăpânilor pravile de lége suppușilor era). (CIL.~1705: 32)

Întrebarea este cum se poate interpreta poziția finală a verbului ca fenomen general și instanțierile sale particulare în scrieri cu model latin explicit (predicatul complex din exemplul de mai sus).

Una dintre opțiunile de analiză este imitația fidelă a sintaxei latine: structurile cu verb final rezultă dintr-o setare parametrică centru-final care, prin deplasare de tip *roll-up* (Comp-la-Spec) (v. §II.2.3), plasează în mod sistematic complementul la stânga centrului său. Analiza textelor vechi însă nu prezintă diagnosticele unui gramatici autentice cu centru final în domeniul propozițional / verbal (complementizatori la sfârșit de propoziție nu sunt atestați, v. Cinque 2013: 54; elipsa de tip gapping cu omiterea verbului în primul conjunct

este extrem de rară, nu sistematică⁴², v. Ross 1967 etc.). În plus, analiza prin *roll-up movement* presupune existența a o serie de structuri neatestate, de exemplu, inversiune V-AUX la dreapta negației (v. și §3.2.2 supra).

Alternativ, ne putem folosi de ipoteza propusă de Poletto (2014: 77), și anume că traducătorii / scribii / autorii de texte originale nu produc enunțuri negramaticale, ci exploatează opțiunile sintactice ale limbii-țintă. În cazul de față, avem a face cu exploatarea opțiunii de deplasare a constituenților în periferia stângă a propoziției. Astfel, dacă analizăm structura grupului verbal în exemplele din (120), observăm că avem a face cu o structură cu centru inițial în care a avut loc procesul V-la-I (procliză pronominală; prezența complementizatorului *să*), constituenții preverbalii (subliniați) fiind deci interpretați ca fiind deplasați în periferia stângă a propoziției. Această analiză se poate generaliza la propozițiile / frazele în care verbul ocupă poziția finală: plasarea verbului în poziție finală rezultă din deplasarea masivă a subordonaților verbului în periferia stângă a propoziției.

Chiar și structurile cele mai artificiale se derivă prin același procedeu. În cazul predicatelor complexe de tipul celui din (122), în care *a îndrăzni* este precedat de complementul său *a scorni* (i.e. [*a scorni*]_i *a îndrăzni* _{t_i}), iar *putea* este, la rândul său, precedat de complementul său (i.e. [[*a scorni*]_i *a îndrăzni*]_j *putea* _{t_j}), se exploatează procedeul de topicalizare a propoziției subordonate (CP-topicalization) – în această situație, a propozițiilor nonfinite infinitivale –, procedeu disponibil inclusiv în gramatica limbii moderne, în alte condiții discursive ([*Că a venit de ieri*]_i, *mi-ai spus(-o)* _{t_i}). Vom reveni asupra efectelor discursive asociate cu topicalizarea propoziției subordonate în §5.2 infra.

În această secțiune, am examinat o serie de date care scot în relief natura flexibilă și nespecializată periferiei stângi în propozițiile cu deplasare V-la-C. Aceste trăsături caracterizează și alte limbi romanice vechi în faza lor V2 relaxată, astfel că acest diagnostic contribuie la caracterizarea inversiunilor românei vechi ca reprezentând o formă de gramatică V2 romanică.

Un alt rezultat, mai general, privește structurile cu topică verb-final; analiza pe care am propus-o (în spiritul discuției precedente) este că plasarea finală a verbului rezultă din deplasarea masivă dependenților săi la periferia stângă propozițională, nu dintr-o setare centru final a Parametrului centrului.

3.2.2.4 Natura reziduală a gramaticii V2. O perspectivă statistică

În această secțiune, ne propunem să ilustrăm, printr-o analiză cantitativă, ponderea gramaticii V-la-C (interpretată aici ca manifestare a unei gramatici V2 relaxate specifice

⁴² Gapping-ul cu omiterea verbului în primul conjunct apare foarte rar și poate fi ilustrat prin exemple ca următoarele:

- (i) a. *Mângăios și milostiv (√e) Domnul, în-lu<n>g-rrăbdătoriu, și e multu milostiv.* (PH.1500-10: 122^r)
- b. *dintr-aceștia unii în lățime (√se ti<n>du), alți într-adâncu se ti<n>du* (Prav.1581: 250^r)
- c. *căci foamea la trup moarte firească (√aduce), iară la suflet viață ceriască aduce* (CII.~1705: 70)

fazelor vechi ale limbilor romanice) în limba română veche prin comparație cu gramatica V-la-I, opțiunea generalizată în trecerea la româna modernă (deja dominantă în limba veche).

Metodologie

Deși și inversiunea formelor sintetice (i.e. structurile V-CL) diagnostichează tot o gramatică cu deplasare V-la-C, este posibil ca unele forme de encliză pronominală să derive din influența unui text / model străin asupra textului românesc. Din acest considerent, am ales să realizăm statistica bazându-ne exclusiv pe poziția auxiliarului ca diagnostic pentru deplasare V-la-I (procliza auxiliarului), respectiv V-la-C (encliza auxiliarului); structurile cu auxiliar și clitic (CL-AUX-V pentru deplasare V-la-I / V-CL-AUX pentru deplasare V-la-C) au fost luate, desigur, în considerare.

Luând drept diagnostic al deplasării verbului poziția auxiliarului, am inclus în categoria structurilor cu gramatică V-la-I și structurile AUX-V-CL, în care encliza pronumelui clitic este fie determinată fonologic (cu fem. sg. ac. *o*: *cum că au arat-o Bogdan-vodă cu leșii*, NL.~1750-66: 4), fie rezultatul influenței modelului / textului străin asupra textului românesc (de obicei, dar nu obligatoriu, cu pronume reflexiv: *cela ce va spunre-se ție*, PH.1500-10: 64^v; și *vei da-ne fără vină*, DDL.1679: 59-60); dată fiind poziția auxiliarului, și structurile cu dublă realizare a cliticului pronominal CL-AUX-V-CL (*ca mirelui mi-au pusu-mi mitră*, DDL.1679: 19) sunt o instanțiere a gramaticii V-la-I și au fost incluse în analiza noastră cantitativă.

La fel ca în analiza cantitativă privitoare la inversiunea după tipul de auxiliar (§3.2.1.2 supra) și la distribuția inversiunii în propoziția principală vs propoziția subordonată (§3.2.2.2.2 supra), am eliminat din cercetarea cantitativă a distribuției globale a gramaticii V-la-I vs gramatica V-la-C formele de condițional, întrucât constrângerile fonologice joacă un rol foarte important în inversiunea condiționalului. Dată fiind păstrarea condiționalului inversat în imprecații, unde verifică trăsătura [+directiv] proiectată în planul *irrealis* (v. §III.3.5) – context înregistrat și pentru româna veche –, luarea în considerație a condiționalului ar fi creat ambiguitate în discuția privitoare la gramatica V2 a limbii vechi. După cum am subliniat în repetate rânduri în secțiunile anterioare, deplasarea la C în gramatica V2 romanică veche este în primul rând o strategie de codare a forței asertive și, din perspectivă diacronică, verificarea forței asertive (formalizată ca o trăsătură în domeniul C) prin V-la-C a fost eliminată, ducând la eliminarea deplasării la C a verbului, deci a eliminării majorității cazurilor în care inversiunea are loc. Pe de altă parte, verificarea trăsăturii [+directiv] prin deplasarea verbului la C nu a fost eliminată (ci, mai degrabă, este opțională, vezi variația de la imperativ *Du-te și culcă-te / te culcă!*). Astfel, întrucât în limba veche condiționalul se inversează din pricina a două trăsături, dintre care numai una prezintă relevanță diacronică, am considerat că analiza cantitativă a condiționalului generează ambiguitate. Din acest motiv și din considerentele fonologice explicate mai sus, am lăsat deoparte condiționalul și ne-am concentrat asupra perfectului compus și a formelor simple de viitor.

Datele sunt prezentate în două tabele. Tabelul 4 înregistrează ocurențele structurilor V-la-I și V-la-C într-o manieră defalcată, după fiecare tipar de construcție urmărit. Tabelul 5 prezintă distribuția celor două gramatici în competiție în procente; de asemenea, pe lângă proporția globală și proporția pe fiecare text în parte, Tabelul 5 surprinde și distribuția celor două tipuri de gramatică pe secole.

Tabelul 4 – Gramatica V-la-I vs gramatica V-la-C (V2) în cifre

Sec.	Text	Gramatică V-la-I			Gramatică V-la-C			TOTAL V-la-I și V-la-C
		AUX - V	CL-AUX-V	TOTAL	V-AUX	V-CL-AUX	TOTAL	
Sec. 16	CCat.1560	23	7	30	2	2	4	34
	CPrav.1560-2	109	30	139	4	2	6	145
	FT.1571-5	26	23	49	7	3	10	59
	DÎ	594	172	766	59	6	65	831
	CM.1567	110	22	132	39	17	56	188
Secolul 17	NT.1648 (20 p.)	145	50	195	13	3	16	211
	LC.~1650	1	8	9	10	1	11	20
	PI.~1650 (30 p.)	66	29	95	7	4	11	106
	CZB.1675-6	23	8	31	4	0	4	35
	DDL.1679 (100 p.)	26	35	61	5	18	23	84
	Fiz.1693	1	13	14	18	0	18	32
Sec. 18	AA.1708	58	33	91	2	3	5	96
	ACP.1714	55	45	100	0	1	1	101
	ULM.~1725 (20 p.)	146	113	259	9	6	15	274
	CLM.1700-50 (20 p.)	295	122	417	13	2	15	432
	NL.~1750-66 (20 p.)	281	187	468	7	1	8	476
	TOTAL	1959	897	2856	199	69	268	3124

Tabelul 5 – Gramatica V-la-I vs gramatica V-la-C (V2) în procente

Sec.	Text	Ocurențe			Procente	
		V-la-I	V-la-C	TOTAL V-la-I și V-la-C (100%)	V-la-I	V-la-C
Sec. 16	CCat.1560	30	4	34	88.24%	11.76%
	CPrav.1560-2	139	6	145	95.86%	4.14%
	FT.1571-5	49	10	59	83.05%	16.95%
	DÎ	766	65	831	92.18%	7.82%
	CM.1567	132	56	188	70.21%	28.79%
Total secol 16		1116	141	1257	88.78%	12.22%
Secolul 17	NT.1648 (20 p.)	195	16	211	92.42%	7.58%
	LC.~1650	9	11	20	45%	55%
	PI.~1650 (30 p.)	95	11	106	89.62%	10.38%
	CZB.1675-6	31	4	35	88.57%	11.43%
	DDL.1679 (100 p.)	61	23	84	72.62%	27.38%
	Fiz.1693	14	18	32	43.75%	56.25%
Total secol 17		405	83	488	82.99%	17.01%
Sec. 18	AA.1708	91	5	96	94.79%	5.21%
	ACP.1714	100	1	101	99.01%	0.99%
	ULM.~1725 (20 p.)	259	15	274	94.53%	5.47%
	CLM.1700-50 (20 p.)	417	15	432	96.53%	3.47%
	NL.~1750-66 (20 p.)	468	8	476	98.32%	1.68%
Total secol 18		1335	44	1379	96.81%	3.19%
TOTAL sec. 16-18		2856	268	3124	91.42%	8.58%

Interpretarea datelor

Analiza *globală* arată o proporție de 91.42 structuri V-la-I (neinversate) la 8.58 structuri V-la-C; în termeni informali, circa **una din zece** structuri cu auxiliar se inversează. Mai interesantă ni se pare însă analiza *pe secole*. Comparatia între secolul al 16-lea și secolul al 17-lea arată, în mod surprinzător, că rata inversiunii nu scade de la secolul al 16-lea la secolul al 17-lea; din contră, datele statistice arată că ponderea inversiunilor este mai mare în secolul al 17-lea (17.01%) decât în secolul al 16-lea (12.22%). Astfel, observația tradițională conform căreia etapa de maximă productivitate a inversiunii este în secolul al 16-lea, după care inversiunea este eliminată treptat nu este întru totul corectă. Desigur, există diferențe în manifestarea gramaticii inversiunii de la secolul al 16-lea la secolul al 17-lea: în §3.2.2.2 supra, am arătat că, după prima jumătate a secolului al 17-lea, inversiunea este din ce în ce mai puțin reprezentată în propoziții subordonate. Așadar, deși bine reprezentată cantitativ în secolele al 16-lea și al 17-lea, inversiunea își schimbă parțial contextele de apariție (cel puțin după coordonata propoziție principală / propoziție subordonată).

Rata inversiunilor scade însă în secolul al 18-lea; proporția globală este de 96.81 structuri neinversate la 3.19 structuri inversate; în termeni informali, circa **una din douăzeci** de structuri cu auxiliar se inversează, fapt care contrastează cu secolele anterioare (**una din zece** structuri în secolul al 16-lea, respectiv **una din cinci** în secolul al 17-lea). Excluzând *Capetele de poruncă* antimiene (ACP.1714), în care există o singură inversiune, putem observa o scădere graduală a ratei inversiunii pe parcursul secolului al 18-lea, de la 5.21% (rată aproximativă de **una din douăzeci**) în AA.1708 la 1.68% (rată aproximativă de **una din cincizeci**) în letopisețul lui Neculce. Secolul care stă mărturie dispariției treptate a inversiunii este deci secolul al 18-lea.

Interpretarea pe texte

Se poate lesne observa că proporția inversiunilor nu este aceeași în fiecare text. În secolul al 16-lea, în traduceri, rata inversiunilor variază de la 4.14% în CPrav.1560-2 la 28.79% în CM.1567; proporția inversiunilor din textele originale adunate în DÎ se dovedește a fi foarte apropiată de proporția globală a inversiunilor pe toate cele trei secole (DÎ: 7.56%, sec. 16-18: 8.58%) și relativ apropiată de cea pe secolul al 16-lea (DÎ: 7.56%, sec. 16: 12.22%). În secolele al 16-lea și al 17-lea suprim textele cu o proporție ridicată a inversiunii, cum ar fi CM.1567 (28.79%), DDL.1679 (27.38%) și, poate cele mai interesante, LC.~1650 (55%) și Fiz.1693 (56.25%) în care rata inversiunilor depășește rata structurilor neinversate (45% și, respectiv, 43.75%); numărul mic de structuri perifrastice de tipul celor analizate (20 în LC.~1650 și 32 în Fiz.1693) diminuează într-o oarecare măsură caracterul spectaculos al proporției inversiunii în aceste două texte.

Relevanța analizei statistice. Rezultate de reținut

- gramatica V2 este opțiunea reziduală în româna veche, iar gramatica V-la-I – generalizată în trecerea la faza modernă a românei și a celorlalte limbi romanice – este deja opțiunea dominantă din secolul al 16-lea

- din perspectivă romanică, se cuvine să ne reamintim observațiile din Adams (1987: 202); Roberts (1993: 199), prezentate în §II.1.1.1: în secolul al 16-lea, franceza nu mai este o limbă V2; dat fiind procentul gramaticii V2 în perioada veche, nu se poate spune că în secolul al 16-lea (ca, de altfel, nici pe parcursul perioadei vechi) româna este o limbă V2, ci mai degrabă că în româna veche este prezentă o opțiune V2 reziduală, păstrată până spre sfârșitul epocii vechi când este, în cele din urmă, eliminată
- natura reziduală a gramaticii V2 explică în mod direct valențele funcțional-pragmatice (v. §3.2.2.1 supra și §3.2.2.5 infra) care se asociază cu inversiunile V-(CL-)AUX – modul de manifestare a constrângerii V2 în limba veche
 - cercetările diacronice au arătat că atunci când două opțiuni sunt în competiție, opțiunea mai slab reprezentată proporțional este *opțiunea marcată* (e.g. Adams 2013: 653; Ledgeway 2012: 137, pe baza rezultatelor din Adams 1991 pe marginea structurii HABERE + infinitiv / infinitiv + HABERE)
 - din această perspectivă, opțiunea V2 este în mod clar opțiunea marcată în româna veche, ceea ce explică și valorile funcțional-pragmatice ale structurilor inversate
- întrucât cele mai vechi texte românești sunt atestate relativ târziu, prin comparație cu celelalte varietăți romanice, este greu de spus dacă, în mod asemănător cu celelalte limbi romanice vechi, gramatica V2 a românei a fost într-o fază fără atestări opțiunea generalizată, fiind treptat eliminată de gramatica V-la-I, sau dacă cele două opțiuni, V-la-C și V-la-I, au fost într-o permanentă competiție
- ceea ce adâncește într-o oarecare măsură enigma este și faptul că, spre deosebire de franceză (de exemplu), care a evoluat către tipul sintactic SVO, româna nu a evoluat către acest tip sintactic – ci, din contră, atribuirea postverbală a nominativului este liberă, și în limba veche, și în limba modernă; astfel, dispariția gramaticii V2 din română are o cauză diferită (de franceză, de exemplu, unde structurile cu subiect topicalizat și verb deplasat în C au fost reanalizate ca structuri canonice SV(O), cu V-la-I, v. §3.1.1 supra)

3.2.2.5 Alte valori ale inversiunii. Construcții V1

Analiza calitativă a datelor din secțiunile anterioare au scos în relief o serie de valori cu care se asociază inversiunea: e.g. focus de polaritate (Alboiu, Hill și Sitaridou 2014; Hill și Alboiu 2016; v. §3.2.2.1.2 supra), valoare injonctivă / prescriptivă / augurală pentru subjonctivul inversat (v. și Zafiu 2016; v. §3.2.2.1.3 supra). În secțiunea de față, ne propunem să prezentăm, pe scurt, și alte valori asociate cu inversiunea, nediscutate explicit în secțiunile anterioare.

Întrucât gramatica V2 este opțiunea reziduală, valorile discursive asociate cu inversiunea sunt secundare valorii principale pe care o antrenează deplasarea V-la-C, și anume codarea forței asertive.

Una dintre valorile interesante ale inversiunii, pusă în valoare mai ales în cronici, predoslovii și alte texte narative, se leagă de funcția narativă a structurilor inversate. La fel ca în structuri latinești de tipul **Veniunt** *Herbitam duo praetoris aemuli non molesti* (Verr 2.3.78), discutate de Devine și Stephens (2006: 150-153), în exemple ca (123) se face o partiție clară a structurii informaționale a propoziției cu inversiune: verbul inversat are o valoare topică (*tipărită ... Tipăritu-s-au*), iar restul propoziției introduce informație nouă (locul și data tipăririi):

- (123) *(Dumnezăiasca Liturghie, acmu întâi tipărită rumânește, cu multă osârdie, să-nșăleagă toț spăsenia lui Dumnezău cu întreg înțăles.) Tipăritu-s-au la svânta Mitropolie în Iaș, mesiță mai, în anul 7187. (DDL.1679: 3)*

O strategie narativă asemănătoare plasează verbul inversat în prima poziție și asociază inversiunea cu schimbarea de perspectivă narativă (v. discuția la Hill și Alboiu 2016). Inversiunea nu este sistematică în acest context, dar când se produce – cel puțin în cronici – se asociază cu efecte de acest tip.

- (124) *Înțelegând Ștefan vodă cum că adevărat Radul vodă domnul muntenesc și cu oastea sa îi vine asupra, ghenarie 13 zile au trecut Seretiul și mai sus de Râmnic le-au fost războiul. Și dând războiu vitejeste despre amândouă părțile, multă pagubă s-au făcut și cu vrerea lui Dumnezău fu izbânda la Ștefan vodă, că pierdură munténii războiul. Dat-au Ștefan vodă oștii sale voie să prade în trei dzile, cât vor putea, în Țara Românească și prădând, adus-au multă dobândă ostașii. (ULM.~1725: M.f.40v-41)*

Alboiu, Hill și Sitaridou (2014); Hill și Alboiu (2016) asimilează acest tip de efecte unor strategii de focalizare, focus prezentativ (engl. *presentational focus*).

Structurile V1 rematice (întreaga propoziție conține informație nouă și introduce referenți neactivați în discurs) sunt bine reprezentate în textele din româna veche, ca și în alte limbi romanice vechi (Ledgeway 2007: 134; Wolfe 2015a; §3.1.3 supra):

- (125) *Prédoslovie adecă voroava cătră cititoriul*
Fost-au gândul meu, iubite cititoriule, să fac létopiseșul țărâi noastre Moldovei din descălecatul ei cel dintâi, carele au fostu de Traian împăratul și urdzisăm și începătura létopiseșului. (CLM.1700-50: 158r)

Un alt tip de focus identificat de Alboiu, Hill și Sitaridou (2014); Hill și Alboiu (2016) este focusul emfatic/de scalaritate: într-un context în care alternativele sunt ierarhizate (amintind de scalele pragmatice propuse de Fauconnier 1975), denotația de focus se atribuie unui element ocupând una dintre extremitățile scalei (126). În termeni mai generali, este

vorba de o strategie de formare a chiasmului (Croitor 2014, Zafiu 2014), cu toate efectele discursive antrenate de această figură sintactică.

- (126) *Și toți cei ce voru lăsa casele-șu, sau frații, sau surorile, sau tatălul, sau muma, sau muiarea, sau satele, dreptu numele mieu, cu o sută de ori va priimi și viața de veac **dobândi-va** (CC².1581: 201)*

De asemenea, Zafiu (2014) întreprinde un studiu al inversiunii auxiliarului bazându-se pe o analiză calitativă a CC².1581 și arată că alternanța dintre structurile inversate și structurile neinverse poate fi interpretată și ca strategie de „solidaritate” între anumite blocuri sintactice (relativă liberă/propoziție condițională – propoziție principală; propoziții principale coordonate).

Foarte interesantă și nesemnaltă în bibliografie este foarte rara situație în care *dacă* (condițional (127a) sau marcă a transpunerii interogației totale în vorbire indirectă (127b)) este omis / elidat, subordonarea făcându-se fără altă marcă decât inversiunea.

- (127) a. $\sqrt{\text{Face-veri}}$ *dumneata acest lucru, noa<uo> părea-va foarte drag; carile dumneata veri împlea cu vârvu. (DÎ.1593: XCV)*
- b. *Megiași<i> m-au învăța[t] să întreb fr[ații] de sat și nepoții $\sqrt{\text{fi-vo[r]}}$ vreadnici să de ei pentru capul miu, să-m scumpere capul și să ție ei moșfia. (DÎ.1563-4: II)*

Exemplele de tipul (127a) amintesc în parte de propozițiile condiționale de tipul III din engleză (situație ireală proiectată în trecut), în care inversiunea auxiliarului conduce la imposibilitatea lexicalizării conjuncției condiționale *if* (engl. **Had**, *it t_i not rained yesterday, we would have finished painting the walls = If it had not rained yesterday, we would have finished painting the walls* ‘Dacă n-ar fi plouat ieri, am fi terminat de zugrăvit pereții’).

De asemenea, inversiunea se înregistrează și în propoziții exclamative:

- (128) *Că **măriră-să** faptele tale, Doamne! (CM.1567: 235^v)*

Distribuția și interpretarea structurilor cu inversiune rămâne o chestiune deschisă; scopul secțiunii de față a fost să aducă în atenție cele mai pregnante valori de interpretare ale structurilor cu inversiune și să sublinieze existența unor fenomene paralele sau asemănătoare în alte limbi romanice (pe baza discuției din §3.1.3 supra).

O chestiune care credem că merită să fie analizată pe larg într-o cercetare viitoare privește structurile în care verbul ocupă prima poziție (în ordine lineară, nu ierarhică) în propoziție. O cercetare în paralel a construcțiilor V1 cu inversiune (structuri V-la-C) și a

construcțiilor V1 fără inversiune (structuri V-la-I) va scoate în evidență aportul interpretativ al deplasării verbului la C: dacă ambele tipuri de structuri au valori discursive comune, atunci aportul pragmatic al inversiunii se va diminua. Un rezultat de acest tip ar întări ideea că deplasarea V-la-C în româna veche se asociază în primul rând cu codarea forței asertive (ca și alte faze V2 ale altor limbi romanice vechi), idee conturată din ce în ce mai clar de analizele propuse mai sus, în care am arătat că inversiunea / deplasarea verbului la C nu se asociază cu o unică valoare sintactică sau funcțional-pragmatică.

3.2.3 Concluzii. Rezumat

(i) În româna veche (ca și în cazurile limitate din româna modernă, §III.3.5), deplasarea verbului în domeniul complementizator (i.e. deplasarea V-la-C) se manifestă / diagnostichează sintactic prin inversiune: verbul lexical se deplasează la stânga cliticelor pronominale și/sau a auxiliarelor (având ca rezultat encliza auxiliarelor și/sau a pronomelor clitice). Manifestarea sistematică a ridicării verbului la C prin inversiune se explică prin aceea că strategia generalizată de deplasare a verbului în română (atât faza veche, cât și faza modernă) este deplasarea grupului verbal (engl. *VP-movement*); cel puțin în analiza formelor sintetice și a structurilor analitice cu auxiliar, diagnosticele sintactice conduc în mod sistematic către ideea că aceste forme nu se derivă prin deplasare centru-la-centru (engl. *head-to-head movement*). Alte limbi romanice prezintă ambele strategii de deplasare a verbului, după cum arată formele analitice: sunt atestate atât construcțiile cu deplasare a auxiliarului la C, cât și inversiunile de tipul celor prezente în româna veche (§3.1.4 supra).

(ii) Deplasarea V-la-C din română manifestată prin inversiune reprezintă o *formă reziduală de gramatică V2 relaxată specifică limbilor romanice vechi*. Trebuie menționat că ne-am concentrat asupra formelor de inversiune care au fost eliminate în trecerea de la româna veche la româna modernă; inversiunile în care deplasarea verbului la C este determinată de verificarea trăsăturii [+directiv] – imperativul și imprecățiile – au fost păstrate, reprezentând chiar norma în româna modernă (v. §III.3.5).

Structurile cu inversiune din româna veche prezintă toate trăsăturile discutate pentru diagnosticarea gramaticii V2 în alte faze vechi din limbile romanice (§3.1 supra): deplasare a verbului la C; asimetria propoziție principală/propoziție subordonată; periferie stângă bogată, care găzduiește unul sau mai mulți constituenți la stânga verbului inversat; existența structurilor V1.

Caracterul *rezidual* al gramaticii V2 derivă din proporția în care inversiunea se manifestă față de structurile cu gramatică V-la-I (deplasare a verbului în domeniul flexionar): distribuția globală (pe toate cele trei secole vechi) a gramaticii V-la-C este de 8.58% față de 91.42% pentru gramatica V-la-I; proporția structurilor inversate scade rapid pe parcursul secolului al 18-lea. Întrucât structurile V-la-C diagnosticate doar prin encliză pronominală nu au fost luate în considerație în studiul cantitativ (din motive explicate în §3.2.2.4 supra), se cuvine să facem cunoscută constatarea din Nicolae și Niculescu (2015: 234): apariția

crescândă a cliticelor pronominale în prima poziție se corelează în manieră invers proporțională cu restrângerea enclizei pronominale (i.e. a deplasării V-la-C). Este adevărat că pronumele clitice pot apărea în prima poziție a propoziției (principale) în primele faze ale românei vechi – mai des în textele originale decât în traduceri, fapt care stă mărturie pentru sintaxa mai inovativă a originalelor –, însă acest context (inițială absolută a propoziției) este destul de rar în secolul al 16-lea; secolele al 17-lea și al 18-lea cunosc un număr crescând de clitice la inițială absolută, fenomen care se corelează cu eliminarea treptată a gramaticii V2.

Eliminarea treptată a gramaticii V2 pe parcursul românei vechi corespunde cronologic în linii mari eliminării fenomenului din alte limbi romanice; trebuie menționat că tranziția de la o gramatică V2 la o gramatică V-la-I nu este simultană nici în celelalte limbi romanice. Adams 1987; Roberts 1993 arată că în secolul al 16-lea nu se mai poate vorbi de o constrângere V2 în franceză, ci doar de niște reziduuri ale gramaticii V2 în această perioadă, însă Ribeiro 1995 arată că reziduuri ale gramaticii V2 s-au păstrat în portugheză până spre secolul al 19-lea.

Natura reziduală a gramaticii V2 din româna veche face ca gramatica V2 să constituie opțiunea marcată, iar gramatica V-la-I, opțiunea nemarcată.

Deși în multe situații deplasarea V-la-C se asociază cu focusul, focalizarea este doar una dintre valorile / funcțiile acestui fenomen. O analiză mai permisivă atribuie deplasării la C o valoare / funcție mai generală – strategie de codare a forței asertive (v. Ledgeway 2008) – și o serie de valori secundare, de tipul focus, contrast, valoare topică etc.

(iii) În §3.2.2.1 supra, am căutat să identificăm proiecția care găzduiește verbul deplasat la C și am identificat-o ca fiind FINP (i.e. [Spec, FINP], sub deplasarea ca grup a verbului). Din această perspectivă, am avut de ales între două analize posibile: (a) deplasarea verbului într-o poziție fixă, indiferent de valoarea interpretativă cu care se asociază inversiunea, linie de analiză propusă de Ledgeway (2007, 2008); Wolfe (2015b) pentru FINP, Alboiu, Hill, Sitaridou (2014); Hill și Alboiu (2014) pentru FocP, și (b) posibilitatea de a deplasa verbul în diferite proiecții din periferia stângă, în funcție de interpretarea cu care se asociază, linie de analiză propusă de autori ca Poletto (2014) i.a. Cea mai elaborată analiză care abordează acest aspect pentru româna veche este cea din Alboiu, Hill și Sitaridou (2014); Hill și Alboiu (2016), unde se propune – pe baza unui corpus mai restrâns, constituit în principal din cronicile moldovenești – că proiecția de focus din periferia stângă găzduiește verbul. În §3.2.2.1 supra, am examinat, pe baza unui corpus mai extins, fezabilitatea acestei abordări, arătând că, pe de o parte, inversiunea nu este întotdeauna în distribuție complementară cu alte forme de deplasare la focus, iar structurile asociate în general cu focalizarea (e.g. propozițiile interogative totale) nu se manifestă întotdeauna prin inversiune și, pe de altă parte, focalizarea nu este singura valoare cu care se asociază inversiunea.

Așadar, am propus o analiză în care verbul se deplasează la FINP, iar situațiile în care verbul este în mod evident focalizat se analizează prin ACORD între trăsătura de [*u*Focus] găzduită de centrul Foc⁰ și verbul deplasat la FINP. Cu alte cuvinte, am propus o analiză uniformă în care proiecția în care se ridică verbul la C este întotdeauna aceeași. Această

perspectivă se susține mai ales din punct de vedere empiric, după cum am arătat în §3.2.2.1, însă există și o motivație mai teoretică care ne îndreaptă spre această linie de analiză uniformă: atât în analiza limbii contemporane, cât și în analiza limbii vechi, a ieșit la iveală cu destulă claritate faptul că, deși forma de deplasare a verbului este deplasarea ca grup – așadar, prin specificatori –, verbul trebuie să tranziteze toți specificatorii verbali (cu specificarea categorială [+V]), după cum arată fenomene precum încorporarea adverbilor clitice, efectele de blocare induse de negație etc. Cu alte cuvinte, modul de deplasare a verbului sub inversiune este constrâns de specificarea categorială a diferitelor centre/proiecții din nucleul propozițional, fapt care trebuie încorporat în mod direct în analiza sintactică. Deplasarea la FINP rezolvă această problemă, întrucât FIN^0 este un centru [+V], și suprinde foarte bine efectele de adiacență a verbului lexical la clitic / auxiliar / clitic + auxiliar sub inversiune, respectându-se ierarhia $FINP > PESPP > IP$. Deplasarea la FOCUSP întâmpină probleme: în primul rând, aproape orice tip de grup sintactic, nominal (*DOAR CARTEA a citit-o*), adjectival (*DOAR ROȘIE să fie rochia*), prepozițional (*CHIAR ÎN PARC a venit*) etc., poate fi deplasat la FOCUS, deci specificarea categorială a acestei proiecții nu este clară (poate fi chiar acategorială); în al doilea rând, deplasarea la focus (și, în general, în periferia stângă, în proiecțiile noncompletive cu aport pragmatic) nu întâmpină efecte de blocare și localitate de tipul celor înregistrate în inversiunea V-CL și V-(CL-)AUX, cu auxiliar nonpasiv – de exemplu, participiul pasiv (chiar cu o structură complexă) poate fi în mod liber dislocat la stânga negației ([*Citită serios*]_i *cartea nu a fost* _i), pe când deplasarea verbului sub inversiune este blocată de negație. Pe scurt, o analiză mai flexibilă, care permite deplasarea neconstrânsă a verbului în domeniul C nu suprinde constrângerile asupra inversiunii și trebuie abandonată în favoarea unei analize mai constrângătoare: deplasarea verbului la C în poziție fixă.

3.3. Dinspre latină înspre limbile romanice. De la latina dunăreană la româna veche⁴³

În această secțiune ne propunem să aducem în atenție unele fapte ale latinei târzii și ale variantei sale folosite în teritoriul danubian, latina dunăreană (v. Fischer 1985 și bibliografia), care au fost considerate ca prefigurând sintaxa V2 relaxată a limbilor romanice vechi. Ne vom baza mai ales pe rezultatele din Salvi (2001) și Ledgeway (2012) – de unde au fost și preluate unele dintre exemplele propuse spre ilustrare – și le vom pune în paralel cu date din latina dunăreană pe care le-am extras din „culegerea de inscripții cu vulgarisme” întocmită de Stati (1961: 120-145). Se impune să facem observația că citatele din latina dunăreană reproduc integral textul din Stati (1961); am evitat să extragem exemple din inscripții versificate în chip evident, pentru a înlătura pe cât posibil situațiile în care topica este influențată puternic de factori prozodici. De la bun început, insistăm asupra faptului că materialul faptic de latină dunăreană este destul de sărăcăcios, fiind constituit în bună parte

⁴³ O parte dintre exemplele latinești au fost preluate de la Salvi (2001) și Ledgeway (2012); în acest caz, am indicat sursa exemplului, precum și autorul de la care a fost preluat. O altă parte din exemple au fost extrase din corpul întocmit de Stati (1961), indicându-se inscripția din care au fost extrase; traducerea lor a fost, pe alocuri, ușor adaptată. Îi mulțumesc lui Ștefan Colceriu pentru consultațiile oferite în această direcție.

din texte stereotipe, însă, cu toate acestea, prezintă un grad însemnat de variație în ordinea constituenților, ca și inscripțiile de latină târzie din alte arii ale Imperiului (v. Adams 2013).

Majoritatea cercetătorilor sunt de acord că ordinea nemarcată a constituenților în latină este (S)OV (v. Polo 2005 și bibliografia; Ledgeway 2012 și bibliografia; Oniga 2014: cap. 19 pentru sintaxă, cap. 16 pentru formarea cuvintelor). Cu alte cuvinte, cel puțin în ce privește proiecția verbului, setarea parametrică a centrului V este *centru final*: printr-o mișcare antilocală de tip *roll-up*, complementul (în sens restrâns, sora la dreapta a centrului) este atras în specificatorul proiecției propriului centru (v. §II.2.3)⁴⁴. Între factorii care indică setarea centru final pentru VP în latina dunăreană, amintim structurile cu elipsă de tip gapping în primul constituent (129); gapping-ul în primul constituent este specific limbilor / construcțiilor cu centru final, iar gapping-ul în al doilea constituent este specific limbilor / construcțiilor cu centru inițial (Ross 1970).

- (129) *Hic Ø pietatis honos haec sunt pia dona mariti cui multum dilecta fui ego Marcelina pro merita.*

‘Aceasta este prețuirea virtuții, acestea sunt pioasele daruri ale soțului căruia mult dragă i-am fost eu Marcelina pentru calitățile mele’

(latină dunăreană, CIL III, 1537)

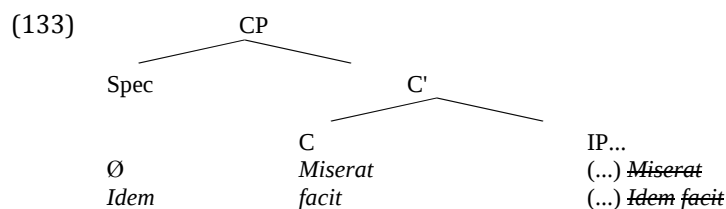
Linearizările care deviază de la tiparul SOV se derivă pornind de la o topică profundă SOV (setare parametrică de tip centru final) prin deplasarea verbului la C (pentru structuri V1) sau a verbului la C și a altui constituent în periferia stângă a propoziției (pentru structuri XP + V) (Ledgeway 2012: 150). Numeroși autori (Vincent 1997, *apud* Ledgeway 2012; Salvi 2005; Ledgeway 2012 i.a.) atrag atenția asupra faptului că domeniul C al latinei este bine articulat, existând dovezi pentru organizarea unei periferii stângi care găzduiește constituenți marcați din punct de vedere pragmatic, nu doar în textele de latină târzie, ci și la autori din epoca de aur / latina clasică (e.g. la Cicero) și la autori de texte nonbeletristice (e.g. la Cato cel Bătrân) (Vincent 1997, în Ledgeway 2012: 153–154). Disponibilitatea unei periferii stângi bine articulate derivă din existența setării parametrice inovative centru inițial (alături de setarea arhaică centru-final, în curs de dispariție) și, implicit, a organizării configuraționale a nodului C în latină. Capacitatea periferiei stângi de a găzdui constituenți se poate ilustra prin exemple ca (130) (Vincent 1997, *apud* Ledgeway 2012: 153-154; NB. Ledgeway adoptă o perspectivă simplă, fără scindarea nodului C, pentru reprezentarea acestor exemple, redată și aici):

⁴⁴ În schimb, în fazele mai târzii ale latinei (incluzând aici și latina populară), centrul C este supus unei setări parametrice mixte, fiind bine consolidate structurile cu complementizator la începutul propoziției (structuri cu centru inițial, lexicalizat) în competiție cu structuri de complementare arhaice paratactice, de tipul acuzativ + infinitiv (analizate ca fiind structuri cu centru final, acest centru fiind un complementizator nul). Setările parametrice mixte se explică prin adoptarea unei ierarhii parametrice (Roberts 2012) în care schimbarea parametrică nu este bruscă, ci se petrece dinspre centrele superioare către centrele inferioare (Ledgeway 2012) (v. §II.2.3).

- (130) a. [Spec,CP] C IP...
 [trans uallem]_i apparebat_j mons sanctus t_i t_j
 'peste vale apărea muntele sfânt'
 (latină; *Peregrinatio Aetheriae*; Ledgeway 2012: 154)
- b. **domus**_i ut t_i propugnacula et praesidium habeat
 'ca să aibă casa creneluri și protecție'
 (latină; Cicero, *Epistulae ad familiares*; Ledgeway 2012: 154)

O parte dintre structurile V1 și XP + V reprezintă structurile premergătoare gramaticii V2 relaxate specifice latinei târzii și limbilor romanice vechi (Ledgeway 2012: 153, 2015e: §45.3.3.1). După cum sugerează și reprezentările de mai sus, ordinea XP + V (132) se derivă prin deplasarea verbului la C, proces urmat de o etapă suplimentară de ridicare a unui constituent în periferia stângă, iar ordinea V1 (131), prin simpla deplasare a verbului la C; ambele tipare ilustrează, așadar, un proces de avansare a verbului (engl. *verb fronting*). Confirmarea faptului că verbul se deplasează la C vine din faptul că acesta precedă subiectul și alți constituenți argumentali, ordinea SOV fiind deci alterată. Ledgeway (2012: 150-151) propune reprezentarea simplificată (fără scindarea nodului C) din (133) pentru derivarea structurilor V1 (131) și a structurilor XP + V (132).

- (131) **Miserat**_i enim ei Pharnaces coronam auream t_i
 'Pharnaces îi trimisese într-adevăr o coroană de aur'
 (latină; *de Bello Alexandrino*; Ledgeway 2012: 150)
- (132) **Idem**_i **facit**_j Caesar t_i t_j
 'Cezar face același lucru'
 (latină; Cezar, *de Bello Gallico*; Ledgeway 2012: 151)

Avansarea verbului (structurile V1 în principal) – topică marcată – a fost asociată cu două valori principale: mecanism pragmatic/pragmatico-stilistic (Mihăescu 1960: 181; Salvi 2001: 304-305; Ledgeway 2012: 151-152) și mecanism sintactic (Ledgeway 2012: 152-153).

În prima categorie au fost incluse, pe de o parte, strategiile pragmatico-stilistice de emfatare a verbului și de structurare a narațiunii (propoziții (thetice) care introduc un referent nou sau un eveniment nou (134a) în universul de discurs; introducerea descrierii și

marcarea desfășurării acțiunii) și, pe de altă parte, deplasările determinate de factori pragmatici (marcând mai ales valori modale) (propoziții optative, iusive (134b), concesive, asertive, imperative; interrogative totale; marcarea contrastului).

- (134) a. *(Inopinantes nostri re nova perturbantur, ac vix primum impetum cohors in statione sustinet.) Circumfunduntur hostes ex reliquis partibus, si quem aditum reperire possint*

‘(Trupele noastre, neașteptându-i, au fost încurcate/surprinse, iar cohorta de pe avanpost abia a rezistat primului atac). Inamicii s-au răspândit pe celelalte laturi, ca să vadă dacă pot găsi o intrare’

(latină; Cezar, *de Bello Gallico*; Salvi 2001: 305)

- b. *caperes aut fustem aut lapidem*

‘ar fi trebuit să iei fie o bâță, fie o piatră’

(latină; Plaut, *Rudens*; Ledgeway 2012: 152)

Cea de a doua categorie, avansarea determinată sintactic, este mai relevantă din perspectiva formării gramaticii V2 relaxate a limbilor romanice vechi, fază de tranziție în trecerea de la latină la limbile romanice. Această categorie include situații în care verbul se deplasează la C în condițiile în care este precedat de propoziții subordonate condiționale sau temporale, de ablativul absolut, de negație, de adverbe/grupuri adverbiale. Cu privire la româna veche, este de reținut și observația Rodicăi Zafiu (2014), conform căreia inversiunea (deplasarea V-la-C) din propozițiile principale este o strategie de „solidaritate” între anumite blocuri sintactice (relativă liberă/propoziție condițională – propoziție principală; propoziții principale coordonate). Ledgeway (2012: 153) ilustrează această categorie prin exemple precum cele din (135).

- (135) a. *Quod si resilierit, **destinaui** illum artificii docere*

‘dacă e neobosit, am hotărât că va învăța o meserie’

(latină; Petroniu, *Satyricon*; Ledgeway 2012: 153)

- b. ***non respuit** condicionem*

‘nu a refuzat propunerea’

(latină; Cezar, *de Bello Gallico*; Ledgeway 2012: 153)

Ledgeway (2012: 153) face următoarele comentarii asupra acestor structuri „in short, there can be no doubt that these syntactically determined contexts of V-fronting represent an unmistakable precursor to the full-fledged V2 syntax of late Latin/early Romance, a conclusion further confirmed by the observation that V-fronting in Latin rarely occurs in subordinate clauses”. De asemenea, Ledgeway remarcă și că acest tipar V2

incipient apare mai frecvent în registrele substandard ale latinei, de unde se va fi și propogat în vernacularele romanice.

Pe scurt, materialul faptic prezentat pe scurt arată că deplasarea verbului la C, eventual acompaniată și de avansarea unui alt constituent în periferia stângă a propoziției, stă la baza apariției unei gramatici V2 relaxate în limbile romanice vechi. Asimetria propoziție principală / propoziție subordonată, care caracterizează fazele vechi romanice (§3.1.2), inclusiv româna (§3.2.2.2), este vizibilă încă din latină.

Se cuvine în acest punct să ne îndreptăm atenția asupra datelor pe care le oferă inscripțiile din Dacia și Scythia Minor.

În primul rând, se poate observa că latina dunăreană prezintă o gramatică cu centru final, așa cum arată construcțiile cu gapping în primul conjunct (129), precum și structurile cu centru final din (136). Confirmarea distribuțională directă că latina dunăreană are o gramatică cu centru final vine de la exemple ca (136d), unde se poate observa că argumentele își păstrează ordinea de generare: S (argument extern) > OI > OD (> V); linearizarea S > OI > OD > V reflectă în mod direct ierarhia funcțională din domeniul lexical al verbului (vP > APPLP > VP > compl. V), și suprinde deplasarea *roll-up* a obiectului direct (S > OI > OD_i > V > t_i).

- (136) a. *Aemilius Hermes hanc **generauit**.*
 ‘Aemilius Hermes a făcut-o (= i-a fost tată)’ (CIL III, 1228, Apulum)
- b. *Nihil ultra crudelius h(oc) m(onumento) (cernere) **p(otes)***
 ‘N-ai putea vedea nimic mai crud decât acest mormânt’ (CIL III, 6155, Tomis)
- c. *Aurelia Claudia coniux bene merente uirginio suo et pare hunc titulo una cum filis suis **posuit**.*
 ‘Aurelia Claudia, soția, a ridicat acest mormânt împreună cu fiii ei, pentru soțul și tovarășul său de viață care a binemeritat’ (CIL III, 7553)
- d. *Claud[iu]s et Vindix, fili Erculani et eredes_s, matri pientissime₁₀, uixt, titulum_{DO} **posuerunt**, bene merite, memoriae causae.*
 ‘Claudius și Vindex, fii și moștenitorii lui Herculanus, mamei lor preavirtuoase, care a binemeritat și care a trăit (?ani), i-au ridicat mormântul (acesta) ca să-i eternizeze memoria’ (Pârvan, Histria IV, nr. 49, Sinoe)

Latina dunăreană prezintă o serie de linearizări care deviază de la ordinea canonică SOV. Deși caracterul stereotip al inscripțiilor lasă puțin loc pentru evaluarea interpretărilor pragmatice ale structurilor deviante, poziția verbului în raport cu alți constituenți arată în mod cert că avem a face cu devieri de la structura de bază SOV.

În primul rând, există structuri V1, cu avansare a verbului la C (137); în exemple ca (137b), este clară valoarea deziderativ-augurală asociată cu verbul plasat în prima poziție,

iar exemplul (137c) este relevant pentru funcția narativă a inversiunii (NB. inscripția din care este extras (137c) este, în parte, versificată (Stati 1961: 128) – hexametrul complet pentru (137c)):

- (137) a. **Cernis** *que mihi solus coniunx Aelius coque post obitum memor amoris dicat*
 ‘[Să] vezi ce-mi aduce singurul soț (pe care l-am avut), Aelius, amintindu-și de dragostea (noastră) și după moartea (mea)’ (CIL III, 1537, Sarmisegetuza)
- b. **Valeates** *uos qui superissetis et co[l]letes manes tures qui a uos ad nos uenituri setis.*
 ‘Să fiți sănătoși, voi care supraviețuiți, și să aduceți prinos de tămâie Manilor, pentru că și voi veți veni la noi’ (Pârvan, Ulmetum II, nr. 3)
- c. *Dacia te uoluit, possedit Micia secum.*
 ‘Dacia te-a vrut, acum te are Micia’ (CIL III, 7868)

În al doilea rând, sunt înregistrate structuri cu deplasarea verbului la C și avansarea subiectului în periferia stângă a propoziției (138); verbul precedă în acest context diverse tipuri de constituenți în acuzativ (inclusiv acuzativ al timpului (138b-c)):

- (138) a. *AVRGAIS posuit memoria coniugi sue.*
 ‘AVRGAIS a pus mormântul spre amintire soției sale’
 (Gr. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, Capidava, nr. 42, Capidava)
- b. *...braetius Fauor(inus), uet(eranus) leg(ionis) V Mac(edonicae), mil(itauit) ann(is) XXVI, uixit an(nis) LX*
 ‘(aici zace...) braties Fauor(inus), veteran din legiunea a V-a Macedonica, a slujit sub arme 26 de ani, a trăit 60 de ani’ (CIL III, 7524)
- c. *Aur(elius) Sisinus paganus uixit annis super LXX*
 ‘Aurelius Sisinus, țăran, a trăit mai bine de 70 de ani’ (Pârvan, Ulmetum II, nr. 3)

Foarte interesant este și exemplul (139), cu obiect direct postverbal (distribuție indicând deplasare V-la-C); prezența de constituenți multipli la stânga verbului este o dovadă pentru constituirea unei periferii stângi bine articulate încă din latina dunăreană.

- (139) *Cornelius Pisis sibi et coniugi sue Batsini posuit titulum uibus.*
 ‘Cornilius Pisis a pus inscripția, fiind în viață, pentru el și pentru soția sa Batsinis’
 (Gr. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, Capidava, nr. 2, Capidava)

În propozițiile subordonate complete, se înregistrează și ordinea canonică cu verbul la finalul propoziției (140a), precum și situații în care verbul precedă alți constituenți (140b).

- (140) a. *ut perpetuos honorarique honesta r[e]liquiaru[m] sepultur[a] consercr[ata] uideatu[r]*
 ‘ca să pară a fi onorat cu înmormântarea cuvenită a rămășițelor’
 (Pârvan, Ulmentum II, nr. 25, Ulmentum)
- b. *ut **faciant** pri(die) Kal(endas) Iunias hoc loco*
 ‘ca să facă (...) în ajunul calendelor lui iunie în acest loc’ (CIL III, 7526 b., Vadu)

Propozițiile relative prezintă situații în care verbul nu este plasat în poziția canonică, i.e. la sfârșitul propoziției:

- (141) a. *mariti cui multum dilecta **fui** ego Marcelina pro merita.*
 ‘soțului căruia mult dragă i-am fost eu, Marcelina, pentru calitățile mele’
 (CIL III, 1537, Sarmisegetuza)
- b. *quem **abuit** in [con]iugio Diogeni(a) annis tres et m[en]ses septe et **c[om]pleuit** in pac(e)*
 ‘pe care l-a avut ca soț Diogenia timp de trei ani și șapte luni și s-a săvârșit în pace’
 (CIL III, 7582, Tomis)

Foarte relevant pentru asimetria propoziție principală/propoziție subordonată ni se pare exemplul (142), unde se observă că propoziția subordonată condițională prezintă ordinea canonică, cu verbul la final, iar propoziția principală prezintă o formă de gramatică V2, cu verbul în a doua poziție; a se remarca și valoarea iusivă a verbului din propoziția principală:

- (142) *Quod si q(ui) ex eis uicis non **feceri** / ab die iubeo at eos riu(e)r(ti) qui perseu(e)rint face[re]*
 ‘Dacă cineva din aceste sate n-ar face acest lucru, poruncesc ca, din (acea) zi, (banii) să fie dați celor care continuă (cele cerute de mine)’ (CIL III, 7526b, Vadu)

Rezultate de reținut

- structurile latinești V1 și XP + V, care se derivă prin deplasarea verbului la C, premerg gramatica V2 relaxată a limbilor romanice vechi; aceste linearizări coexistă

cu structurile cu centru final, instanțiate prin plasarea verbului la sfârșitul propoziției

- încă din latină se manifestă asimetria propoziție principală / propoziție subordonată (142), continuată în limbile romanice vechi, inclusiv în româna veche
- deși atestată mai ales în inscripții stereotipe, latina dunăreană, variantă teritorială care stă la baza românei, dispune atât de structuri conservatoare cu centru final, cât și de structuri inovative de tip V1 sau XP + V care premerg gramatica V2 din limbile romanice vechi și (dacă analiza din §3.2 supra este corectă) gramatica V2 a limbii române vechi

4. Dislocarea nucleului verbal și deplasarea joasă a verbului

Obiectivul secțiunii de față este analiza fenomenului pentru care am propus denumirea *dislocarea nucleului verbal* (v. §II.1.1.2); la fel ca limba modernă, limba veche permite interporlarea de elemente clitice (cu statut sintactic de centru, X⁰) în structura complexului verbal (143), însă, spre deosebire de limba modernă, în limba veche este posibilă și interpolarea de constituenți nonclitici, cu statut de grup sintactic, XP (144). Grupurile interpolate se plasează între elementele funcționale – auxiliar (144a), auxiliar + auxiliar (144b), clitic + auxiliar (144c), clitic (144d), complementizator în mod tip adiacent la verb (generat ca FIN⁰, *să*, sau ca FORCE-FIN⁰, *a* de la infinitiv⁴⁵) (144e) – și verbul lexical, alterând caracterul contiguu al nucleului propozițional.

- (143) a. *ce va **hi mai scris** și de la Aron vodă încoace* (CLM.1700–50: 159^r)
 b. *Și iar **a<m> mai vândut** lui Arbanas* (DÎ.1595–6: XIII)
- (144) a. ***au ei lăsat** cu al lor cuvânt* (DÎ.1599: XXX)
 b. ***de-ai hi domiata sârguit să fii până acmu venit*** (DÎ.1593: XCIII)
 c. ***se-au măria lui sculat** den moarte* (CM.1567: 255^r)
 d. *Și **ne pre noi slobozi*** (FT.1571–5: 3^r)
 e. *și așa fu **a se toți mântui** spre pământu* (CV.1563–83: 48^r; Stan 2013: 282)

Cu referire la română, fenomenul a fost semnalat în repetate rânduri în bibliografia de factură tradițională (Densusianu 1961, II; Rosetti 1968; Dragoș 1995; Todî 2001; Sala 2006; Avram [1975] 2007; Stan 2013), fiind discutat în detaliu de Dragomirescu (2014, 2015a). În lingvistica romanică, Poole (2007) îl indică pe filologul Winthrop Holt Chénery ca

⁴⁵ În §III.3.1.1 se aduc argumente pentru natura completivă a „mărcii” *a* de la infinitiv (direct verificată prin distribuția la stânga cliticelor pronominale și a negației propoziționale) și pentru ideea că, spre deosebire de alți complementizatori care se generează nonambiguu într-una dintre proiecțiile complete ale domeniului C (*că* în FORCE⁰, *să* în FIN⁰), *a* infinitival amalgamează centrele FORCE⁰ și FIN⁰ (un efect, între altele, imposibilitatea propoziției infinitivale de a proiecta periferia stângă).

fiind primul care a observat posibilitatea nonadiacenței pronumelor clitice la verb, denumind acest fenomen *interpolare* (engl. *interpolation*). În funcție de analiza sintactică data acestor structuri, în bibliografia de romanistică a mai circulat și termenul engl. *scrambling* (preluat de la analiza limbilor germanice), cu echivalentul românesc aproximativ *dislocare* (e.g., v. Martins 2002 asupra portughezei; Dragomirescu 2014, 2015a asupra românei vechi). Vom folosi în continuare termenul de *dislocare*, deși din analiza pe care o propunem (v. §4.2.2 infra) va rezulta că grupurile sintactice care se interpun între elementele funcționale și verbul lexical nu dislocă propriu-zis nucleul verbal, ci că verbul nu se ridică în domeniul flexionar IP, rămânând în domeniul lexical vP, iar efectul de dislocare rezultă, așadar, din nivelul deplasării verbului mai degrabă decât din deplasarea și intepolarea de constituenți.

Un alt punct controversat este statutul acestui fenomen în ansamblul (sintactic al) românei vechi: este dislocarea rezultatul influenței străine asupra textelor românești (fiind indicate influențe dintre cele mai diverse: slavonă, maghiară, latină, turcească, grecească, italiană, în funcție și de forma dislocată și de textul studiat; v. Dragoș 1995: 37; Sala 2006: 141-142; Stan 2013: 171) sau un fenomen care se poate explica prin regulile sintaxei limbii vechi (Dragomirescu 2013b, 2014, 2015a)? Fără a exclude importanța modelelor și a textelor străine asupra vechii scrieri românești, analiza noastră va merge în a doua direcție, din mai multe motive, dintre care cele mai importante sunt următoarele două: în primul rând, discontinuități de tipul celor înregistrate în româna veche se pot găsi și în alte varietăți romanice vechi; în al doilea rând, analiza sintactică va arăta că derivarea structurilor cu interpolare se bazează pe procesul sintactic de *ACORD la distanță*, disponibil și în derivarea altor fenomene și eliminat în trecerea la româna modernă.

Tot legat de statutul acestui fenomen în limba veche, să cuvine să indicăm faptul că unii autori (e.g. Alboiu, Hill și Sitaridou 2014; Hill și Alboiu 2016) consideră dislocarea nucleului verbal ca fiind nereprezentativă pentru sintaxa limbii vechi din pricina frecvenței sale reduse; considerăm că, deși reziduală, atestarea în foarte multe texte vechi, inclusiv în colecția de texte originale de secol 16, stă mărturie pentru un fenomen real al limbii vechi⁴⁶. Dragomirescu (2014) întreprinde o comparație cantitativă între structurile canonice (neinversate) cu auxiliar, inversiunea auxiliarului și dislocarea structurilor cu auxiliar (e.g. (144a-c)) și arată că structurile cu dislocarea formelor compuse cu auxiliar apare cel mai rar – deci este opțiunea cea mai reziduală –, însă există atestări numeroase ale fenomenului până către sfârșitul secolului al 18-lea (ultimul text investigat de Dragomirescu 2014 este *Condica lui Gheorgachi* de la 1762, în care există 2 dislocări ale perfectului compus).

⁴⁶ V., de exemplu, remarca din Alboiu, Hill și Sitaridou (2014: 8): „[c]litic pronouns, be they proclitic or enclitic, cannot be separated from the verb (or auxiliary) at any time”, deși există atestări ale dislocării inclusiv în cronicile moldovenești: *așa s-au adaos și Moldova, carea mai apoi de alte țări s-au descălecat, de s-au de sârgu lățit și fără zăbavă au îndireptatu* (ULM.~1725: A-1f.2v)

4.1 Dislocarea nucleului verbal: fenomen romanic

Nonadiacența elementelor funcționale – în principal a auxiliarelor și a cliticelor – la verbul lexical este atestată și în alte limbi romanice vechi: vechea galiciană(-portugheză) (145); portugheza veche (146); spaniola veche (147); italiana veche (148); franceza veche (149).

- (145) *en prefēza deftaf testemoiaf que fom en eſta carta*
 în prezență a.aceste martore care fi.PREZ.3PL în acest document
fcritaf T pera aqueſto ſpecialmente chamadaf
 scrise și pentru asta special chemate
 ‘în prezența acestor martore care sunt menționate în această scrisoare și care au fost special chemate în acest scop’

(galiciană-portugheză veche; Mensching 2012)

- (146) a. *E com todas as pertenças que aos ditos casaes*
 și cu toate DEF bunuri care DEF.DAT spuse proprietăți
lhes dereitamēte pertēce
 le direct aparține.PREZ.3SG
 ‘și cu toate bunurile care conform contractului le aparțin în mod direct’
 b. *e que sempre a os Moesteyros de Anssedi e de Arnova*
 și care mereu o DEF mănăstirile de Ancede și de Arnóia
usarō e possoyrā
 folosi.PS.3PL și cultiva.PS.3PL
 used and possessed
 ‘și pe care mănăstirile Ancede și Arnóia au folosit-o și au cultivat-o întotdeauna’

(portugheză veche; Martins 2002)

- (147) a. *porque ella non avia las cartas rescebidas*
 pentru-că ea nu avea.AUX.3SG DEF scrisori primite
 ‘pentru că ea nu primise scrisorile’

(spaniolă veche; Mensching 2012)

- b. *se Dios me de mal cura*
 dacă Dumnezeu mă de rău vindeca.PREZ.3SG
 ‘dacă Dumnezeu mă vindecă de rele’

(spaniolă veche; Poole 2007)

- (148) a. *dice che poi àe molto de ben fatto in guerra et in pace*
 zice că apoi avea.AUX.3SG mult de bine făcut în război și în pace
 ‘Zice că a făcut mult bine în război și pe timp de pace’

- b. *se l'avessi a mente tenuto*
 dacă îl=avea.AUX.SUBJ.PERF.1SG în minte ținut
 'dacă aș fi ținut minte asta'
- (italiana veche; Poletto 2014)
- (149) a. *Messe e matines ad li reis escultét*
 misă și utrenie avea.AUX.3SG DEF regeascultat
 'Regele a ascultat misa și utrenia'
- b. *Un pou après eure de prime fu Mador venuz*
 puțin după oră de primă fi.AUX.PS.3SG Mador venit
 'La scurt timp după prima oră Mador ajunsese'
- (franceza veche; Salvi 2001)

Poletto (2014: 46) semnalează și posibilitatea ca nucleul propozițional să fie dislocat de constituenți multipli (150), observație făcută de Dragomirescu (2014b) și pentru româna veche.

- (150) *e quando m'ebbe di Religione e delle sue parti così mostrato*
 și când mă=avea.AUX.3SG despre religie și de sale părți astfel prezentat
 'Și când îmi spusese despre religie și părțile sale în felul acesta'

Studiile consultate nu prezintă foarte multe date privitoare la distribuția structurilor cu dislocare. Cu referire la portugheza veche, Martins (2002: 237-238) arată că structurile cu dislocare apar mai des în subordonate și în anumite tipuri de propoziții principale (propoziții interogative parțiale; propoziții cu constituenți focalizați în periferia stângă etc.), propozițiile principale nemarcate fiind caracterizate de o gramatică V2.

De asemenea, nu este foarte clar dacă se poate da o analiză sintactică uniformă pentru toate aceste structuri. Spre deosebire de alte tipuri de dislocări, dislocarea prin subiect din unele varietăți romanice vechi (e.g. franceza veche, spaniola veche, italiana veche) se analizează prin deplasarea auxiliarului la C (AUX-la-C) și rămânerea subiectului în [Spec, IP]; deplasarea auxiliarului la C este o opțiune a acestor limbi vechi, după cum arată atestarea structurilor AUX-CL-V (v., pentru exemple și discuție, §3.1.4.2 supra), encliza pronominală fiind un diagnostic indiscutabil al deplasării V-la-C. Poletto (2014) insistă asupra acestei deosebiri în analiza italianei vechi, bazându-se mai ales pe distribuția verbului prin raportare la adverbele care diagnostichează ridicarea verbului din domeniul vP. De asemenea, unele tipuri de dislocare din spaniola veche (cel puțin în propozițiile subordonate) este posibil să rezulte și din faptul că pronumele clitice în spaniola veche au o gramatică dublă: în propozițiile subordonate, sunt atestate clitice și la dreapta negației (clitice orientate spre flexiune), și la stânga negației (clitice orientate spre

complementizator) (Rivero 1997) (v. și §III.3.2, text și note); astfel, unele forme de interpolare sunt efectul orientării pronomelor clitice înspre complementizator (cliticele deci nestabilind o relație de adiacență cu verbul).

În concluzie, este de amintit aici observația lui Poole (2007: 188), invocată și în §II.1.1.2, și anume că fenomenele de interpolare din faze romanice vechi nu prezintă aceleași trăsături, fapt care sugerează că derivarea lor se bazează pe procese sintactice diferite. Este însă de reținut posibilitatea ca elementele funcționale, în mod tipic adiacente la verb în varietățile moderne, să apară în nonadiacență la verb în varietățile romanice vechi, dând naștere astfel la complexe verbale discontinue.

4.2 Dislocarea nucleului verbal în limba română veche

4.2.1 Delimitarea fenomenului

Se pot delimita mai multe categorii de structuri cu dislocare, în funcție de elementul funcțional care apare în nonadiacență la verbul lexical. Vom folosi spre exemplificare mai ales excerpte din texte de secol 16, unde fenomenul apare cu cea mai mare frecvență, dar vom reține concluzia din Dragomirescu (2014), anume că dislocarea este atestată cu o frecvență descrescândă până către sfârșitul secolului al 18-lea.

Structurile cel mai bine reprezentate sunt acelea în care (cliticul și) auxiliarul (151) / auxiliarele (152) apar apar la distanță de verb:

- (151) a. *au ei lăsat cu al lor cuvânt* (DÎ.1599: XXX)
 b. *bogătatea se ară pre aproape curre, nu punrereți înrima* (PH.1500–10: 51^v)
 c. *că ne va pre noi asculta* (CCat.1560: 10^r)
 d. *se-au măria lui sculat den moarte* (CM.1567: 255^r)
 e. *eu încă am pre el botezat* (CM.1567: 258^r)
 f. *cum au și Hristos iubit sfânta besearecă* (CM.1567: 261^r)
 g. *carele au Dumnezeu aruncat* (CM.1567: 261^v)
 h. *ce-ai în ei arătat* (CM.1567: 262^v)
 i. *până vor mai bine înțeleage creștinii* (CM.1567: 263^r)
 j. *și socoteaște via ta ce-au dentâiu răsădit dereapta ta, Doamne* (CM.1567: 263^r)
 k. *tare ne-am noi greșit* (CM.1567: 241^v)
 l. *și văm așa imbla ca și aceaste cinci feate* (CC¹.1567: 241^r)
 m. *au scris lăsat că...* (FT.1571–5: 1^r)
 n. *s-au în el usbăitu* (FT.1571–5: 1^r)
 o. *că vei acmușu muri* (FT.1571–5: 1^v)

- p. *ce-au el făgăduit* (FT.1571-5: 3^r)
- q. *ne-au în har slobozitu* (FT.1571-5: 3^r)
- r. *Ce-acestuia ce au oarecând fost nor de pre frate a mi-o lua muiare nu se cade* (Prav. 1581: 276^{r-v})
- s. *că slugile tale n-au cu ce ținea dobitoacele sale, așa se-au tare puternicit foametea în pământul Canaanului* (PO.1582: 166)
- ș. *și cetiți și nu judecareți necetind mainte, că veți cu adevăr afla mare vistiariu sufletesc* (PO.1582: 10)
- t. *Și ziseră: tu însuți ești aicea venit și veri să biruiești, drept aceasta mai vârtos vom face cu tine decât cu ei* (PO.1582: 60)
- (152) a. *aceaea care ară fi înapoi rămas* (DÎ.XXXVI.1600)
- b. *de-ai hi domiata sârguit să fii până acmu venit* (DÎ.XCIII.1593)
- c. *de va fi omul zăcând spre moarte* (CPrav.1560-2: 6^v)

Mai slab reprezentată este dislocarea cliticului pronominal de verb:

- (153) a. *afară să ne prentu eale ispăsim* (CCat.1560: 5^r)
- b. *Tată milostiv, ce te noi uluimu* (CM.1567: 233^v)
- c. *Și ne pre noi slobozi* (FT.1571-5: 3^r)
- d. *nu grăbi pre noi tu să ne noi giudeci* (FT.1571-5: 3^r)
- e. *așa ne tare pedepsești* (FT.1571-5: 3^v)

În fine, complementizatorul de subjonctiv *să* poate apărea la distanță de verbul lexical. Nu toate structurile cu dislocarea subjonctivului se analizează prin deplasarea joasă a verbului; unele structuri în care apar constituenți de tipul *nu cumva / cândva* se bazează pe recomplementarea lui *să* (dubla lexicalizare a lui *să* în FIN⁰ și FORCE⁰) (e.g. *că-i trimisesă singur craiulu unu copil din casa sa, să nu cumva să să ispitească să între în Muldova*, CLM.1700-50: 173^v-174^r), ridicarea verbului lexical la [Spec, FINP] și omiterea lui *să* din pricina efectelor de tipul (*Generalized*) *Doubly-Filled COMP Filter* (v. discuția și derivările în §§2.2; 3.2.2.1.3; 3.2.2.1.4 supra). În alte structuri, nu există dovezi empirice cum că recomplementarea lui *să* ar fi avut loc, astfel că singura analiză posibilă este deplasarea joasă a verbului.

- (154) a. *luminreadză ochii miei se nu cânduva adorm în moarte* (PH.1500-10: 8^v)
- b. *Că s-au îngroșat inima acestor oameni și cu urechile aud cu greu și ochii lor închisără, să nu cândva vază cu ochii și cu urechile să auză și cu inima să înțeleagă și să se întoarcă să-i vindec pre ei* (NT.1648: 17^r)

- c. *Derept însă poruncește să păzească mormântul până a treia zi, **să nu cumva vină** ucenicii Lui noaptea să-l fure pre El și vor zice oamenilor că s-au sculat den moarte (NT.1648: 38^v)*
- d. *Carele ș-a doi ș-a trei, ce **să în voroavă tocmăsc** în numele Tău (DDL.1679: 43)*

Dislocarea infinitivului este foarte rară:

- (155) *și așa fu **a se toți mântui** spre pământu (CV.1563–83: 48^r; Stan 2013)*

Și structurile pasive pot fi dislocate (156); structura cu auxiliar pasiv este însă diferită de celelalte structuri cu auxiliar – dovadă că exemplele din (156) sunt gramaticale și în româna contemporană, spre deosebire de toate celelalte de mai sus, care sunt nereperabile –, astfel că dislocarea pasivului nu prezintă interes direct pentru analiza de față.

- (156) a. *că de-**are fi fost** jidovește **scrisă** (NT.1648: 2^r)*
 b. *Iară cum auzi Iisus că **este** Ioan **prins**, mearse în Galilea (NT.1648: 6^r)*

În fine, prin referire strictă la structurile cu auxiliar, Dragomirescu (2014) arată că între auxiliar și verbul lexical se pot intercala mai mulți constituenți, după cum arată și exemplele de mai jos:

- (157) a. *varvarii (...) nu **era necedinioară pre Pavel văzut** (CC¹.1567: 29^v)*
 b. *deaca nu **va omul pre ceastă lume, în viața sa. purta** grije pre ispășenia sufletului său (CC¹.1567: 241^r)*
 c. *cum **au Cristus noauă dzis** (FT.1571–5: 1^v)*
 d. *însuși **va el pre noi să pădzească** (FT.1571–5: 4^r)*
 e. ***Era unii den cărtulari aciia șezându și cugeta** (CC².1581: 50)*
 f. *S-au **neștire de întâiul ceas lucratu**, să ia astăzi plată dereaptă (CS^{VII}.1590–1602: 63^v)*

Poziția care găzduiește constituenții dislocația este *nespecializată* pentru un anume tip de constituent: în această poziție pot apărea argumente – subiecte nominale ((151d,f), (152c)) sau pronominale ((151a, k, p), (152b)), obiecte directe prepoziționale (151c,e) sau nonprepoziționale (153d), obiecte indirecte (157c) –, circumstanțiale de diverse tipuri ((151b,i,n,o,q,r,s,t), (152a,b)), predicate (151m), având diverse realizări (grup nominal, grup prepozițional, grup adverbial).

4.2.2 Analiză sintactică: deplasare joasă a verbului și ACORD la distanță

Ținând cont de observația lui Poole (2007) privitoare la caracterul neuniform al dislocărilor din limbile romanice, pentru o analiză coerentă a dislocărilor din româna veche trebuie să respectăm specificul tipologic și sintactic al acestei perioade a românei, precum și distribuția elementelor din interiorul structurilor cu dislocare.

Începem prin a elimina câteva analize potențiale, însă inexacte. Se poate exclude din start o analiză în care avem a face cu deplasarea auxiliarului (a complexului clitic + auxiliar): după cum a arătat analiza inversiunii din secțiunea anterioară, în româna veche nu auxiliarele se deplasează, ci verbul lexical, întrucât opțiunea generalizată de deplasare a verbului în toate fazele românei este deplasarea grupului verbal (VP-movement) (v. §2.4 supra). De altfel, dislocarea este atestată și în structuri doar cu clitic și verb lexical; întrucât cliticele pronominale din româna veche sunt orientate către flexiune (v. §2.1.2 supra), o analiză în care pronumele clitic se deplasează la stânga (în domeniul C) nu este disponibilă. Atestarea, mai rară, a dislocării în structuri cu complementizatorii *să* (FIN⁰) și *a* (FORCE⁰-FIN⁰) trimite spre aceeași concluzie mai generală: o analiză care presupune deplasarea la stânga a elementelor funcționale (e.g. AUX-la-C ca pentru structurile din italiana veche sau franceza veche cu dislocare prin subiect) nu este corectă.

O altă analiză complexă, propusă de Martins (2002) pentru dislocările din portugheza veche, presupune deplasarea constituenților dislocați în domeniul IP și găzduirea acestora în specificatorul / specificatorii multipli ai proiecției AGR_SP (engl. *Agreement Subject Phrase*). Pe lângă faptul că am adoptat un cadru teoretic kaynean (Kayne 1994) care nu permite proiectarea de specificatori multipli⁴⁷, o analiză de acest fel nu explică în mod satisfăcător posibilitatea dislocării prin constituenți multipli, precum și lipsa de specializare a constituenților dislocați.

Următoarele caracteristici distribuționale ale dislocărilor din româna veche ne conduc către o analiză în care verbul nu se ridică la flexiune, ci rămâne în domeniul vP și satisface prin ACORD la distanță trăsăturile neinterpretabile ale centrelor funcționale din domeniul flexionar:

– dislocarea structurilor prin cuantificatorul flotant *toți* (158); cuantificatorii flotanți diagnostichează poziții argumentale (Sportiche 1988); în structurile cu dislocare, *toți* cu funcție sintactică de subiect apare la dreapta auxiliarului/auxiliarelor, deci nu poate reflecta o poziție de tip [Spec, IP], ci reflectă fie poziția de generare a subiectului, fie o poziție A-bar din periferia internă propozițională (periferia vP); prezența semiadverbului de focalizare și în exemplele din BB.1688 (158c-d) arată că *toți* este focalizat, deci ocupă o poziție de focus din periferia vP:

⁴⁷ Se poate invoca proiectarea de grupuri funcționale (FP) (à la Cinque 1999, de exemplu) pentru a evita problema specificatorilor multipli; această soluție tehnică nu face însă decât să reformuleze problema. Proiectarea de grupuri sintactice (funcționale) fără corelație la nivelele de interfață este, de altfel, descurajată în gramatica minimalistă (v. discuția în §III.2.3).

- (158) a. *așa fu a se toți mântui spre pământu* (CV.1563–83: 48^r)
 b. *și cându are fi toți mîncându din mîncările păgânilor* (DVT.1679–99: 318^r)
 c. *De se vor și toți zminti în Tine, iară eu niciodată nu mă voiu zminti* (BB.1688: 770)
 d. *de s-ar și toți sminti, iară eu nu* (BB.1688: 786)

– poziția adverbelor (159); se observă că verbul lexical apare la dreapta adverbelor de tipul *pururea*, care diagnostichează deplasarea verbului în afara domeniului lexical vP (159a); apariția adverbului *pururea* la dreapta cliticului pronominal indică faptul că *pururea* nu este deplasat în periferia CP (linearizarea ar fi trebuit să fie în această situație *pururea se pomenește*), ci își păstrează poziția de bază; conform acestui diagnostic, în exemplul (159a) verbul *pomenește* nu se ridică din domeniul flexionar vP; către aceeași concluzie duce și comportamentul adverbelor circumstanțiale (159b);

- (159) a. *ce se pururea pomenește* (Prav.1581: 258^r)
 b. *așa ne tare pedepsești* (FT.1571–5: 3^v)

– poziția elementelor de focus (160) [= (151ș)]; grupul prepozițional *cu adevăr* este un tip de focus de veridicitate (v. §3.2.2.1.2 supra) și este găzduit în exemplul (160) de către proiecția de focus din periferia internă propozițională;

- (160) *și cetiți și nu judecareți necetind mainte, că veți cu adevăr afla mare vistiariu sufletesc* (PO.1582: 10)

– dislocarea structurilor cu dublu auxiliar; dacă examinăm structurile din toate exemple de mai sus (151)–(155), observăm că există o partiționare clară a două domenii: la stânga elementului dislocat se găsesc elementele funcționale, iar la dreapta acestuia se găsește centrul verbal; această partiționare este confirmată de structurile cu dublu auxiliar: dislocarea este atestată întotdeauna la dreapta segmentului de auxiliare (v. (152) supra și (161a-c)), foarte rar între cele două auxiliare (161d); această distribuție arată că nu avem a face cu o formă de deplasare în interiorul domeniului flexionar, întrucât complexul de elemente funcționale nu se disociază, ci mai degrabă cu neaplicarea procesului de deplasare a verbului la flexiune (V-la-I); cu alte cuvinte, dislocarea nu se aplică prin crearea/activarea de poziții noi, ca în analiza din Martins (2002), ci, mai degrabă, dislocarea apare ca efect al faptului că verbul rămâne în domeniul lexical vP;

- (161) a. *De n-ară fi Domnul Savaot lăsat noao sămanță* (CPr.1566: 253; Zafiu 2016)
 b. *De-ați fi orbi fiind, n-ați fi având păcate* (CT.1560–1: 207^r)

- c. *candu* **va fi** *unchiul* *mainte* **luoat** *nepoata* (Prav.1581: 233^r)
 d. *De* **va** *neștine* **fi** *avându* *vro fată cu altă muiare mai de ainte* (Prav.1581: 229^r)

În concluzie, distribuția elementelor reprezentative din interiorul nucleului propozițional conduce către ideea că structurile cu dislocare apar ca efect al rămânerii verbului în domeniul vP; verbul satisface trăsăturile centrelor funcționale din domeniul flexionar IP prin ACORD la distanță, proces posibil în limba veche, dar eliminat diacronic (v. secțiunea următoare).

Un argument distribuțional indirect pentru faptul că verbul nu se deplasează în afara domeniului lexical vP este foarte rara atestare a elipsei legitimate de auxiliarul nonpasiv. Este bine-cunoscut faptul că elipsa grupului verbal legitimată de auxiliar este posibilă doar în structurile în care verbul lexical *nu* se deplasează în afara domeniului lexical, întrucât deplasarea V-la-I extrage verbul lexical din domeniul de eliziune (Thoms 2011; Nicolae 2013d), iar auxiliarul nu este clitic, ci cuvânt autonom. Exemplul (162) înfățișează același tip de structuri sintactice specifice englezei moderne (163), unde structura de auxiliare aparține domeniului funcțional, iar verbul lexical rezidă în domeniul vP, putând fi astfel supus procesului de eliziune (v. Thoms 2011 și bibliografia). Structura cu dublu auxiliar din (162) surmontează problema naturii clitice a auxiliarelor românești, ilustrând un caz de colegitimare a elipsei (legitimare prin intermediul a două elemente).

(162) *de-l va fi mutat sau de nu-l* **va fi** ($\sqrt{\text{mutat}}$) (Prav.1646: 78; Stan 2013)

(163) a. *Rab will have arrived by 6 pm, and Morag* **will have** ($\sqrt{\text{arrived}}$), *too.*

‘Rab va fi ajuns până în 6 după-amiaza, și Rab de asemenea’

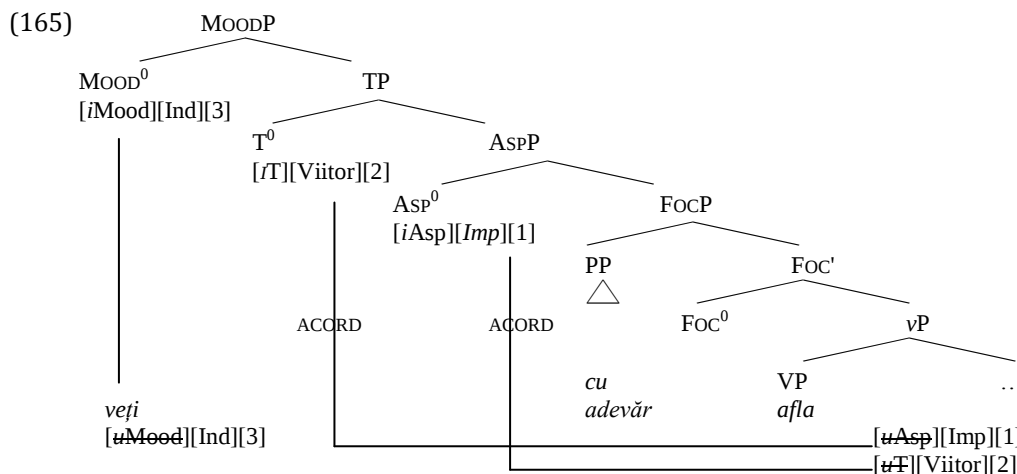
b. *Morag should be fired this week, and Rab* **should be** ($\sqrt{\text{fired}}$), *too.*

‘Morag ar trebui să fie concediat săptămâna aceasta, și Rab de asemenea’

(engleză (britanică și americană); Thoms 2011)

Derivarea unui exemplu simplu cu dislocare (164) (= (160)) are reprezentarea din (165); în exemplul de față, grupul care dislocă structura auxiliar-clitic este un constituent focalizat, deci ocupă specificatorul unei proiecții de FocP din periferia vP; subliniem încă o dată faptul că nu este întotdeauna ușor de decis dacă constituenții dislocați își păstrează poziția de bază sau sunt deplasați în periferia vP; sub analiza propusă însă, nu poziția ocupată de constituenții dislocați este importantă, ci poziția verbului, întrucât considerăm că dislocarea apare ca efect al poziției joase ierarhic a verbului. În exemplul cu dislocare propus spre exemplificare mai jos, auxiliarul verifică trăsătura de mod (*indicativ*) prin INSERARE, iar infinitivul verifică trăsăturile de timp (*viitor*) și aspect (*imperfectiv*) prin ACORD la distanță.

(164) (...) **veți** *cu adevăr afla* (...) (PO.1582: 10)

Celelalte situații de dislocare (cu clitic pronominal, cu complementizatori ca *să* și *a*) se derivă într-o manieră identică, cu excepția faptului că, în absența auxiliarului, toate trăsăturile din domeniul verbal se verifică prin ACORD la distanță.

Procesul de ACORD la distanță reflectă un stadiu arhaic al românei, moștenit din latină; se știe că una dintre deosebiri importante dintre latină și limbile romanice constă în morfologia foarte bogată și aproape pe deplin sintetică a verbului latin vs apariția structurilor cu auxiliar și, în perspectivă mai largă, competiția dintre sintetism și analitism în limbile romanice (v. Ledgeway 2012, 2015e și bibliografia). Verbul latin se caracterizează printr-un grad foarte ridicat de instanțiere paradigmatică (în sistemul propus de Schifano 2015a, 2015b), fapt care îi permite verbului să rămână în domeniul lexical în latină (Ledgeway 2012); din perspectivă formală, relația dintre verb și centrele din domeniul flexionar IP se stabilește prin ACORD la distanță. În schimb, în limbile romanice, necesitățile de instanțiere paradigmatică forțează deplasarea verbului în afara domeniului vP către proiecțiile din domeniul flexionar. Structurile cu dislocare din româna veche (și probabil unele dintre structurile discutate și pentru alte limbi romanice vechi, v. §4.1 supra) nu reprezintă altceva decât un caz în care procesul de ACORD nu se corelează automat cu deplasarea verbului ca în româna modernă.

4.3. Corelații cu alte fenomene

4.3.1 Alte situații de ACORD la distanță

Prin procesul de ACORD la distanță se mai pot analiza o serie de fenomene ale românei vechi dispărute în trecerea la româna modernă.

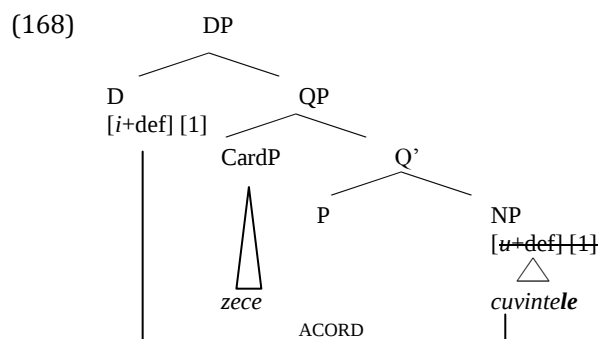
Structura cu „articol hotărât inferior” (166) (identificată de Cornilescu și Nicolae 2011a și discutată și în Nicolae 2015a) a fost analizată explicit ca ilustrând procesul de ACORD la distanță. În această structură, articolul hotărât se sufixează pe substantivul-centru

precedat de alți constituenți și verifică trăsătura [idefinit] a centrului D⁰ (centrul funcțional cel mai înalt din structura grupului nominal, analog centrului C⁰ din structura propoziției, v. Giusti 2015: §1 și bibliografia) prin ACORD la distanță: centrul D⁰ este separat de substantivul purtând specificația de definitudine de constituenți ca adjective (neacordate în definitudine) (166a-b) sau cuantificatori (166c-d).

- (166) a. *Pentru aceea și Dumnezeu priimiia toate jârtvile lui, iar de cătră [spurcate și viclene jârtvile lui Cain] își întorcea Dumnezeu fața sa* (PI.~1650: 5^r)
 b. *Încă ert pe [credincios robul meu] (cutarele) din robie* (ACP.1714: 12^r)
 c. *deade Dumnezeu [zece cuvintele sale]* (CCat.1560: 4^r)
 d. *arătarea [a dooa venireei lui]* (CC².1581: 536)

Arhitectura grupului nominal adoptată este cea din (167) (v. §II.2), iar fenomenul de ACORD la distanță primește formalizarea din (168) (pentru exemplul (166c)); se poate observa analogia cu structura propusă pentru derivarea dislocării în (165).

- (167) DP > DEMP > QP > (> NUMP >) NP

Diacronic, structurile din (166) au fost eliminate: structurile în care adjectivul (/adjectivele) nondefinit(e) precedă substantivul definit (166a-b) au fost înlocuite de structuri în care adjectivul preia articolul hotărât (e.g. pentru (166a), echivalentul modern este *spuracatele și viclenele jertfe ale lui Cain*), iar structurile în care un cuantificator precedă substantivul definit, deja foarte rare în româna veche, sunt eliminate de structurile în care demonstrativul slab *cel* se gramaticalizează ca articol hotărât liber (e.g. pentru (166c), echivalentul modern, care deja circula în limba veche, este *cele zece cuvinte* (=porunci)), în distribuție complementară cu articolul sufixal în româna modernă (Cornilescu 2004), proces deja în desfășurare în româna veche (Nicolae 2015b).

Cu alte cuvinte, în paralel cu grupul verbal, putem observa și în grupul nominal tendința de instanțiere paradigmatică (v. §III.3.1.2.3) a categoriei determinării, care

presupune realizarea morfemului definit în proiecția în care se verifică definitudinea, proiecția DP.

Fenomenul de ACORD la distanță este disponibil în grupul verbal și în alte situații, de exemplu în structurile cu gerunziu (169) și imperativ (170) cu procliză pronominală (v. Nicolae și Niculescu 2016). Atât gerunziul, cât și imperativul verifică trăsături din domeniul C: în mod obișnuit, gerunziul își verifică morfologia prin deplasare la FINP, iar imperativul verifică trăsătura [+directiv], tot prin deplasare la C; în exemplele de mai jos, procliza pronominală indică rămânerea verbului lexical în domeniul IP și verificarea trăsăturilor din domeniul C prin ACORD la distanță.

(169) *în trupu se **ivind*** (CC¹.1567: 96^v)

(170) *Deci î**fă** ție sicriu de lemn ce nu putredește* (PI.~1650: 8^r)

*Deci unde-ț va plăcea ție loc, acolo te **sălășluiaste** tu și muiarea ta* (PI.~1650: 6^v)

*Scoală și ia coconul și pre muma Lui și te **du** în pământul lui Israil* (NT.1648: 4^v)

4.3.2 Dislocarea predicatului complex

Un alt fenomen de dislocare discutat în bibliografie (Todi 2001: 114 pentru cronicile muntenești; Stan 2013: 283; Nicolae și Niculescu 2016) este interpolarea de constituenți în structura predicatelor complexe; ne referim la structura alcătuită din verbul *a putea* plus infinitiv scurt verbal, ilustrată prin exemple ca (171):

(171) a. *cum cuvintele tale ceale sfinte **să le putem cu drag mare asculta*** (CM.1567: 251^v)

b. *ce **ară putea ei păți** de la jidovi* (CC¹.1567: 15^r)

c. *Cine den ceia ce sânt de potriva mea **ară putea de tot căuta** cu ochii lui întru adâncul a atâtea taine (...)?* (SVI.~1670: 150^r)

d. *Pentru aceasta dară nimene din scrisorile lor, nici cele ce ar fi fost adevărate, audzite sau vădzute a lor, **nu le pot oamenii crede*** (NL.~1750-66: 3)

e. *Și **nu putea în grabă încăleca** Ștefan-vodă* (NL.~1750-66: 10)

Structura *putea* + infinitiv scurt nu este de același tip cu structurile cu auxiliar discutate mai sus (de aici și denumirea de „*semiauxiliar*” de mod dată verbului *putea* în această configurație de Guțu Romalo [1956] 2005), în primul rând pentru că verbul *a putea* prezintă flexiune completă după toate categoriile verbale flexionare (mod, timp, aspect), astfel că verbul-suport la infinitiv nu este implicat în procesul de verificare a acestor trăsături. În această configurație sintactică, infinitivul scurt verbal organizează o propoziție nonfinită redusă, care nu are statut de CP, structura sintactică maximală proiectată de

infinitiv fiind vP/VoiceP⁴⁸ (Nicolae 2015d). Întrucât domeniul vP/VoiceP este un domeniu fazal (Chomsky 2001, 2008; v. §II.2.2 pentru prezentarea conceptului), constituenții interpolați între verbul modal *putea* și infinitivul scurt verbal din (171) sunt găzduiți în periferia internă propozițională.

Pe scurt, spre deosebire de structurile cu dislocare discutate în secțiunile anterioare, în structura de față ridicarea verbului la infinitiv în domeniul flexionar nu doar că nu este obligatorie, ci nu este nici măcar posibilă (după cum arată incompatibilitatea infinitivului cu semiadverbul aspectual *mai*), ceea ce explică faptul că structurile din (171) (mai puțin (171c)) sunt pe deplin gramaticale în româna modernă și contemporană⁴⁹.

Scurta discuție despre predicatele complexe arată că fenomenul dislocării nu a fost eliminat întru totul în trecerea de la româna veche la româna modernă, ci mai degrabă că au fost eliminate formele de dislocare bazate pe procesul de ACORD la distanță. Dislocarea se păstrează în structuri în care are ca sursă alte procese decât ACORDUL la distanță.

4.4. Relevanța fenomenului examinat

Dispariția majorității structurilor bazate pe ACORD la distanță (dislocarea nucleului verbal, articolul hotărât inferior, gerunziul cu procliză pronominală) arată că angajarea în relații sintactice nonlocale (i.e. în condițiile în care diferiți constituenți apar între cele două unități – aflate în raport de c-comandă – care stabilesc relația de ACORD) nu mai este posibilă în româna modernă, fapt care indică o schimbare parametrică diacronică majoră. Însă dintre toate aceste structuri bazate pe ACORD la distanță, în româna modernă s-a păstrat posibilitatea ca imperativul să apară cu procliză pronominală, mai ales în al doilea conjunct (e.g. *du-te și îl spală*; v., pentru detalii §§III.3.2; III.3.5).

Întrebarea firească este care este sursa acestei disparități. În structurile eliminate diacronic, ACORDUL este legat de instanțierea morfologiei: a morfologiei de mod, timp, aspect pentru dislocarea nucleului verbal; a morfologiei definite pentru articolul hotărât inferior; a morfologiei nonfinite pentru gerunziul cu procliză pronominală. În schimb, în construcția cu imperativ și procliză pronominală, ACORDUL la distanță este legat de verificarea trăsăturii [+directiv], o trăsătură care nu este legată de instanțierea morfologiei, ci mai degrabă de tipul de enunț; imperativul este deci singura formă în cazul căreia *deplasarea la C nu este în mod direct legată de instanțierea morfologiei*. Așadar, putem conchide că ACORDUL la distanță a fost totalmente eliminat în configurațiile în care se folosește (ca în latină, v. și secțiunea anterioară)

⁴⁸ Cel puțin pentru româna modernă / contemporană, este clar că infinitivul nu se ridică în domeniul flexionar în această structură, dovadă fiind incompatibilitatea cu semiadverbul *mai* (e.g. **Poate mai veni*) (deși încorporarea adverbului *mai* în structura infinitivului nu este exclusă pe criterii morfologice, infinitivul din alte structuri acceptându-l liber pe *mai*, e.g. *va mai veni*); în schimb, capacitatea infinitivului de a marca distincții de diateză în structura cu verbul modal *putea* (e.g. *Ion poate citi cartea / Cartea poate fi citită de Ion*) arată că infinitivul are un anumit grad de elaborare sintactică în domeniul vP (v. Nicolae 2015d).

⁴⁹ Le mulțumesc Ralucăi Brăescu și Adinei Dragomirescu pentru confirmarea judecăților de gramaticalitate pentru româna contemporană.

pentru instanțierea morfologiei. ACORDUL la distanță s-a păstrat *în situațiile în care trăsăturile gramaticale pe care le verifică nu au exponent morfologic propriu*.

De altfel, modelul sintactic adoptat (v. §II.2.2) nu impune limite de localitate asupra aplicării procesului de ACORD: sub oricare definiție a procesului de ACORD (Chomsky 2001 sau Pesetsky și Torrego 2007) condiția principală care trebuie îndeplinită pentru ca două unități să participe la ACORD este relația de c-comandă. Procesul de ACORD la distanță⁵⁰ este disponibil în gramatica românei moderne (e.g. la imperative cu procliză pronominală, la stabilirea relațiilor de dependență anaforică etc.)⁵¹.

Subtipul de ACORD la distanță care observăm că se elimină diacronic are în vedere satisfacerea trăsăturilor morfologice și reflectă o întărire a procedeului de instanțiere paradigmatică, după cum este definit în Schifano (2015a; 2015b). Verbul latinesc, caracterizat de un grad mare de sintetism nonsincretic⁵², califică latina ca o limbă cu instanțiere paradigmatică foarte bogată, fapt asociat cu lipsa deplasării V-la-I; din punct de vedere tehnic, relația dintre verbul flexionat și centrele funcționale din domeniul flexionar se stabilește prin ACORD la distanță. În trecerea la limbile romanice, slăbirea morfofonologică a flexiunii verbale conferă un grad mai slab de instanțiere paradigmatică, ceea ce determină apariția deplasării V-la-I ca mecanism compensator. Structurile cu dislocare din româna veche nu sunt altceva decât un reziduu al unei gramatici în care satisfacerea morfologiei se realiza în principal prin ACORD la distanță (alternativă la deplasarea sintactică), gramatică „resetată” ca efect al slăbirii morfologiei.

5. Negocierea unei gramatici

În această secțiune, ne propunem să discutăm pe scurt două aspecte ale influenței modelelor/textelor străine asupra sintaxei limbii române vechi: (i) encliza pronominală în contexte nespecifice și (ii) anularea efectelor pragmatice.

5.1 Encliză pronominală în contexte nespecifice

În §§ 2.1.2; 2.1.3; 2.2 supra am avansat ideea că unele situații de encliză pronominală, implicând mai ales pronumele reflexiv (inerent sau cu funcție sintactică), rezultă din influența modelelor / textelor slavone asupra vechilor scrieri românești (Stan 2013: 21-22, 170).

Aceste contexte pe care le etichetăm ca fiind nespecifice sunt encliza pronominală la dreapta negației, la dreapta complementizatorului subjonctival *să* sau la dreapta auxiliarului

⁵⁰ De altfel, o serie de alte fenomene lingvistice se derivă prin relații nonlocale, tratate explicit prin relația de ACORD la distanță (v. Boeckx 2009; Alexiadou, Anagnostopoulou, Iordăchioaia și Marchiş 2012 i.a.).

⁵¹ Alte fenomene care pot fi analizate tot sub incidența procesului de ACORD la distanță în româna modernă sunt verificarea trăsăturii de polaritate pentru interogativele totale (v. Giurgea și Remberger 2012), verificarea trăsăturii [+directiv] la imperative negative etc.

⁵² Vezi, de exemplu, următorul comentariu din Oniga (2014): „The inflection of Latin verbs is particularly rich. This is because the inflectional information is expressed jointly by the stem, the tense suffix and the inflectional ending” (Oniga 2014: 109).

verbal, ilustrate prin exemple ca (172). Toate cele trei contexte sunt nespecifice pentru că distribuția enclizei la dreapta negației, a complementizatorului *să* sau a auxiliarului verbal arată că encliza verbului nu se asociază cu deplasarea verbului în domeniul C⁵³. Alte situații de encliză pronominală, chiar dacă se produc prin copierea unui model străin, respectă specificul sintactic al românei vechi, deci nu pot fi considerate imitații.

- (172) a. *cu foc înfierbântatu-m-ai și nu află-să întru mine nedereptate*
(CM.1567: 238^r)
- b. *Se sfiască-se și se întoarcă-se înderret toți ce gilăluiescu Sionulu.*
(PH.1500-10: 112^v)
- c. *cela ce va spunre-se ție* (PH.1500-10: 64^v)

Postpunerea pronumelui reflexiv este specifică paleoslavei și slavonei, după cum arată Olteanu (1974: 110): „[a]cuzativul reflexiv s-a dezvoltat în cadrul formelor verbale reflexive. Aceste forme au fost de la început analitice. Pronumele reflexiv *se* sta de obicei după verb, cum a rămas până astăzi, îndeosebi în limbile slave de răsărit”. Discutând raportul dintre negație și predicatele cu clitic reflexiv din structurile slavonești vechi, Willis (2000: 336) face următoarea remarcă, de mare importanță pentru analiza noastră: „[i]n other cases where negation and pronominal clitics co-occur in the Gospel translations and the Codex Suprasliensis, the norm seems to be for the pronominal clitic (always reflexive) to follow the lexical verb as in the two examples in (29) [...]” ((29) = (173)).

- (173) ...aște **ne** bișe prěkratili **se** dūne ti,
dacă nu fi.AUX.COND.3PL scurtat se zile acestea
ne bi ubo sŭp[a]sl **se** vīsēka plŭtī
nu fi.AUX.COND.3SG deci salvat se vreo carne
‘și dacă n-ar fi scurtate zilele acestea, nu s-ar salva niciun trup’

Apar o serie de întrebări privitoare la statutul și relevanța acestor construcții „nespecifice” pentru sintaxa limbii vechi.

Prima chestiune este de ce există construcții de acest fel în limba veche: pentru că imită în mod parțial o opțiune internă a sintaxei românești, și anume encliza pronomelor clitice, care este un fenomen romanic (v. §3.1.4 supra). Cu alte cuvinte, nu avem a face cu enunțuri total negramaticale, ci se exploatează – în mod parțial – opțiunile sintactice ale

⁵³ De asemenea, foarte nespecifică este encliza pronumelui reflexiv la infinitivul scurt verbal în structura predicatului complex cu verbul modal *a putea*, dat fiind că o bine-cunoscută caracteristică a acestor structuri este realizarea pronumelui clitic în domeniul verbului modal (*Se puteau vedea*), nu în domeniul infinitivului (**Puteau se vedeau*): *nu poate cetate ascunde-se* (CT.1560-1: 7^r; Nicolae și Niculescu 2016)

limbii-țintă. Construcțiile nespecifice nu au un număr foarte mare de atestări, însă apar în mod constant în traduceri (mai ales cu sursă slavonă).

A doua chestiune privește impactul construcțiilor nespecifice de tipul acesta asupra altor fenomene ale românei vechi. Adoptând o teorie a deplasării cliticelor (din domeniul lexical *vP*, unde se generează argumentele, în domeniul flexionar *IP*), Hill și Alboiu (2016) interpretează dubla realizare a pronumelor clitice ca rezultând din dubla lexicalizare a acestora, în poziția de bază (lexicalizarea enclitică) și în poziția derivată (lexicalizarea proclitică) (interpretare avansată și de Nicolae și Niculescu 2014):

(174) *că toț **mă** vor ști-**mă*** (DPar.1683: III.62^r)

Explicația oferită de Hill și Alboiu (2016) este solidă teoretic și presupune că dubla realizare a cliticului pronominal este un fenomen propriu sintaxei românei; fenomene precum cele discutate mai sus arată însă că influența slavonă, manifestată ca o preferință pentru encliză, nu poate fi cu totul eliminată din discuția privitoare la dubla realizare a pronumelui clitic. Cea mai corectă caracterizare a fenomenului de dublă realizare a cliticului este aceea ca fenomen de „compromis” între procliză și encliză; cea de a doua lexicalizare a cliticului, în encliză, este într-o oarecare măsură consolidată de existența structurilor cu encliză în contexte nespecifice.

Pe scurt, existența unui model străin care se regăsește doar parțial în sintaxa limbii-țintă (în cazul de față, contextele de encliză pronominală din slavona veche nu corespund perfect contextelor de același tip din româna veche) dă naștere la un grad mare de variație sintactică, nu întotdeauna încadrabil în regulile sintactice din limba-țintă.

În schimb, în absența unui model străin, gradul de variație sintactică se reduce semnificativ; un exemplu în acest sens este dubla realizare a auxiliarului. Acest fenomen este foarte rar, fiind disponibil mai ales când se asociază și cu dublarea pronumelui clitic:

(175) *și **i-ai** mântuitu-**i-ai*** (PH.1500–10: 16^v)

În același spirit, postpunerea auxiliarului la dreapta negației (tot un context nespecific) este atestată doar în CB.1559–60 (Zafiu 2014, 2016):

(176) ***Nu** lăsa-se-**va** sufletul lui în Iad* (CB.1559–60: 22)

Absența unui model străin explică, așadar, diferențele (însemnate) de frecvență dintre diversele fenomene nespecifice.

5.2 Anularea efectelor pragmatice

S-a remarcat în mod repetat în bibliografia de specialitate preferința lui Cantemir de a plasa verbul la sfârșitul propoziției (177), fapt care a fost interpretat ca un element de influență a modelor (latinești și/sau turcești) asupra scriiturii lui Cantemir.

- (177) a. *După acéia unii cătră alții vești pentru adunarea de obștea dimocratii a triméte **începură**.* (CII.~1705: 13)
- b. *Într-acea cale cu meștersugurile și măistriile lui Decheval, nu puține, nici iușoare primejdii au vinit la capul lui Traian, ce cu chivernisala ce făcea și cu știința a purta oști, toate meștersugurile lui Decheval în zădar scoțind, din toate primejdiile ferit **au fost**.* (CH.1717-23: 36)

Atât pentru latină, cât și pentru turcă, poziția finală a verbului (mai general, topica SOV) a fost interpretată ca rezultând din setarea *centru final* a Parametrului centrului (v. Ledgeway 2012 pentru latină; Roberts 2012 pentru turcă). Întrebarea firească este dacă poziția finală a verbului din scrierile cantemiriene rezultă într-adevăr din setarea centru final a Parametrului centrului (dată fiind existența structurilor discontinue în scrierile lui Cantemir (§II.1.3), semn al unei setări parametrice centru final, Ledgeway 2015b, 2015d) sau dintr-o altă formă de deplasare sintactică, și anume deplasare A-bar prin exploatarea periferiilor stângi. În §3.2.2.3 supra, discutând aceeași problemă cu referire tot la textele cantemiriene, am conchis că structurile cu verbul la finalul propoziției se derivă prin cea de a doua opțiune, deplasare A-bar prin exploatarea periferiilor stângi, ipoteză imediat confirmată de analiza unui exemplu ca (178). În (178), complementul verbului modal apare la stânga negatorului propozițional *nu*, ceea ce indică deplasarea acestuia în periferia stângă a verbului modal (deplasare A-bar), nu *roll-up movement* în specificatorul propriului centru (în această situație, negatorul *nu* ar fi trebuit să precedă structura [complement al verbului modal – verb modal]).

- (178) *Căci omul, săracul, în boală fiind, precum iarăși să vă însănătoșea adeverit a fi **nu poate*** (CD.1698: 41^r)

Cu alte cuvinte, Cantemir imită un model străin (verb la final) exploatând opțiunile din limba în care scrie (v. și Poletto 2014), în acest caz, deplasarea în periferia stângă.

Dacă suntem de acord că, din punct de vedere sintactic, Cantemir nu creează exemple negramaticale, nu același lucru se poate spune despre stilul lui Cantemir, care a fost calificat adesea ca artificial, „manierist” (Moldovanu 1969) etc. Se poate da o explicație formală pentru această artificialitate?

Să rămânem în zona complementării verbelor modale. Exemple ca (178) sau (179) ilustrează fenomenul de topicalizare a complementului verbului modal, cunoscut ca

topicalizare a CP-ului (engl. *CP-topicalization*); în ambele exemple avem a face cu un infinitiv scurt verbal precedat de complementizatorul nonfinit *a*, ceea ce califică structura infinitivală ca având natură propozițională (CP)). După cum arată derivarea schematică a exemplului (179), complementul infinitival al verbului *putea* este deplasat în periferia stângă a regentului său.

- (179) *Mai cu de-adins* [_{CP1} [_{CP2} *pre Dumnădzău de bine făcătoriul de pre ale sale minunate fapte a-l cunoaște*] [_{IP} *vii putea t_{CP2}*]] (CD.1698: 51^v)

Fenomenul de topicalizare a CP-ului este atestat și în alte texte din româna veche (180) și este prezent ca strategie și în româna modernă (cu majoritatea verbelor care pot avea complement propozițional) (181) (fiind prezent și în alte limbi, v. Holmberg 1997).

- (180) a. *Iar tătarâi și cu o samă de turci călărime le-au ieșit înainte și-i tot ceheiea prenpregiur, de le lua oamenii di pre la iarbă, iar să le stea împrotivă nu putea.* (NL.~1750–66: 363)
- b. *Năcăji-i-vor și a sta / N-or putea, nice sălta* (CPV.~1705: 37^r)
- (181) a. *Să cânt, vreau; să citesc, nu vreau.*
- b. *Să citesc romane cavalești, mai pot; să mai urc pe munți, nu.*

Dacă analizăm însă exemplele din (180)–(181), observăm că topicalizarea CP-ului se asociază cu o interpretare pragmatică specială: CP-ul topicalizat este interpretat ca focus contrastiv, interpretarea asociată în general cu fenomenul de topicalizare a CP-ului (v., de exemplu, următoarea remarcă din Holmberg 1997: 18: „[t]he effect of topicalizing a CP is that it is interpreted with contrastive focus”).

Prin contrapunerea exemplelor cu topicalizarea CP-ului de la Cantemir (e.g. (178)–(179)) celorlalte exemple din alte surse (180), observăm că, la Cantemir, segmentele topicalizate nu se asociază cu interpretarea pragmatică obișnuită a topicalizării CP, nefiind contrastive. Așadar, Cantemir folosește o strategie sintactică cu corelații pragmatic-interpretative bine stabilite (topicalizarea CP – interpretare contrastivă) pentru a reda propoziții neutre din punct de vedere pragmatic.

Cu alte cuvinte, pentru a reda un model străin (o gramatică cu centru final), Cantemir se folosește de o structură sintactică diferită, disponibilă în limba-țintă, și anume topicalizarea CP în scurta analiză de față. Structura sintactică folosită are o interpretare pragmatică specială (pe care derivarea prin *roll-up movement* din gramaticile cu centru final nu o are), care contravine modului în care este utilizată de Cantemir.

Putem deci conchide că una dintre sursele „artificialității” stilului lui Cantemir este folosirea unor fenomene de topică în mod obișnuit marcate pragmatic în română pentru

redarea unor enunțuri neutre, nemarcate. Citirile pragmatice asociate în mod obișnuit cu topica marcată sunt deci anulate.

6. Concluzii. Rezumat

Statutul categoriilor funcționale

(i) Analiza elementelor funcționale verbale relevante pentru deplasarea verbului (negația propozițională, cliticele pronominale, auxiliarele verbale, complementizatorul *să*) a scos la iveală faptul că, exceptând unele structuri cu auxiliar (v. punctul (ii)), acestea erau în bună parte gramaticalizate încă din primele atestări ale românei în forma în care le cunoaștem în limba contemporană (v. §III). În ce privește ordinea constituenților, diferențele diacronice dintre româna veche și româna modernă constau mai ales în accesarea de poziții diferite de către verb în nucleul propozițional, i.e. diferențe de nivel al deplasării verbului.

(ii) În ce privește structurile cu auxiliar, există o formă de schimbare oarecum neașteptată în trecerea de la româna veche la româna modernă: reducerea numărului de structuri analitice, dezvoltare atipică, dată fiind tendința generală a limbilor romanice de a înlocui formele sintetice cu structuri analitice. Dispariția unor structuri cu auxiliar, discutată în §2.1.1, se explică prin faptul că, în structurile respective, auxiliarul marchează atât categoria de mod (specifică auxiliarelor românești), cât și categoria de timp (în mod nespecific pentru auxiliarele românești nonpasive). Acest proces de eliminare diacronică dezvăluie o nouă fațetă a procesului de gramaticalizare: gramaticalizarea presupune nu numai pierderea de trăsături sintactice și semantice și slăbire fonologică (Roberts și Roussou 2003; Roberts 2007), ci și *crearea de tipare specifice*; atunci când structurile gramaticalizate nu se încadrează în tiparul convenționalizat, acestea sunt eliminate din sistemul gramatical.

Deplasarea verbului

(iii) În româna veche, deplasarea verbului în domeniul C, manifestată prin encliza auxiliarelor și a pronomelor clitice, este mult mai frecventă decât în româna contemporană și apare atât în contextele familiare din româna contemporană (pentru verificarea trăsăturii [+directiv] la imperativ și cu imprecățiile condiționale și subjonctivale), cât și într-o serie de alte contexte, unde factorii injonctivi nu sunt implicați. Pentru acest al doilea tip de deplasare la C, care a fost eliminat diacronic în trecerea la româna modernă, am propus o analiză mai complexă, care face apel atât la factori discursivi (focalizare, topicalizare, contrast, v. Hill și Alboiu 2016), cât și la factori sintactici (codarea forței asertive, v. Ledgeway 2008, cf. și Brandner 2004). Testele sintactice care indică faptul că în fazele vechi ale altor limbi romanice funcționează o gramatică de tip V2 relaxată au fost aplicate și la româna veche; calificarea ca „gramatică V2 relaxată reziduală” se poate aplica și structurilor cu deplasare V-la-C din româna veche.

(iv) Pe lângă opțiunile de deplasare V-la-I (strategia generală) și V-la-C (gramatica V2 reziduală), româna veche prezintă și opțiunea arhaică de a păstra verbul în domeniul vP, manifestată ca dislocare a nucleului propozițional (cea mai frecventă formă de dislocare fiind cea a formelor compuse cu auxiliar). Trăsăturile sintactice ale centrelor funcționale se verifică prin procesul de ACORD la distanță. Din punct de vedere diacronic, procesul de ACORD la distanță a fost eliminat în toate contextele în care are a face cu verificarea morfologiei, atât în domeniul verbal (prin dispariția dislocării nucleului propozițional), cât și în domeniul nominal (articolul hotărât inferior, v. Cornilescu și Nicolae 2011a).

Influența modelelor / textelor străine

(v) Am abordat două aspecte privitoare la relația dintre textele românești vechi și modelele / textele străine, având în permanență în vedere conjectura propusă de Poletto (2014), și anume că traducătorii / scribii / autorii de texte originale influențați de texte străine nu produc enunțuri negramaticale, ci exploatează opțiunile sintactice ale limbii-țintă: (a) prezența unor linearizări nespecifice (i.e. care nu derivă din regulile sintactice și specificul tipologic al românei vechi) influențate de texte mai ales slavone; (b) adoptarea în contexte neutre a unor reguli de topică cu încărcătură pragmatică specială în română cu scopul vădit de reda o topică străină, fapt care conduce la conflicte între sintaxă și pragmatică (/ structură informațională), rezultatul fiind anularea efectelor pragmatice și artificialitatea stilistică.

V

Concluzii generale

Concluziile de față rezumă principalele noutăți de descriere, analiză și interpretare prezentate în diverse puncte ale capitolelor precedente. Subliniem în continuare atât punctele în care considerăm că lucrarea noastră aduce un plus de înțelegere față de cercetările anterioare sau oferă argumente noi în cazul analizelor controversate, cât și chestiunile abordate mai pe scurt care considerăm că ar merita continuate în cercetări viitoare.

Analiză sincronică

- analiza principalelor categorii funcționale verbale ale românei

- ◆ negația

- dintre cele două poziții ale negației identificate de Zanuttini ([1994] 1998, 1997) în analiza limbilor romanice, în română este activă doar proiecția înaltă de negație; proiecția de negație selectează domeniul flexionar (NEGP > IP), constituind astfel limita între domeniul flexionar IP și domeniul complementizatorului CP

- negația propozițională se realizează prin adverbul de negație *nu* în majoritatea structurilor propoziționale și prin afixul *ne-* pentru propoziția nonfinită organizată în jurul gerunziului; statutul diferit al celor două mărci de negație (*nu* – adverb plin, grup sintactic, inserat ca specificator al proiecției de negație / *ne-* – afix, centru sintactic generat direct în NEG⁰) se corelează cu opțiuni sintactice diferite: *nu* blochează deplasarea verbului la stânga negației (e.g. encliză pronominală pentru imperativul pozitiv / procliză pronominală pentru imperativul negativ), inducând efecte de minimalitate sintactică, pe când *ne-* se încorporează prin adjuncție la stânga în structura gerunziului și permite deplasarea acestuia în domeniul C

- o problemă deschisă rămâne analiza afixului negativ *ne-*, mai exact măsura în care se poate oferi o analiză sintactico-semantică unitară, în care

ne- expresie a negației propoziționale și *ne-* afix lexical negativ prezintă același set de trăsături, iar diferențele de comportament dintre cuvintele negative formate cu *ne-* și propoziția nonfinită negată prin *ne-* rezultă din inserarea afixului *ne-* în compartimente diferite: componentul presintactic de formare a cuvintelor în cazul formațiilor lexicale cu *ne-* vs componentul sintactic pentru propozițiile nonfinite negative negate prin *ne-*

♦ pronumele clitice

– din punct de vedere tipologic, pronumele clitice ale românei sunt orientate către flexiune / verb (*I-oriented* / *V-oriented clitics*), nu către complementizator (*C-oriented clitics*)

♦ verbele auxiliare

– auxiliarele (nonpasive) sunt centre sintactice (clitice morfofonologice) care marchează în mod sistematic categoria gramaticală a modului (și modalității); din perspectivă comparată, natura auxiliarelor românești nu este surprinzătoare, deoarece, așa cum a arătat Anderson (2006), în diferite limbi, auxiliarele pot fi exponent pentru majoritatea centrelor sintactice verbale (mod, timp, aspect)

– transformarea istorică a verbelor lexicale în verbe funcționale (auxiliare) a constat, în mod sistematic, în pierderea trăsăturilor de timp și aspect (pe lângă pierderea structurii argumentale) și în păstrarea trăsăturilor de mod

– în structurile analitice, auxiliarul marchează modul (și modalitatea), iar verbul lexical marchează timpul și aspectul

– asumând o paradigmă reichenbachiană (v. Reichenbach 1947), care separă timpul vorbirii / timpul evenimentului / timpul referinței, rămân de stabilit cu mai multă claritate distribuția acestor categorii în proiecția verbală extinsă și exponentul pentru fiecare categorie; o altă problemă controversată este cea privitoare la temporalitatea formelor irrealis

♦ complementizatorul *să*

– distribuția elementului *să* conduce către interpretarea acestuia drept complementizator generat într-o poziție joasă a domeniului C (în FIN^0), nu drept marcă flexionară

– pe lângă construcția cu complementizator scindat *ca... să*, analizată ca activând ambele proiecții complete din domeniul C (*ca* în $FORCE^0$ și *să* în FIN^0) (Stan 2007; cf. Rizzi 1997), româna dispune și de construcția cu recomplementare / dublarea complementizatorului (cf. Fontana 1993) *să... să*, analizată în aceeași manieră

– deși am făcut o serie de observații privitoare la sintaxa construcției cu recomplementare *să... să*, atât în sincronie, cât și în diacronie, subiectul este

departe de a fi epuizat; această construcție merită, cu siguranță, o cercetare mai detaliată, în viitor

♦ adverbele clitice / semiadverbele

– adverbele clitice (*mai, cam, și, prea, tot*) au fost analizate drept centre sintactice care se generează în domeniul flexionar și se încorporează prin adjuncție la stânga în structura verbului

– semantica și distribuția diferită a semiadverbelor arată că acestea sunt generate în proiecții diferite: majoritatea semiadverbelor sunt aspectuale (generate în Asp⁰), însă un semiadverb ca *și* este la limita dintre temporal (anterior) și aspectual (perfectiv); în timp ce *mai* a beneficiat de o analiză mai detaliată, pentru alte semiadverbe este nevoie de analize mai amănunțite care să coreleze semantica cu poziția lor de generare, derivând și restricțiile de combinare specifice

• deplasarea verbului

♦ în română, nivelul general de deplasare a verbului este deplasare la flexiune (V-la-I), atât pentru formele sintetice, cât și pentru formele analitice

– formele sintetice se deplasează la cea mai înaltă proiecție verbală din domeniul flexionar, MOODP

– în cazul formelor analitice, auxiliarul se generează în centrul MOOD⁰, iar verbul lexical se ridică la T; în structurile cu auxiliar multiplu, categoriile de mod și modalitate au exponent diferit; auxiliarul *fi* marchează modalitatea irrealis (Avram 1999; Avram și Hill 2007)

– nivelul înalt de deplasare a verbului în româna modernă derivă din instanțierea paradigmatică săracă (v. Schifano 2015a) a categoriei modului

♦ deplasarea verbului în domeniul complementizatorului (V-la-C), diagnosticată prin encliza pronomelor clitice și/sau a auxiliarelor, este de asemenea prezentă în gramatica românei moderne; locusul deplasării la C este FINP

– trăsătura [+directiv] este responsabilă de deplasarea la C pentru imperativul pozitiv și în imprecategoriile condiționale și subjonctivale

– gerunziul se deplasează la FINP în vederea verificării morfologiei nonfinite

♦ strategia generală de deplasare a verbului este deplasarea grupului verbal (*phrasal VP-movement*)

– efectele de adiacență a elementelor din nucleul verbal rezultă din blocarea specificatorilor proiecțiilor verbale (ocupați de verbul însuși / urma deplasării verbului)

– deplasarea verbală la C se manifestă în mod sistematic prin inversiune: auxiliarele (centre) rămân *in situ*, iar verbul lexical (grup) se deplasează la C

- formele nonfinite

- ♦ trăsătura [nonfinit] trebuie obligatoriu satisfăcută printr-un exponent propriu (este o trăsătură „tare” în terminologia din Chomsky 1995)
 - gerunziul propozițional satisface această trăsătură prin deplasare V-la-C
 - infinitivul propozițional satisface această trăsătură prin intermediul complementizatorului (cu origine prepozițională) *a*
 - complementizatorul infinitival *a* amalgamează centrele FIN^0 și $FORCE^0$ și nu permite generarea unei periferii stângi

- poziția constituenților

- ♦ atribuirea nominativului în poziție postverbală este liberă în română; subiectele preverbale sunt deplasate în periferia stângă propozițională
- ♦ de altfel, distribuția constituenților preverbali prin raportare la elementele funcționale din domeniul flexionar arată că aceștia ocupă poziții marcate informațional (topic, focus) în periferia stângă propozițională
- ♦ topica VOS se derivă prin procesul *object shift* (specific limbilor romanice) (v. Gallego 2012) și reprezintă o strategie de includere a obiectului în componentul presupozitional al enunțului în vederea transferării interpretării rematice asupra subiectului (Alboiu 1999)

- probleme teoretice

- ♦ distincția *centru* / *grup* joacă un rol hotărâtor în deplasarea verbului: centrele verbale au o poziție fixă, iar grupul verbal se deplasează
 - această generalizare explică în mod elegant absența din română a fenomenelor de tipul inversiune auxiliar - subiect (engl. *SAI* = *subject-auxiliary inversion*) (care se derivă prin deplasarea auxiliarului în domeniul C), prezente în alte limbi romanice (franceza) sau germanice (engleza)
- ♦ fenomenele de încorporare și de blocare a deplasării sintactice constituie argumente solide pentru integrarea trăsăturilor categoriale ([+V], [+N] etc.) în componentul sintactic
- ♦ o altă distincție care se dovedește relevantă este cea dintre *centrele încorporante* și *centrele nonîncorporante*
 - semiadverbele și marca de negație *ne-* se încorporează în structura verbului și se deplasează odată cu acesta, pe când auxiliarele verbale și complementizatorul *să* nu se încorporează
 - astfel, din punct de vedere morfofonologic, centrele încorporante au un comportament afixal, pe când cele nonîncorporante sunt mai degrabă clitice morfofonologice, nu afixe

Analiză diacronică

- deplasarea verbului
 - ♦ deplasarea verbului în domeniul C (formele finite)
 - deplasarea V-la-C este mult mai frecventă în limba veche și se manifestă prin inversiune (V-AUX, V-CL, V-CL-AUX)
 - deplasarea V-la-C este disponibilă în limba veche într-un număr mai mare de contexte sintactice decât în limba modernă; deplasarea V-la-C nu se manifestă doar în vederea verificării trăsăturii [+directiv], ci reprezintă o strategie generală de marcare a forței asertive (v. Ledgeway 2008), specifică limbilor romanice vechi
 - prin aplicarea testelor sintactice propuse în bibliografia de romanistică pentru analiza fazelor vechi ale limbilor romanice ca sisteme cu gramatică V2 relaxată (cu excepția francezei vechi, care prezintă o gramatică V2 strictă), se poate conchide că structurile cu deplasare V-la-C din româna veche sunt o formă reziduală a gramaticii V2 romanice în româna veche
 - ♦ deplasarea joasă a verbului dă naștere la fenomenul dislocării nucleului verbal, specific limbilor romanice vechi (etichetat ca *interpolare* sau engl. *(IP-)scrambling*)
 - dislocarea nucleului verbal se analizează prin deplasare joasă a verbului și verificarea trăsăturilor centrelor din domeniul flexionar prin ACORD la distanță
 - procesul de ACORD la distanță a fost eliminat diacronic în toate contextele în care are a face cu verificarea morfologiei (atât în domeniul verbal, cât și în domeniul nominal, v. Cornilescu și Nicolae 2011a)
 - procesul de eroziune morfofonologică care caracterizează tranziția de la latină la limbile romanice se traduce, din punct de vedere tehnic, ca slăbire a instanțierii paradigmatică (Schifano 2015a), fapt care conduce la verificarea trăsăturilor de morfologie prin deplasare sintactică
- analiza românei vechi adaugă o nouă intrare în tipologia fenomenului V2 romanic: satisfacerea constrângerii V2 prin deplasarea grupului verbal
- atât deplasarea verbului la C, cât și deplasarea joasă a verbului pot fi explicate prin surse latinești
- relația dintre textele vechi românești și sursele străine / modele străine
 - ♦ în analiza posibilității ca textele vechi românești să fi fost influențate de texte / modele sintactice străine, am identificat două situații relevante:

- există calcuri parțiale de structură, care nu respectă regulile sintaxei vechi, însă care se grefează imperfect pe opțiuni sintactice ale limbii vechi (e.g. inversiunea la dreapta negației, grefată pe disponibilitatea enclizei pronominale în româna veche); unele fenomene de contact pot consolida, de fapt, opțiuni din gramatica limbii-țintă (encliza pronumelui reflexiv din slavonă consolidează într-o anumită măsură gramatica V2 a românei vechi, dat fiind că una dintre manifestările gramaticii V2 în româna veche este encliza pronomelor clitice)
- încercarea de imitare a topicii străine prin exploatarea unor opțiuni de topică specifice românei determină uneori încălcări ale interpretărilor pragmatice cu care sunt asociate aceste opțiuni de topică în română (e.g. la Cantemir, topicalizarea CP, structură care este asociată în româna veche și modernă cu exprimarea contrastului, este folosită în contexte neutre, ca efect al imitării unei gramatici cu centru final)

Gramaticalizare

- limba română veche este caracterizată de două sisteme de auxiliare
 - ♦ primul dintre acestea, caracterizat prin faptul că auxiliarul marchează valori de mod (și modalitate), a fost păstrat în trecerea de la româna veche la româna modernă; cel de-al doilea sistem, în care auxiliarele au o structură morfologică complexă și marchează atât modul (și modalitatea), cât și timpul, a fost eliminat diacronic
 - fenomenul eliminării formelor din cel de-al doilea sistem de auxiliare este surprinzător din perspectivă romanică, dat fiind că, în general, în trecerea de la latină la limbile romanice au fost eliminate formele sintetice (v. Ledgeway 2012 și bibliografia)
 - cel de-al doilea sistem de auxiliare a fost eliminat deoarece, în structurile respective, auxiliarul marchează atât categoria de mod (specifică auxiliarelor românești), cât și categoria de timp (în mod nespecific pentru auxiliarele românești nonpasive), deci nu se încadrează în tiparul specific de gramaticalizare a auxiliarelor românești (i.e. reanaliză ca MOOD⁰)
 - acest proces de eliminare diacronică oferă o nouă imagine a procesului de gramaticalizare: gramaticalizarea presupune, pe lângă pierderea de trăsături sintactice și semantice și slăbire morfofonologică (Roberts și Roussou 2003; Roberts 2007), și *încadrarea în tipare specifice*; neîncadrarea în tiparele specifice atrage eliminarea din sistem

Corpus

Corpusul folosit reprezintă o selecție din corpusul utilizat pentru lucrarea colectivă *The Syntax of Old Romanian* (coord. Gabriela Pană Dindelegan, Oxford University Press, 2016, sub tipar), întocmit de Emanuela Timotin. Am utilizat aceeași convenție de indicare a textelor vechi (titlu abreviat plus datare); datarea aparține Emanuelei Timotin. Tilda (~) indică o datare aproximativă. În cazul în care edițiile de text indică fila din manuscris, exemplul citat trimite la filă; unele ediții (e.g. NL.~1750–66) nu indică fila din manuscris, astfel că exemplul citat trimite la pagina din ediție; excepțiile de acest fel sunt indicate în intrările din corpus. Intervențiile în textul exemplelor sunt minimale și constau mai ales în actualizarea ortografiei.

- A.1620 *Alexandria*. Ed. F. Zgraon, București: Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2005 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 11).
- AA.1708 *Archirie și Anadan*. Ed. M. Georgescu, București: Minerva, 1997 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 2), 157–168.
- AAM.1713 Antim Ivireanul, *Așezământul Mănăstirii Antim*. Ed.: Antim Ivireanul, *Opere*, ed. G. Ștrempel, București: Minerva, 1972, 324–346.
- AB *Istoria Țării Rumânești de la octombrie 1688 până la martie 1717*. Ed. Mihail Gregorian, *Cronicari munteni*, II, 273–352. (*apud* Todi 2001)
- ACP.1714 Antim Ivireanul, *Capete de poruncă*. Ed.: Antim Ivireanul, *Opere*, ed. G. Ștrempel, București: Minerva, 1972, 386–394.
- BB.1688 *Biblia*. Ed.: *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, tipărită întâia oară la 1688 în timpul lui Șerban Vodă Cantacuzino, Domnul Țării Românești, București: Editura Institutului Biblic, 1977.
- Bert.1774 *Bertoldo*. Ed. Magdalena Georgescu, București: Minerva, 1999 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 3), 157–239.
- CB.1559–60 *Codicele popii Bratul*. Ed. Al. Gafton: <http://media.lit.uaic.ro/gafton>.
- CC¹.1567 Coresi, *Tâlcul evangheliilor*. Ed.: Coresi, *Tâlcul evangheliilor și molitvenic românesc*, ed. V. Drimba, București: Editura Academiei Române, 1998, 31–187.
- CC².1581 Coresi, *Evanghelie cu învățătură*. Ed. S. Pușcariu, Al. Procopovici: Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*, vol. I, *Textul*, București: Socec, 1914. [trimiteri la pagina din ediție, nu la fila din manuscris]

- CCat.1560 Coresi, *Catehism*. Ed. Al. Roman-Moraru, in I. Gheție (coord.), *Texte românești din secolul al XVI-lea*. I. *Catehismul lui Coresi*; II. *Pravila lui Coresi*; III. *Fragmentul Todorescu*; IV. *Glosele Bogdan*; V. *Prefețe și Epiloguri*, București: Editura Academiei Române, 1982, 101–105.
- CD.1698 Dimitrie Cantemir, *Divanul*. Ed.: D. Cantemir, *Opere complete*, I, *Divanul*, ed. V. Căndea, București: Editura Academiei, 1974, 103–405.
- CH.1717–23 Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano moldo-vlahilor*, ed. S. Toma, București: Minerva, 1999–2000, 1–274 (vol. I), 5–223 (vol. II).
- CII.~1705 Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*. Ed.: D. Cantemir, *Opere complete*, IV, *Istoria ieroglifică*, ed. S. Toma, București: Editura Academiei, 1974, 51–289.
- CIst.1700–50 Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Românești*. Ed.: *Istoria Țării Rumânești atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino*, ed. O. Dragomir, București: Editura Academiei Române, 2006, 145–202.
- CL.1570 Coresi, *Liturghier*. Ed. Al. Mareș, București: Editura Academiei, 1969, 127–148.
- CLM.1700–50 Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*. Ed.: M. Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958, 41–201.
- CM.1567 Coresi, *Molitvenic*. Ed.: Coresi, *Tâlcul evangheliilor și molitvenic românesc*, ed. V. Drimba, București: Editura Academiei Române, 1998, 189–211.
- CP¹.1577 Coresi, *Psaltire slavo-română*. Ed.: Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, ed. S. Toma, București: Editura Academiei, 1976, 35–662.
- CPr.1566 Coresi, *Apostol*. Ed. I. Bianu, *Texte de limbă din secolul XVI, IV, Lucrul apostolesc tipărit de diaconul Coresi la 1563*, București: Cultura Națională, 1930.
- CPrav.1560–2 Coresi, *Pravila*. Ed. Gh. Chivu, in I. Gheție (coord.), *Texte românești din secolul al XVI-lea*, 218–231.
- CPV.~1705 Theodor Corbea, *Psaltirea în versuri*. Ed. A.-M. Gherman, București: Editura Academiei Române, 2010, 143–449.
- CS *Codex Sturdzanus*. Ed. Gh. Chivu, București: Editura Academiei Române, 1993, 237–300.
- CS_{IV}.1590–602 – *Apocalipsul Maicii Domnului*
- CS_V.1590–602 – *Cugetări în ora morții*
- CS_{VI}.1590–602 – *Legenda lui Sisinie*
- CS_{VII}.1590–602 – I. *Omilia de Paști (Să neștire buru creșturu)*
- CS_{XIV}.1609–18 – *Tâlcul evangheliei de la judecată (Zise Domnul)*
- CT.1560–1 Coresi, *Tetraevanghel*. Ed.: *Tetraevanghelul tipărit de Coresi. Brașov 1560 – 1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănăcești. 1574*, ed. F. Dimitrescu, București: Editura Academiei, 1963.
- CV.1563–83 *Codicele Voronețean*. Ed. M. Costinescu, București: Editura Academiei, 1981, 229–400.
- CZB.1675–6 *Călătoria lui Zosim la blajini*. Ed. M. Stanciu-Istrate, București: Minerva, 1999 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 3), 55–65.

- DDL.1679 Dosoftei, *Dumnezăiasca liturghie*. Ed. N. A. Ursu, Iași: Mitropolia Moldovei și Sucevei, 1980, 3–313.
- DÎ *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gh. Chivu, M. Georgescu, M. Ioniță, Al. Mareș, Al. Roman-Moraru, București: Editura Academiei, 1979.
- Doc.Athos P. Zahariuc, F. Marinescu (ed.), *Documente românești din arhiva Mănăstirii Xenofon de la Muntele Athos*, Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2010, 51–103.
- DPar.1683 Dosoftei, *Parimiile preste an*, 1683, ed. M. Ungureanu, Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2012, 95–356.
- DRH.B *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, București: Editura Academiei Române, 1965: vol. XXI (1626); 1969: vol. XXIII (1630–2); 1974: vol. XXIV (1633–4); 1998: vol. XXX (1645); 2003: vol. XXXI (1646); 2002: vol. XXXIV (1649); vol. XXXV (1650); 2006: vol. XXXVII (1652); 2009: vol. XXXVIII (1653).
- DVT.1679–99 C.-I. Dima, *O traducere inedită a Vechiului Testament din secolul al XVI-lea*, București: Editura Universității din București, 2009, 110–217.
- Ev.1642 *Evanghelie învățătoare*. Ed. A.-M. Gherman, București: Editura Academiei Române, 2011, 153–480. [trimiteri la pagina din ediție, nu la fila din manuscris]
- FD.1592–604 *Floarea darurilor*. Ed. Alexandra Roman Moraru, București: Minerva, 1996 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 1), 119–182.
- Fiz.1693 *Fiziologul*. Ed. V. Guriianu, București: Minerva, 1997 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 2), 93–98.
- FT.1571–5 *Fragmentul Todorescu (Carte de cântece)*. Ed. I. Gheție, în I. Gheție (coord.), *Texte românești din secolul al XVI-lea*, 336–343.
- GB.XVI-XVII *Glosele Bogdan*. Ed. M. Georgescu, în I. Gheție (coord.), *Texte românești din secolul al XVI-lea*, 422–438.
- GCond.1762 *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi, 1762*, ed. D. Simonescu, București: Fundația Regele Carol I, 1939, 262–312.
- ÎPI.1673–705 *Învățătură despre vreamea de apoi a prorocului Isaia*. Ed. Al. Mareș, București: Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2003 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 8), 214–219.
- LC.~1650 *Lemnul crucii*. Ed. E. Timotin, București: Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2001 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 5), 193–199.
- MC.1620 M. Moxa, *Cronograf*. Ed.: Mihail Moxa, *Cronica universală*, ed. G. Mihăilă, București: Minerva, 1989, 95–223.
- Mol.1689 *Molităvnic*. Ed. A. Dumitran, A.-M. Gherman, A. Vanca, Alba Iulia: Reîntregirea, 2009, 163–1075.
- NL.~1750–66 Ion Neculce, *Letopisețul*. Ed.: Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. I. Iordan, București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă, ed. a II-a, 1959, 31–388.

- NT.1648 *Noul Testament*. Ed. Alba Iulia: Reîntregirea, 1998.
- PH.1500–10 *Psaltirea Hurmuzaki*, ed. I. Gheție și M. Teodorescu, București: Editura Academiei Române, 2005.
- PI.~1650 *Palia istorică*. Ed. A. Roman Moraru, M. Moraru, București: Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2001, 101–243 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 4).
- PO.1582 *Palia de la Orăștie*. Ed. V. Pamfil, București: Editura Academiei, 1968.
- Prav.1581 *Pravila ritorului Lucaci*. Ed. I. Rizescu, București: Editura Academiei, 1971, 161–83.
- Prav.1646 *Carte românească de învățătură*. Ed.: *Carte românească de învățătură*. 1646, ed. Colectivul pentru vechiul drept românesc condus de acad. A. Rădulescu, București: Editura Academiei, 1961, 33–106 (*Adunarea izvoarelor vechiului drept românesc scris*, 6).
- Prav.1780 *Pravilniceasca condică*. 1780, ed. Colectivul pentru vechiul drept românesc condus de acad. A. Rădulescu, București: Editura Academiei, 1957 (*Adunarea izvoarelor vechiului drept românesc scris*, 2), 36–156.
- PS.1573–8 *Psaltirea Scheiană*. Ed.: *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, ed. I-A. Candrea, București: Socec, 1916; *Psaltirea Scheiană*, ed. I. Bianu, București: Carol Göbl, 1889.
- Sind.1703 *Sindipa*. Ed. M. Georgescu, București: Minerva, 1996 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 1), 249–315.
- SVI.~1670 *Varlaam și Ioasaf*. Ed.: M. Stanciu Istrate, *Reflexe ale medievalității europene în cultura română veche: Varlaam și Ioasaf în cea mai veche versiune a traducerii lui Udriște Năsturel*, București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013, 82–325.
- ȘT.1644 *Șapte taine a besearecii, Iași, 1644*. Ed. I. Mazilu, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012, 173–259.
- ULM.~1725 Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*. Ed. P. P. Panaitescu, București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955, 57–210.
- VE.1703 *Viața lui Esop*. Ed. Violeta Barbu, București: Minerva, 1999, 175–208.
- VRC.1645 Varlaam, *Răspunsul împotriva catihismusului calvinesc*. Ed.: Varlaam, *Opere, Răspunsul împotriva catihismusului calvinesc*, ed. M. Teodorescu, București: Minerva, 1984, 143–230.

Bibliografie

- Abney, S. P. 1987. *The English Noun Phrase in Its Sentential Aspect*. Teză de doctorat, Massachusetts Institute of Technology.
- Aboh, E. O. 2004. „Topic and Focus within DP”, *Linguistics in the Netherlands* 21, 1-12.
- Adams, J. 1991. „Some Neglected Evidence for Latin HABEO with Infinitive: the Order of the Constituents”, *Transactions of the Philological Society* 89, 131-196.
- Adams, J. 2013. *Social Variation and the Latin Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Adams, M. 1987. *Old French, Null Subjects, and Verb Second Phenomena*. Teză de doctorat, UCLA.
- Adger, D., Svenonius, P. 2011. „Features in Minimalist Syntax”, în: Boeckx (ed.) 2011: 27-51.
- Alboiu, G. 1999. „(De-)Focusing and Object Raising in Romanian”, *Canadian Journal of Linguistics / Revue canadienne de linguistique* 44, 1, 1-22.
- Alboiu, G. 2002. *The Features of Movement in Romanian*. București: Editura Universității din București.
- Alboiu, G., Hill, V. 2012. „Early Modern Romanian and Wackernagel's Law”, *SKY Journal of Linguistics* 25, 7-28.
- Alboiu, G., Hill, V., Sitaridou, I. 2014. „Discourse-driven V-to-C in Early Modern Romanian”, *Natural Language & Linguistic Theory* DOI 10.1007/s11049-014-9270-8.
- Alboiu, G., Motapanyane, V. 2000. „The Generative Approach to Romanian Grammar: An Overview”, în: V. Motapanyane (ed.), *Comparative Studies in Romanian Syntax*. Amsterdam: Elsevier, 1-48.
- Alexiadou, A. 2001. *Functional Structure in Nominals. Nominalization and Ergativity*. Amsterdam: John Benjamins.
- Alexiadou, A., Anagnostopoulou, E. 2001. „The Subject In Situ Generalization, and the Role of Case in Driving Computations”, *Linguistic Inquiry* 32, 2, 193-231.
- Alexiadou, A., Anagnostopoulou, E., Iordăchioaia, G., Marchiş, M. 2012. „In Support of Long Distance Agree”, în: A. Alexiadou, T. Kiss, G. Müller (eds), *Local Modelling of Nonlocal Dependencies in Syntax*. Berlin: Mouton de Gruyter, 55-81.
- Anderson, G. S. 2006. *Auxiliary Verb Constructions*. Oxford: Oxford University Press.
- Avram, L. 1999. *Auxiliaries and the Structure of Language*. București: Editura Universității din București.
- Avram, L. 2003. „An Aspectual Analysis of Gerunds”, *Revue roumaine de linguistique* XLVIII, 1-4, 203-219.
- Avram, L., Hill, V. 2007. „An Irrealis BE Auxiliary in Romanian”, în: R. Aranovich (ed.), *Split Auxiliary Systems: a Cross-linguistic Perspective*. Amsterdam: John Benjamins, 47-64.

- Avram, M. [1975] 2007. „Particularități sintactice neromânești în diferite momente ale evoluției limbii române literare”, în: *Studii de sintaxă a limbii române*. București: Editura Academiei Române, 93-103. [publicare anterioară: *Studii și cercetări lingvistice* 1975, XXVI, 5, 459-466]
- Baker, M. C. 1985. „The Mirror Principle and Morphosyntactic Explanation”, *Linguistic Inquiry* 16, 3, 373-415.
- Baker, M. C. 1988. *Incorporation: A Theory of Grammatical Function Changing*. Chicago, Illinois: The University of Chicago Press.
- Baker, M. C. 2001. „Configurationality and Polysynthesis”, în: M. Haspelmath, E. König, W. Oesterreicher, W. Raible (eds), *Language Typology and Language Universals. Sprachtypologie und sprachliche Universalien. La typologie des langues et les universaux linguistiques: An International Handbook / Ein internationales Handbuch / Manuel international*, vol. II. Berlin / New York: Walter de Gruyter, 1433-1441.
- Baker, M. C. 2008. „The Macroparameter in a Microparametric World”, în: T. Biberauer (ed.), *The Limits of Syntactic Variation*. Amsterdam: John Benjamins, 351-373.
- Baltin, M. 2010. „The Nonreality of Doubly Filled Comps”, *Linguistic Inquiry* 41, 2, 331-335.
- Baltin, M. 2012. „Deletion versus Pro-forms: an Overly Simple Dichotomy?”, *Natural Languages & Linguistic Theory* 30, 381-423.
- Baltin, M., Collins, C. (eds) 2001. *The Handbook of Contemporary Syntactic Theory*. Oxford: Blackwell.
- Barbosa, P. 1995. *Null Subjects*. Teză de doctorat, Massachusetts Institute of Technology.
- Barbu, A.-M. 1999. „Complexul verbal”, *Studii și cercetări lingvistice* L, 1, 39-84.
- Barbu, A.-M. 2004. „The Negation *nu*: Lexical or Affixal Item?”, în: Ionescu (ed.) 2004: 68-82.
- Barrie, M. 2013. „Antisymmetry and Hixkaryana”, în: Biberauer și Sheehan (eds) 2013: 245-269.
- Battye, A., Roberts, I. (eds) 1995. *Clause Structure and Language Change*. Oxford: Oxford University Press.
- Bayer, J., Brandner, E. 2008. „On Wh-head-movement and the Doubly-Filled-Comp Filter”, în: C. B. Chang, H. J. Haynie (eds), *Proceedings of the 26th West Coast Conference on Formal Linguistics*. Somerville, MA: Cascadia Proceedings Project, 87-95.
- Belletti, A. 1990. *Generalized Verb Movement: Aspects of Verb Syntax*. Turin: Rosenberg & Sellier.
- Belletti, A. 2004. „Aspects of the Low IP Area”, în: Rizzi (ed.) 2004: 16-51.
- Benincà, P. 1983. „Un'ipotesi Sulla Sintassi Delle Lingue Romanze Medievali”, *Quaderni Patavini Di Linguistica* 4, 3-19.
- Benincà, P. 1995. „Complement Clitics in Medieval Romance: the Tobler-Mussafia Law”, în: Battye și Roberts (eds) 1995: 325-344.
- Benincà, P. 2006. „A Detailed Map of the Left Periphery of Medieval Romance”, în: R. Zanuttini, H. Campos, E. Herberger, P. Portner (eds), *Crosslinguistic Research in Syntax and Semantics. Negation, Tense, and Clausal Architecture*. Washington: Georgetown University Press, 53-86.
- Benincà, P., Poletto, C. 2004. „Topic, Focus, and V2. Defining the CP Sublayers”, în: Rizzi (ed.): 52-75.
- Biberauer, T., Holmberg, A., Roberts, I. 2014. „A Syntactic Universal and its Consequences”, *Linguistic Inquiry* 45, 2, 169-225.
- Biberauer, T., Holmberg, A., Roberts, I., Sheehan, M. (eds) 2010. *Parametric Variation. Null Subjects in Minimalist Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Biberauer, T., Roberts, I. 2010. „Subjects, Tense, and Verb-movement”, în: Biberauer, Holmberg, Roberts și Sheehan (eds) 2010: 263-303.
- Biberauer, T., Sheehan, M. (eds) 2013. *Theoretical Approaches to Disharmonic Word Order*. Oxford: Oxford University Press.
- Biberauer, T., Sheehan, M. 2013. „Theoretical Approaches to Disharmonic Word Order” [introducere], în: Biberauer și Sheehan (eds) 2013: 1-44.
- Boeckx, C. 2009. „On Long-Distance Agree”, *Iberia: An International Journal of Theoretical Linguistics* 1, 1, 1-32.
- Boeckx, C. (ed.) 2011. *The Oxford Handbook of Linguistic Minimalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Bošković, Ž. 2005. „Left-branch Extraction, Structure of NP, and Scrambling”, în: J. Sabel, M. Saito (eds), *The Free Word Order Phenomenon. Its Syntactic Sources and Diversity*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 13-73.
- Bošković, Ž. 2007. „On the Locality and Motivation of Move and Agree: An Even More Minimal Theory”, *Linguistic Inquiry* 38, 4, 589-644.
- Brandner, E. 2004. „Head-movement in Minimalism and V2 as FORCE-marking”, în: H. Lohnstein, S. Trissler (eds), *Syntax and Semantics of the Left Periphery*. Berlin: Mouton de Gruyter, 97-138.
- Brăescu, R. 2015a. „Diachronic Remarks on Romanian Superlative Intensifiers: *foarte* – a Grammaticalized Marker”, în: Pană Dindelegan *et al.* (eds) 2015: 151-167.
- Brăescu, R. 2015b. *Gradarea în limba română. Perspectivă istorică și tipologică*. ms., Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Academia Română, București.
- Brăescu, R., Dragomirescu, A. 2014. „Sintaxa adjectivelor relaționale în limba română veche”, *Limba română* LXIII, 1, 27-47.
- Brăescu, R., Dragomirescu, A., Nicolae, A. 2015. „(Non-)configurationality and the Internal Syntax of Adjectives in Old Romanian”, *Bucharest Working Papers in Linguistics* (sub tipar).
- Buridant, C. 2000. *Grammaire nouvelle de l'ancien français*. Paris: SEDES.
- Büring, D. 2005. *Binding Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Caragiu-Marioțeanu, M. 1969. „Verbul”, în: I. Coteanu (coord.), *Istoria limbii române*, vol. II. București: Editura Academiei, 254-279.
- Chomsky, N. 1957. *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
- Chomsky, N. 1981. *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht: Foris.
- Chomsky, N. 1982. *Some Concepts and Consequences of the Theory of Government and Binding*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Chomsky, N. 1995. *The Minimalist Program*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Chomsky, N. 2000. „Minimalist Inquiries: the Framework”, în: R. Martin, D. Michaels, J. Uriagereka (eds), *Step by Step: Essays on Minimalist Syntax in Honor of Howard Lasnik*. Cambridge, MA: MIT Press, 89-156.
- Chomsky, N. 2001. „Derivation by Phase”, în: M. Kenstowicz (ed.), *Ken Hale: A Life in Language*. Cambridge, MA: MIT Press, 1-52.
- Chomsky, N. 2002. „An interview on Minimalism” by A. Belletti and L. Rizzi, în: *On Nature and Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 92-161.
- Chomsky, N. 2004. „Beyond Explanatory Adequacy”, în: A. Belletti (ed.), *Structures and Beyond. The Cartography of Syntactic Structure*. Vol. 3. Oxford: Oxford University Press, 104-131.

- Chomsky, N. 2005. „Three Factors in Language Design”, *Linguistic Inquiry* 36, 1, 1-22.
- Chomsky, N. 2007. „Approaching UG from Below”, în: U. Sauerland, H.-M. Gärtner (eds), *Interfaces + Recursion = Language?*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 1-29.
- Chomsky, N. 2008. „On Phases”, în: R. Freidin, C. P. Otero, M. L. Zubizarreta (eds), *Foundational Issues in Linguistic Theory. Essays in Honor of Jean-Roger Vergnaud*. Cambridge, MA: MIT Press, 133-166.
- Chomsky, N. 2010. „Poverty of Stimulus: Some Unfinished Business”, conferință, Universitatea „Pierre et Marie Curie”, Paris, 29 mai 2010.
- Chomsky, N. 2013. „Problems of Projection”, *Lingua* 130, 33-49.
- Chomsky, N., Lasnik, H. 1977. „Filters and Control”, *Linguistic Inquiry* 8, 3, 425-504.
- Cinque, G. 1999. *Adverbs and Functional Heads*. Oxford: Oxford University Press.
- Cinque, G. 2005. „Deriving Greenberg’s Universal 20 and Its Exceptions”, *Linguistic Inquiry* 35, 3, 315-332.
- Cinque, G. 2013. „Word-Order Typology: A Change of Perspective”, în: Biberauer și Sheehan (eds) 2013: 47-73.
- Ciompec, G. 1969. „Observații asupra exprimării negației în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea”, *Studii și cercetări lingvistice* XX, 2: 197-209.
- Citko, B. 2014. *Phase Theory: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clark, R., Roberts, I. 1993. „A Computational Approach to Language Learnability and Language Change”, *Linguistic Inquiry* 24, 2, 299-345.
- Cognola, F. 2013. „The Mixed OV/VO Syntax of Mòcheno Main Clauses: On the Interaction between High and Low Left Periphery”, în: Biberauer și Sheehan (eds) 2013: 106-135.
- Collins, C. 2005. „A Smuggling Approach to the Passive in English”, *Syntax* 8, 2, 81-120.
- Cornilescu, A. 2000. „The double subject construction in Romanian”, în: V. Motapanyane (ed.), *Comparative Studies in Romanian Syntax*. Amsterdam / Lausanne / New York / Oxford / Shannon / Singapore / Tokyo: Elsevier, 83-133.
- Cornilescu, A. 2004. „În legătură cu conceptul de pronume semiindependent. Observații asupra articolului adjectival *cel*”, în: G. Pană Dindelegan (ed.), *Tradiție și inovație în studiul limbii române*. București: Editura Universității din București, 51-62.
- Cornilescu, A. 2005. „Demonstratives and Minimality”, *Bucharest Working Papers in Linguistics* 6, 1, 102-116.
- Cornilescu, A. 2007. „Despre trăsăturile periferice și cum le-am putea folosi”, în: C. Stan, R. Zafiu, A. Nicolae (eds), *Studii lingvistice. Omagiu profesoarei Gabriela Pană Dindelegan, la aniversare*. București: Editura Universității din București, 43-56.
- Cornilescu, A., Nicolae, A. 2011a. „On the Syntax of Romanian Definite Phrases: Changes in the Patterns of Definiteness Checking”, în: P. Sleeman, H. Perridon (eds), *The Noun Phrase in Romance and Germanic. Structure, Variation, and Change*. Amsterdam: John Benjamins, 193-221.
- Cornilescu, A., Nicolae, A. 2011b. „Nominal Peripheries and Phase Structure in the Romanian DP”, *Revue roumaine de linguistique* LVI, 1, 35-68.
- Cornilescu, A., Nicolae, A. 2011c. „On the History of Romanian Genitives: The Prenominal Genitive”, *Bucharest Working Papers in Linguistics* 13, 2: 37-55.
- Cornilescu, A., Nicolae, A. 2012. „Nominal Ellipsis as Definiteness and Anaphoricity”, *Lingua* 122, 1070-1111.

- Cornilescu, A., Nicolae, A. 2013. „Remarks on Verb Movement in Modern Romanian”, comunicare prezentată la *Al XIII-lea Colocviu internațional al Departamentului de Lingvistică*, București, 13-14 decembrie.
- Corver, N. 2005. „Freezing effects”, în: M. Everaert, H. van Reimsdijk (eds), *The Blackwell Companion to Syntax*. Malden MA: Wiley-Blackwell, 383-406.
- Cotfas, M. A. 2011. *On the Syntax of the Romanian Subjunctive. Control and Obviation*. Teză de doctorat, Universitatea din București.
- Cowper, E. A. 1995. „English Participle Constructions”, *Canadian Journal of Linguistics* 40, 1, 1-38.
- Croitor, B. 2014. „Asymmetric Coordination in Old Romanian”, *Linguistica Atlantica* 33, 2, 4-24.
- Cruschina, S. 2011. „Focalization and Word Order in Old Italo-Romance”, *Catalan Journal of Linguistics* 10, 95-132.
- Danon, G. 2010. „The Definiteness Feature at the Syntax-Semantics Interface”, în: Kibort și Corbett (eds) 2010: 144-165.
- Dechaine, R.-M., Wiltschko, M. 2002. „Decomposing Pronouns”, *Linguistic Inquiry* 33, 3, 409-442.
- den Besten, H. 1983. „On the Interaction of Root Transformations and Lexical Deletive Rules”, în: W. Abraham (ed.), *On the Formal Syntax of the Westgermania*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 47-61.
- den Besten, H., Moed-van Walraven, C. 1985. „The Syntax of Verbs in Yiddish”, în: H. Haider, M. Prinzhorn (eds), *Verb Second Phenomena in Germanic Languages*. Foris: Dordrecht, 111-136.
- den Besten, H., Webelhuth, G. 1987. „Remnant Topicalization and the Constituent Structure of VP in the Germanic SOV Languages”, *GLOW Newsletter* 18, 15-16.
- den Besten, H., Webelhuth, G. 1990. „Stranding”, în: G. Grewendorf, W. Sternefeld (eds), *Scrambling and Barriers*. Amsterdam: John Benjamins, 77-92.
- Densusianu, O. 1961. *Istoria limbii române*, 2 vol., ed. de J. Byck. București: Editura Științifică.
- Devine, A. M., Stephens, L. D. 2006. *Latin Word Order. Structured Meaning and Information*. Oxford: Oxford University Press.
- Diesing, M. 1990. „Verb Movement and the Subject Position in Yiddish”, *Natural Language & Linguistic Theory* 8, 1, 41-79.
- Dimitrescu, F. (ed.) 1978. *Istoria limbii române: fonetică, morfosintaxă, lexic*. București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Dobrovie-Sorin, C. 1994. *The Syntax of Romanian*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Dobrovie-Sorin, C. 2001. „Head-to-Head Merge in Balkan Subjunctive and Locality”, în: M. L. Rivero, A. Ralli (eds), *Comparative Syntax of Balkan Languages*. Oxford: Oxford University Press, 44-73.
- Dominte, C. 2003. *Negația în limba română*. București: Editura Fundației România de Măine.
- Donazzan, M., Mardale, A. 2010. „Additive and Aspectual Adverbs: towards an Analysis of Romanian *mai*”, *Revue roumaine de linguistique* LV, 3, 247-269.
- Donohue, M. 2000. „One Phrase Structure”, în: K. Allan, J. Henderson (eds), *Proceedings of ALS2k, the 2000 Conference of the Australian Linguistic Society*. University of Melbourne (online).
- Dragomirescu, A. 2010. *Ergativitatea. Tipologie, sintaxă, semantică*. București: Editura Universității din București.
- Dragomirescu, A. 2012. „Verbul” [secolul al XIX-lea], în: SILR 2012: 185-222.

- Dragomirescu, A. 2013a. *Particularități sintactice ale române în context romanic. Supinul*. București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române.
- Dragomirescu, A. 2013b. „O schimbare parametrică de la româna veche la româna modernă în sintaxa formelor verbale compuse cu auxiliar”, *Limba română* LXII, 2, 225-239.
- Dragomirescu, A. 2013c. „Complex Predicates”, în: GR 2013: 191-201.
- Dragomirescu, A. 2014. „The Syntax of Compound Tenses and Scrambling in Old Romanian”, comunicare la *SyntaxLab*, Universitatea din Cambridge, 11 februarie.
- Dragomirescu, A. 2015a. „Există trăsături slavone în sintaxa limbii române? Două studii de caz / Are there Slavonic Features in the Syntax of Romanian? Two case studies”, *Diacronia* 1, 1 <http://dx.doi.org/10.17684/i1A3ro/> <http://dx.doi.org/10.17684/i1A3en>
- Dragomirescu, A. 2015b. „The Diachronic Relation between *de nespus* (of unspoken) and *nespus de* (unspoken of) “Very””, în: Pană Dindelegan *et al.* (eds) 2015: 169-193.
- Dragoș, E. 1995. *Elemente de sintaxă istorică românească*. București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Dryer, M. S. 2005a. „37 Definite Articles”, în: WALs: 154-157.
- Dryer, M. S. 2005b. „38 Indefinite Articles”, în: WALs: 158-161.
- Emonds, J. 1978. „The Verbal Complex V'-V in French”, *Linguistic Inquiry* 9, 2, 151-175.
- Farkas, D. 1995. „Specificity and Scope”, în: L. Nash, G. Tsoulas (eds), *Actes du premier colloque langues and grammaire*. Paris: Garland, 119-137.
- Fauconnier, G. 1976. „Pragmatic Scales and Logical Structure”, *Linguistic Inquiry* 6, 3, 353-375.
- Fischer, I. 1985. *Latina dunăreană. Introducere în istoria limbii române*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Fontana, J. 1993. *Phrase Structure and the Syntax of Clitics in the History of Spanish*. Teză de doctorat, University of Pennsylvania.
- Fontana, J. M. 1997. „On the Integration of Second Position Phenomena”, în: van Kemenade, Vincent (eds) 1997: 207-249.
- Frampton, J., Gutmann, S. 2006. „How Sentences Grow in the Mind: Agreement and Selection in an Efficient Minimalist Syntax”, în: C. Boeckx (ed.), *Agreement Systems*. Amsterdam: John Benjamins, 121-157.
- Franco, I. 2009. *Verbs, Subjects and Stylistic Fronting: A Comparative Analysis of the Interaction of CP Properties with Verb Movement and Subject Positions in Icelandic and Old Italian*. Teză de doctorat, Università degli Studi di Siena.
- Frâncu, C. 2009. *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*. Iași: Casa Editorială Demiurg.
- Gafton, A. 2012. *De la traducere la norma literară. Contribuția traducerii textului biblic la constituirea vechii norme literare*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași.
- Gallego, Á. J. 2012. „Object Shift in Romance”, *Natural Language & Linguistic Theory* 31, 2, 409-451.
- GALR 2008 – Guțu Romalo, V. (ed.) *Gramatica limbii române*. vol. I – *Cuvântul*; vol. II – *Enunțul*. București: Editura Academiei Române.
- Galves, C., Cyrino, S., Lopes, R., Sandalo, F., Avelar, J. (eds) 2012. *Parameter Theory and Language Change*. Oxford: Oxford University Press.
- Gâdei, V. A. 1898. *Studiu asupra cronicarilor moldoveni din sec. XVII din punct de vedere al limbei, metodei și cugetărei. Cu o prefață de D-l V. A. Urechia*. București: Editor Atanasie Nițeanu Strada Negru Vodă No. 29.

- GBLR 2010 – Pană Dindelegan, G. (ed.) *Gramatica de bază a limbii române*. București: Editura Univers Enciclopedic Gold.
- Gheorghe, M. 2013. „The Structure of Complex Clauses. Subordination. 10.1 Argument clauses”, în: GR 2013: 466-473.
- Gheorghe, M. 2016. „Polar and *Wh*-interrogatives. Indirect Interrogatives. Exclamatory Constructions”, în: SOR 2016 (sub tipar).
- Gheție, I. 1975. *Baza dialectală a românei literare*. București: Editura Academiei.
- Giorgi, A., Pianesi, F. 1997. *Tense and Aspect. From Semantics to Morphosyntax*. New York / Oxford: Oxford University Press.
- Giurgea, I. 2011. „The Romanian Verbal Cluster and the Theory of Head Movement”, în: J. Herschensohn (ed.), *Romance linguistics 2010. Selected Papers from the 40th Linguistic Symposium on Romance Linguistics (LSRL), Seattle, Washington, March 2010*. Amsterdam: John Benjamins, 271-286.
- Giurgea, I. 2013. *Originea articolului posesiv-genitival al și evoluția sistemului demonstrativelor în română*. București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române.
- Giurgea, I., Remberger E-M. 2012. „Verum Focus and Polar Questions”, *Bucharest Working Papers in Linguistics* 14, 2, 21-40.
- Giusti, G. 1996. „Is there a TopP and a FocP in the Noun Phrase?”, *University of Venice Working Papers in Linguistics* 6, 1, 105-128.
- Giusti, G., 1998, „The Rise of a Functional Category. From Latin ILLE to the Romance Article and Personal Pronoun”, *University of Venice Working Papers in Linguistics* 8, 2, 53-71.
- Giusti, G., 2005, „At the Left Periphery of the Romanian Noun Phrase”, în: M. Coene, L. Tasmowski (eds), *On Space and Time in Language*. Cluj-Napoca: Clusium, 23-49.
- Giusti, G., 2015. *Nominal Syntax at the Interfaces*. ms., Universitatea Ca' Foscari, Veneția.
- GLR 1963/1966 – Graur, Al., Avram, M., Vasiliu, L. (eds) *Gramatica limbii române*. 2 vol. București: Editura Academiei.
- GR 2013 – Pană Dindelegan, G. (ed.), *The Grammar of Romanian*. Oxford: Oxford University Press.
- Grohmann, K. K. 2003. *Prolific Domains. On the Anti-Locality of Movement Dependencies*. Amsterdam: John Benjamins.
- Guțu Romalo, V. [1956] 2005. „Semiauxiliarele de mod”, în: *Aspecte ale evoluției limbii române*. București: Humanitas, 156-184. [publicare anterioară: *Studii de gramatică*, vol. 1, 1956, București: Editura Academiei: 57-81]
- Guțu Romalo, V. 1962. „Forme verbale compuse”, *Studii și cercetări de lingvistică* XIII, 2, 191-199.
- Guțu Romalo, V. 1968. *Morfologia structurală a limbii române*. București: Editura Academiei.
- Hale, K. 1978. „On the Position of Walbiri in a Typology of the Base”. mss, MIT. (*apud* Chomsky 1981)
- Hale, K. 1982. „Some Essential Features of Warlpiri Verbal Clauses”, *Papers in Warlpiri grammar: in memory of Lothar Jagst* (= *Work Papers of SIL-AAB*, series A, volume 6) ed. S. M. Swartz. Berrimah, N.T.: SIL-AAB, 217-315.
- Hale, K. 1983. „Warlpiri and the Grammar of Non-configurational Languages”, *Natural Language & Linguistic Theory* 1, 1, 5-47.
- Hale, K., Keyser, S. J. 1993. „On Argument Structure and the Lexical Expression of Syntactic Relations”, în: K. Hale, J. Keyser (eds), *The View from Building 20: Essays in Honor of Sylvain Bromberger*. Cambridge, MA: MIT Press, 53-105.

- Harley, H. 2010. „Affixation and the Mirror Principle”, în: R. Folli, C. Ulbrich (eds), *Interfaces in Linguistics: New Perspectives*. Oxford: Oxford University Press, 166-186.
- Harley, H. 2013. „External Arguments and the Mirror Principle: On the Distinctness of Voice and v”, *Lingua* 125, 34-57.
- Harris, M. 1982. „The ‘Past Simple’ and ‘Present Perfect’ in Romance”, în: M. Harris, N. Vincent (eds), *Studies in the Romance Verb*. London: Croom Helm, 42-70.
- Hasdeu, B. P. [1878] 1937. *Cuvente den bătrâni*. Texte alese cu o introducere și note de J. Byck. București: Editura „Cultura Națională”.
- Hawkins, J. A. 1983. *Word Order Universals*. New York: Academic Press.
- Hill, V. 2013. „The Emergence of the Romanian Subjunctive”, *The Linguistic Review* 30, 4, 547-583.
- Hill, V., Alboiu, G. 2016. *Verb Movement and Clause Structure in Old Romanian*. Oxford: Oxford University Press (sub tipar).
- Holmberg, A. 1997. „Introduction: Some Reflections on Movement”, în: J. R. Black, V. Motapanyane (eds), *Clitics, Pronouns and Movement*. Amsterdam: John Benjamins, 9-22.
- Hopper, P. J., Traugott, E. C., 2003, *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoyt, F. 2008. „The Arabic Noun Phrase”, în: *The Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*. Leiden: Brill.
- Hulk, A., van Kemenade, A. 1997. „Negation as a Reflex of Clause Structure”, în: D. Forget, P. Hirschbühler, Fr. Martineau, M-L. Rivero (eds), *Negation and Polarity. Syntax and semantics*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 183-207.
- Iliescu, M. 2003. „Phénomènes de convergence et de divergence dans la Romania: morphosyntaxe et syntax”, în: G. Ernst, M.-D. Gleßgen, C. Schmitt, W. Schweickard (eds), *Romanische Sprachgeschichte / Histoire linguistique de la Romania. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen / Manuel international d'histoire linguistique de la Romania*, 3 Teilband/Tome 3. Berlin / New York: Walter de Gruyter, 3266-3281.
- ILRL 1997 – Gheție, I. (ed.) 1997. *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*. București: Editura Academiei Române.
- Ionescu, E. (ed.) 2004. *Understanding Romanian Negation. Syntactic and Semantic Approaches in a Declarative Perspective*. București: Editura Universității din București.
- Iordăchioaia, G. 2004. „N-words as Negative Quantifiers in Romanian”, în Ionescu (ed.) 2004: 119-150.
- Isac, D., Jakab, E. 2004. „Mood and Force Features in the Languages of the Balkans”, în: O. Mišeska Tomić (ed.), *Balkan Syntax and Semantics*. Amsterdam: John Benjamins, 315-338.
- Jakobson, R. [1936] 1984. „Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre: Gesamtbedeutung der russischen Kasus”, tradus ca „General Meanings of the Russian Cases”, *Russian and Slavic grammar: Studies 1931-1981*. Berlin: Mouton de Gruyter, 59-104.
- Jelinek, E. 1984. „Empty Categories, Case, and Configurationality”, *Natural Language & Linguistic Theory* 2, 1, 39-76.
- Jordan, M. 2009. *Loss of Infinitival Complementation in Romanian Diachronic Syntax*. Teză de doctorat, University of Florida.
- Julien, M. 2005. *Nominal Phrases from a Scandinavian Perspective*. Amsterdam: John Benjamins.
- Kaiser, G. A. 2002. *Verbstellung Und Verbstellungswandel in Den Romanischen Sprachen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Kayne, R. S. 1975, *French Syntax. The Transformational Cycle*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Kayne, R. S. 1984. *Connectedness and Binary Branching*. Dordrecht: Foris.

- Kayne, R. S. 1994. *The Antisymmetry of Syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Kayne, R. S. 2013. „Why are there No Directionality Parameters?”, în: Biberauer și Sheehan (eds) 2013: 219-244.
- Kibort, A. 2010. „Towards a Typology of Grammatical Features”, în: Kibort și Corbett (eds) 2010: 64-106.
- Kibort, A., Corbett, G. G. (eds) 2010. *Features. Perspectives on a Key Notion in Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Kiss, É. K. 1995. „Discourse Configurational Languages. Introduction”, în: K. É. Kiss (ed.), *Discourse Configurational Languages*. New York / Oxford: Oxford University Press, 3-27.
- Kiss, K. É. 2001. „Discourse Configurationality”, în: M. Haspelmath, E. König, W. Oesterreicher, W. Raible (eds), *Language Typology and Language Universals. Sprachtypologie und sprachliche Universalien. La typologie des langues et les universaux linguistiques: An International Handbook / Ein internationales Handbuch / Manuel international*, vol. II. Berlin / New York: Walter de Gruyter, 1442-1455.
- Klein, W. 1994. *Time in Language*. London / New York: Routledge.
- Klein, W. 1998. „Assertion and Finiteness”, în N. Dittmar, Z. Penner (eds), *Issues in the Theory of Language Acquisition: Essays in Honor of Jürgen Weissenborn*. Bern: Peter Lang, 225-245.
- Koenenman, O., Zeijlstra, H. 2014. „The Rich Agreement Hypothesis Rehabilitated”, *Linguistic Inquiry* 45, 4, 571-615.
- Koopman, H. 1996. „The Spec Head Configuration”, în: E. Garrett, F. Lee (eds), *Syntax at Sunset. UCLA Working Papers in Syntax and Semantics* 1, 37-64.
- Koopman, H., Szabolcsi, A. 2000. *Verbal Complexes*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Laenzlinger, C., G. Soare. 2004. „On Merging Positions for Arguments and Adverbs in the Romance Mittelfield”, în: L. Brugè, G. Giusti, N. Munaro, W. Schweikert, G. Turano (eds), *Contributions to the Thirtieth 'Incontro di Grammatica Generativa'*, Università ca'Foscari, Venezia, 105-129.
- Landau, I. 2007. „EPP Extensions”, *Linguistic Inquiry* 38, 3, 485-423.
- Langacker, R. W. 1977. „Syntactic Reanalysis”, în: C.N. Li (ed.), *Mechanisms of Syntactic Change*. Austin: University of Texas Press, 57-139.
- Larson, R., K. 1988. „On the Double Object Construction”, *Linguistic Inquiry* 19, 3, 335-391.
- Lasnik, H. 2003. „On the Extended Projection Principle”, *Studies in Modern Grammar* 31, 1-23.
- Ledgeway, A. 2007. „Old Neapolitan Word Order: Some Initial Observations”, în: A. L. Lepschy, A. Tosi (eds), *Languages of Italy. Histories and Dictionaries*. Ravenna: Longo Editore Ravenna, 119-146.
- Ledgeway, A. 2008. „Satisfying V2 in Early Romance: Merge vs. Move”, *Journal of Linguistics* 44, 2, 437-470.
- Ledgeway, A. 2009. *Grammatica diacronica del napoletano*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Ledgeway, A. 2011. „Syntactic and Morphosyntactic Typology and Change”, în: M. Maiden, J. C. Smith, A. Ledgeway (eds), *The Cambridge History of the Romance Languages. I. Structures*. Cambridge / New York: Cambridge University Press, 382-471.
- Ledgeway, A. 2012. *From Latin to Romance: Morphosyntactic Typology and Change*. Oxford: Oxford University Press.
- Ledgeway, A. 2014. „Parametrul poziției centrului și efectele sale pragmatice în trecerea de la latină la limbile romanice”, în: Zafiu, Dragomirescu, Nicolae (eds) 2014: 11-26.

- Ledgeway, A. 2015a. „Romance Auxiliary Selection in Light of Romanian Evidence”, în: Pană Dindelegan *et al.* (eds) 2015: 3-34.
- Ledgeway, A. 2015b. „From Latin to Romance Syntax: the Great Leap”, în: P. Crisma, G. Longobardi (eds), *The Oxford Handbook of Diachronic and Historical Linguistics*. Oxford: Oxford University Press (sub tipar).
- Ledgeway, A. 2015c. „Parallels in Romance Nominal and Clausal Microvariation”, *Revue roumaine de linguistique* LX, 2-3, 105-128.
- Ledgeway, A. 2015d. „From Latin to Romance: on the Decline of Edge-fronting”, în: A. Cardoso, A. M. Martins (eds), *Word Order Change*. Oxford: Oxford University Press (sub tipar).
- Ledgeway, A. 2015e. „46. Functional categories”, în: A. Ledgeway, M. Maiden (eds), *The Oxford Guide to the Romance Languages*. Oxford: Oxford University Press (sub tipar).
- Ledgeway, A., Lombardi, A. 2005. „Verb Movement, Adverbs, and Clitic Positions in Romance”, *Probus* 17, 1, 77-101.
- Legate, J. A. 2001. „The Configurational Structure of a Nonconfigurational Language”, *Linguistic Variation Yearbook* 1, 63-99.
- Lehmann, C. 2004. „Theory and Method in Grammaticalization”, în: G. Diewald (ed.), *Grammatikalisierung*, Special issue of *Zeitschrift für Germanistische Linguistik* 32, 152-187.
- Lema, J., Rivero, M. 1991. „Types of Verbal Movement in Old Spanish: Modals, Futures and Perfects”, *Probus* 3, 3, 237-278.
- Lemieux, M., Dupuis, F. 1995. „The Locus of Verb Movement in Non-symmetric Verb-second Languages: the Case of Middle French”, în: A. Battye, I. Roberts (eds), *Clause Structure and Language Change*. Oxford: Oxford University Press, 80-109.
- Longobardi, G. 1994. „Reference and Proper Names: a Theory of N-movement in Syntax and Logical Form”, *Linguistic Inquiry* 25, 609-665.
- Madeira, A-M. 1994. „On the Portuguese Inflected Infinitive”, *UCL Working Papers in Linguistics* 6, 179-203.
- Manea, D. 2013. „Negation”, în: GR 2013: 558-567.
- Manea, D. 2016. „Negators and Negative Constructions”, în: SOR 2016 (sub tipar).
- Manoliu Manea, M. 1989. „Rumänisch Morphosyntax / Morphosyntaxe du roumain”, în: G. Holtus, M. Metzeltin, C. Schmitt (eds), *Lexicon der Romanistischen Linguistik* (LRL). Band/Volume III. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 101-114.
- Marantz, A. 1993. „Implications of Asymmetries in Double Object Constructions”, în: S. A. Mchombo (ed.), *Theoretical Aspects of Bantu Grammar 1*. CSLI Publications, Stanford, CA, 113-151.
- Marchello-Nizia, C. 2006. *Grammaticalisation et changement linguistique*. Bruxelles: De Boeck.
- Martins, A. M. 2002. „The Loss of IP-Scrambling in Portuguese: Clause Structure, Word-Order Variation and Change”, în: D. Lightfoot (ed.), *Syntactic Effects of Morphological Change*. Oxford: Oxford University Press, 232-248.
- Mensching, G. 2012. „Parameters in Old Romance Word Order: A Comparative Minimalist Analysis”, în: Galves *et al.* (eds) 2012: 21-42.
- Merchant, J. 2013. „Voice and Ellipsis”, *Linguistic Inquiry* 44, 1, 77-108.
- Mihăescu, H. 1960. *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*. București: Editura Academiei.

- Mîrzea Vasile, C. 2015. „The Position of the Light Adverbials *și, cam, mai, prea, and tot* in the Verbal Cluster: Synchronic Variation and Diachronic Observations”, în: Pană Dindelegan *et al.* (eds) 2015: 385-416.
- Moldovanu, D. 1969. „Influențe ale manierismului greco-latin în sintaxa lui Dimitrie Cantemir: hiperbatul”, în: I. Gheție (coord.), *Studii de limbă literară și filologie*. București: Editura Academiei, 25-50.
- Müller, G. 1998. *Incomplete Category Fronting: A Derivational Approach to Remnant Movement in German*. Dordrecht: Kluwer.
- Müller, G. 2004. „Verb-Second as vP-First”, *Journal of Comparative Germanic Linguistics* 7, 3, 179-234.
- Mussafia, A. 1886. „Una particolarità sintattica della lingua italiana dei primeri secoli”, în: G. I. Ascoli *et al.* (eds), *Miscellanea di filologia e linguistica in memoria di Napoleone Caix e Ugo Angelo Canello*. Florence: Le Monni, 255-261.
- Nedelcu, I. 2013. *Particularități sintactice ale limbii române în context romanic. Infinitivul*. București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române.
- Nedelcu, I. 2015. „Two Types of Complex Predicates: A Diachronic Perspective”, în: Pană Dindelegan *et al.* (eds) 2015: 225-251.
- Nicolae, A. 2011. „Pe marginea descrierii grupului nominal în *Gramatica de bază a limbii române*”, în: M. Nevaci (ed.), *Studia linguistica et philologica. Omagiu Profesorului Nicolae Saramandu*. București: Editura Universității din București, 635-653.
- Nicolae, A. 2012. „Articolul” (XIX, XX), în: SILR 2012: 111-121, 469-479.
- Nicolae, A. 2013a. „Notă de sintaxă comparată: parametrul [+definit] în sintaxa grupului nominal românesc”, *Limba română* LXII, 2, 186-209.
- Nicolae, A. 2013b. „Demonstratives”, în: GR 2013: 294-300.
- Nicolae, A. 2013c. „The Determiner *cel*”, în: GR 2013: 309-318.
- Nicolae, A. 2013d. *Types of Ellipsis in Romanian. The Interpretation of Structures Containing Ellipsis Sites and the Syntactic Licensing of Ellipsis / Tipuri de elipsă în limba română. Interpretarea structurilor eliptice și legitimarea sintactică a elipsei*. Teză de doctorat, Universitatea din București, Universitatea din Cambridge.
- Nicolae, A. 2015a. „The Parameter of Definiteness: Diachronic and Synchronic Evidence”, în: V. Hill (ed.), *Formal Approaches to DPs in Old Romanian*. Boston / Leiden: Brill, 17-61.
- Nicolae, A. 2015b. „On the Syntactic Specialization of Romanian Demonstratives and the Grammaticalization of the Article *cel*”, *Revue roumaine de linguistique* LX, 1, 47-70.
- Nicolae, A. 2015c. „On the Clausal Structure of Romanian”, lucrare prezentată la *Romance Linguistic Seminar*, Universitatea din Oxford, 14 mai.
- Nicolae, A. 2015d. „Modal Verb Configurations in Romanian”, lucrare prezentată la *Romanian Linguistics Afternoon*, Universitatea din Leiden, 28 mai.
- Nicolae, A. 2015e. „Constraints on Aspectual Complement Ellipsis. The View from Romanian” (sub tipar).
- Nicolae, A. 2016. „Word Order and Configurationality”, în: SOR 2016 (sub tipar).
- Nicolae, A. în pregătire. *Ordinea constituenților în limba română: o perspectivă diacronică. Grupul nominal. Discontinuități sintactice*, ms.
- Nicolae, A., Niculescu, D. 2014. „On Clitics and Clitic Clusters in Old Romanian: Verb Movement and the Tobler-Mussafia Law”, lucrare prezentată la al 14-lea Colocviu Anual al Departamentului de Lingvistică al Universității din București, workshop ‘Syntactic Variation’, București, 28-29 noiembrie 2014.

- Nicolae, A., Niculescu, D. 2015. „Pronominal Clitics in Old Romanian: the Tobler-Mussafia Law”, *Revue roumaine de linguistique* LX, 2-3, 223-242.
- Nicolae, A., Niculescu, D. 2016. „Pronominal Clitics: Clitic Ordering, Clitic Clusters”, în: SOR 2016 (sub tipar).
- Nicula, I. 2013. „The Gerund (Present Participle)”, în: GR 2013: 245-253.
- Niculescu, D. 2013, *Particularități sintactice ale limbii române din perspectivă tipologică. Gerunziul*. București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române.
- Niculescu, D. 2014. „The Evolution of the Romanian Finite Gerund”, lucrare prezentată la conferința DIGS (Diachronic Generative Syntax Conference), ediția a XVI-a, Budapesta, 3-5 iulie.
- Niculescu, D. 2015. „Pronominal Clitics and Verb Movement in Romanian. Evidence from the Imperative”, lucrare prezentată la *Romanian Linguistics Afternoon*, Universitatea din Leiden, 28 mai.
- Olteanu, P. 1974. *Sintaxa și stilul paleoslavei și slavonei*. București: Editura Științifică.
- Oniga, R. 2014. *Latin. A Linguistic Introduction*, editor și traducător: N. Schifano. Oxford: Oxford University Press.
- Onu, L. 1965. „Bătu-te-ar norocul”, în: *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*. București: Editura Academiei, 651-655.
- Ouali, H. 2008. „On C-to-T ϕ -feature Transfer: the Nature of Agreement and Anti-Agreement in Berber”, în: R. D'Alessandro, S. Fischer, G. H. Hrafnbjargarson (eds), *Agreement Restrictions*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 159-180.
- Pănă Dindelegan, G. 2003. *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*. București: Humanitas.
- Pănă Dindelegan, G. 2008, „Predicatul”, în: GALR 2008 II: 241-266.
- Pănă Dindelegan, G. 2013. „The Infinitive”, în: GR 2013: 211-222.
- Pănă Dindelegan, G., 2015, „Does Old Romanian Have «Mixed» Categories?”, în: Pănă Dindelegan *et al.* (eds) 2015: 197-224.
- Pănă Dindelegan, G. 2016. „The Partitive Phrase”, în: SOR 2016 (sub tipar).
- Pănă Dindelegan, G., Dragomirescu, A. 2016. „Conclusions”, în: SOR 2016 (sub tipar).
- Pănă Dindelegan, G., Dragomirescu, A., Nedelcu, I. 2010. *Morfosintaxa limbii române*. București: Editura Universității din București.
- Pănă Dindelegan, G., Zafiu, R., Dragomirescu, A., Nicula, I., Nicolae, A., Esher, L. (eds) 2015. *Diachronic Variation in Romanian*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Pancheva, R. 2008. „Head-Directionality of TP in Old Church Slavonic”, în: A. Antonenko, J. Bailyn, C. Bethin (eds), *Formal Approaches to Slavic Linguistics 16*. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications, 313-332.
- Paoli, S., 2003. *COMP and the Left Periphery: Comparative Evidence from Romance*. Teză de doctorat, University of Manchester.
- Pesetsky, D., Torrego, E. 2001. „T-to-C movement: Causes and Consequences”, în: M. Kenstowicz (ed.), *Ken Hale. A Life in Language*. Cambridge, MA / London: MIT Press, 355-426.
- Pesetsky, D., Torrego, E. 2004. „Tense, Case, and the Nature of Syntactic Categories”, în: J. Guéron, J. Lecarme (eds), *The Syntax of Time*. Cambridge, MA / London: MIT Press, 355-426.

- Pesetsky, D., Torrego, E. 2007. „The Syntax of Valuation and the Interpretability of Features”, în: S. Karimi, V. Samiian, W. K. Wilkins (eds), *Phrasal and Clausal Architecture: Syntactic Derivation and Interpretation*. Amsterdam: John Benjamins, 262-294.
- Pesetsky, D., Torrego, E. 2011. „Case”, în: Boeckx (ed.) 2011: 55-72.
- Pinkster, H. 1987. „The Strategy and Chronology of the Development of Future and Perfect Tense Auxiliaries in Latin”, în: M. Harris, P. Ramat (eds), *The Historical Development of Auxiliaries*. Berlin / New York / Amsterdam: Mouton de Gruyter, 193-223.
- Platzack, C., Holmberg, A. 1989. „The Role of AGR and Finiteness in Germanic VO languages”, *Working Papers in Scandinavian Syntax* 43, 51-76.
- Poletto, C. 2002. „The Left Periphery of a V2-Rhaetoromance Dialect: A New Perspective on V2 and V3”, în: S. Barbiers, L. Cornips, S. van der Kleij (eds), *Syntactic Microvariation. Proceedings of the Workshop on Syntactic Microvariation, Amsterdam, August 2000*. Amsterdam: Meertens Institute, 214-242.
- Poletto, C. 2014. *Word Order in Old Italian*. Oxford: Oxford University Press.
- Pollock, J. Y. 1989. „Verb movement, Universal Grammar, and the Structure of IP”, *Linguistic Inquiry* 20, 3, 365-424.
- Polo, C. 2005. „Latin Word Order in Generative Perspective: An Explanatory Proposal within the Sentence Domain”, în: K. É. Kiss (ed.), *Universal Grammar in the Reconstruction of Ancient Languages*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 373-427.
- Poole, G. 2007. „Interpolation and the Left Periphery in Old Spanish”, în: M. Hussein, M. Kolokante, C. Wright (eds), *Newcastle Working Papers in Linguistics* 13, 188-216.
- Pylkkänen, L. 2008. *Introducing Arguments*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Reichenbach, H. 1947. *Elements of Symbolic Logic*. New York: MacMillan Co.
- Ribeiro, I. 1995. „Evidence for a Verb-second Phase in Old Portuguese”, în: Battye și Roberts (eds) 1995: 110-139.
- Richards, M. D. 2007. „On Feature Inheritance: An Argument from the Phase Impenetrability Condition”, *Linguistic Inquiry* 38, 3, 563-572.
- Rinke, E., Elsig, M. 2010. „Quantitative Evidence and Diachronic Syntax”, *Lingua* 120, 11, 2557-2568.
- Rivero, M. L. 1993. „Long Head Movement vs. V2, and Null Subjects in Old Romance”, *Lingua* 89, 217-245.
- Rivero, M.-L. 1997. „On Two Locations for Complement-Clitic Pronouns: Serbo-Croatian, Bulgarian and Old Spanish”, în: van Kemenade și Vincent (eds) 1997: 170-206.
- Rizescu, I. 2007. „Afirmația și negația”, în: M. Avram (coord.), *Sintaxa limbii române în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*. București: Editura Academiei Române, 7-23.
- Rizzi, L. 1990. *Relativized Minimality*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Rizzi, L. 1997. „The Fine Structure of the Left Periphery”, în: L. Haegeman (ed.), *Elements of Grammar*. Kluwer Academic Publishers, 281-337.
- Rizzi, L. 2001. „Relativized Minimality Effects”, în: Baltin și Collins (eds) 2001: 89-110.
- Rizzi, L. (ed.) 2004. *The Structure of CP and IP. The Cartography of Syntactic Structures*, vol. 2. Oxford: Oxford University of Press.
- Rizzi, L., Roberts, I. 1989. „Complex Inversion in French”, *Probus* 1, 1, 1-30.
- Roberts, I. 1991. „Excorporation and Minimality”, *Linguistic Inquiry* 22, 1, 209-218.

- Roberts, I. 1993. *Verbs and Diachronic Syntax. A Comparative History of English and French*. Dordrecht: Kluwer.
- Roberts, I. 1994. „Two Types of Head Movement in Romance”, în: D. Lightfoot, N. Hornstein (eds), *Verb Movement*. Cambridge: Cambridge University Press, 207-242.
- Roberts, I. 2007. *Diachronic Syntax*. Oxford: Oxford University Press.
- Roberts, I. 2010a. *Agreement and Head Movement. Clitics, Incorporation, and Defective Goals*. Cambridge, MA / London: MIT Press.
- Roberts, I. 2010b. „A Deletion Analysis of Null Subjects”, în: Biberauer, Holmberg, Roberts și Sheehan (eds) 2010: 58-87.
- Roberts, I. 2010c. „Varieties of French and the Null Subject Parameter”. în: Biberauer, Holmberg, Roberts și Sheehan (eds) 2010: 303-327.
- Roberts, I. 2011. „Head Movement and the Minimalist Program”, în: C. Boeckx (ed.) 2011: 195-219.
- Roberts, I. 2012. „Macroparameters and Minimalism. A Programme for Comparative Research”, în: Galves *et al.* (eds) 2012: 320-335.
- Roberts, I. 2013. „Some Speculations on the Development of the Romance Periphrastic Perfect”, *Revue roumaine de linguistique* LVIII, 1, 3-30.
- Roberts, I., Roussou, A., 2003, *Syntactic Change. A Minimalist Approach to Grammaticalization*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Rosetti, Al., 1968, *Istoria limbii române*. București: Editura Pentru Literatură.
- Ross, J. R. 1967. *Constraints on Variables in Syntax*. Teză de doctorat, Massachusetts Institute of Technology.
- Ross, J. R. 1970. „Gapping and the Order of Constituents”, în: M. Bierwisch, K. Heidolph (eds), *Progress in Linguistics*. Haga: Mouton, 249-259.
- Rouveret, A. 2012. „VP Ellipsis, Phases and the Syntax of Morphology”, *Natural Languages & Linguistic Theory* 30, 3, 897-963.
- Sala, M. 2006. *De la latină la română*. București: Editura Univers Enciclopedic.
- Salvi, G. 2001. „The Two Sentence Structures of Early Romance”, în: G. Cinque, G. Salvi (eds), *Current Studies in Italian Syntax. Essays offered to Lorenzo Renzi*. Amsterdam – London – New York – Oxford – Paris – Shannon – Tokyo: Elsevier, 297-312.
- Salvi, G. 2004. *La formazione della struttura di frase romanza. Ordine delle parole e clitici dal latino alle lingue romanze antiche*. Tübingen: Niemeyer.
- Salvi, G. 2005. „Some Firm Points on Latin Word Order: The Left Periphery”, în: K. É. Kiss (ed.), *Universal Grammar in the Reconstruction of Ancient Languages*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 429-456.
- Sava, C. 2013. „Ipoteze privind originile și istoria particulei modale *să*”, în: L. Ionescu-Ruxăndoiu, M. Roibu (eds), *Orientări actuale în cercetarea limbii române*. București: Institutul European, 131-151.
- Săvescu Ciucivara, O. 2011. *A Syntactic Analysis of Pronominal Clitic Clusters in Romance. The View From Romanian*. București: Editura Universității din București.
- Schifano, N. 2013. „Le lingue romanze: verso una cartografia del movimento del verbo”, comunicare prezentată la *Congresul Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică*, Nancy, 15-20 iulie.
- Schifano, N. 2014. „(Un)marked Patterns of Verb-movement: the Case of Romanian”, în: Zafiu, Dragomirescu, Nicolae (eds) 2014: 191-201.

- Schifano, N. 2015a. „The *Paradigmatic Instantiation* of TAM. A Novel Approach to Romance Verb-movement”, în: E. O. Aboh (ed.), *Romance Languages and Linguistic Theory 2013. Selected Papers from 'Going Romance' Amsterdam 2013*. Amsterdam: John Benjamins, 83-102.
- Schifano, N. 2015b. *Verb Movement: A Pan-Romance Investigation*. Teză de doctorat, University of Cambridge.
- Sheehan, M. 2013. „Explaining the Final-over-Final Constraint: Formal and Functional Approaches”, în: Biberauer și Sheehan (eds) 2013: 407-444.
- SILR 2012 – Chivu, Gh., Pană Dindelegan, G., Dragomirescu, A., Nedelcu, I., Nicula, I. (eds) *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*. București: Editura Academiei Române.
- Sitaridou, I. 2011. „Word Order and Information Structure in Old Spanish”, *Catalan Journal of Linguistics* 10, 159-184.
- SOR 2016 – Pană Dindelegan, G. (ed.), *The Syntax of Old Romanian*. Oxford: Oxford University Press (sub tipar).
- Speas, M. 1994. „Null Arguments in A Theory of Economy of Projection”, *University of Massachusetts Occasional Papers in Linguistics* 17, 179-208.
- Sportiche, D. 1988. „A Theory of Floating Quantifiers and Its Corollaries for Constituent Structure”, *Linguistic Inquiry* 19, 3, 425-449.
- Sportiche, D. 1996. „Clitic constructions”, în: J. Roorick, L. Zaring (eds), *Phrase Structure and the Lexicon*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 213-276.
- Squartini, M., Bertinetto, P. M. 2000. „The Simple and Compound Past in Romance Languages”, în: Ö. Dahl (ed.), *Tense and Aspect in the Languages of Europe*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 403-440.
- Stan, C. 2003. *Gramatica numelor de acțiune din limba română*. București: Editura Universității din București.
- Stan, C. 2005. *Categoria cazului*. București: Editura Universității din București.
- Stan, C. 2007. „Notă gramaticală: conjuncția *ca (...) să*”, *Studii și cercetări lingvistice* LVIII, 2, 451-458.
- Stan, C. 2009. „Ierarhia constituenților în grupul nominal”, în: Zafiu, Croitor și Mihail (eds) 2009: 231-236.
- Stan, C. 2013. *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*. București: Editura Universității din București.
- Stan, C. 2014. „Nominalized Structures in Old Romanian”, *Linguistica Atlantica* 33, 2, 110-122.
- Stati, S. 1961. *Limba latină în inscripțiile din Dacia și Scythia Minor*. București: Editura Academiei.
- Stowell, T. 1981. *Origins of Phrase Structure*. Teză de doctorat, Massachusetts Institute of Technology.
- Strozer, J. 1976. *Clitics in Spanish*. Teză de doctorat, University of California, Los Angeles.
- Ștefănescu, I. 1997. *The Syntax of Agreement in Romanian*. MIT Occasional Papers in Linguistics, 14. Cambridge, MA: MIT Press.
- Taylor, C. 2015. *Aspects of Clause Structure in Nicotereze. A Descriptive Account*. ms., University of Cambridge.
- Tănase-Dogaru, M. 2009. *The Category of Number. Its Relevance for the Syntax and the Semantic Typology of the Nominal Phrase*. București: Editura Universității din București.

- Tescari Neto, A. 2012. *On Verb Movement in Brazilian Portuguese: A Cartographic Study*. Teză de doctorat, Università Ca' Foscari di Venezia.
- Thoms, G. 2011. „'Verb Floating' and VP-ellipsis. Towards a Movement Account of Ellipsis Licensing”, *Linguistic Variation Yearbook 2010*, 10, 252-297.
- Thráninsson, H. 1996. „On the (Non-)universality of Functional Categories”, în: W. Abraham, S. D. Epstein, H. Thráninsson, C.J.-W. Zwart (eds), *Minimal ideas: Syntactic Studies in the Minimalist Framework*. Amsterdam: John Benjamins, 253-281.
- Thráninsson, H. 2001. „Object Shift and Scrambling”, în: Baltin și Collins (eds) 2001: 148-202.
- Timotin, E. 2016. „Introduction. Presenting the Corpus: Typologizing, Dating, and Locating the Texts”, în: SOR 2016 (sub tipar).
- Tobler, A. 1875. „Besprechung von J. Le Coultre, De l'ordre des mots dans Chrétien de Troye”, *Vermische Beiträge zur französischen Grammatik* 5, 395-414.
- Todi, A. 2001. *Elemente de sintaxă românească veche*. Pitești: Editura Paralela 45.
- Travis, L. D. 1984. *Parameters and Effects of Word Order Variation*. Teză de doctorat, Massachusetts Institute of Technology.
- Ușurelu, C. 2015. „The Grammaticalization of Direct and Indirect Object Doubling in Old Romanian”, în: Pană Dindelegan et al. (eds) 2015: 363-387.
- van Gelderen, E. 2004. „Economy, Innovation, and Prescriptivism: From Spec to Head and Head to Head”, *Journal of Comparative Germanic Linguistics* 7, 1, 59-98.
- van Gelderen, E. 2011. *The Linguistic Cycle: Language Change and the Language Faculty*. Oxford: Oxford University Press.
- van Kemenade, A., Vincent, N. (eds) 1997. *Parameters of Morphosyntactic Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vance, B. 1997. *Syntactic Change in Medieval French. Verb-second and Null Subjects*. Dordrecht: Kluwer.
- Vanelli, L. 1986. „Strutture tematiche in italiano antico”, în: H. Stammerjohann (ed.), *Tema-Rema in Italian*. Tübingen: Narr, 248-273.
- Vanelli, L. 1998. „Ordine delle parole e articolazione pragmatica nell'italiano antico: La 'prominenza' pragmatica della prima posizione nella frase”, *Medioevo romanzo* 23, 229-246.
- Vasilescu, A., 2009, „*Cel*: categorii semilexicală”, în: Zafiu, Croitor și Mihail (eds) 2009: 265-287.
- Vasiliu, E., Ionescu-Ruxăndoiu, L. 1986. *Limba română în secolele al XII-lea – al XV-lea. Fonetică – Fonologie – Gramatică*. București: Tipografia Universității din București.
- Vikner, S. 1995. *Verb Movement and Expletive Subjects in the Germanic Languages*. New York / Oxford: Oxford University Press.
- Vincent, N. 1997. „The Emergence of a D-system in Romance”, în: van Kemenade, Vincent (eds) 1997: 149-169.
- Wackernagel, J., 1892, „Über ein Gesetz der indogermanischen Wortstellung”, *Indogermanische Forschungen* 1, 333-435.
- WALS 2005 – Haspelmath, M., Dryer, M. S., Gil, D., Comrie, B. (eds), *The World Atlas of Language Structures*. Oxford: Oxford University Press.
- Willis, D. 2000. „Verb Movement in Slavonic Conditionals”, în: S. Pintzuk, G. Tsoulas, A. Warner (eds), *Diachronic Syntax: Models and Mechanisms*. Oxford: Oxford University Press, 322-348.
- Wolfe, S. 2015a. „Verb-initial Orders in Old Romance: a Comparative Account”, *Revue roumaine de linguistique* LX, 2-3, 147-172.

- Wolfe, S. 2015b. „Syntactic Microvariation in the Medieval Romance Languages and the Nature of V2 Reconsidered”, comunicare prezentată la *SyntaxLab*, Universitatea din Cambridge, 9 iunie.
- Zafiu, R. 2008. „Negația”, în: GALR II 2008: 680-701.
- Zafiu, R. 2009. „Interpretări gramaticale ale prezumtivului”, în: Zafiu, Croitor, și Mihail (eds) 2009: 289-305.
- Zafiu, R. 2013a. „Mood, Tense, and Aspect”, în: GR 2013: 24-64.
- Zafiu, R. 2013b. „Information Structure”, în: GR 2013: 568-575.
- Zafiu, R. 2014. „Auxiliary Encliticization in 16th Century Romanian: Restrictions and Regularities”, *Linguistica Atlantica* 33, 2: 71-86.
- Zafiu, R. 2015. „Fi-mi-ar...!”, *Dilema veche*, 595, 9-15 iulie 2015.
- Zafiu, R. 2016. „The Syntax of Moods and Tenses”, în: SOR 2016 (sub tipar).
- Zafiu, R., Croitor, B., Mihail, A. M. (eds) 2009. *Studii de gramatică. Omagiu Doamnei Profesoare Valeria Guțu Romalo*. București: Editura Universității din București.
- Zafiu, R., Dragomirescu, A., Nicolae, A. (eds) 2014. *Limba română: Sincronie și diacronie în studiul limbii române*. Vol. I. Gramatică. Fonetică și fonologie. Istoria limbii române. București: Editura Universității din București, 191-201.
- Zamfir, D.-M. 2005. *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*. Vol. I. București: Editura Academiei Române.
- Zamfir, D.-M. 2007. *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*. Vol. II. București: Editura Academiei Române.
- Zanuttini, R. [1994] 1998. „Re-examining Negative Clauses”, în: P. Benincà, G. Salvi (ed.), *Romance Syntax. A Reader*. Budapesta: Doctoral Programme in Romance Philology L. Eötvös University, p. 81-98. [publicare anterioară: G. Cinque et al. (eds) 1994. *Paths Toward Universal Grammar. Studies in Honor of Richard S. Kayne*. Washington: Georgetown University Press, 427-451]
- Zanuttini, R. 1997. *Negation and Clausal Structure. A Comparative Study of Romance Languages*. Oxford: Oxford University Press.
- Zwart, C. J.-W. 1998. *Morphosyntax of Verb Movement. A Minimalist Approach to the Syntax of Dutch*. Dordrecht: Springer – Science + Business Media, B.V.

Tiparul s-a executat sub comanda nr. 3810 / 2015
la Tipografia Editurii Universității din București
